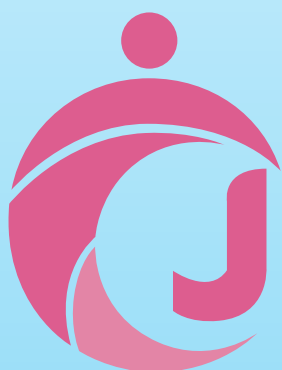

สถาบันวิจัยสังคม
SOCIAL RESEARCH INSTITUTE
Chulalongkorn University

JSRR

ISSN 3056-9508
(ONLINE)

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์

Journal of Social Research and Review

ปีที่ 48 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2568

วารสารแห่งสถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
A Journal of the Social
Research Institute,
Chulalongkorn University

กองบรรณาธิการภายนอก

Professor Dr. Peter Michael Rosset

El Colegio de la Frontera Sur (ECOSUR), México

Professor Dr. Emma E. Porio

Ateneo de Manila University, Philippines

ศาสตราจารย์ ดร.นฤมล นิราทร

นักวิชาการ

รองศาสตราจารย์ ดร.กนกวรรณ มะโนรมย์

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิริพร สมบูรณ์บุรณะ

มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

อาจารย์ ดร.จิตาภา คุ่มกลาง

มหาวิทยาลัยมหิดล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพล แสงอรุณ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาจารย์ ดร.เทียนแก้ว เลี่ยมสุวรรณ

มหาวิทยาลัยบูรพา

กองบรรณาธิการภายใน

นางสาววิชา โกมินทร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นายปรกรณ์ เลิศเสถียรชัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดร.ศยามล เจริญรัตน์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดร.กิงกาญจน์ จงสุขไกล

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดร.พิชญา สุรพลชัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดร.มนทกานต์ ฉิมมามี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณาธิการบริหาร

รองศาสตราจารย์ ดร.อุ๋นเรื่อน เล็กน้อย

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถานที่ติดต่อ

กองบรรณาธิการ “วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์”

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาคารวิศิษฐ์ ประจวบเหมาะ ชั้น 5 ถนนพญาไท

กรุงเทพฯ 10330

โทร. 02 218 7385

Email: cusri.journal@gmail.com,

[https://so04.tci-thaijo.org/index.php/](https://so04.tci-thaijo.org/index.php/socialresearchjournal)

[socialresearchjournal](https://so04.tci-thaijo.org/index.php/socialresearchjournal),

www.cusri.chula.ac.th

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์

เป็นวารสารวิจัยรายปี มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่

ผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หรือบทความวิชาการ

ด้านสังคมศาสตร์ การวิจัยและการพัฒนาสังคม

และสาขาที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้

แก่คณาจารย์ นักวิชาการ นิสิต นักศึกษา หรือผู้ที่มี

ความสนใจ มีกำหนดออก 2 ฉบับต่อปี ฉบับที่ 1

เดือนมกราคม - มิถุนายน และฉบับที่ 2 เดือน

กรกฎาคม - ธันวาคม

สารบัญ

รหัสบทความ

บทความวิชาการ
Academic Article

- โชคดีที่บังเอิญได้ยิน: การไตร่ตรองทางจริยศาสตร์ในการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา 276169
The Serendipity of Overhearing: Ethical Reflexivity in Doing Anthropological Fieldwork
วิสุทธิ์ เวชวารภรณ์
Whisut Vejvarabhorn

- การประเมินระดับการพัฒนาของเมืองน่าอยู่: แนวคิดและกรณีศึกษา 275958
Assessment of Livable City Maturity Levels: Concepts and Case Studies
เกียรติอนันต์ ล้วนแก้ว ทนงศักดิ์ ศิริยงค์ และณัฐกิตติ์ สุขสำราญ
Kiatanantha Lounkaew, Tanongsak Siriyong and Natthakit Suksamran

บทความวิจัย
Research Article

- ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวไทยที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวชุมชนเขตกรุงเทพมหานคร 277897
ในการรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียวและการปลูกจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
Thai Tourists' Opinions of Community-Based Tourism in Bangkok A Focus on Green Tourism and Environmental Awareness
มนต์ศิระ จรูญสิทธิ์ และเชียง เปาจิต
Monsira Jaroonsit and Chieng Pawchit

- การศึกษาผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการพัฒนาทักษะในยุคศตวรรษที่ 21 274658
ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในภาคเหนือ
A Study of the Social Return on Investment of 21st Century Skill Development Project for secondary School Students in Northern Thailand
ธีระยุ อินทร์แปลง
Thirayu Inplaeng

- การพัฒนาแบบเมืองที่เป็นมิตรสำหรับผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี 279673
Development of an Age-friendly City Model in Surat Thani Municipality
กนกกุล เพชรอุทัย
Kanokkul Phetuthai

ความกลัว ความฝัน และความหวังของฉัน: เรื่องเล่าสะท้อนอุปสรรคและเป้าหมายชีวิต
ของนักเรียนเรียนดีที่มีข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ 279511

My Fears, Dreams, and Hopes: Narrative Stories Reflecting the Obstacles and
Life Goals of High-Achieving Students with Economic Constraints

ภัทรพรรณ ทำดี ภาสนันท์ อัสวรักษ์ ธนรัตน์ เข้มกลัด และณัฐชา รัตนพันธุ์

Patrapan Tamdee, Passanan Assavarak, Thanarat Khemklad and
Natchaya Rattanaphan

ประสบการณ์การเรียนรู้และการปรับตัวของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นใน
ห้องเรียนรวม: กรณีศึกษาโรงเรียนศรีอยุธยา ในพระอุปถัมภ์ฯ 279047

Learning Experience and Adaptation of Visually Impaired Student in Inclusive
Classroom: A Case Study of Sri Ayudhya School under the Royal Patronage

กิตติศักดิ์ ผิวเหลือง ขวัญจิรา แดงเหม จิรกฤต คูไพรีน นลิตา สอนวารี เจ๊ะกามา สือนิ

และวรัญญู ฉายาบรรณ

Kittisak Piwlueng, Khwanjira Daenghem, Jirakrit Kupairin, Nalita Sornwaree,
Chekama Sueni and Waranyu Chayaban

ข้อเขียนทั้งหมดที่ปรากฏในวารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ เป็นทัศนะและข้อคิดเห็นส่วนบุคคลของผู้เขียนแต่ละท่าน
มิใช่ความคิดเห็นของคณะกรรมการวารสารวิจัยสังคม

โชคดียที่บังเอิญได้ยื่น: การตรึงร่องทางจริยศาสตร์ในการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา

วิสุทธิ์ เวชวารภรณ์

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร 10170

ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: whisut.v@sac.or.th

บทคัดย่อ

บทความนี้สำรวจประเด็นจริยธรรมว่าด้วยการได้ยื่นข้อมูลโดยบังเอิญในการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา โดยมุ่งวิเคราะห์ความซับซ้อนทางจริยศาสตร์และคุณค่าทางญาณวิทยา ที่เกิดจากการพิจารณาใช้ข้อมูลที่ได้รับมาโดยไม่ตั้งใจ ผู้เขียนใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพเพื่อสะท้อนประสบการณ์ภาคสนาม และสืบค้นข้อมูลประกอบผ่านการทบทวนวรรณกรรมที่สำคัญ บทความนี้ชี้ว่าการได้ยื่นโดยบังเอิญมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้าใจเชิงลึกในชีวิตทางสังคมวัฒนธรรม และในขณะเดียวกันก็ตั้งคำถามถึงข้อจำกัดของกรอบจริยธรรมที่มีอยู่ ซึ่งอาจไม่ครอบคลุมบริบทเฉพาะของการได้มาซึ่งข้อมูล ในลักษณะนี้ ข้อเสนอที่สำคัญของบทความนี้ คือ การสร้างทางเลือกทางจริยธรรมที่สมดุลในการจัดการข้อมูลที่ได้ยื่นมา โดยบังเอิญ ผ่านการประนีประนอมความรับผิดชอบทางจริยธรรม กับการพิจารณาใช้ข้อมูลเพื่อสร้างความรู้และความเข้าใจใหม่ ๆ โดยไม่ละเมิดหลักการที่เป็นสาระสำคัญ

คำสำคัญ: การบังเอิญได้ยื่น, การตรึงร่อง, จริยศาสตร์, โชคดีที่บังเอิญพบ, การทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา

วันรับบทความ: 8 มกราคม 2568, **วันแก้ไขบทความ:** 8 กุมภาพันธ์ 2568, **วันตอบรับบทความ:** 7 มีนาคม 2568

The Serendipity of Overhearing: Ethical Reflexivity in Doing Anthropological Fieldwork

Whisut Vejvarabhorn

Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation), Taling-Chan District, Bangkok 10170, Thailand

Corresponding author, E-mail: whisut.v@sac.or.th

Abstract

This article explores the ethical issues surrounding the accidental acquisition of information during anthropological fieldwork. It examines the ethical complexities and epistemological value of unintentionally overhearing data. Using qualitative research approaches, the author reflects on fieldwork experience and integrates insight from key literature. The article highlights the significant role of accidental overhearing in deepening understanding of sociocultural life while questioning the limitations of existing ethical frameworks, which may not fully address the unique context of such occurrences. In doing anthropological fieldwork, the article argues for anthropologists to make their own ethical choices, the idea of thinking to balance an ethical dilemma for handling accidentally overheard information by reconciling ethical responsibility with the use of such data to generate new knowledge and understanding without violating fundamental ethical principles.

Keywords: Overhearing; Reflexivity; Ethics; Serendipity; Anthropological Fieldwork

Received: January 8, 2025, **Revised:** February 8, 2025, **Accepted:** March 7, 2025

1. บทนำ

การบังเอิญได้ยินบทสนทนาบางอย่างโดยไม่ได้ตั้งใจระหว่างการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา หรือก็คือ ในระหว่างการทำงานชาติพันธุ์วรรณา เป็นสิ่งที่น่าอึ้งเหลือเชื่อได้โดยธรรมชาติ การทำงานแบบฝังตัวในชุมชนหรือใช้เวลาอยู่ในพื้นที่เป็นเวลานาน มักสร้างโอกาสและความเป็นไปได้ที่นักมานุษยวิทยาจะเข้าถึงข้อมูลของผู้คนในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งเล็ดลอดไปจากความระมัดระวัง บทสนทนาที่ร่วงหล่นออกมาจากช่วงเวลาที่ไม่ได้รู้สึกว่าตนเองถูกเฝ้ามองหรือจับจ้อง มักจะเปิดให้เห็นข้อมูลหรือความเข้าใจใหม่ ๆ ซึ่งไม่ได้ผ่านการกลั่นกรองหรือปรุงแต่งอย่างที่มีมักจะเกิดขึ้นเมื่อนักมานุษยวิทยาปรากฏตัวอย่างโจ่งแจ้ง หรือจากการได้ข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์อย่างมีแบบแผน ซึ่งอาจทำให้เกิดการมองข้ามบางประเด็นที่สำคัญ ข้อมูลที่ได้มาจากการแสวงหาด้วยวิธีการที่เป็นทางการอาจไม่ให้รายละเอียดที่เพียงพอในการสร้างข้อสรุปที่ลุ่มลึกและเป็นธรรมชาติ เมื่อเทียบกับการได้ข้อมูลมาโดยอ้อม ลองพิจารณาประสบการณ์บังเอิญได้ยินของผู้เขียนในการทำงานภาคสนามดังต่อไปนี้

“หลายปีก่อน ในขณะที่ผู้เขียนกำลังทำงานภาคสนามในพื้นที่ชานเมืองแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างแนวปฏิบัติของหญิงร่างทรงในการทำนายทายทักสภาพอากาศ บนพื้นฐานของความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กับการพยากรณ์อากาศของหน่วยงานรัฐที่อาศัยความรู้แบบวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ผู้เขียนพบข้อสังเกตเบื้องต้นว่าร่างทรงของชุมชนมีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวบ้านเป็นอย่างมาก จากการไถ่ถามผู้คนในพื้นที่ ทำให้ทราบว่า การพยากรณ์อากาศของร่างทรงซึ่งสืบทอดมาหลายรุ่น มีส่วนสำคัญในการทำการเกษตรที่ยังหลงเหลืออยู่บ้างในแถบชานเมือง การค้าขายในตลาดที่เป็นอาชีพของคนส่วนใหญ่ และกิจกรรมอื่น ๆ ในชีวิตประจำวัน บนพื้นฐานของการช่วยต่อรองกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และความเป็นไปในธรรมชาติ แม้ในปัจจุบันจะมีข้อมูลอุตุนิยมวิทยาจากหน่วยงานของรัฐประกาศอย่างแพร่หลายแล้วในช่องทางต่าง ๆ แต่ชาวบ้านก็ยังคงเชื่อถือการพยากรณ์อากาศของร่างทรงอยู่เสมอ

แต่แล้วในช่วงบ่ายวันหนึ่งที่มีอากาศค่อนข้างร้อน ขณะที่ผู้เขียนกำลังเดินผ่านบริเวณหลังบ้านของร่างทรง ผู้เขียนบังเอิญได้ยินบทสนทนาที่มีส่วนอธิบายปรากฏการณ์ในพื้นที่นี้ได้อย่างกระจ่างชัด ร่างทรงพูดคุยกับลูกศิษย์ซึ่งเป็นหลานสาวของเธออย่างเบา ๆ หลังจากมานหาที่บของโบสถ์ริมกำแพงบ้านว่า “จำไว้ว่ามดที่กรูออกจากรังหลังอากาศขึ้น ๆ แปลว่าลมฝนใหญ่กำลังมา แต่อย่าลืมนดูทิศทางและแรงลมด้วย” ด้วยความอยากรู้ ผู้เขียนจึงหยุดเดินและยืนฟังต่อไป ลูกศิษย์ของเธอถามต่อว่า “แต่กรมอุตุนิยมวิทยาบอกว่าช่วงนี้จะไม่ค่อยมีฝนตกหนัก เราจะบอกชาวบ้านอย่างไร” หญิงร่างทรงตอบว่า “เครื่องมือเครื่องมือของพยากรณ์อากาศไม่ใช่สิ่งที่เราเห็น ท่าน (เทวดาที่มาประทับทรง) ช่วยบอกเรา แต่เราจะต้องเฝ้าสังเกตสิ่งต่าง ๆ ด้วย”

การได้ยินบทสนทนานี้โดยบังเอิญ ช่วยให้ผู้เขียนเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อและการเรียนรู้จากประสบการณ์ในการปฏิบัติของร่างทรงหญิง แม้ว่าเธอจะอธิบายว่าได้อาศัยคำแนะนำของเทวดาที่มาประทับทรง แต่การประกาศคำพยากรณ์ที่จะใช้บอกกับชาวบ้าน มีรากฐานที่สำคัญจากการสังเกตสิ่งแวดล้อมอย่างรอบคอบ ซึ่งพัฒนาสืบทอดมารุ่นต่อรุ่น ชาวบ้านไว้วางใจเทวดาและร่างทรงเพราะในคำพยากรณ์มีการคำนึงถึงสัญญาณธรรมชาติบางอย่างในพื้นที่ และถูกสื่อสารออกมาภายในบริบทของความเข้าใจทางวัฒนธรรมของชาวบ้านร่วมกัน เมื่อเทียบกับคำพยากรณ์อากาศของหน่วยงานรัฐที่พบได้ทั่วไปตามสื่อต่าง ๆ แล้ว จะพบว่า การพยากรณ์เหล่านั้นมีลักษณะเป็นการทั่วไปและเข้าใจยากสำหรับชาวบ้าน โดยเฉพาะการขาดความเฉพาะเจาะจงในระดับที่ชวนให้พึงพอใจ การพยากรณ์อากาศของรัฐไม่ได้คำนึงถึงบริบทของพื้นที่ที่อาจมีอิทธิพลหรือปัจจัยอื่น ๆ เข้ามาประกอบ ในทางตรงกันข้าม คำพยากรณ์ของหญิงร่างทรงมีความเชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อมโดยรอบ ทำให้ผลลัพธ์ค่อนข้างแม่นยำและทำให้ผู้คนในชุมชนรู้สึกสัมผัสได้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน”

ประสบการณ์ของการบังเอิญได้ยินนี้ ทำให้ผู้เขียนเข้าใจว่าความเชื่อถือในร่างทรงของชาวบ้านโดยรอบมีรากฐานมาจากการผสมผสานระบบความรู้ในระดับพื้นที่ เข้ากับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่สามารถสังเกตได้ ไม่ใช่แค่การเลือกประเพณีเหนือความทันสมัยเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการไว้วางใจระบบที่รองรับประสบการณ์ซึ่งตอบสนองความต้องการเฉพาะของพวกเขาด้วย (Vejvarabhorn, 2021) อย่างไรก็ตาม แม้การบังเอิญได้ยินในกรณีข้างต้นจะไม่ได้เกิดขึ้นด้วยความตั้งใจ แต่ก็ทำให้

ผู้เขียนเกิดคำถามขึ้นในใจอันเป็นที่มาของบทความนี้ว่า การบังเอิญได้ยินดังกล่าวยังเป็นประตูที่เปิดไปสู่การค้นพบหรือการสร้างความเข้าใจเชิงลึกทางมานุษยวิทยา หรือเป็นการละเมิดมาตรฐานทางจริยธรรมของนักมานุษยวิทยาแน่ ภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกของการตอบคำถามนี้ชวนให้ขบคิดอยู่นานว่า ในขณะที่ข้อมูลที่นักมานุษยวิทยาได้มาจากการได้ยินโดยบังเอิญจะช่วยสร้างความเข้าใจเชิงชาติพันธุ์วรรณา แต่ก็มีส่วนที่ทำให้รู้สึกว่าการก้าวข้ามเส้นจริยธรรมของการวิจัยด้วยการได้มาซึ่งข้อมูลของผู้ศึกษา หรือก็คือนักมานุษยวิทยาด้วยหรือไม่

ผู้เขียนเห็นว่าการตอบคำถามในภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกนี้ ไม่ใช่แค่เพียงการเลือกที่จะตอบด้วยการชี้ชัดไปที่ทางเลือกใดทางเลือกหนึ่ง หากแต่เป็นการชี้ชวนให้ถอยออกมาพิจารณาว่าคำถามในลักษณะดังกล่าว เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขและปัจจัยแบบใดของการทำงานวิจัยภาคสนามทางมานุษยวิทยา บทความนี้มุ่งพิจารณาการได้ยินข้อมูลโดยบังเอิญในการทำงานภาคสนาม และเสนอว่าถึงแม้ว่าการได้ข้อมูลจากการได้ยินโดยบังเอิญจะมีลักษณะที่ท้าทายปริมณฑลทางจริยธรรม แต่ข้อมูลดังกล่าวก็สามารถนับได้ว่ามีคุณค่าทางญาณวิทยา ที่สามารถเติมเต็มความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมของมนุษย์ได้ โดยวัตถุประสงค์ของบทความนี้ ได้แก่ (1) สำรวจปรากฏการณ์ของการได้ยินโดยไม่ตั้งใจในบริบทของระเบียบวิธีการศึกษาทางมานุษยวิทยา (2) ตรวจสอบผลลัพธ์ของการได้ยินโดยไม่ตั้งใจ และประเมินว่าแนวปฏิบัติทางจริยธรรมที่มีอยู่เน้นจัดการกับภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกนี้อย่างไร และ (3) เสนอแนะแนวทางที่สมดุลของการจัดการกับภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกของการบังเอิญได้ยินในการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา

2. ทบทวนวรรณกรรม

2.1 เสี่ยงกับการได้ยินโดยบังเอิญในสนาม

แนวคิดที่สำคัญเกี่ยวกับการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยาอย่างหนึ่งคือ การใช้เนื้อตัวของนักมานุษยวิทยาเองในฐานะเครื่องมือในการเก็บข้อมูล แนวคิดดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของประสบการณ์ที่เต็มไปด้วยการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัส เพื่อทำความเข้าใจความซับซ้อนของวัฒนธรรมมนุษย์ ถึงแม้ว่าในทางปฏิบัติแล้ว การทำงานภาคสนามในชนบิชาการมักจะให้ความสำคัญกับการมองเห็นเป็นหลัก แต่การรับรู้ทางการได้ยินก็นับได้ว่ามีบทบาทสำคัญในการรับรู้ถึงเสียงแบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสนาม ในการทำงานภาคสนามยุคแรก ๆ นักมานุษยวิทยารุ่นบุกเบิกมักให้ความสำคัญกับการใช้ประสาทสัมผัสทั้งหมดในการทำงานชาติพันธุ์วรรณา ผลงานสำคัญของ Bronislaw Malinowski (Malinowski, 1922) ในหมู่เกาะโทรเบียนด์ (Trobriand) กล่าวถึงการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) ซึ่งโดยเนื้อแท้แล้วไม่ได้แยกการได้ยินออกจากการสังเกตด้วยการมองเห็น อย่างไรก็ตาม การตระหนักถึงความสำคัญของการได้ยินในการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา ค่อย ๆ กำเนิดตัวอยู่แค่การทำงานยุคเริ่มแรก (Malinowski, 1922; Evans-Pritchard, 1940; Powdermaker, 1966)

เมื่อวิธีการศึกษาภาคสนามทางมานุษยวิทยามีความคงตัว การทำงานชาติพันธุ์วรรณาก็หันไปให้ความสำคัญกับมุมมองหรือประเด็นเฉพาะที่นักมานุษยวิทยาสนใจ ทำให้ความสนใจเกี่ยวกับเสียงในสนามถูกลดความสำคัญลง แต่เมื่อเวลาผ่านไป ความสนใจเกี่ยวกับเสียงในการทำงานภาคสนามเริ่มกลับมาอีกครั้งเมื่อเทคโนโลยีการบันทึกเสียงเริ่มแพร่หลาย Steven Feld (Feld, 1990) อธิบายให้เห็นถึงความสำคัญของภูมิทัศน์เสียง (Soundscape) ผ่านการรับรู้สถานะแวดล้อมของเสียงทางกายภาพในการแสดงออกทางวัฒนธรรม เขาเสนอว่าเสียงเป็นส่วนสำคัญของชีวิตทางสังคม ผัสสะทางเสียงจึงถือเป็นเครื่องมือทางชาติพันธุ์วรรณาที่สำคัญ Tim Ingold (Ingold, 2000) ให้ความเห็นในประเด็นนี้ว่า การทำความเข้าใจการรับรู้ของสิ่งแวดล้อมผ่านประสบการณ์ทางผัสสะของเสียง จำเป็นต้องพิจารณารายละเอียดของปรากฏการณ์ที่ก่อให้เกิดประสบการณ์ของการรับรู้ด้วย เพราะหากไม่มีปรากฏการณ์เกิดขึ้น นักมานุษยวิทยาจะไม่สามารถรับรู้ได้ว่ามีสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นจริงได้อย่างไร การขยายความของ Tim Ingold ทำให้เกิดการสาวกลับไปยังที่มาของเสียงในฐานะที่เป็นความสนใจในตัวเองไปสู่ปรากฏการณ์ที่เป็นต้นกำเนิดของเสียง อย่างไรก็ตาม ในปฏิสัมพันธ์ของประสาทสัมผัสทางเสียงนี้ การได้ยินโดยไม่ตั้งใจสามารถเกิดขึ้นได้โดยไม่อาจหลีกเลี่ยง เมื่อผู้ได้ยินอยู่ในอาณาบริเวณที่เหมาะสมจากต้นกำเนิดในภูมิทัศน์เสียง โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่นักมานุษยวิทยาได้ยินบทสนทนาหรือเสียงที่ไม่ได้คาดหวังว่าจะได้ยินมาก่อน การได้ยินนี้สามารถเกิดขึ้นได้บ่อยครั้งในบริบทของการทำงานภาคสนามเชิงลึก ผู้เขียนเห็นว่าปรากฏการณ์นี้นำมาซึ่งการพิจารณาประเด็นทางจริยศาสตร์และคุณค่าทางญาณวิทยาของข้อมูล ดังจะกล่าวถึงต่อไปในบทความนี้

ปัญหาของการได้ยินโดยไม่ได้ตั้งใจก่อให้เกิดความท้าทายทางจริยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นส่วนตัวและความลับของกลุ่มคนที่นักมานุษยวิทยาเข้าไปศึกษา คำว่าจริยศาสตร์ (Ethics) ในที่นี้หมายถึง การแสวงหาวิธีคิด การอธิบาย และการตัดสินว่าความประพฤติ ถูกหรือผิด ดีหรือชั่ว ของมนุษย์นั้นเป็นอย่างไร ในมุมมองมานุษยวิทยาปรัชญา การพิจารณาคุณค่าในมิติทางจริยธรรมจึงเป็นการตอบคำถามเรื่องความยุติธรรมและความเหมาะสมในการกระทำ เช่น เราจะมีเกณฑ์อะไรในการตัดสินความดีงามหรือความชั่วร้ายของมนุษย์ (Rangkla, 2022) ในเบื้องต้นนี้ หากอ้างอิงถึงหลักจริยธรรมของสมาคมมานุษยวิทยาอเมริกัน จะพบว่านักมานุษยวิทยาถูกเรียกร้องให้ต้องเคารพความเป็นส่วนตัวและศักดิ์ศรีของผู้ให้ข้อมูล กล่าวคือ นักมานุษยวิทยาจะต้องพิจารณาว่าการใช้ข้อมูลที่ได้รับมาจากการได้ยินโดยไม่ได้ตั้งใจได้ละเมิดความไว้วางใจของชุมชนหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือไม่ Ruth Behar (Behar, 1996) เคยตรึงตรึงถึงปัญหาทางจริยธรรมที่ตนเองเผชิญ เมื่อได้รับข้อมูลส่วนตัวหรือข้อมูลที่มีความละเอียดอ่อนโดยไม่ได้ตั้งใจระหว่างการทำงานภาคสนาม เธอเห็นว่าความสำคัญของการไตร่ตรองและความรับผิดชอบทางจริยธรรมของนักมานุษยวิทยา ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจว่าจะจัดการกับข้อมูลดังกล่าวอย่างไร

ประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการตัดสินใจของนักมานุษยวิทยาว่าจะจัดการกับข้อมูลอย่างไร ขึ้นอยู่กับว่านักมานุษยวิทยาได้ข้อมูลดังกล่าวมาอย่างไร ด้วยเหตุที่การทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยาเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างผู้ถูกศึกษาและนักมานุษยวิทยาเอง Erving Goffman (Goffman, 1959) เสนอแนวคิดเรื่องหน้าฉากและหลังฉาก (Frontstage and backstage) ซึ่งพัฒนาจากการวิเคราะห์เชิงละคร (Dramaturgical analysis) แนวคิดดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการพิจารณาพลวัตของการได้มาซึ่งข้อมูล ผ่านการพิจารณาปฏิสัมพันธ์และการกำหนดอาณาบริเวณในสนาม กล่าวคือ Erving Goffman เสนอว่าผู้คนมีการจัดการความประทับใจที่ผู้อื่นจะมีต่อตนเองในสถานการณ์ทางสังคมผ่านการแสดงหน้าฉาก ซึ่งเป็นไปตามบรรทัดฐานและบทบาทที่ถูกคาดหวัง ในขณะที่เมื่ออยู่หลังเวที ผู้คนจะมีการแสดงออกได้อย่างอิสระ เมื่อไม่ได้อยู่ในสายตาของสาธารณชน ถึงแม้ว่ากรอบแนวคิดของ Erving Goffman จะมีรากฐานมาจากการคิดเชิงสังคมวิทยา แต่การประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดนี้กับมานุษยวิทยาก็ทำให้เข้าใจถึงลักษณะการแสดงออกของผู้คน ที่ปรากฏในทางวัฒนธรรมและปฏิสัมพันธ์ในการทำงานภาคสนาม ความแตกต่างระหว่างหน้าฉากและหลังฉากทำให้สามารถพิจารณาได้ว่าบุคคลและกลุ่มต่าง ๆ นำเสนอตัวเองอย่างไรในบริบททางสังคม

Gerald D. Berreman (Berreman, 2006) แปลโดย อุ๋ทอง ประศาสน์วินิจชัย แสดงให้เห็นการนำแนวคิดหน้าฉากและหลังฉากของ Erving Goffman มาอธิบายประสบการณ์ทำงานภาคสนามในสิริกานดา (Sirikanda) ทางตอนเหนือของอินเดีย งานแปลดังกล่าวสะท้อนว่าเขตหลังฉากคือที่ซึ่งเป็นที่รู้กันว่ามีความขัดแย้งกับภาพลักษณ์ที่การแสดงพยายามรักษาไว้ในเขตหน้าฉากอยู่เป็นนิจ สิ่งที่ปรากฏหลังฉากจึงไม่ได้รับการตรวจตราแบบการแสดง เพราะไม่มีการนำเสนอให้ผู้ชมได้มองเห็น การที่เรื่องหลังฉากปรากฏออกไปในบริเวณหน้าฉากโดยบังเอิญก็ดี หรือการที่ผู้ชมล่องล้าเข้าไปในเขตหลังฉากโดยไม่คาดหมายก็ดี ล้วนแต่จะก่อให้เกิดการชะงักงันของผู้แสดง Gerald D. Berreman เห็นว่าเขตหลังฉากไม่ได้สำคัญในฐานะความเป็นจริงที่เที่ยงแท้หรือสมบูรณ์ หากแต่อยู่ที่การเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นจริงและขาดไม่ได้ในการทำความเข้าใจความเป็นจริงทั้งหมดในการทำงานชาติพันธุ์วรรณา ถ้านักมานุษยวิทยาไม่เข้าใจความเป็นจริงส่วนที่อยู่หลังฉาก สิ่งที่เขาจะได้คือ ความเป็นจริงที่บิดเบือนและผิวเผินของคนที่เขาไปศึกษา (Berreman, 2006) ในกรณีของการได้ยินโดยบังเอิญ ข้อมูลที่นักมานุษยวิทยาได้รับคือข้อมูลของพื้นที่หลังฉาก ข้อมูลนี้ในทางหนึ่งอาจดูเสี่ยงหรือเข้าทางว่านักมานุษยวิทยาได้ล่องล้าเข้าไปในเขตหลังฉากโดยไม่คาดหมายหรือไม่ แต่ในอีกทางหนึ่ง การได้ยินก็เป็นผลมาจากการเล็ดลอดของเสียงที่หลุดออกไปปรากฏในบริเวณที่เป็นฉากหน้า การบังเอิญได้ยินข้อมูลในส่วนที่เป็นฉากหลังจึงเป็นเรื่องของการรับรู้ด้วยผัสสะทางเสียงในภูมิทัศน์เสียงโดยมิได้ตั้งใจหรือคาดหมาย การชะงักงันไม่ได้เกิดขึ้นในผู้แสดงที่เผยแพร่ข้อมูล เพราะพวกเขาไม่รู้ว่ามีคนนอกอย่างนักมานุษยวิทยากำลังได้ยิน แต่เกิดขึ้นในนักมานุษยวิทยาว่าข้อมูลที่เป็นประโยชน์จะนำไปใช้ได้หรือไม่และอย่างไร

ในแง่หนึ่ง การได้รับข้อมูลบางอย่างโดยบังเอิญในระหว่างการทำงานภาคสนามเช่นนี้ สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องโชคดีที่บังเอิญพบ (Serendipity) ฐานิดา บุญวรรณ (Boonwanno, 2019) อธิบายว่าโชคดีที่บังเอิญพบมีลักษณะสำคัญ 3 ประการคือ (1) เป็นข้อมูลที่ไม่คาดคิดมาก่อน (Unanticipated) (2) เป็นข้อมูลที่ต่างไปจากปกติ (Anomalous) และ (3) เป็นข้อมูลยุทธศาสตร์ (Strategic) ที่จะนำไปสู่การสร้างความเข้าใจใหม่ ๆ สำหรับการทำงานภาคสนาม แนวคิดเรื่องโชคดีที่บังเอิญพบ เน้นไปที่กระบวนการที่นักมานุษยวิทยาถูกฝึกมาให้สังเกตการณ์ในสิ่งที่ไม่ได้เตรียมมาพบเจอ สาเหตุที่นักมานุษยวิทยามีโอกาสสัมผัสกับโชคดีที่บังเอิญพบ เป็นผลมาจากลักษณะการทำงานภาคสนามเชิงลึกที่จะต้องคลุกคลี

อยู่ในพื้นที่หนึ่ง ๆ อย่างเข้มข้น ทักษะการใช้ความรู้และประสบการณ์ที่สะสมมา เพื่อเชื่อมโยงข้อมูล ที่ความ และตั้งคำถาม จะถูกใช้อยู่เสมอในการทำงานชาติพันธุ์วรรณา การทำงานภาคสนามจึงทำให้นักมานุษยวิทยาพบเจอกับความบังเอิญแบบต่าง ๆ ไม่สิ้นสุด ขึ้นอยู่กับว่าจะเรียนรู้อะไรได้บ้างจากความบังเอิญนั้น (Tilche & Simpson, 2017) ดังที่ ฐานิดา อธิบายว่าโชคที่บังเอิญพบ ต้องพิจารณาจากจุดยืนของผู้ค้นพบ ไม่ใช่สิ่งที่ถูกค้นพบ กรณีของการบังเอิญได้ข้อมูลหลังจากที่ไม่ได้คาดการณ์ว่าจะพบ แต่กลับเป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจของนักมานุษยวิทยาเอง จึงนำตั้งคำถามว่าเป็นเรื่องของโชคในด้านที่เป็นสิ่งดีงาม หรือเป็นความรู้สึกลึบบาปที่มาจาก การได้ข้อมูลมาโดยที่เจ้าของข้อมูลไม่รู้ตัว

2.2 จริยศาสตร์ของการไต่ถามในสนาม

ในแง่ที่การไต่ถามที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการทำความเข้าใจความซับซ้อนของสังคมวัฒนธรรม ภาษา และปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ นักวิชาการส่วนใหญ่เห็นพ้องว่าการไต่ถามเป็นเครื่องมือที่สำคัญในระดับวิธีวิทยา ไม่ว่าจะถูกกล่าวถึงโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ตาม (Agar, 1980; Hammersley & Atkinson, 1983; Geertz, 1973; Glesne & Peshkin 1992; Kvale, 1996) ตัวอย่างเช่น Michael Agar (Agar, 1980) ชี้ว่าการวิจัยทางชาติพันธุ์วรรณาที่มีประสิทธิภาพ จะต้องอาศัยความสามารถของนักมานุษยวิทยาในการฟังอย่างตั้งใจ ไปพร้อมกับการตีความบริบททางวัฒนธรรม Michael Agar ยังเสนอแนวคิดเรื่อง คนแปลกหน้ามืออาชีพ (professional stranger) โดยอธิบายว่า ในการรักษาสัมดุลระหว่างความคุ้นเคยและการแยกตัวออกไปจากคนที่ถูกศึกษา จะทำให้นักมานุษยวิทยาสามารถตีความและเข้าใจความละเอียดอ่อนของชุมชนที่พวกเขาศึกษาได้ดีขึ้น การไต่ถามจึงถือเป็นทักษะที่ช่วยถอดรหัสความหมายที่ฝังอยู่ในปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันได้ หรือในกรณีของ Clifford Geertz (Geertz, 1973) ที่แม้จะไม่ได้กล่าวถึงการไต่ถามโดยตรง แต่ก็ได้เน้นย้ำว่าการทำความเข้าใจสัญลักษณ์และความหมายทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อน ต้องอาศัยความใส่ใจเรื่องราวต่าง ๆ อย่างรอบคอบ การไต่ถามจึงเป็นเส้นทางสู่การเข้าใจความหมายที่ซับซ้อนภายในวัฒนธรรม ซึ่งช่วยให้นักมานุษยวิทยาสามารถตีความการกระทำภายในบริบทที่กว้างขึ้นได้ วรรณกรรมในกลุ่มนี้ช่วยชี้ให้เห็นความสำคัญของการไต่ถาม ว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา ซึ่งช่วยให้นักมานุษยวิทยาสามารถรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย และสามารถเข้าใจมุมมองของผู้ถูกศึกษาได้อย่างลึกซึ้ง

ทั้งนี้ หากทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการไต่ถามอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งผู้เขียนจัดเป็นกลุ่มที่ว่าด้วยการสะท้อนไตรตรองเกี่ยวกับการได้ข้อมูลในมิติจริยศาสตร์ จะพบว่าจริยศาสตร์ของการได้ข้อมูลผ่านการไต่ถามโดยบังเอิญในการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา สัมพันธ์กับการพิจารณาทางจริยธรรมและปัญหาที่เกิดขึ้นเมื่อนักวิจัยไต่ถามข้อมูลโดยไม่ตั้งใจ การครุ่นคิดเกี่ยวกับปัญหาเหล่านี้มีความสำคัญต่อประเด็นความไว้วางใจ การเคารพความเป็นส่วนตัว และความถูกต้องสมบูรณ์ของงานวิจัย ผู้เขียนพบว่าวรรณกรรมในกลุ่มนี้สามารถจำแนกได้เป็น 7 กลุ่มย่อย ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ได้แก่ การสะท้อนไตรตรองและการตระหนักรู้ในตนเองของนักมานุษยวิทยา ซึ่งเน้นความสำคัญของการไตรตรองและการรับรู้ตนเองในการวิจัยทางชาติพันธุ์วรรณา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อต้องจัดการกับข้อมูลที่รับมาโดยไม่ตั้งใจ (Behar, 1996; Clifford & Marcus 1986; Coffey 1999; Rabinow 1977) ผู้เขียนในงานกลุ่มนี้ เสนอว่านักมานุษยวิทยาต้องไตรตรองอย่างมีวิจารณญาณเกี่ยวกับบทบาท อารมณ์ และอัตลักษณ์ของตนเอง โดยรับรู้ว่าการวิจัยต่าง ๆ มีอิทธิพลต่อการได้มาซึ่งข้อมูลและการตีความข้อมูลเหล่านั้นอย่างไร เพื่อให้สามารถรับมือกับปัญหาทางจริยธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น รวมถึงมุ่งจัดการกับข้อมูลที่ละเอียดอ่อนอย่างมีความรับผิดชอบและมีจริยธรรม

กลุ่มที่ 2 ได้แก่ การตัดสินใจทางจริยธรรมและการลำดับความสำคัญของความเป็นอยู่ของคนทีมนักมานุษยวิทยาเข้าไปศึกษา ซึ่งอธิบายถึงความจำเป็นของกระบวนการตัดสินใจทางจริยธรรม เมื่อนักมานุษยวิทยาเผชิญกับการได้ข้อมูลมาโดยไม่ตั้งใจ (MacClancy, 2002; Jenkins, 2014; Duneier, 1999; Fluehr-Lobban, 2013) ผู้เขียนงานกลุ่มนี้เน้นย้ำถึงความสำคัญของการประเมินอันตรายที่อาจเกิดขึ้น การพิจารณาถึงผลที่ตามมาจากการใช้ข้อมูล ตลอดจนการตัดสินใจที่ให้ความสำคัญกับความเป็นอยู่ของผู้ถูกศึกษา เขาสนับสนุนแนวทางที่ไม่สร้างอันตราย รักษาความไว้วางใจ เช่นเดียวกับความสมบูรณ์ทางจริยธรรมของการวิจัย โดยเน้นว่าความเป็นอยู่ที่ดีของผู้ถูกศึกษาควรเป็นข้อกังวลหลักของการทำงานชาติพันธุ์วรรณา

กลุ่มที่ 3 ได้แก่ การรักษาความลับและความเป็นส่วนตัวในการศึกษากลุ่มเปราะบาง ซึ่งกล่าวถึงความท้าทายทางจริยธรรมของการได้ข้อมูลมาโดยไม่ตั้งใจ เมื่อทำการวิจัยกับกลุ่มคนเปราะบางหรือถูกละเลย (Chavez, 1992; Parrenas, 2011; Way, 2011) ผู้เขียนงานในกลุ่มนี้เน้นถึงความเสี่ยงที่ผู้ถูกศึกษาอาจเผชิญหากข้อมูลที่ละเอียดอ่อนถูกเปิดเผย เช่น

การกระทำที่ผิดกฎหมาย การถูกตีตรา หรือการก่อให้เกิดอันตรายต่อความปลอดภัยในลักษณะต่าง ๆ โดยเน้นย้ำถึงความจำเป็นในการรักษาความลับและความเป็นส่วนตัวอย่างเคร่งครัด งานกลุ่มนี้เสนอนักมานุษยวิทยาต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษเพื่อปกป้องผู้ถูกศึกษา โดยต้องแน่ใจว่าข้อมูลที่ได้รับมาโดยบังเอิญจะไม่ก่อให้เกิดผลทางลบ

กลุ่มที่ 4 ได้แก่ ความท้าทายทางจริยธรรมในบริบทเฉพาะ ซึ่งเจาะลึกถึงความซับซ้อนทางจริยธรรมของการได้ข้อมูลมาโดยไม่ตั้งใจในบริบทเฉพาะ เช่น ข่าวกรองในช่วงสงคราม สภาพแวดล้อมขององค์กร รวมถึงกระบวนการทางนโยบาย (Price, 2008; Shore & Wright, 1997; Cefkin, 2009) ผู้เขียนในกลุ่มนี้อธิบายถึงความท้าทายที่เกิดขึ้น เมื่อนักวิจัยได้รับข้อมูลที่ละเอียดอ่อนหรือเป็นความลับโดยบังเอิญในสถานการณ์ข้างต้น และเสนอให้มีการพัฒนาและการปฏิบัติตามมาตรฐานจริยธรรมที่เข้มงวด เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาทางจริยธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ

จากการทบทวนวรรณกรรม ผู้เขียนพบว่าชิ้นงานใน 4 กลุ่มแรก มีการนำเสนอประเด็นที่เหลื่อมซ้อนกันอยู่ในที่สามารถจำแนกประเด็นหรือรายละเอียดร่วมกันได้อีก 3 กลุ่ม

กลุ่มที่ 5 ได้แก่ การมีส่วนร่วมทางอารมณ์และความซับซ้อนทางจริยธรรมในการทำงานภาคสนาม ซึ่งมีลักษณะการสำรวจมิติทางอารมณ์และความซับซ้อนทางจริยธรรมในการทำงานภาคสนาม ตลอดจนผลกระทบของการได้ข้อมูลมาโดยไม่ตั้งใจต่อทั้งนักมานุษยวิทยาและผู้ถูกศึกษา ในแง่ที่การมีส่วนร่วมทางอารมณ์ของผู้ศึกษา นำมาซึ่งการตัดสินใจทางจริยธรรมที่มีความซับซ้อน (Behar, 1996; Duneier, 1999; Way, 2011) ผลงานเหล่านี้ชี้ให้เห็นความจำเป็นที่นักมานุษยวิทยาต้องจัดการกับความรู้สึกส่วนตัวของตนเอง ในขณะที่ยังคงมีความรับผิดชอบในการทำงานชาติพันธุ์วรรณา และต้องจัดการข้อมูลที่ละเอียดอ่อนซึ่งได้รับมาด้วยความเห็นอกเห็นใจและเอาใจใส่

กลุ่มที่ 6 ได้แก่ การรักษาพรหมแดนความลับ ซึ่งให้ความสำคัญกับการรักษาความลับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความสัมพันธ์กับการได้ข้อมูลมาโดยไม่ตั้งใจ (Clifford & Marcus, 1986; Jenkins, 2014) งานในกลุ่มนี้เสนอนักมานุษยวิทยาต้องเคารพขอบเขตของสิ่งที่สาธารณะรู้ได้กับสิ่งที่ควรจะเป็นความลับ โดยต้องพิจารณาถึงผลที่ตามมาของการเปิดเผยหรือปกปิดข้อมูลอย่างรอบคอบเพื่อสร้างความรับผิดชอบทางจริยธรรมในการจัดการข้อมูลไปพร้อมกับรักษาความไว้วางใจและความเป็นส่วนตัวของผู้ถูกศึกษา

กลุ่มที่ 7 ได้แก่ การสะท้อนไตร่ตรองทางจริยศาสตร์ในการสร้างความรู้ ซึ่งกล่าวถึงความจำเป็นในการไตร่ตรองทางจริยศาสตร์ในกระบวนการผลิตความรู้ รวมถึงการที่ตัวตน สถานภาพ และประสบการณ์ของนักมานุษยวิทยาเองมีผลต่อการรวบรวมและการตีความข้อมูล (Clifford & Marcus, 1986; Coffey, 1999; Rabinow, 1977) การไตร่ตรองจะช่วยให้นักมานุษยวิทยาสามารถประเมินได้ว่าการมีอยู่ของพวกเขาส่งผลต่อการทำงานภาคสนามอย่างไร และสร้างงานวิชาการที่แสดงถึงวัฒนธรรมที่พวกเขาศึกษาอย่างถูกต้องตามจริยธรรม การแสวงหาวิธีคิดในการพิจารณาการใช้ข้อมูล จึงถือเป็นส่วนหนึ่งของการไตร่ตรองทางจริยศาสตร์

จากวรรณกรรมที่ทบทวนมา 2 กลุ่มใหญ่ จะเห็นว่าขณะที่การตระหนักถึงการใช้ผัสสะทางเสียงในฐานะเครื่องมือในการเก็บข้อมูลการวิจัยทางชาติพันธุ์วรรณาได้ช่วยวางฐานคิดที่เพียงพอต่อการให้ความสำคัญกับการรับรู้ข้อมูลผ่านการได้ยินในการทำงานภาคสนาม แต่ประเด็นเกี่ยวกับจริยศาสตร์ของการได้ข้อมูลมาโดยไม่ตั้งใจซึ่งการบังเอิญได้ยินนับเป็นส่วนหนึ่งนั้นยังไม่เพียงพอที่จะตอบคำถามในภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกของผู้เขียนได้ ถึงแม้ว่างานหลายชิ้นจะชี้ให้เห็นความซับซ้อนทางจริยธรรมในการแสวงหาความรู้ แต่ก็ไม่ได้กล่าวถึงความจำเป็นที่จะพิจารณาความยืดหยุ่นของมาตรฐานทางจริยธรรมอย่างเพียงพอ เพราะการชั่งน้ำหนักระหว่างข้อดีข้อเสียของข้อมูลที่ได้มาจากการได้ยินโดยบังเอิญ ยังไม่ได้มีการสำรวจอย่างทั่วถึง ถึงแม้ว่างานบางกลุ่มจะมีบริบทเฉพาะของตนเองก็ตาม แต่การให้ข้อเสนออย่างการสร้างบรรทัดฐานทางจริยธรรมในการทำงานสนามอย่างเคร่งครัดเป็นสิ่งที่ผู้เขียนไม่เห็นด้วย การสร้างข้อกำหนดที่เข้มงวดในบริบทหนึ่ง ๆ มีความเสี่ยงที่จะถูกนำไปใช้ในลักษณะของกฎทั่วไป ซึ่งอาจเข้าไปขัดขวางความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ของโจทย์แบบอื่นในการศึกษาทางมานุษยวิทยา ข้อเสนอของงานบางกลุ่มมีการชี้ว่าการตัดสินใจใช้ข้อมูลควรเคารพพรหมแดนของความลับและให้ความสำคัญของความเป็นอยู่ของคนที่นักมานุษยวิทยาเข้าไปศึกษา ผู้เขียนค่อนข้างคล้อยตามข้อเสนอนี้โดยเฉพาะในประเด็นหลัง แต่เราจะต่อรองการรับรู้ที่เกิดขึ้นเองโดยผัสสะรับเสียง ซึ่งตกกระไดพลอยโจนไปเป็นความผิดบาปตามมาตรฐานจริยธรรมที่มีอยู่กับการโยนทิ้งได้จากความรู้และความเข้าใจใหม่ ๆ จากการใช้ข้อมูลที่ได้มาโดยบังเอิญ ซึ่งเป็นผลมาจากการทำงานหนักของนักมานุษยวิทยาเองได้อย่างไร งานกลุ่มที่ผู้เขียนเห็นด้วย คือกลุ่มที่เสนอนักมานุษยวิทยาสะท้อนไตร่ตรองทางจริยธรรม

ในการสร้างความรู้ ซึ่งน่าสังเกตว่างานส่วนใหญ่ในกลุ่มนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานกลุ่มที่เสนอให้นักมานุษยวิทยาสะท้อนไตรตรองเพื่อการตระหนักรู้ในตนเองเกี่ยวกับการตัดสินใจใช้ข้อมูล การทำความเข้าใจภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกจึงอาจอาศัยแนวทางของการสะท้อนไตรตรองในกระบวนการสร้างความรู้และการตระหนักรู้ในข้างต้น มาเป็นแนวทางในการพิจารณาได้ต่อไป

3. วิธีการศึกษา

จากการตั้งคำถามและการทบทวนวรรณกรรมในข้างต้น วัตถุประสงค์ของบทความนี้คือ การสำรวจประเด็นจริยธรรมและคุณค่าทางญาณวิทยาของการได้ยินข้อมูลโดยบังเอิญในงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา โดยมุ่งวิเคราะห์ความซับซ้อนของกรอบจริยธรรมที่มีอยู่ และเสนอแนวทางที่สมดุลในการใช้ข้อมูลที่ได้รับมาโดยไม่ตั้งใจ ผู้เขียนอาศัยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยอิงวิธีการศึกษาแบบอัตชาติพันธุ์วรรณนา (Autoethnography) ซึ่งให้ความสำคัญกับประสบการณ์ (Experience) และการสะท้อนไตรตรอง (Reflection) ของผู้วิจัย ประสบการณ์และการตั้งคำถามต่อการได้ยินข้อมูลโดยบังเอิญในการทำงานภาคสนามของผู้เขียนดังกล่าวถึงในข้างต้น จะถูกใช้เป็นขอบเขตและข้อมูลหลักในการวิเคราะห์ประสบการณ์ของผู้เขียนเองในบริบทของการทำความเข้าใจทางสังคมวัฒนธรรมและการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา (Eyherington, 2004; Wall, 2006; Chang, 2008; Boylorn & Orbe, 2014)

ทั้งนี้เอง ในการไตรตรองเพื่อสะท้อนความคิด ผู้เขียนจะอาศัยวิธีการค้นคว้าทางเอกสารเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลประกอบสำหรับใช้เป็นแหล่งอ้างอิงและตัวอย่างในการตอบคำถาม วิธีการเหล่านี้จะช่วยให้ผู้เขียนสามารถตรวจสอบได้ว่าเรื่องเล่าที่เป็นประสบการณ์ส่วนตัวของผู้เขียน เชื่อมโยงกับกรอบทางสังคมวัฒนธรรม แนวความคิด รวมถึงจัดวางตัวเองลงในวรรณกรรมที่กว้างขึ้นอย่างไร เพื่อให้การวิเคราะห์และไตรตรองเหล่านี้ สามารถเผยข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างนักมานุษยวิทยากับบุคคลที่ถูกศึกษาและบรรทัดฐานทางจริยธรรมในการทำงานวิชาการ โดยเฉพาะงานชาติพันธุ์วรรณนา

4. ผลการศึกษา

4.1 การสำรวจการบังเอิญได้ยินในงานมานุษยวิทยา

ระเบียบวิธีของการทำงานภาคสนามเป็นสิ่งที่กำหนดให้นักมานุษยวิทยาต้องใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางสิ่งที่ตนเองสนใจ ซึ่งมักจะใช้ระยะเวลายาวนาน กล่าวได้ว่าการทำงานภาคสนามแบบนี้ได้รับการออกแบบมาเพื่อให้เกิดความเข้าใจทางวัฒนธรรมอย่างรอบด้าน จากมุมมองของผู้ที่อยู่ในสังคมวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ อย่างไรก็ตาม ภายใต้การศึกษาโดยระเบียบวิธีนี้ยังมีความหมายว่า นักมานุษยวิทยาจะต้องอยู่ในพื้นที่ที่ปฏิสัมพันธ์ส่วนตัวและส่วนรวมเกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติและโดยธรรมชาติอยู่เสมอด้วย การทำงานภาคสนามอย่างเข้มข้นทำให้นักมานุษยวิทยาได้เข้าไปคลุกคลีอยู่ในชุมชนที่พวกเขาศึกษา ความใกล้ชิดกับสนามดังกล่าวไม่เพียงแต่เป็นความใกล้ชิดทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังเป็นความใกล้ชิดทางสังคมและอารมณ์ ในอีกลักษณะหนึ่ง เนื่องจากนักมานุษยวิทยาต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมและการสนทนาในชีวิตประจำวันต่าง ๆ ของผู้คน ความผูกพันที่เกิดขึ้นสามารถนำไปสู่สถานการณ์ที่ผู้วิจัยได้รับข้อมูลที่เป็นส่วนตัวหรือข้อมูลที่ละเอียดอ่อนโดยไม่ตั้งใจ นั่นคือปรากฏการณ์ที่เรียกว่า การได้ยินโดยบังเอิญที่สามารถเกิดขึ้นได้โดยธรรมชาติของการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา

การทำงานภาคสนามอย่างเข้มข้นทำให้นักมานุษยวิทยาได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เช่น การรับประทานอาหารและการทำกิจวัตรประจำวันต่าง ๆ ในบางโอกาส นักมานุษยวิทยาอาจพักอาศัยอยู่ในบ้านหรือชุมชนของผู้ให้ข้อมูล โดยเฉพาะผู้ให้ข้อมูลหลักในสนาม การทำงานเพื่อแสวงหาข้อมูลในลักษณะนี้ จึงแทบจะเป็นไปไม่ได้เลยที่จะหลีกเลี่ยงการได้พบเห็นปฏิสัมพันธ์หรือได้ยินบทสนทนาที่เจ้าของข้อมูลไม่ได้ตั้งใจให้นักมานุษยวิทยารับทราบเป็นการเฉพาะ ตัวอย่างเช่น ขณะที่กำลังช่วยเตรียมอาหารในครัวหรือเดินสำรวจในบริเวณชุมชน นักมานุษยวิทยาอาจได้ยินบทสนทนาเกี่ยวกับข้อพิพาทในครอบครัว การเมืองในชุมชน แรงบันดาลใจส่วนตัว หรือการปรึกษาหารือต่าง ๆ บทสนทนาเหล่านี้สามารถให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และระบบความเชื่อ ซึ่งการสัมภาษณ์และบรรยากาศที่เป็นทางการอาจไม่สามารถเปิดปากผู้ให้ข้อมูลได้ เมื่อเทียบกับการได้รับทราบข้อมูลในบริบทความคลุ่มเคลือระหว่างความเป็นสาธารณะและความเป็นส่วนตัว การที่ผู้เขียนได้ยินบทสนทนาโดยบังเอิญของหญิงร่างทรงกับลูกศิษย์ก็เกิดขึ้นในบริบทที่ไม่แตกต่างกัน การที่นักมานุษยวิทยาคลุกคลีอยู่ในสนามอย่างใกล้ชิดจึงเป็นการสร้างโอกาสให้กับความบังเอิญ โดยเฉพาะในบริเวณที่ความเป็นส่วนตัวของเจ้าของข้อมูลไม่อาจรับประกันการเล็ดลอดของข้อมูลได้อย่างหมดจด

ในโอกาสที่ความบังเอิญเปิดทางให้กับนักมานุษยวิทยา การบังเอิญได้ยินและการบังเอิญได้เห็นอาจเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ในการทำงานภาคสนาม ผู้เขียนเห็นว่าความบังเอิญทั้งสองอาจมีความแตกต่างกันทั้งในมิติทางญาณวิทยาและจริยศาสตร์ เพราะการบังเอิญได้ยินเกิดขึ้นผ่านการรับรู้ทางเสียง ทำให้ข้อมูลที่ได้รับมักเกี่ยวข้องกับฉากหลังโดยเป็นข้อมูลที่เจ้าของข้อมูลไม่ได้ตั้งใจให้ผู้อื่นรับรู้โดยธรรมชาติ ในทางกลับกันการบังเอิญได้เห็นซึ่งเกิดขึ้นผ่านการสังเกตทางสายตา มักไม่จำกัดว่าสิ่งที่เห็นจำเป็นที่จะต้องปกปิดเสมอไป สิ่งที่นักมานุษยวิทยาบังเอิญเห็นอาจเป็นเพียงฉากหน้า ที่บุคคลกำลังแสดงบทบาทตามความคาดหวังทางสังคมวัฒนธรรมก็ได้ในหลายครั้ง การบังเอิญได้เห็นมักนำไปสู่การสร้างคำอธิบายเชิงพรรณนา ซึ่งส่วนหนึ่งของการสังเกตมากกว่าการล้วงล้ำ เมื่อเทียบกับการบังเอิญได้ยินซึ่งเป็นเรื่องของข้อมูลที่รู้ข้อมูลที่เป็นรายละเอียดโดยตรงของเรื่องราวและการกระทำ การบังเอิญได้เห็นจึงมีความท้าทายทางจริยธรรมน้อยกว่าการบังเอิญได้ยิน นอกจากนี้เมื่อพิจารณาในแง่ของการสร้างองค์ความรู้ ข้อมูลที่ได้จากการบังเอิญได้ยินมักเป็นข้อมูลที่ช่วยสร้างความเข้าใจ ในขณะที่ข้อมูลจากการบังเอิญได้เห็นมักจะออกไปในทางที่ช่วยให้เข้าใจเชิงประจักษ์เสียมากกว่า อย่างไรก็ตาม การใช้ข้อมูลที่ได้จากทั้งสองวิธียังคงมีข้อกังวลทางจริยธรรม โดยเฉพาะในกรณีของการบังเอิญได้ยินที่อาจทำให้เกิดข้อขัดแย้งเกี่ยวกับการละเมิดความเป็นส่วนตัวของบุคคลที่ถูกรับฟัง

กระนั้นแล้ว อาจกล่าวได้ว่าในหลายวัฒนธรรมเองก็มีแนวคิดเรื่องความเป็นสาธารณะและความเป็นส่วนตัวต่างกันไป โดยเฉพาะต่างไปจากแนวคิดของชาวตะวันตกที่ถูกใช้เป็นหลักคิดในเชิงจริยธรรมทางวิชาการ ในบางกรณีการทำงานภาคสนามทำให้พบว่าในบางวัฒนธรรมอาจมีการพูดคุยเรื่องส่วนตัวต่อหน้าผู้อื่นอย่างเปิดเผย การได้รับทราบข้อมูลจากบทสนทนาในลักษณะนี้จึงนับได้ว่าเป็นผลตามธรรมชาติของการใช้ชีวิตร่วมกัน (Malinowski, 1922) เคยอธิบายถึงการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมของเขาในหมู่ชาวโทรเบเรียนด์ว่า การพูดคุยเกี่ยวกับการใช้ชีวิตของคนเหล่านี้มีลักษณะเปิดเผย เรื่องราวที่อาจพิจารณาได้ว่าเป็นเรื่องส่วนตัวมักถูกหยิบขึ้นมาพูดถึงเป็นปกติ เช่น ความสัมพันธ์ส่วนตัว หรือแม้แต่เรื่องในครอบครัว ซึ่งความคิดเบื้องหลังความเป็นส่วนตัวดังกล่าวนี้อยู่ในโลกทัศน์ที่พ้นไปจากวิถีคิดแบบตะวันตก นั่นคือการเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตที่เน้นความเป็นชุมชนและความใกล้ชิดของความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม

อีกประเด็นหนึ่งที่น่าพิจารณาคือ เมื่อนักมานุษยวิทยามีความชำนาญในภาษาถิ่นมากขึ้น ความสามารถในการเข้าใจและตีความบทสนทนาที่ได้นับก็เพิ่มขึ้นตามไปด้วย ถึงแม้ว่าจะมีองค์ประกอบอื่น ๆ ในการสนทนาที่ไม่ใช่คำพูด เช่น น้ำเสียง ภาษากาย และบริบท เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการใช้ผัสสะของเสียงเพียงอย่างเดียว การได้ยินโดยบังเอิญจึงเป็นมากกว่าแค่การได้ยินคำพูด แต่ยังรวมถึงการสังเกตพฤติกรรมและปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ ในบางกรณี การที่คนที่ถูกศึกษาคิดว่านักมานุษยวิทยาไม่รู้หรือไม่เชี่ยวชาญภาษาของพวกเขามากนัก ได้นำไปสู่การพูดคุยเรื่องราวต่าง ๆ อย่างเปิดเผย Jean Briggs (Briggs, 1970) ใช้เวลาอยู่ร่วมกับชาวอินูอิต (Inuit) ในแถบอาร์กติกเป็นเวลานาน เมื่อเธอเรียนรู้และเข้าใจภาษาถิ่นของคนเหล่านี้ได้ดีขึ้น ชาวอินูอิตบางครั้งยังคงคิดว่าเธอไม่เข้าใจภาษาถิ่นดีพอ พวกเขาจึงพูดคุยเรื่องราวต่าง ๆ อย่างเปิดเผย ต่อหน้าเธอ Jean Briggs สามารถเข้าใจบทสนทนาเหล่านี้ ทำให้เธอสามารถตีความวัฒนธรรมและพฤติกรรมของชาวอินูอิตได้อย่างลึกซึ้ง อีกข้อสังเกตหนึ่งคือการได้ยินในลักษณะนี้อาจนิยามได้ว่าเป็นช่วงเวลาแห่งโชคดียที่บังเอิญพบ ซึ่งเป็นการค้นพบที่คาดไม่ถึงว่าจะได้ยินข้อมูลและทำให้นักมานุษยวิทยาเข้าใจวัฒนธรรมได้ดีขึ้น การมีโชคดังกล่าวเป็นผลมาจากความไม่รู้หรือคาดไม่ถึงของผู้ให้ข้อมูล อันทำให้เกิดการเล็ดลอดของข้อมูลจากหน้าฉากหรือหลังฉากโดยไม่ได้ตั้งใจ กล่าวได้ว่าช่วงเวลาดังกล่าวเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงความลึกซึ้งที่เกิดจากการทำงานภาคสนามเชิงลึก ถึงแม้ว่าจะเต็มไปด้วยความซับซ้อนทางจริยธรรมก็ตาม

ตลอดประวัติศาสตร์ของมานุษยวิทยา การได้ยินโดยบังเอิญมีบทบาทสำคัญในการกำหนดเรื่องราวทางชาติพันธุ์ วรรณกรรมและการพัฒนาทางทฤษฎี นักมานุษยวิทยายุคแรก ๆ มักเสนอว่าข้อมูลเชิงลึกเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดในการทำงานภาคสนาม ซึ่งข้อมูลเหล่านี้มักไม่ได้มาจากการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างหรือการสังเกตการณ์ที่วางแผนหรือคาดไว้ล่วงหน้า แต่มาจากการเผชิญหน้ากับสิ่งแปลกใหม่ที่ตนเองไม่รู้จักระหว่างการเก็บข้อมูล กล่าวได้ว่างานศึกษาของ Malinowski (1922) ถือเป็นรากฐานของระเบียบวิธีการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา แนวทางในการศึกษาภาคสนามของเขาทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับวงแหวนคูลา (Kula) และความสำคัญของระบบการแลกเปลี่ยน การบังเอิญได้ยินของ Bronislaw Malinowski เกิดขึ้นในขณะที่กำลังล่องเรือกับชาวโทรเบเรียนด์ ซึ่งทำให้ได้ยินข้อมูลที่ตรงไปตรงมาเกี่ยวกับคู่ค้า คู่แข่ง และเกียรติยศที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนเครื่องประดับจากเปลือกหอย ข้อมูลเชิงลึกเหล่านี้มีความสำคัญในการตีความโลกทัศน์และกลไกทางสังคมของการแลกเปลี่ยนในวงแหวนคูลา ซึ่งไปไกลกว่าสิ่งที่ผู้ถูกศึกษาอาจเปิดเผยในการสัมภาษณ์อย่างตรงไปตรงมา

หรือในการศึกษาของ Edward Evan Evans-Pritchard (Evans-Pritchard, 1937) ความเข้าใจเกี่ยวกับเวทมนตร์ คำทำนาย และไสยศาสตร์ได้มาจากการอาศัยอยู่กับชาวอาซานเดเป็นเวลานาน ทำให้เขาได้เห็นปฏิกิริยาในชีวิตประจำวันต่อความโชคร้าย และการกล่าวหาเรื่องการใช้เวทมนตร์ การได้ยินโดยบังเอิญมีบทบาทในการสร้างความเข้าใจต่อผู้ต้องสงสัยว่าเป็นแม่มดหมอผี การสนทนาที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ระมัดระวังทำให้ Edward Evan Evans-Pritchard เกิดความเข้าใจว่าความเชื่อเรื่องเวทมนตร์ แทรกแทรกซึมเข้าไปในความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างไร เช่นเดียวกับกรณีของ Bronislaw Malinowski ข้อมูลดังกล่าวของ Edward Evan Evans-Pritchard นี้อาจไม่สามารถเข้าถึงได้ผ่านการซักถาม เพราะผู้คนอาจลังเลที่จะพูดคุยอย่างเปิดเผยเกี่ยวกับหัวข้อที่ละเอียดอ่อนในบริบทเฉพาะทางสังคมวัฒนธรรม

ตัวอย่างงานชาติพันธุ์วรรณนาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการได้ยินโดยบังเอิญไม่เพียงมีส่วนสนับสนุนต่อคำอธิบายทางชาติพันธุ์วรรณนาเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อมุมมองทางทฤษฎีที่กว้างขึ้นในแวดวงมานุษยวิทยาด้วย ไม่ว่าจะเป็นการทำทาย กรอบความคิดที่มีอยู่ โดยให้มุมมองที่ตั้งคำถามต่อเรื่องราวที่ถูกค้นพบ ตลอดจนการพัฒนาแนวคิดใหม่ ๆ เช่น ความเข้าใจหน้าที่ทางสังคม ระบบเครือญาติ รวมถึงการให้ความหมายต่อสิ่งที่ไม่เข้าใจหรืออยู่เหนือการควบคุม คุณูปการเหล่านี้นำมาซึ่งการพิจารณาประเด็นทางจริยธรรมในบริบททางประวัติศาสตร์ ผู้เขียนเห็นว่าสิ่งสำคัญที่ต้องตระหนักคือ ในช่วงเวลาของมานุษยวิทยายุคแรกเริ่ม มาตรฐานทางจริยธรรมเกี่ยวกับการทำงานภาคสนามยังไม่เป็นทางการเท่ากับในปัจจุบัน การใช้ข้อมูลที่ได้อาจโดยบังเอิญแทบจะไม่มีข้อห้าม เช่นเดียวกับการพิจารณาถึงอันตรายหรือการละเมิดความไว้วางใจที่อาจเกิดขึ้นได้ ประเด็นดังกล่าวนี้เป็นข้อพิจารณาที่พัฒนาการของมานุษยวิทยาใหม่ มีข้อตระหนักถึงประเด็นจริยธรรมมากขึ้น และจำเป็นต้องวางมาตรฐานบางประการในการทำงานภาคสนาม อย่างไรก็ตาม ตัวอย่างงานชาติพันธุ์วรรณนาในข้างต้น ได้เผยให้เห็นถึงผลกระทบที่สำคัญซึ่งการได้ยินโดยบังเอิญที่มีต่อการค้นพบทางมานุษยวิทยา นั่นคือการนำมาซึ่งข้อมูลที่ช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่ซับซ้อนและขยายความก้าวหน้าทางแนวคิดทฤษฎีได้ คุณูปการเหล่านี้เกิดขึ้นพร้อมกับความท้าทายทางจริยธรรมเมื่อสาขาวิชาพัฒนาขึ้นเป็นลำดับ

4.2 กรอบจริยธรรมกับการวิจัยทางมานุษยวิทยา

มานุษยวิทยาเป็นสาขาวิชาที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาสังคมมนุษย์ เหตุผลดังกล่าวนำมาซึ่งความรับผิดชอบทางจริยธรรมต่อบุคคลและสังคม ที่นักมานุษยวิทยาเข้าไปศึกษากรอบจริยธรรมในการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยาถูกสร้างขึ้น เพื่อแนะนำให้นักมานุษยวิทยาดำเนินการศึกษาด้วยความเคารพ รับผิดชอบ และตระหนักถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับนักศึกษา อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ของการได้ยินโดยบังเอิญได้เข้ามาท้าทายกรอบจริยธรรมดังกล่าวนี้ หรืออันที่จริงอาจกล่าวได้ว่า กรอบจริยธรรมต่างหากที่เข้ามาจำกัดการใช้ข้อมูลที่เคยปฏิบัติกันมา โดยเผยให้เห็นถึงความไม่สอดคล้องในเชิงปฏิบัติที่จะจัดการกับความเป็นจริงที่ละเอียดอ่อนของการทำงานภาคสนามแบบเข้มข้น กรอบจริยธรรมจึงมีสถานะเป็นสิ่งที่ประกอบสร้างทางสังคมที่เข้ามามีบทบาทในการสร้างความรู้ในโลกริชาการ

นับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งสาขาวิชามานุษยวิทยา ได้ประสบการเปลี่ยนแปลงทางจริยธรรมที่สำคัญ ในช่วงแรก การศึกษาคณะอื่น (the others) ที่อยู่นอกโลกตะวันตกของมนุษยวิทยา ซึ่งมักเพิกเฉยต่อประเด็นจริยธรรม ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 การศึกษาสังคมวัฒนธรรมอื่นเกิดขึ้นควบคู่ไปกับการขยายตัวของการล่าอาณานิคม สังคมของชนพื้นเมืองต่าง ๆ ถูกศึกษาโดยไม่ได้แจ้งให้ทราบหรือได้รับความยินยอม ในแง่หนึ่ง ปฏิบัติการดังกล่าวเป็นผลมาจากอิทธิพลของทฤษฎีวิวัฒนาการทางสังคม ที่สังคมตะวันตกถูกอ้างอิงถึงในฐานะสังคมที่เจริญกว่า อีกทั้งยังถูกใช้เป็นข้ออ้างในการขยายดินแดนของพวกเขาออกไป บริบทอาณานิคมของมนุษยวิทยาในยุคแรกมีส่วนทำให้เกิดความไม่สมดุลของพลวัตทางอำนาจระหว่างผู้ศึกษาและกลุ่มคนที่ถูกศึกษา จนกระทั่งในช่วงกลางศตวรรษที่ 20 ความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาทางจริยธรรมที่เพิ่มมากขึ้นเป็นผลมาจากข้อถกเถียงในการดำเนินโครงการคาเมลอต (Camelot) ในช่วงทศวรรษ 1960 ซึ่งเป็นโครงการศึกษาการปราบปรามการต่อต้านเพื่อการทำสงครามจิตวิทยาและทำนายพฤติกรรมของศัตรู โดยได้รับทุนสนับสนุนจากกองทัพสหรัฐฯ ในการวิเคราะห์สังคมและวัฒนธรรมของหลายประเทศ โดยเฉพาะในลาตินอเมริกา (Horowitz, 1967) ส่งผลให้เกิดการจัดทำแนวปฏิบัติทางจริยธรรมอย่างเป็นทางการ

สมาคมมานุษยวิทยาอเมริกัน (American Anthropological Association) ตอบสนองสถานการณ์ดังกล่าวด้วยการมีมติต่อต้านการมีส่วนร่วมในการทำงานข่าวกรองลับ (Clandestine intelligence) และนำหลักการแห่งความรับผิดชอบต่อวิชาชีพ (Principles of Professional Responsibility) ฉบับแรกมาใช้ในปี 1971 หลักการดังกล่าวเน้นหลักปฏิบัติที่สำคัญ

ของผู้ถูกศึกษา เช่น การยินยอมโดยสมัครใจ การไม่สร้างอันตราย และการเคารพความเป็นส่วนตัว กล่าวได้ว่าแนวปฏิบัติดังกล่าวถือเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ในการทำให้กรอบจริยธรรมกลายเป็นสถาบันในการทำงานวิจัยทางมานุษยวิทยา ในเวลาต่อมา พื้นฐานในการรับรองการดำเนินการทางจริยธรรมในการวิจัยที่ประกาศโดยสมาคมมานุษยวิทยาหลายแห่งให้ความสำคัญกับการได้รับความยินยอมโดยแจ้งข้อมูล การหลีกเลี่ยงอันตราย การรักษาความลับ และการเคารพในอำนาจการตัดสินใจของคนที่ถูกศึกษา ถึงที่สุดแล้ว แนวปฏิบัติเหล่านี้คือผลผลิตที่ได้รับการออกแบบมาเพื่อปกป้องผู้ถูกศึกษาจากการถูกเอารัดเอาเปรียบ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่าข้อกำหนดเหล่านี้ให้คำตอบกับความละเอียดอ่อนของการได้ยินโดยบังเอิญได้ไม่เพียงพอ ตัวอย่างเช่น จริยธรรมของสมาคมมานุษยวิทยาอเมริกันเน้นย้ำถึงความสำคัญของการได้รับความยินยอมโดยแจ้งข้อมูล แต่ไม่ได้ลงลึกถึงสถานการณ์ที่ข้อมูลถูกเก็บรวบรวมโดยที่ผู้ถูกศึกษาไม่ทราบหรือตั้งใจ การขาดข้อกำหนดเฉพาะสำหรับการได้ยินโดยบังเอิญทำให้เกิดพื้นที่สีเทา ๆ ทางจริยธรรม ในแง่ที่นักมานุษยวิทยาอาจไม่แน่ใจว่าตนเองจะใช้งานข้อมูลที่ตนเองได้ยินโดยไม่ตั้งใจไว้ในกรณีวิเคราะห์ของตนหรือไม่ และจะใช้วิธีการใด ในการสร้างสมดุลระหว่างภาระผูกพันทางจริยธรรมในการเคารพความเป็นส่วนตัว กับคุณค่าของการสร้างความรู้ที่เป็นจุดหมายปลายทางของการทำงานวิชาการ ซึ่งข้อมูลดังกล่าวจะช่วยพาไปถึงได้ นอกจากนี้ ยังรวมถึงขั้นตอนที่เหมาะสมในป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้ข้อมูลดังกล่าว หากใช้มาตรฐานที่เคร่งครัด ตัวอย่างเรื่องเล่าของผู้เขียนในตอนต้นของบทความ ก็ยากที่จะกล่าวถึงและชี้ให้เห็นภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกได้ในบทความนี้

ในกรณีของประเทศไทย ไม่ปรากฏว่ามีกรอบจริยธรรมในการทำงานวิจัยด้านมานุษยวิทยามากำกับใช้เป็นการเฉพาะ หากแต่การวิจัยต่าง ๆ ในการศึกษาสังคมวัฒนธรรมถูกจัดไว้อยู่ภายใต้จรรยาวิชาชีพวิจัย และมาตรฐานจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ด้านสังคมศาสตร์ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (National Research Council of Thailand, 2021) ได้วางกรอบความรับผิดชอบต่อสิ่งที่ถูกศึกษาไว้ว่า ผู้ศึกษาจะต้องมีจิตสำนึกที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสิ่งที่ถูกศึกษาและต้องดำเนินการวิจัยอย่างรอบคอบ ในขณะที่ เจนวิทย์ นวลแสง (Nuansang, 2019) ให้อรรถาธิบายที่เป็นข้อปฏิบัติและอธิบายว่าในปัจจุบันแนวทางของจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ได้ถูกนำมากำหนดเป็นเงื่อนไขทางวิชาการในด้านต่าง ๆ เขาเห็นว่านักวิจัยด้านสังคมศาสตร์ยังขาดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ เพราะเป็นเรื่องแปลกใหม่ ส่งผลให้เกิดการละเลยและเพิกเฉยต่อการสร้างความรู้และความเข้าใจในเรื่องของจริยธรรม ผู้เขียนสงสัยว่าข้อปฏิบัติต่าง ๆ ที่ถูกหยิบยกขึ้นมาใช้เป็นกรอบจริยธรรม มีลักษณะของการนำเสนอให้เป็นมาตรฐานที่กำหนดว่าต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดโดยไม่พิจารณาถึงความหลากหลายของวิธีการศึกษา บริบท และสถานการณ์ของการได้มาซึ่งข้อมูล ที่อาจนำไปสู่การสร้างความรู้หรือความเข้าใจใหม่ ๆ รวมถึงมุ่งเน้นให้ปฏิบัติตามแต่เพียงอย่างเดียว โดยไม่จำเป็นต้องครุ่นคิดตรองถึงสถานการณ์ของการได้มาซึ่งข้อมูลที่ดำรงอยู่ในสนาม การใช้กรอบจริยธรรมอย่างเคร่งครัดเช่นนี้ ชีชวนให้ตั้งคำถามในเชิงจริยศาสตร์ว่าเป็นการสร้างมาตรฐานแบบเดียวในการสร้างความรู้ ซึ่งสาขาวิชาต่าง ๆ ต่างมีวิธีการและธรรมชาติของการสร้างความรู้ที่แตกต่างหลากหลายหรือไม่ ในสถานการณ์หรือบริบทที่มีความซับซ้อน ข้อปฏิบัติเหล่านี้จะช่วยสร้างความเข้มแข็งหรือบั่นทอนการสร้างความรู้กันแน่

แนวปฏิบัติที่เป็นข้อกำหนดทางจริยธรรมในข้างต้น มักสันนิษฐานว่าการได้มาซึ่งข้อมูลมีลักษณะเป็นการรวบรวมข้อมูลอันเป็นไปโดยเจตนาและความยินยอมของผู้ให้ข้อมูล นักมานุษยวิทยาสามารถควบคุมการได้มาซึ่งข้อมูลอย่างรอบคอบ รวมถึงสามารถละทิ้งข้อมูลหรือเบาะแสบางอย่าง ที่อาจได้มาโดยไม่ตั้งใจได้อย่างเยือกเย็น ผู้เขียนเห็นว่าสมมติฐานนี้ไม่เป็นความจริงในบริบทของการทำงานภาคสนามของนักมานุษยวิทยา ซึ่งการได้ยินโดยไม่ตั้งใจแทบจะเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้จากการทำงานแบบอัตโนมิติของผัสสะการรับรู้ด้วยเสียง ตลอดจนข้อมูลและเบาะแสต่าง ๆ ที่ได้มามีนำไปสู่การวิเคราะห์ เชื่อมโยง ตีความ และตั้งคำถามแบบเฉพาะหน้า ดังที่ ฐานิดา บุญวรรณ (Boonwanno, 2019) อธิบายอยู่เสมอ ผู้เขียนเห็นว่าสถานการณ์กลืนไม่เข้าคายไม่ออกดังกล่าว ในทางหนึ่งเป็นผลมาจากความไม่เพียงพอในกรอบจริยธรรมที่มีอยู่ต่อการใช้งานในบริบทที่ซับซ้อน ทำให้มานุษยวิทยาในปัจจุบันไม่มีที่ทางที่ชัดเจนเมื่อเผชิญกับการได้ยินโดยบังเอิญ ช่องว่างของการตัดสินใจนี้สามารถนำไปสู่การปฏิบัติที่แตกต่างกันได้หลายลักษณะ นักมานุษยวิทยาบางคนอาจเลือกที่จะละทิ้งข้อมูลที่มีค่า เนื่องจากความกังวลด้านจริยธรรม ในขณะที่บางคนนำเสนอข้อมูลเชิงลึกโดยไม่พิจารณาถึงผลกระทบด้านจริยธรรมอย่างครบถ้วน ภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกนี้ ทำให้ความสามารถของนักมานุษยวิทยาในการรับมือกับสถานการณ์ของการบังเอิญได้ยินอย่างมีประสิทธิภาพถูกลดทอนลง

การได้รับความยินยอมจากคนที่นักมานุษยวิทยาศึกษา ถือเป็นหลักการสำคัญของจริยธรรมในการวิจัย ซึ่งตั้งอยู่บนหลักการที่ว่าผู้ถูกศึกษาควรมีส่วนร่วมโดยสมัครใจพร้อม ทั้งตระหนักถึงธรรมชาติและนัยสำคัญของการศึกษาอย่างเต็มที่ การร้องขอความยินยอมดังกล่าว เป็นตัวอย่างของการเคารพในความเป็นอิสระของผู้ให้ข้อมูล อย่างไรก็ตาม ความเป็นจริงของการทำงานภาคสนามมักทำให้การได้รับความยินยอมโดยการแจ้งข้อมูลที่ครบถ้วนเกี่ยวกับการศึกษา หรือแม้แต่การลงนามในหนังสือยินยอมโดยความเข้าใจถ่องแท้ก็เป็นสถานการณ์ที่มีความซับซ้อน โดยเฉพาะในบริบทของการพิจารณาเรื่องการไต่สวนโดยบังเอิญในบทความนี้ เพราะการได้รับความยินยอมในการรวบรวมข้อมูลนั้นไม่สามารถทำได้เสมอไป ในทางปฏิบัติ บทสนทนาและเหตุการณ์ต่าง ๆ ในการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยามักเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และนักวิจัยไม่สามารถขอความยินยอมสำหรับข้อมูลที่รับมาโดยไม่ได้เตรียมตัวหรือคาดเดามาก่อนได้ นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องความยินยอมอาจแตกต่างกันไปในแต่ละสังคมวัฒนธรรม ในบางแห่งการตัดสินใจของชุมชนจะเข้ามาแทนที่อำนาจในตน (Autonomy) ของแต่ละบุคคล หรือในบางกรณีการให้ความยินยอมอาจมีความหมายที่แตกต่างกัน ความแตกต่างทางวัฒนธรรมเหล่านี้อาจทำให้มาตรฐานของการให้ความยินยอมไม่เหมาะสมหรือไม่มีประสิทธิภาพ ตัวอย่างงานของ Evans-Pritchard (1940) ที่ศึกษาชนเผ่านูเออร์ในซูดาน ชี้ว่าโครงสร้างทางสังคมเน้นความสำคัญของเครือญาติและความอาวุโส การตัดสินใจต่าง ๆ จะถูกกำหนดโดยกลุ่มเครือญาติหรือผู้สูงอายุ ทำให้การตัดสินใจส่วนบุคคลต้องสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่ม

ในแง่หนึ่ง การมีอยู่หรือการปรากฏตัวของนักมานุษยวิทยาในสนาม สามารถส่งผลกระทบต่อความเต็มใจของผู้ถูกศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากมีการรับรู้ถึงความไม่สมดุลของอำนาจ ระหว่างผู้ทำการศึกษาและผู้ถูกศึกษา ดังเช่นในกรณีของ Gerald D. Berreman แปลโดย อุ๋ทอง ประศาสน์วินิจฉัย (Berreman, 2006) ที่การปรากฏตัวของล่ามวรรณคดีทำให้ชาวศรีลังกาแสดงออกและให้ข้อมูลที่ไม่เป็นธรรมชาติ พวกเขาอาจรู้สึกจำเป็นต้องยินยอมหรืออาจไม่ทราบถึงสิทธิในการไม่ให้ความยินยอมให้ข้อมูล สภาวะย้อนแย้งของผู้สังเกตการณ์ (Observer's paradox) ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ปรากฏการณ์ที่ถูกสังเกต หรือการศึกษานั้นได้รับอิทธิพลโดยไม่รู้ตัวจากการมีอยู่ของผู้ศึกษา อาจเป็นเงื่อนไขอีกแบบหนึ่งที่ทำความยินยอมหรือแม้แต่สิ่งที่เกิดขึ้นในสนามเองไม่ตรงกับความเป็นจริง ความตึงเครียดระหว่างอุดมคติของการยินยอมโดยสมัครใจและความเป็นจริงของการทำงานภาคสนาม ทำให้นักมานุษยวิทยาอยู่ในสถานการณ์ที่ยากลำบาก การยึดมั่นต่อกรอบจริยธรรมว่าด้วยการยินยอมโดยสมัครใจอาจนำไปสู่การละทิ้งข้อมูลอันมีค่าที่อาจช่วยเพิ่มความเข้าใจและเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความรู้ ในทางกลับกัน การใช้ข้อมูลที่ได้รับโดยไม่ได้ตั้งใจโดยไม่ได้รับความยินยอมเอง ก็มีความเสี่ยงที่จะละเมิดหลักจริยธรรมและอาจส่งผลเสียต่อผู้ถูกศึกษา

ความซับซ้อนที่เกิดจากการไต่สวนโดยบังเอิญ เรียกร้องให้การพิจารณาใช้งานข้อมูลจำเป็นต้องอาศัยความละเอียดอ่อนต่อประเด็นจริยธรรมในมานุษยวิทยา แทนที่จะเป็นหลักการที่แข็งแกร่งแบบขั้นเดียวเชิงเดียว นักมานุษยวิทยาต้องมีส่วนร่วมในการไตร่ตรองทางจริยธรรมในการทำงานภาคสนาม โดยเฉพาะการตรวจสอบการทำงานของตนเองและผลที่ตามมาจากการกระทำในบริบททางวัฒนธรรม รวมถึงสถานการณ์เฉพาะอย่างมีวิจารณ์ญาณ ผู้เขียนเห็นว่าการประเมินผลกระทบทางจริยธรรมจากข้อมูลที่ได้จากการไต่สวนโดยบังเอิญ ควรเริ่มจากการประเมินว่าข้อมูลที่ได้นั้นมีความละเอียดอ่อนหรือเป็นอันตรายหรือไม่ หากได้รับการเปิดเผยออกมาเพื่อป้องกันผลลัพธ์ที่ไม่พึงประสงค์ ประเด็นต่อมา คือ การชั่งน้ำหนักระหว่างคุณค่าของข้อมูลกับอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับผู้ถูกศึกษา หากประโยชน์จากการทำความเข้าใจมีน้ำหนักมากกว่าความเสี่ยงอย่างมีนัยสำคัญ และมีแนวทางที่สามารถลดหรือจำกัดผลด้านลบลงได้ การพิจารณาใช้ข้อมูลนั้นอาจมีความสมเหตุสมผล ประเด็นที่สาม คือ การพิจารณาว่าผู้ให้ข้อมูลเป็นกลุ่มเปราะบางหรือไม่ สถานะดังกล่าวสัมพันธ์กับนัยของข้อมูลอย่างไร การไม่เปิดเผยรายละเอียดที่ระบุตัวตนจะช่วยปกป้องความเป็นส่วนตัวของผู้เข้าได้หรือไม่ ดังข้อพิจารณาเหล่านี้ การยอมรับว่ากรอบจริยธรรมที่มีอยู่ อาจไม่สามารถให้คำตอบที่ชัดเจนในทุกสถานการณ์ถือเป็นสิ่งสำคัญ นักมานุษยวิทยาต้องเตรียมพร้อมที่จะตัดสินใจทางจริยธรรมอย่างรอบคอบ แต่ปรับให้เข้ากับความเป็นจริงเฉพาะหน้าของงานภาคสนามของตน

4.3 คุณค่าของข้อมูลที่บังเอิญได้

ถึงแม้ว่าการไต่สวนโดยบังเอิญอันนำมาซึ่งข้อมูลในการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา จะมีประเด็นทางจริยธรรมที่ซับซ้อน แต่ก็อาจนับได้ว่าข้อมูลที่ได้นั้นด้วยวิธีการดังกล่าวมีคุณค่าทางญาณวิทยา เพราะการไต่สวนโดยบังเอิญช่วยให้นักมานุษยวิทยาหลีกเลี่ยงอุปสรรคเชิงวิธีการที่อาจเกิดขึ้นได้ในการทำงานภาคสนาม เช่น ความขัดแย้งในชุมชนของผู้ถูกศึกษา ตลอดจนการมีอิทธิพลหรืออำนาจนำบางประการดำรงอยู่ในสนาม ทำให้ข้อมูลดังกล่าวมีศักยภาพในการทำความเข้าใจ

ปฏิสัมพันธ์ที่แท้จริงในสังคมได้ อาทิ ความขัดแย้งในชุมชนของผู้ถูกศึกษา อิทธิพลของบุคคลหรือความคิดความเชื่อบางประการ การได้ยินโดยบังเอิญจึงเป็นความท้าทายเชิงวิธีวิทยาที่สำคัญในมานุษยวิทยา เมื่อคนที่ถูกศึกษารับรู้ถึงการถูกสังเกต พวกเขาอาจเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองไม่ว่าจะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม เพื่อให้สถานการณ์ที่เกิดขึ้นสอดคล้องกับความคาดหวังของสังคม หรือเพื่อแสดงภาพลักษณ์บางประการต่อสายตาคนนอก การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจนำไปสู่ข้อมูลที่ไม่สะท้อนธรรมชาติของชาวบ้าน หรือแนวทางปฏิบัติทางวัฒนธรรมที่แท้จริงได้อย่างแม่นยำ การได้ยินโดยบังเอิญทำให้นักมานุษยวิทยาหลีกเลี่ยงอุปสรรคในการทำควมเข้าใจสนามของตนเองได้ สิ่งที่เกิดขึ้นในสนามจึงไม่ได้รับอิทธิพลจากการปรากฏตัวของผู้ศึกษา ส่งผลให้ข้อมูลที่ไดมาเป็นข้อมูลที่แสดงถึงชีวิตทางสังคมที่แท้จริงของชุมชนได้ดีขึ้น

การที่ข้อมูลซึ่งนักมานุษยวิทยาได้มาจากการได้ยินโดยบังเอิญ ได้ช่วยให้ความเข้าใจที่เกิดขึ้นตรงกับสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติในสนาม ทำให้สามารถนับได้ว่าข้อมูลในลักษณะดังกล่าวเป็นข้อมูลที่มีค่า เพราะสภาพความเป็นธรรมชาติของชีวิตประจำวันในส่วนที่เป็นหลังฉาก เช่น ความแตกต่างของการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการ และความละเอียดอ่อนของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม มักจะหาไม่ได้ในสภาพแวดล้อมของการวิจัยแบบมีโครงสร้างหรือเป็นทางการ เมื่อเทียบกันแล้ว ข้อมูลที่ไม่ได้ผ่านการสร้างทำกิจรรมนี้ ทำให้ข้อมูลทางชาติพันธุ์วรรณนามีความสมบูรณ์ อีกทั้งยังทำให้เข้าใจความเป็นจริงทางวัฒนธรรมได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นด้วย ตัวอย่างที่น่าสนใจในลักษณะนี้ได้แก่งานของ James C. Scott (Scott, 1990) ที่สำรวจว่ากลุ่มผู้ไร้อำนาจสร้างและใช้บทสนทนาลับ (Hidden transcript) อย่างไร การสื่อสารแบบลับหลังที่เปิดเผยให้เห็นแง่มุมต่าง ๆ ที่ถูกแอบซ่อนไว้และไม่ปรากฏในปฏิสัมพันธ์ที่เป็นสาธารณะ ไม่ว่าจะเป็นความตึงเครียด การแสดงความเห็นที่แตกต่าง รวมถึงการเป็นพันธมิตรลับ ๆ ช่วยทำให้เข้าใจข้อมูลระดับลึกเกี่ยวกับความไม่พึงพอใจ ความเป็นปฏิกิริยา และความซับซ้อนของเครือข่ายและลำดับชั้นทางสังคม ที่วิธีการศึกษาอย่างมีแบบแผนหรือเป็นทางการอาจทำให้มองข้ามไป กล่าวได้ว่าการบังเอิญได้ยินในกรณีดังกล่าวนี้ ทำให้เกิดความเข้าใจอย่างละเอียดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลของชุมชนที่เป็นจริงและไม่ปรากฏให้เห็นอย่างตรงไปตรงมายิ่งขึ้น

ถึงแม้ว่าการได้ยินโดยบังเอิญจะมีลักษณะที่เป็นข้ออ่อน คือ ผู้ศึกษาไม่สามารถควบคุมหรือรู้ได้ว่าข้อมูลที่ได้รับโดยวิธีนี้จะเป็นอะไร มีศักยภาพที่จะนำไปสู่ความเข้าใจใหม่ ๆ หรือไม่ กระนั้นเอง การพิจารณาความสัมพันธ์ของสิ่งที่ได้ยินกับสิ่งที่นักมานุษยวิทยากำลังศึกษา ก็ขึ้นอยู่กับการตระหนักว่าสิ่งที่ได้ยินโดยบังเอิญนั้นมีนัยสำคัญอย่างไร ในบางสังคมมีบรรทัดฐานที่ละเอียดอ่อนจะคอยควบคุมพฤติกรรมของผู้คนโดยไม่ถูกกล่าวถึงอย่างเปิดเผย แต่จะสามารถสังเกตได้ผ่านปฏิสัมพันธ์ตามธรรมชาติ ข้อพิจารณานี้ชี้ให้เห็นถึงนัยของข้อปฏิบัติที่เป็นโครงสร้างเงียบ ๆ หรือกฎที่ไม่พึงเอ่ยถึงของชีวิตทางสังคมอย่างในสังคมที่เินสนับสนุนการวิพากษ์วิจารณ์อย่างเปิดเผย นักมานุษยวิทยาอาจได้ยินการวิพากษ์วิจารณ์ส่วนตัวในหมู่สมาชิกในชุมชนโดยไม่ได้ตั้งใจ ข้อมูลนี้ช่วยให้เห็นถึงความเห็นที่แตกต่างและกลไกที่ผู้คนใช้ในการนำทางโครงสร้างอำนาจ ซึ่งทำให้เข้าใจวัฒนธรรมทางการเมืองได้ดีขึ้น การต่อต้านหรือไม่ยอมปฏิบัติตามข้อปฏิบัติในข้างต้นมักเกิดขึ้นนอกสถานการณ์ที่เป็นทางการ ซึ่งให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับพลวัตของอำนาจและการกระทำภายในชุมชน ปฏิบัติการดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของความขัดแย้งและความซับซ้อน ด้วยเหตุที่วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่ป็นเนื้อเดียวกันเสมอไป แต่ครอบคลุมถึงความขัดแย้ง ความตึงเครียด และมุมมองที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างในความคิดเห็นและแนวทางปฏิบัติในหมู่สมาชิกในชุมชน ค่านิยมและบรรทัดฐานที่เกิดขึ้นใหม่ในคนรุ่นใหม่ที่ทำลายแนวทางปฏิบัติดั้งเดิม วิธีการที่บุคคลแสดงอัตลักษณ์และบทบาททางสังคมที่แตกต่างจากความคาดหวังของสังคมในบริบทต่าง ๆ ตลอดจนเรื่องราวที่อยู่ ณ ชายขอบของพรมแดนความรู้

ถึงแม้ว่าการพิจารณาประเด็นจริยธรรมจะเป็นสิ่งสำคัญในการทำงานวิชาการ แต่ในความเป็นจริงก็มักจะมีสถานการณ์ที่อุปการทางญาณวิทยาแสดงตัวผ่านการใช้ข้อมูลที่ได้ยินมาโดยบังเอิญ การพิจารณาคุณค่าทางญาณวิทยาอาจทำให้การชั่งน้ำหนักในภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออก นั้นคือระหว่างความรู้กับจริยธรรม อาจมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน และพร้อมกันนั้นก็เ็นอาจพิจารณาได้ผ่านการยึดถือข้อกำหนดทางจริยธรรมแบบกฎทั่วไป การพิจารณาอุปการดังกล่าวนี้ อาจพิจารณาถึงความสำคัญของข้อมูล โดยเฉพาะเมื่อข้อมูลมีความจำเป็นต่อการตอบคำถามการวิจัยที่สำคัญหรือมีส่วนสนับสนุนความเข้าใจทางสังคมที่สำคัญ เป็นข้อมูลเชิงลึกที่สามารถนำไปสู่ผลลัพธ์เชิงบวกต่อคนที่ถูกศึกษาหรือต่อสังคมโดยรวม รวมถึงอาจมีมาตรการอื่นที่สามารถรับรองได้ว่าข้อมูลจะถูกนำเสนอในลักษณะที่ปกป้องตัวตนของบุคคล รวมถึงอันตรายที่อาจเกิดขึ้น ในการพิจารณาความสำคัญเหล่านี้ ผู้เขียนเห็นว่านักมานุษยวิทยาจะต้องมีส่วนร่วมในการไตร่ตรองทางจริยธรรม

โดยพิจารณาอย่างรอบคอบถึงการใช้ข้อมูลว่ามีความจำเป็นต่อวัตถุประสงค์การวิจัยหรือไม่ ความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นกับผู้ถูกศึกษาคืออะไร และความเสี่ยงเหล่านั้นสามารถบรรเทาได้หรือไม่และอย่างไร ตลอดจนมีวิธีการที่เหมาะสมทางวัฒนธรรมในการขอความยินยอมหรือจัดการกับการใช้ข้อมูลหรือไม่อย่างไร

5. อภิปรายผล

การบังเอิญได้ยินในระหว่างการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา ทำให้นักมานุษยวิทยาทกอยู่ในภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออก นั่นคืออยู่ในจุดตัดระหว่างภาระผูกพันทางจริยธรรมและการแสวงหาความรู้ ผู้เขียนเห็นว่าการโต้เถียงบาง ๆ นี้ต้องอาศัยการไตร่ตรองทางจริยศาสตร์ เพื่อชั่งน้ำหนักระหว่างข้อกังวลทั้งสองฝั่งและประนีประนอมข้อกังวลทางจริยธรรมกับการใช้ข้อมูลที่จะนำไปสู่ความรู้และความเข้าใจใหม่ ๆ ผ่านการพิจารณาและสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับปัจจัยบริบทของการสร้างความรู้ หากพิจารณาประสบการณ์ส่วนตัวของผู้เขียนในตอนต้นของบทความ การพิจารณาใช้ข้อมูลจากการได้ยินโดยบังเอิญระหว่างการทำงานภาคสนามนับเป็นปัญหาทางจริยธรรมที่ซับซ้อน บทสนทนาระหว่างร่างทรงหญิงและลูกศิษย์ทำให้เข้าใจได้ว่าผู้คนในชุมชนมีความเชื่อมั่นในประเพณีปฏิบัติมากกว่าการพยากรณ์อากาศของรัฐอย่างไร การนำข้อมูลนี้ไปใช้เพื่อสร้างคำอธิบายในการทำงานชาติพันธุ์วรรณา จึงต้องการการพิจารณาทางจริยธรรมอย่างรอบคอบเพื่อเคารพความเป็นส่วนตัวและอำนาจตัดสินใจของบุคคลที่เกี่ยวข้อง

การไตร่ตรองทางจริยศาสตร์เป็นกระบวนการตรวจสอบตนเองเกี่ยวกับค่านิยม สมมติฐาน และการกระทำของผู้ศึกษาในการทำงานชาติพันธุ์วรรณา ในบริบทของการได้ยินโดยบังเอิญ นักมานุษยวิทยายังจะต้องมีความรับผิดชอบในการพิจารณาใช้ข้อมูลท่ามกลางความซับซ้อนทางจริยธรรม โดยเฉพาะการประเมินแรงจูงใจและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นอย่างมีวิจารณญาณ ประเด็นแรกสุดที่น่าพิจารณาคือการตั้งคำถามถึงเจตนาและความจำเป็นว่าเหตุใดจึงต้องใช้ข้อมูลนี้ การใช้ข้อมูลดังกล่าวเป็นไปเพื่อความก้าวหน้าของความรู้ ประโยชน์ส่วนตัว หรือเหตุผลอื่นใดหรือไม่ จากนั้นจึงขยับไปที่การประเมินผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับผู้ถูกศึกษา นักมานุษยวิทยาอาจเลือกใช้กลวิธีต่าง ๆ ในการจัดการกับข้อกังวลทางจริยธรรมที่เกิดจากการใช้ข้อมูลที่ได้ยินมาโดยบังเอิญ บนพื้นฐานที่จะลดอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นให้น้อยที่สุดไปพร้อมกับรักษาข้อมูลเชิงลึกที่มีค่าไว้ได้ เช่น การปกปิดข้อมูลที่อาจนำไปสู่การระบุตัวตนผ่านการไม่เปิดเผยรายละเอียดส่วนตัว เช่น ชื่อจริง หรือสถานที่ที่เฉพาะเจาะจง การใช้ข้อมูลดังกล่าวอาจใช้วิธีการแทนที่ด้วยการใช้คำเรียกอื่นแทนชื่อจริง หรืออาจเรียกด้วยชื่อสมมติอย่างสม่าเสมอตลอดการวิจัยก็ได้ นอกจากนี้ นักมานุษยวิทยาอาจพิจารณาการไม่เปิดเผยรายละเอียดที่ไม่จำเป็นต่อการนำเสนอข้อมูล โดยไตร่ตรองที่จะเลือกหรือไม่เลือกที่จะใช้หรือไม่ใช้ข้อมูลบางส่วน ที่อาจส่งผลกระทบต่อประเด็นทางจริยธรรมที่เป็นแก่นสาร โดยพิจารณาบริบททางสังคมและความละเอียดอ่อนทางวัฒนธรรมร่วมกับการทำความเข้าใจบรรทัดฐานทางสังคมในสนาม เช่น การทำความเข้าใจวิธีการมองความเป็นส่วนตัวและการเปิดเผยข้อมูลบางลักษณะภายในชุมชน ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่ากลวิธีเหล่านี้เป็นมาตรการทางจริยธรรมที่มีการปฏิบัติอยู่ก่อนแล้ว หากแต่สามารถนำมาช่วยในกระบวนการประนีประนอมการใช้ข้อมูลในบริบทที่ซับซ้อนกว่าข้อปฏิบัติที่มีอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอที่สำคัญในการตอบคำถามเกี่ยวกับภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกของบทความนี้ คือการให้ความสำคัญกับบริบทในการตัดสินใจทางจริยธรรม ที่นักมานุษยวิทยาในฐานะผู้ที่ทำการศึกษาคือผู้ที่มีศักยภาพในการไตร่ตรองทางจริยศาสตร์และสามารถชั่งน้ำหนักได้ว่าข้อมูลที่ได้มาจากการบังเอิญได้ยินนั้นจะถูกใช้งานอย่างไร การสร้างทางเลือกทางจริยศาสตร์ในการพิจารณาใช้งานข้อมูลในบริบทที่ซับซ้อนและข้อมูลที่ได้มาเป็นข้อมูลที่มีคุณค่า ควรวางอยู่บนการปรับใช้เพื่อการนำเสนอที่เหมาะสม แทนที่จะเป็นการปฏิบัติตามข้อปฏิบัติทั่วไป ในที่นี้ บริบทของการศึกษาและทำงานภาคสนามถือเป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจทางจริยธรรม กล่าวคือ การตัดสินใจทางจริยธรรมจะต้องสอดคล้องกับความเข้าใจทางวัฒนธรรมผ่านการพิจารณาค่านิยมและบรรทัดฐานของชุมชนที่ทำการศึกษา ซึ่งอาจจะแตกต่างจากค่านิยมและบรรทัดฐานทางจริยธรรมของการวิจัย โดยเฉพาะในแง่ของการรักษาความสัมพันธ์ที่เคารพซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ การพิจารณาอย่างลงลึกไปถึงข้อมูลที่ได้ยินมาโดยบังเอิญว่ามีลักษณะอย่างไร เพื่อประเมินว่าผู้ถูกศึกษาปรากฏตัวในข้อมูลจำเป็นต้องมีปกปิดข้อมูลหรือไม่อย่างไร และมากน้อยเพียงใด

กรณีประสบการณ์ของผู้เขียนอาจให้ตัวอย่างของการสะท้อนไตร่ตรองและใช้ข้อมูลจากการได้ยินโดยบังเอิญ เจตนาของการใช้ข้อมูลที่ถูกนำเสนอในตอนต้นของบทความ เป็นการใช้อยู่ในฐานะที่เป็นตัวอย่างของการสะท้อนไตร่ตรองทางจริยศาสตร์เพื่อชี้ให้เห็นแง่มุมของอุปการที่ข้อมูลในลักษณะนี้ อาจสร้างความเข้าใจที่สำคัญต่อการทำความเข้าใจเรื่องราวที่เกิดขึ้น

ในสนามของการทำงานชาติพันธุ์วรรณา การใช้ประสบการณ์ส่วนตัวของผู้เขียนเพื่ออธิบายว่าข้อมูลจากการทำงานภาคสนามเชิงลึก สัมพันธ์กับบริบททางสังคมวัฒนธรรมและตีความความเชื่อและแนวทางปฏิบัติของชุมชนอย่างไร ในกรณีนี้ การบังเอิญได้ยินบทสนทนาของหญิงร่างทรงกับลูกศิษย์ ฉายให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างระบบความเชื่อดั้งเดิมกับความรู้เกี่ยวกับการทำนายสภาพอากาศแบบอุตุนิยมวิทยาภายในชุมชน ที่ไม่ปรากฏให้เห็นรายละเอียดแบบตรงไปตรงมา และทำให้ผู้เขียนเข้าใจการแสดงออกที่แท้จริงที่อยู่หลังฉาก ไม่ใช่การแสดงออกตามบรรทัดฐานและความคาดหวังทางสังคมที่อยู่หน้าฉาก

สถานการณ์ที่ร่างทรงหญิงให้คำแนะนำลูกศิษย์ของเธอเกี่ยวกับการตีความสัญญาณต่าง ๆ ในสภาพแวดล้อมเป็นตัวอย่งของการสื่อสารที่อยู่ในเขตหลังฉาก การเข้าถึงบทสนทนาในชีวิตประจำวันโดยบังเอิญประเภทนี้ ช่วยให้เข้าใจว่าผู้คนในชุมชนต้องรองกับความเป็นจริงและความเชื่อของพวกเขาผ่านปฏิสัมพันธ์กับร่างทรงอย่างไร การได้ยินโดยบังเอิญในที่นี้ไม่เพียงแต่กลายเป็นโชคที่บังเอิญพบ แต่ยังจำเป็นต่อการทำความเข้าใจว่าความรู้ชุดหนึ่ง ๆ ถูกถ่ายทอดและรักษาไว้ได้อย่างไร ผ่านการสอนแบบไม่เป็นทางการระหว่างรุ่น การพิจารณาทางจริยธรรมเกี่ยวกับการใช้ข้อมูลที่ได้ยินโดยบังเอิญนี้มีความสำคัญในการประเมินวิธีการสร้างสมดุลระหว่างการได้รับข้อมูลเชิงลึกกับการเคารพความเป็นส่วนตัวของผู้ถูกศึกษา เนื่องจากข้อมูลนี้ไม่ได้เปิดเผยกับผู้เขียนโดยเจตนา สถานการณ์นี้จึงเป็นตัวอย่างของปัญหาทางจริยธรรมที่น่าหยาบมาพิจารณาการให้รายละเอียดที่จำเป็นเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยไม่เปิดเผยตัวตนและพิจารณาใช้ข้อมูลด้วยความอ่อนไหวทางวัฒนธรรม จึงสามารถรักษาความสมบูรณ์ทางจริยธรรมของงานชาติพันธุ์วรรณาได้ เช่นเดียวกับความเข้าใจที่การประสบโชคที่บังเอิญพบในครั้งนี้หยาบย่นให้ผู้เขียน

การฟังร่างทรงของชุมชนในการพยากรณ์อากาศ แม้จะมีข้อมูลอุตุนิยมวิทยาทางวิทยาศาสตร์เผยแพร่อยู่ทั่วไป สะท้อนให้เห็นถึงความไว้วางใจทางวัฒนธรรมที่ยังรากลึกในระบบความรู้ดั้งเดิม คำแนะนำของร่างทรงเน้นย้ำถึงบทบาทของความรู้ที่เป็นรูปธรรมในพื้นที่ในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ซึ่งแตกต่างจากการคาดการณ์โดยใช้เครื่องมือเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ทั่วไปของหน่วยงานรัฐ การสังเกตการณ์ในกรณีนี้อธิบายให้เห็นถึงเสียงสะท้อนทางวัฒนธรรมและความเป็นจริงที่รับรู้ได้จากแนวทางปฏิบัติทางจริยธรรม การได้ยินโดยบังเอิญในกรณีนี้เผยให้เห็นว่าการทำงานภาคสนามอย่างเข้มข้นในชุมชน ช่วยเปิดโอกาสให้เข้าถึงการสนทนาได้ อีกทั้งยังช่วยเน้นย้ำถึงความสำคัญของการทำงานภาคสนามเชิงลึกในการเปิดเผยพลวัตที่ละเอียดอ่อน เช่น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างจารีตประเพณีและอำนาจของรัฐ ซึ่งการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการหรือการสังเกตแบบมีโครงสร้างอาจมองข้ามไป

6. สรุป

ในทางมานุษยวิทยา การได้ยินโดยบังเอิญเป็นผลตามธรรมชาติของการทำงานภาคสนามเชิงลึกเช่นเดียวกับการใช้ชีวิตร่วมกับผู้ให้ข้อมูลอย่างใกล้ชิด อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่ได้มาจากการได้ยินโดยบังเอิญทำให้สถานการณ์ในการใช้งานข้อมูลของนักมานุษยวิทยาเกิดภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออก ภายใต้ความเชื่อมโยงที่ซับซ้อนระหว่างความรับผิดชอบทางจริยธรรมและการแสวงหาความรู้และความเข้าใจใหม่ ๆ ปรากฏการณ์นี้ ทำให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกของชุมชนถูกศึกษาได้โดยไม่ตั้งใจ ตลอดบทความนี้ ผู้เขียนอธิบายให้เห็นว่าการได้ยินโดยบังเอิญเป็นทั้งสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในเชิงวิธีการและมีคุณูปการทางญาณวิทยา แต่ในขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดปัญหาทางจริยธรรมที่สำคัญซึ่งท้าทายหลักการพื้นฐานของการยินยอมให้ข้อมูล ความเป็นส่วนตัว และการเคารพบุคคล ข้อเสนอหลักของบทความนี้คือการชี้ว่าการได้ยินโดยบังเอิญ แม้จะมีความซับซ้อนทางจริยธรรม แต่ก็มีคุณค่าทางญาณวิทยาซึ่งสามารถเพิ่มพูนความรู้ทางมานุษยวิทยาได้ กรณีของการได้ยินโดยบังเอิญในตอนต้นของบทความ ช่วยให้ผู้เขียนสามารถหลีกเลี่ยงความท้าทายเชิงวิธีการในสนาม เช่น ความอ่อนแอของผู้สังเกตการณ์เพื่อเข้าใจปฏิสัมพันธ์ที่แท้จริง รวมถึงเปิดเผยพลวัตทางสังคมและความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่ไม่สามารถเข้าถึงได้ผ่านการสัมภาษณ์หรือสอบถามโดยตรง อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญในการพิจารณาทางจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับผู้ถูกศึกษาและการป้องกันความเสี่ยงนั้นเป็นสิ่งที่มองข้ามไม่ได้

ภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกทางจริยธรรมของการได้ยินโดยบังเอิญ ผู้เขียนเสนอนักมานุษยวิทยาจำเป็นต้องมีการไตร่ตรองทางจริยศาสตร์อย่างละเอียดอ่อน ประเมินผลได้ผลเสีย ตลอดจนคุณค่าและผลลัพธ์ที่ไม่พึงประสงค์ เพื่อตรวจสอบแรงจูงใจและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้งานข้อมูลที่ได้มา การนำกลวิธีต่าง ๆ เช่น การทำให้ไม่เปิดเผยตัวตนโดยเฉพาะกลุ่มคนเปราะบาง และการเลือกใช้ข้อมูล มาใช้ เป็นการประนีประนอมกับมาตรฐานทางจริยธรรมในขณะที่ยังคงรักษาข้อมูลเชิงลึกที่มีค่าไว้ได้ ในการทำเช่นนี้ ความอ่อนไหวต่อบริบทของการได้มาซึ่งข้อมูลถือเป็นสิ่งสำคัญ เพราะการตัดสินใจ

ทางจริยธรรม ต้องพิจารณาถึงบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม ปัจจัยตามสถานการณ์ และลักษณะเฉพาะของสภาพแวดล้อมของการศึกษา การพัฒนาแนวทางจริยธรรมที่มีความละเอียดอ่อนและเฉพาะเจาะจงสำหรับการไต่ถามโดยบังเอิญ มีความสำคัญในแง่ที่ข้อกำหนดทางจริยธรรมสามารถให้หลักคิดแก่ผู้ศึกษา ในการจัดการกับข้อมูลที่ได้รับมาโดยไม่ตั้งใจอย่างมีความรับผิดชอบ แต่ไม่ใช่ข้อกำหนดที่จะล้มเลิกหรือละทิ้งข้อมูลดังกล่าวไปอย่างไม่มีเยส ผู้เขียนเห็นว่ากรอบจริยธรรมที่อยู่เป็นกรอบที่มีศักยภาพ แต่จำเป็นต้องถูกใช้อย่างยืดหยุ่นโดยคำนึงถึงบริบทของการสร้างความรู้ด้วย ไม่ใช่ถูกใช้อย่างเป็นมาตรฐานเดียวโดยไม่สนใจธรรมชาติของการสร้างความรู้ของสาขาวิชาต่าง ๆ ที่มีลักษณะเฉพาะของการสร้างความรู้เป็นของตนเอง และไม่ใช่การออกไปยอมรับมาตรฐานมาตรฐานที่ออกมาจากมุมมองของการสร้างความรู้อื่น

ตามที่งาน Gerald D. Berreman แปลโดย อุ๋ทอง ประศาสน์วินิจชัย (Berreman, 2006) ชื่อว่า ในการทำงานชาติพันธุ์วรรณา หากนักมานุษยวิทยาไม่เข้าใจความเป็นจริงส่วนที่อยู่หลังฉาก สิ่งที่เขาจะได้รับคือความเป็นจริงที่บิดเบือนและผิวเผินของคนที่เขาไปศึกษา แนวทางที่สมดุลในการใช้ข้อมูลจากส่วนหลังฉากซึ่งเคารพทั้งหลักจริยธรรมและการแสวงหาความรู้ทางมานุษยวิทยาถือเป็นสิ่งจำเป็น เมื่อเทียบกับการชี้ให้ปฏิบัติตามกรอบจริยธรรมอย่างเคร่งครัดของ เจนวิทย์ นวลแสง (Nuansang, 2019) ข้อเสนอในการสร้างทางเลือกทางจริยธรรมที่ถูกเสนอขึ้นโดยสมาคมมานุษยวิทยาอเมริกัน อธิบายว่าไม่ได้มีเจตนาในการตัดสิน แต่สนับสนุนให้มีการศึกษาและอภิปรายถกเถียงมีความน่าสนใจ นักมานุษยวิทยาอาจพบว่าตนเองตกอยู่ในสถานการณ์ที่ซับซ้อนมากกว่าที่จะอธิบายได้ด้วยข้อปฏิบัติเพียงข้อใดข้อหนึ่ง (American Anthropological Association, 2009) แต่กรอบของการสร้างทางเลือกทางจริยธรรมดังกล่าว ไม่เพียงพอที่จะปรับใช้กับการไต่ถามโดยบังเอิญ ในข้อเสนอของผู้เขียน เมื่อดำเนินการใช้กลวิธีปรับให้สอดคล้องกับข้อกังวลทางจริยธรรม จะสามารถเปลี่ยนปัญหาทางจริยธรรมให้เป็นโอกาสสำหรับการทำความเข้าใจที่ลึกซึ้ง ไปพร้อมกับการนำเสนอความรู้และความเข้าใจที่มีคุณค่าได้ ด้วยการนำแนวทางที่สมดุลแบบนี้มาปรับใช้กับการไต่ถามโดยบังเอิญในการทำงานภาคสนาม มานุษยวิทยาจะมีศักยภาพในการปฏิบัติทางจริยธรรมเช่นเดียวกับศักยภาพในการสร้างความรู้และความเข้าใจใหม่ ๆ โดยยอมรับความท้าทายตามธรรมชาติของการทำงานภาคสนามแบบเข้มข้น การไต่ถามโดยบังเอิญอันนำมาซึ่งคำถามระหว่างการประสพโชคที่บังเอิญพบหรือการรู้สึกถึงความผิดบาปของการได้มาซึ่งข้อมูล จึงมีที่ทางทั้งในเชิงจริยธรรมและการพิจารณาใช้งานข้อมูล

บรรณานุกรม

- Agar, M. H. (1980). *The professional stranger: An informal introduction to ethnography*. Academic Press.
- American Anthropological Association. (2009). *Code of ethics of the American Anthropological Association*.
<https://www.americananthro.org/LearnAndTeach/Content.aspx?ItemNumber=22869>
- Behar, R. (1996). *The vulnerable observer: Anthropology that breaks your heart*. Beacon Press.
- Berreman, G. D. (2006). *Behind many masks: Ethnography and impression management in a Himalayan village* [เบื้องหลังหน้ากาก] (U. Prasasvinitchai, Trans.). Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organization). (Original work published 1963) (in Thai)
- Boonwanno, T. (2019). The Significance of ‘Serendipity’ in Anthropological Fieldwork [ความสำคัญของ ‘Serendipity (โชคที่บังเอิญค้นพบ)’ในการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา]. *Journal of Anthropology, Sirindhorn Anthropology Centre*, 2(2), 5–48. (in Thai)
- Boylorn, R. M., & Orbe, M. P. (Eds.). (2014). *Critical autoethnography: Intersecting cultural identities in everyday life*. Left Coast Press.
- Briggs, J. L. (1970). *Never in anger: Portrait of an Eskimo family*. Harvard University Press.
- Cefkin, M. (Ed.). (2009). *Ethnography and the corporate encounter: Reflections on research in and of corporations*. Berghahn Books.
- Chang, H. (2008). *Autoethnography as method*. Left Coast Press.
- Chavez, L. R. (1992). *Shadowed lives: Undocumented immigrants in American society*. Harcourt Brace Jovanovich.

- Clifford, J., & Marcus, G. E. (Eds.). (1986). *Writing culture: The poetics and politics of ethnography*. University of California Press.
- Coffey, A. (1999). *The ethnographic self: Fieldwork and the representation of identity*. SAGE Publications.
- Duneier, M. (1999). *Sidewalk*. Farrar, Straus and Giroux.
- Etherington, K. (2004). *Becoming a reflexive researcher: Using ourselves in research*. Jessica Kingsley Publishers.
- Evans-Pritchard, E. E. (1937). *Witchcraft, oracles and magic among the Azande*. Oxford University Press.
- Evans-Pritchard, E. E. (1940). *The Nuer: A description of the modes of livelihood and political institutions of a Nilotic people*. Clarendon Press.
- Feld, S. (1990). *Sound and sentiment: Birds, weeping, poetics, and song in Kaluli expression* (2nd ed.). University of Pennsylvania Press.
- Fluehr-Lobban, C. (2013). *Ethics and anthropology: Ideas and practice*. AltaMira Press.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. Basic Books.
- Glesne, C., & Peshkin, A. (1992). *Becoming qualitative researchers: An introduction*. Longman.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Doubleday.
- Hammersley, M., & Atkinson, P. (1983). *Ethnography: Principles in practice*. Tavistock Publications.
- Horowitz, I. L. (Ed.). (1967). *The rise and fall of Project Camelot: Studies in the relationship between social science and military planning*. MIT Press.
- Ingold, T. (2000). *The perception of the environment: Essays on livelihood, dwelling and skill*. Routledge.
- Nuansang, J. (2019). Ethics in Human Research and Social Science Research [จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์กับการวิจัยทางสังคมศาสตร์]. *Journal of Politics, Administration and Law*, 10(2), 131–155. (in Thai)
- Jenkins, R. (2014). *Social identity* (4th ed.). Routledge.
- Kvale, S. (1996). *InterViews: An introduction to qualitative research interviewing*. SAGE Publications.
- MacClancy, J. (Ed.). (2002). *Exotic no more: Anthropology on the front lines*. University of Chicago Press.
- Malinowski, B. (1922). *Argonauts of the Western Pacific*. Routledge & Kegan Paul.
- National Research Council of Thailand. (2012). *Research Ethics and Professional Conduct* [จรรยาวิชาชีพวิจัยและการปฏิบัติ]. Chulalongkorn University Press. (in Thai)
- Parreñas, R. S. (2011). *Illicit flirtations: Labor, migration, and sex trafficking in Tokyo*. Stanford University Press.
- Powdermaker, H. (1966). *Stranger and friend: The way of an anthropologist*. W. W. Norton & Company.
- Price, D. H. (2008). *Anthropological intelligence: The deployment and neglect of American anthropology in the Second World War*. Duke University Press.
- Rabinow, P. (1977). *Reflections on fieldwork in Morocco*. University of California Press.
- Rangkla, P. (2022). Ethical Anthropology: Humanity, the Good, and the Future [มานุษยวิทยาจริยศาสตร์: มนุษย์สิ่งที่ดี และอนาคต]. Thammasat University Press. (in Thai)
- Scott, J. C. (1990). *Domination and the arts of resistance: Hidden transcripts*. Yale University Press.
- Shore, C., & Wright, S. (Eds.). (1997). *Anthropology of policy: Critical perspectives on governance and power*. Routledge.
- Tilche, A., & Simpson, E. (2017). On trusting ethnography: Serendipity and the reflexive return to the field in Gujarat. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 23(4), 690–708.
<https://doi.org/10.1111/1467-9655.12695>

- Vejvarabhorn, W. (2021). Belief in Science and Science in Beliefs: Weather Conditions and Power Clashes in Forecasts [ความเชื่อในวิทยาศาสตร์กับวิทยาศาสตร์ในความเชื่อ: ความเป็นไปของสภาพอากาศกับการปะทะกันของอำนาจในคำพยากรณ์]. *Chulalongkorn University Journal of Social Science*, 51(1), 1–24. (in Thai) <https://doi.org/10.61462/cujss.v51i1.697>
- Wall, S. (2006). An Autoethnography on Learning About Autoethnography. *International Journal of Qualitative Methods*, 5(2), 146-160. <https://doi.org/10.1177/160940690600500205>
- Way, N. (2011). *Deep secrets: Boys' friendships and the crisis of connection*. Harvard University Press.

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์
ปีที่ 48 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2568): 275958

Journal of Social Research and Review
Volume 48 No.1 (January - June 2025): 275958
ISSN 3056-9508 (Online)

การประเมินระดับการพัฒนาของเมืองน่าอยู่: แนวคิดและกรณีศึกษา

เกียรติอนันต์ ล้วนแก้ว^{1*} ทนงศักดิ์ ศิริรงค์² และณัฐกิตติ์ สุขสำราญ³

¹ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (รังสิต) ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี 12120

^{2,3} บริษัท ไมล์ส คอนซัลติ้ง กรุ๊ป จำกัด ตำบลบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี 12130

ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: klounkaew@econ.tu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้ นำเสนอกรอบแนวคิดสำหรับการประเมินและพัฒนาความน่าอยู่ของเมือง โดยบูรณาการกรอบการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน (Urban Sustainability Framework: USF) เข้ากับแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ชั้น เพื่อนำเสนอแนวทางการประเมินความก้าวหน้าของเมืองสู่ความน่าอยู่และความยั่งยืน โดยคำนึงถึงบริบทเมืองและระดับการพัฒนาที่หลากหลาย ด้วยการทบทวนแนวคิดและเครื่องมือวัดความน่าอยู่ที่มีอยู่ เพื่อชี้ให้เห็นข้อจำกัดในการจัดการความซับซ้อนและความหลากหลายของมิติความน่าอยู่ในเมือง ได้แก่ โครงสร้างพื้นฐาน ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ความครอบคลุมทางสังคม ความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ และธรรมาภิบาล มีการวิเคราะห์กรณีศึกษาของเมืองในระดับการพัฒนาที่แตกต่างกันโดยใช้แบบจำลองที่พัฒนาขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้ในบริบทที่แตกต่างกัน จากนั้นจะอภิปรายถึงความท้าทายในการนำแบบจำลองไปใช้และเสนอกลยุทธ์ในการจัดการกับความท้าทายเหล่านั้น โดยเน้นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวางแผนระยะยาว และมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับการบูรณาการแบบจำลองเข้ากับกระบวนการวางแผนเมือง การส่งเสริมนวัตกรรม การสร้างความร่วมมือระหว่างเมือง และทิศทางวิจัยในอนาคตที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงแบบจำลอง การพัฒนาตัวชี้วัดเฉพาะสำหรับแต่ละชั้น และการสำรวจผลกระทบของเทคโนโลยีใหม่ต่อความน่าอยู่ของเมือง แนวทางแบบบูรณาการนี้เสนอเครื่องมือที่มีประโยชน์ต่อผู้กำหนดนโยบาย นักวางแผนเมือง และนักวิจัยในความพยายามสร้างเมืองที่น่าอยู่และยั่งยืนมากขึ้น

คำสำคัญ: เมืองน่าอยู่; การพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน; แบบจำลองระดับการพัฒนาของเมืองน่าอยู่; การวางแผนเมือง; ความน่าอยู่ของเมือง

วันรับบทความ: 4 พฤศจิกายน 2567, วันแก้ไขบทความ: 22 พฤศจิกายน 2567, วันตอบรับบทความ: 26 มกราคม 2568

Assessment of Livable City Maturity Levels: Concepts and Case Studies

Kiatanantha Lounkaew^{1*}, Tanongsak Siriyong², Natthakit Suksamran³

¹ Faculty of Economics, Thammasat University, (Rangsit Campus), Klong Luang Sub-district, Rangsit District, Pathumthani 12121, Thailand

^{2,3} Miles Consulting Group Co. Ltd Bueng Yitho Sub-district, Thanyaburi District, Pathum Thani 12130, Thailand

*Corresponding author, E-mail: klounkaew@econ.tu.ac.th

Abstract

This article presents a framework for evaluating and developing urban livability by integrating the Urban Sustainability Framework (USF) with a seven-stage model of livable city development to provide guidelines for assessing cities' progress toward livability and sustainability, taking into account diverse urban contexts and development levels. The article reviews existing livability concepts and measurement tools to highlight limitations in managing the complexity and diversity of urban livability dimensions, including infrastructure, environmental sustainability, social inclusivity, economic competitiveness, and governance. Case studies of cities at different development stages are analyzed using the developed model to demonstrate its application in varying contexts. The article also discusses implementation challenges and proposes strategies to address them, emphasizing the importance of stakeholder engagement, data collection, and long-term planning. It includes policy recommendations for integrating the model into urban planning processes, promoting innovation, and fostering inter-city collaboration. The article concludes by outlining future research directions, model improvements, development of stage-specific indicators, and exploration of new technology impacts on urban livability. This integrated approach provides a useful tool for policymakers, urban planners, and researchers in their efforts to create more livable and sustainable cities.

Keywords: Livable city; Sustainable urban development; Livable city maturity model; Urban planning; Urban Livability

Received: November 4, 2024, **Revised:** November 22, 2024, **Accepted:** January 26, 2025

1. บทนำ

การเติบโตของเมืองอย่างรวดเร็วเป็นประเด็นสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเมืองทั่วโลก มีการคาดการณ์ว่าภายในปี 2593 ประชากรกว่าสองในสามของโลกจะอาศัยอยู่ในเขตเมือง (United Nations, 2015) การเปลี่ยนแปลงสู่การใช้ชีวิตในเมืองนี้นำมาซึ่งโอกาสในการเติบโตทางเศรษฐกิจ นวัตกรรม และการพัฒนาคุณภาพชีวิต แต่ในขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดความท้าทายที่สำคัญหลายประการ เช่น ความแออัด มลพิษสิ่งแวดล้อม และความเหลื่อมล้ำทางสังคมและเศรษฐกิจ ปัญหาเหล่านี้ได้กลายเป็นประเด็นสำคัญในการถกเถียงเกี่ยวกับการพัฒนาเมือง ทำให้เกิดความจำเป็นในการทบทวนแนวทางการพัฒนาเมืองให้เติบโตอย่างยั่งยืนที่ยังคงรักษาความเป็นธรรมชาติและที่ยั่งยืนในการรับมือกับความท้าทายต่าง ๆ เอาไว้ได้ (Global Platform for Sustainable Cities, 2018)

แนวคิดเรื่อง ความน่าอยู่ (Livability) ของเมืองได้กลายเป็นประเด็นสำคัญในการพัฒนาเมืองยุคใหม่ โดยมุ่งเน้นการสร้างสภาพแวดล้อมเมืองที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีสำหรับผู้อยู่อาศัยทุกคน ความน่าอยู่ของเมืองครอบคลุมหลายมิติ ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐาน การเข้าถึงบริการสาธารณะ ความปลอดภัย สภาพแวดล้อมที่ดี และโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม (Sintusingha et al., 2017) อย่างไรก็ตาม การวัดและประเมินความน่าอยู่ของเมืองยังคงเป็นความท้าทาย เนื่องจากความซับซ้อนของระบบเมืองและความหลากหลายของบริบททางสังคมและวัฒนธรรม การพัฒนาเครื่องมือและตัวชี้วัดที่มีประสิทธิภาพ จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้วางแผนเมืองและผู้กำหนดนโยบายในการติดตามความก้าวหน้าและปรับปรุงคุณภาพชีวิตในเมือง

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา มีการพัฒนาดัชนีและเครื่องมือหลายรูปแบบเพื่อวัดความน่าอยู่และความยั่งยืนของเมือง เช่น Global liveability index ของ Economist intelligence unit และ Green city index ของ Siemens (Economist Intelligence Unit, 2019; Siemens, 2011) อย่างไรก็ตาม เครื่องมือเหล่านี้มักถูกตั้งข้อสงสัยว่ายังไม่ครอบคลุมมิติทางสังคมและความยั่งยืนในระยะยาวอย่างเพียงพอ นอกจากนี้ ยังมีข้อจำกัดในการประยุกต์ใช้กับบริบทของเมืองในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งมีความท้าทายและข้อจำกัดที่แตกต่างจากเมืองในประเทศพัฒนาแล้ว (Hooper et al., 2021) ด้วยเหตุนี้ จึงมีความจำเป็นในการพัฒนารอบแนวคิดและเครื่องมือใหม่ที่สามารถจับความซับซ้อนของการพัฒนาเมืองได้อย่างครอบคลุม และสามารถปรับใช้ได้กับบริบทที่หลากหลายของเมืองทั่วโลก

กรอบการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน (Urban sustainability framework: USF) ที่พัฒนาโดย Global platform for sustainable cities (GPSC) ร่วมกับธนาคารโลก เป็นความพยายามในการสร้างแนวทางที่ครอบคลุมสำหรับการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน โดย USF นำเสนอมิติสำคัญของการพัฒนาเมือง ตั้งแต่ธรรมาภิบาลและความยั่งยืนทางการคลัง ไปจนถึงการดูแลสิ่งแวดล้อมและความครอบคลุมทางสังคม กรอบนี้ช่วยให้เมืองสามารถประเมินสถานะความยั่งยืนในปัจจุบัน กำหนดวิสัยทัศน์ ตั้งลำดับความสำคัญของการดำเนินการ หาแหล่งเงินทุน และติดตามความก้าวหน้า (Global Platform for Sustainable Cities, 2018) อย่างไรก็ตาม แม้ USF จะให้แนวทางที่ครอบคลุม แต่ยังขาดการอธิบายถึงขั้นตอนที่ชัดเจนในการพัฒนาเมืองจากระดับพื้นฐานไปสู่ความยั่งยืนในระดับสูง

เพื่อเติมเต็มช่องว่างดังกล่าว บทความนี้จะได้นำเสนอแนวคิด แบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้น (7-Stage city maturity model) ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่ช่วยให้เมืองสามารถประเมินระดับการพัฒนาปัจจุบันและวางแผนการพัฒนาในอนาคตได้อย่างเป็นระบบ แบบจำลองนี้แบ่งการพัฒนาเมืองออกเป็น 7 ขั้น ตั้งแต่ขั้นพื้นฐานที่มีโครงสร้างพื้นฐานและบริการขั้นต่ำ ไปจนถึงขั้นความเป็นเลิศอย่างยั่งยืนที่เมืองมีความโดดเด่นในทุกมิติของความน่าอยู่และความยั่งยืน โดยแบบจำลองนี้เน้นวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในมิติต่าง ๆ ของความน่าอยู่ เช่น มิติด้านโครงสร้างพื้นฐานที่มุ่งเน้นการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคที่มีคุณภาพและเข้าถึงได้ มิติด้านเศรษฐกิจที่สนับสนุนการสร้างงานและส่งเสริมความสามารถในการแข่งขัน มิติด้านสังคมที่ให้ความสำคัญกับการลดความเหลื่อมล้ำและส่งเสริมความเท่าเทียม มิติด้านสิ่งแวดล้อมที่เน้นการลดผลกระทบต่อธรรมชาติและเพิ่มความยั่งยืน และมิติด้านการบริหารจัดการที่มุ่งเน้นธรรมาภิบาล ความโปร่งใส และประสิทธิภาพ การผสมผสานแนวคิด USF กับแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้นนี้ จะช่วยให้เกิดกรอบการทำงานที่ครอบคลุมและปฏิบัติได้จริงสำหรับการวัดและปรับปรุงความน่าอยู่ของเมืองเนื้อหาในส่วนที่เหลือของบทความนี้จะอภิปรายถึงนิยามและองค์ประกอบของความน่าอยู่ของเมือง จากนั้นจะนำเสนอรายละเอียดของกรอบการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนและแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้น โดยอธิบายถึงลักษณะสำคัญของแต่ละขั้นและวิธีการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเมือง ต่อมาเราจะพิจารณา

ตัวชี้วัดและเกณฑ์การประเมินความน่าอยู่ของเมืองที่สอดคล้องกับแต่ละชั้นของแบบจำลอง รวมถึงอภิปรายบทบาทของธรรมาภิบาล การพัฒนาเศรษฐกิจ และการมีส่วนร่วมทางสังคมในการสร้างเมืองน่าอยู่ นอกจากนี้ จะมีการวิเคราะห์กรณีศึกษาของเมืองที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาความน่าอยู่และความยั่งยืน โดยใช้แบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ชั้นเป็นกรอบในการวิเคราะห์ ท้ายที่สุด บทความนี้มีการสรุปข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและทิศทางการวิจัยในอนาคตเพื่อพัฒนาเครื่องมือและแนวทางในการสร้างเมืองน่าอยู่อย่างยั่งยืน

2. แนวคิดพื้นฐานสำหรับการนิยามความน่าอยู่ของเมือง

ความน่าอยู่ของเมืองเป็นแนวคิดที่มีความซับซ้อนและหลากหลาย ซึ่งได้รับความสนใจมากในวงการการวางแผนเมืองและการพัฒนาอย่างยั่งยืนในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา แนวคิดนี้พยายามที่จะจับภาพรวมของคุณภาพชีวิตในเมือง โดยพิจารณาถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อความเป็นอยู่ที่ดีของประชากรเมือง ตั้งแต่สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ไปจนถึงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ การทำความเข้าใจความน่าอยู่ของเมืองจำเป็นต้องพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมเมือง รวมถึงวิธีการที่นโยบายและการวางแผนเมืองสามารถส่งเสริมหรือขัดขวางคุณภาพชีวิตของผู้อยู่อาศัย ในส่วนนี้ เราจะสำรวจองค์ประกอบพื้นฐานของความน่าอยู่ของเมือง ทบทวนกรอบแนวคิดที่มีอยู่ในปัจจุบัน และอภิปรายถึงเหตุผลที่จำเป็นต้องมีกรอบแนวคิดใหม่ที่ครอบคลุมและยืดหยุ่นมากขึ้นในการประเมินและส่งเสริมความน่าอยู่ของเมือง

2.1 องค์ประกอบพื้นฐานของความน่าอยู่ของเมือง

ความน่าอยู่ของเมืองประกอบด้วยองค์ประกอบหลายประการที่มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน โดยมีรากฐานมาจากแนวคิดของการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่สมดุลระหว่างมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม องค์ประกอบแรกคือ โครงสร้างพื้นฐานและการบริการสาธารณะ ซึ่งรวมถึงระบบขนส่งมวลชนที่มีประสิทธิภาพ การเข้าถึงน้ำสะอาดและพลังงาน ระบบสาธารณสุขและการศึกษาที่มีคุณภาพ ตลอดจนพื้นที่สาธารณะและสวนสาธารณะที่ส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและสุขภาพที่ดี การศึกษาของ Hooper et al. (2015) ชี้ให้เห็นว่าการเข้าถึงพื้นที่สีเขียวในเมืองมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับระดับกิจกรรมทางกายและสุขภาพจิตของประชากรเมือง ซึ่งเป็นตัวชี้วัดสำคัญของความน่าอยู่

องค์ประกอบที่สองคือ ความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณภาพอากาศและน้ำ การจัดการขยะและมลพิษ ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพในเขตเมือง เมืองที่น่าอยู่ต้องสามารถรักษาสอดคล้องระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจกับการปกป้องสิ่งแวดล้อม โดยส่งเสริมการใช้พลังงานสะอาด การออกแบบอาคารที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และการวางผังเมืองที่ลดการพึ่งพารถยนต์ส่วนตัว Wang et al. (2021) เสนอว่าการบูรณาการบริการด้านสภาพภูมิอากาศเข้ากับการวางแผนเมืองสามารถช่วยเพิ่มความยืดหยุ่นและความน่าอยู่ของเมืองในบริบทของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

องค์ประกอบที่สามคือ ความเท่าเทียมและการมีส่วนร่วมทางสังคม ซึ่งหมายถึงการที่ประชากรทุกกลุ่มในเมืองสามารถเข้าถึงโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเท่าเทียมกัน รวมถึงการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของพวกเขา เมืองที่น่าอยู่ต้องส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรม ลดความเหลื่อมล้ำ และสร้างชุมชนที่ปลอดภัยและเข้มแข็ง Sasanpour (2017) เน้นย้ำความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเมืองน่าอยู่ โดยชี้ให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนและการตัดสินใจเกี่ยวกับเมืองสามารถนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

องค์ประกอบสุดท้ายคือ ความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจและนวัตกรรม เมืองที่น่าอยู่ต้องสามารถดึงดูดการลงทุน สร้างงานที่มีคุณภาพ และส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน ในขณะเดียวกันก็ต้องรักษาสอดคล้องระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจกับคุณภาพชีวิตของประชากร การส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การสนับสนุนผู้ประกอบการรายย่อย และการลงทุนในการวิจัยและพัฒนาเป็นกลยุทธ์สำคัญในการสร้างเมืองที่มีความสามารถในการแข่งขันและน่าอยู่ Pamer (2019) ได้วิเคราะห์กรณีของเวียดนาม ประเทศออสเตรีย ซึ่งได้รับการจัดอันดับให้เป็นเมืองที่น่าอยู่ที่สุดในโลกหลายครั้ง โดยชี้ให้เห็นว่าความสำเร็จของเวียดนามเกิดจากการผสมผสานระหว่างนโยบายทางสังคมที่เข้มแข็ง การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ และการส่งเสริมนวัตกรรมทางเศรษฐกิจ

2.2 กรอบแนวคิดของเมืองน่าอยู่

ช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา มีการพัฒนากรอบแนวคิดและดัชนีหลายรูปแบบเพื่อวัดและประเมินความน่าอยู่ของเมือง แต่ละกรอบมีจุดแข็งและข้อจำกัดที่แตกต่างกัน สะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนของการประเมินคุณภาพชีวิตในเมือง เนื้อหาในส่วนนี้จะทบทวนกรอบแนวคิดที่สำคัญบางส่วนอย่างละเอียด

หนึ่งในดัชนีที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางคือ Global livability index ที่พัฒนาโดย Economist intelligence unit ดัชนีนี้ประเมินเมืองจาก 5 หมวดหลัก ได้แก่ (1) เสถียรภาพ (25%) (2) การดูแลสุขภาพ (20%) (3) วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม (25%) (4) การศึกษา (10%) และ (5) โครงสร้างพื้นฐาน (20%) (Economist Intelligence Unit, 2019) ดัชนีนี้ใช้ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในการให้คะแนนเมืองต่าง ๆ ทั่วโลก โดยมีจุดแข็งคือ การให้ภาพรวมที่ครอบคลุมหลายมิติของความน่าอยู่ และมีการปรับปรุงข้อมูลอย่างสม่ำเสมอ อย่างไรก็ตาม ดัชนีนี้ก็มีข้อจำกัดบางประการ เช่น การให้น้ำหนักกับปัจจัยที่สำคัญสำหรับชาวต่างชาติและนักธุรกิจมากกว่าประชากรท้องถิ่น และการละเลยมิติด้านความยั่งยืนในระยะยาว นอกจากนี้ การใช้ผู้เชี่ยวชาญในการประเมินอาจนำไปสู่อคติในบางกรณี

อีกกรอบแนวคิดหนึ่งที่มีอิทธิพลคือ Green city index ที่พัฒนาโดย Siemens ซึ่งมุ่งเน้นไปที่มิติด้านสิ่งแวดล้อมของความน่าอยู่ของเมือง โดยประเมินเมืองจากตัวชี้วัดด้านสิ่งแวดล้อม 8 หมวด ได้แก่ (1) การปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ (2) พลังงาน (3) อาคาร (4) การขนส่ง (5) น้ำและสุขาภิบาล (6) การจัดการของเสียและการใช้ที่ดิน (7) คุณภาพอากาศ และ (8) ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม (Siemens, 2011) จุดแข็งของดัชนีนี้คือ การให้ความสำคัญกับความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างเมืองน่าอยู่ในระยะยาว อย่างไรก็ตาม การมุ่งเน้นเฉพาะมิติด้านสิ่งแวดล้อมทำให้ไม่สามารถจับภาพรวมของความน่าอยู่ได้อย่างครบถ้วน โดยเฉพาะในแง่ของสังคมและเศรษฐกิจ

นอกจากนี้ ยังมีความพยายามในการพัฒนากรอบแนวคิดที่ครอบคลุมมากขึ้น เช่น Urban sustainability framework (USF) ที่พัฒนาโดย Global platform for sustainable cities และธนาคารโลก USF นำเสนอแนวทางที่ครอบคลุมสำหรับการประเมินและปรับปรุงความยั่งยืนของเมือง โดยพิจารณา 4 มิติหลัก ได้แก่ (1) การกำกับดูแล (2) การวางแผนและการออกแบบเมืองแบบบูรณาการ (3) การเงินเทศบาล และ (4) การมีส่วนร่วมของประชาชน (Global platform for sustainable cities, 2018) USF มีจุดแข็งคือ การนำเสนอแนวทางที่เป็นระบบสำหรับการวินิจฉัย การกำหนดวิสัยทัศน์ การจัดหาเงินทุน และการติดตามความก้าวหน้าของเมือง อย่างไรก็ตาม การนำ USF ไปปฏิบัติจริงอาจมีความท้าทาย โดยเฉพาะในเมืองที่มีทรัพยากรและความสามารถจำกัด

Mercer quality of living survey เป็นอีกหนึ่งเครื่องมือที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในการประเมินคุณภาพชีวิตในเมืองต่าง ๆ ทั่วโลก โดยพิจารณาปัจจัย 39 ประการใน 10 หมวดหมู่ ได้แก่ (1) สภาพแวดล้อมทางการเมืองและสังคม (2) สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ (3) สภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม (4) สาธารณสุขและสุขอนามัย (5) การศึกษา (6) บริการสาธารณะและการขนส่ง (7) สันทนาการ (8) สินค้าอุปโภคบริโภค (9) ที่อยู่อาศัย และ (10) สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (Mercer, 2019) จุดแข็งของการสำรวจนี้คือ ความครอบคลุมของปัจจัยที่พิจารณา แต่เช่นเดียวกับ Global liveability index การสำรวจนี้มักถูกวิจารณ์ว่ามุ่งเน้นไปที่มุมมองของชาวต่างชาติมากกว่าประชากรท้องถิ่น

OECD Better life index เป็นอีกหนึ่งความพยายามในการวัดคุณภาพชีวิตที่กว้างขึ้น โดยครอบคลุม 11 มิติ ได้แก่ (1) ที่อยู่อาศัย (2) รายได้ (3) งาน (4) ชุมชน (5) การศึกษา (6) สิ่งแวดล้อม (7) การมีส่วนร่วมของพลเมือง (8) สุขภาพ (9) ความพึงพอใจในชีวิต (10) ความปลอดภัย และ (11) สมดุลชีวิตกับการทำงาน (OECD, 2020) แม้ว่าดัชนีนี้จะไม่ได้ออกแบบมาเฉพาะสำหรับการประเมินเมือง แต่ก็ให้มุมมองที่มีค่าเกี่ยวกับองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตที่ดี จุดเด่นของดัชนีนี้คือ การให้ความสำคัญกับความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนมากกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว

นอกจากนี้ ยังมีความพยายามในการพัฒนากรอบแนวคิดที่เฉพาะเจาะจงกับภูมิภาคหรือประเด็นมากขึ้น เช่น Asian green city index ที่พัฒนาโดย Economist intelligence unit ร่วมกับ Siemens เพื่อประเมินความยั่งยืนของเมืองในเอเชีย (Siemens, 2011) หรือ City biodiversity index ที่พัฒนาโดย Secretariat of the convention on biological diversity เพื่อประเมินความหลากหลายทางชีวภาพในเมือง (Secretariat of the Convention on Biological Diversity, 2014) กรอบแนวคิดเฉพาะทางเหล่านี้ให้ข้อมูลเชิงลึกที่มีค่าในประเด็นเฉพาะ แต่อาจไม่สามารถจับภาพรวมของความน่าอยู่ได้อย่างครบถ้วน

โดยสรุป แม้ว่ากรอบแนวคิดที่มีอยู่จะให้มุมมองที่มีค่าเกี่ยวกับความน่าอยู่และความยั่งยืนของเมือง แต่กรอบก็มีจุดแข็งและข้อจำกัดที่แตกต่างกัน การทบทวนกรอบแนวคิดเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนากรอบใหม่ที่สามารถบูรณาการจุดแข็งของแต่ละแนวคิด ในขณะที่เดียวกันก็แก้ไขข้อจำกัดที่มีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของการปรับใช้กับบริบทที่หลากหลายของเมืองทั่วโลก และการให้แนวทางสำหรับการพัฒนาในระยะยาว

2.3 ความจำเป็นในการพัฒนากรอบแนวคิดใหม่

การทบทวนกรอบแนวคิดที่มีอยู่ ชี้ให้เห็นถึงช่องว่างสำคัญที่ต้องได้รับการแก้ไขในการประเมินความน่าอยู่ของเมือง ประการแรก กรอบแนวคิดส่วนใหญ่มักจะมุ่งเน้นไปที่เมืองในประเทศพัฒนาแล้ว ทำให้ไม่สามารถสะท้อนความท้าทายที่เมืองในประเทศกำลังพัฒนาเผชิญได้อย่างเพียงพอ Antognelli and Vizzari (2016) เน้นย้ำถึงความสำคัญของการพิจารณาบริบทท้องถิ่นและการรับรู้ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการประเมินความน่าอยู่ของเมือง ซึ่งมักถูกละเลยในระดับโลก

ประการที่สอง กรอบแนวคิดที่มีอยู่มักจะให้บางส่วนของความน่าอยู่ ณ จุดเวลาใดเวลาหนึ่ง แต่ไม่ได้ให้แนวทางที่ชัดเจนสำหรับการพัฒนาเมืองในระยะยาว Kaal (2011) ชี้ให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องความน่าอยู่ของเมืองมีวิวัฒนาการตามเวลาและบริบททางสังคมการเมือง ดังนั้น กรอบการประเมินจึงควรสะท้อนลักษณะที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และให้แนวทางสำหรับการพัฒนาในอนาคต

ประการที่สาม กรอบแนวคิดปัจจุบันมักจะแยกส่วนในการพิจารณามิติต่าง ๆ ของความน่าอยู่ เช่น สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม โดยไม่ได้คำนึงถึงความเชื่อมโยงและปฏิสัมพันธ์ระหว่างมิติเหล่านี้เพียงพอ Mahmoudi et al. (2015) เน้นย้ำถึงความสำคัญของการพิจารณาปัญหาทางกายภาพของเมืองควบคู่ไปกับมิติทางสังคมและเศรษฐกิจในการประเมินความน่าอยู่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการมีมุมมองแบบองค์รวมมากขึ้น

ประการที่สี่ กรอบแนวคิดที่มีอยู่มักขาดความยืดหยุ่นในการปรับใช้กับเมืองที่มีระดับการพัฒนาแตกต่างกัน Norouzian-Maleki et al. (2015) พบว่า การรับรู้เกี่ยวกับความน่าอยู่ของเมืองแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญระหว่างประเทศที่มีระดับการพัฒนาต่างกัน ดังนั้น กรอบการประเมินจึงควรมีความยืดหยุ่นเพียงพอที่จะปรับใช้กับบริบทที่หลากหลาย

ด้วยเหตุนี้ จึงมีความจำเป็นในการพัฒนากรอบแนวคิดใหม่ที่สามารถจับความซับซ้อนของการพัฒนาเมืองได้อย่างครอบคลุม โดยคำนึงถึงความหลากหลายของบริบทเมือง ให้แนวทางสำหรับการพัฒนาในระยะยาว และบูรณาการมิติที่เกี่ยวข้องกับความน่าอยู่เข้าด้วยกัน กรอบดังกล่าวควรมีความยืดหยุ่นเพียงพอที่จะปรับใช้กับเมืองที่มีระดับการพัฒนาแตกต่างกัน ตั้งแต่เมืองที่กำลังเริ่มต้นพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขั้นพื้นฐาน ไปจนถึงเมืองที่มุ่งสู่ความเป็นเลิศด้านความยั่งยืน

2.4 นิยามเชิงปฏิบัติการของเมืองน่าอยู่ในบริบทนี้

จากการทบทวนวรรณกรรมและการวิเคราะห์ช่องว่างในกรอบแนวคิดที่มีอยู่สามารถพัฒนาเป็นนิยามเชิงปฏิบัติการของเมืองน่าอยู่ในบริบทของการศึกษานี้ได้ดังนี้

เมืองน่าอยู่ คือ เมืองที่มีการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืนในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และการกำกับดูแล โดยสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของประชากรในปัจจุบัน ส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดี และเตรียมพร้อมสำหรับความท้าทายในอนาคต เมืองน่าอยู่ต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้

- 1) มีโครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะที่มีคุณภาพและเข้าถึงได้อย่างทั่วถึง
- 2) ส่งเสริมความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อมและความยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ
- 3) มีระบบเศรษฐกิจที่มีความสามารถในการแข่งขันและสร้างโอกาสอย่างเท่าเทียม
- 4) ส่งเสริมความเท่าเทียมทางสังคม การมีส่วนร่วมของประชาชน และความหลากหลายทางวัฒนธรรม
- 5) มีระบบธรรมาภิบาลที่โปร่งใส มีประสิทธิภาพ และตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน
- 6) มีความปลอดภัยและส่งเสริมสุขภาวะที่ดีของประชากร
- 7) มีการวางแผนการพัฒนาในระยะยาวที่คำนึงถึงความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันและอนาคต

นิยามนี้สะท้อนถึงความซับซ้อนและพลวัตของความน่าอยู่ในเมือง โดยเน้นย้ำถึงความสำคัญของการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน การตอบสนองต่อความต้องการที่หลากหลายของประชากร และการเตรียมพร้อมสำหรับอนาคต นอกจากนี้ ยังเปิดโอกาสให้เมืองสามารถปรับใช้และตีความนิยามนี้ให้เข้ากับบริบทเฉพาะของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการในการพัฒนากรอบแนวคิดที่มีความยืดหยุ่นและปรับใช้ได้กับเมืองที่มีระดับการพัฒนาแตกต่างกัน

3. กรอบการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน และแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้น

การพัฒนาเมืองให้มีความน่าอยู่และยั่งยืนเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและต้องอาศัยการวางแผนอย่างรอบคอบ ในส่วนนี้เราจะนำเสนอกรอบการผสมผสานระหว่างกรอบการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน (Urban sustainability framework: USF) และแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้น (7-Stage city maturity model) เพื่อสร้างแนวทางที่ครอบคลุมและยืดหยุ่นสำหรับการประเมินและพัฒนาความน่าอยู่ของเมือง

การบูรณาการแนวคิดทั้งสองนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อตอบสนองต่อความท้าทายที่หลากหลายที่เมืองทั่วโลกกำลังเผชิญ ไม่ว่าจะเป็นการเติบโตของประชากรอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความเหลื่อมล้ำทางสังคม หรือการขาดแคลนทรัพยากร โดยการผสมผสานกรอบ USF ที่ให้ภาพรวมของมิติต่าง ๆ ในการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน เข้ากับแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้น ที่นำเสนอเส้นทางการพัฒนาที่เป็นลำดับขั้น เราสามารถสร้างเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการวิเคราะห์ วางแผน และติดตามการพัฒนาเมืองได้อย่างเป็นระบบ

แนวทางนี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้เมืองสามารถประเมินสถานะปัจจุบันของตนเองได้เท่านั้น แต่ยังช่วยในการกำหนดเป้าหมายระยะยาว และวางแผนการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมเพื่อยกระดับความน่าอยู่และความยั่งยืน นอกจากนี้ ยังเปิดโอกาสให้เมืองสามารถเปรียบเทียบความก้าวหน้าของตนเองกับเมืองอื่นและเรียนรู้จากแนวปฏิบัติที่ดีที่สุดในระดับนานาชาติ

3.1 กรอบการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน (Urban sustainability framework: USF)

กรอบการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน (USF) เป็นแนวทางที่ครอบคลุมและเป็นระบบสำหรับการประเมินและปรับปรุงความยั่งยืนของเมือง พัฒนาโดย Global platform for sustainable cities (GPSC) ร่วมกับธนาคารโลก USF มีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยให้เมืองสามารถระบุ จัดลำดับความสำคัญ และดำเนินการตามแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน (Global Platform for Sustainable Cities, 2018) กรอบนี้ได้รับการออกแบบมาเพื่อตอบสนองต่อความท้าทายที่ซับซ้อนที่เมืองต่าง ๆ กำลังเผชิญในศตวรรษที่ 21 โดยคำนึงถึงความเชื่อมโยงระหว่างมิติต่าง ๆ ของการพัฒนาเมือง

USF แบ่งการพัฒนาเมืองออกเป็น 2 มิติหลัก คือ (1) มิติเอื้ออำนวย (Enabling dimensions) ประกอบด้วย ปัจจัยที่สนับสนุนการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน ได้แก่ การกำกับดูแลและการวางแผนแบบบูรณาการ และการจัดการทรัพยากรและการเงินเทศบาล และ (2) มิติผลลัพธ์ (Outcome dimensions) ครอบคลุมผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ของการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย สุขภาพทางการคลัง ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ความครอบคลุมทางสังคม ความสามารถในการฟื้นตัว และความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ

การกำกับดูแลและการวางแผนแบบบูรณาการเป็นองค์ประกอบสำคัญของ USF โดยเน้นย้ำความสำคัญของการมีระบบการปกครองที่โปร่งใส มีประสิทธิภาพ และมีส่วนร่วม รวมถึงการวางแผนเมืองที่คำนึงถึงความเชื่อมโยงระหว่างมิติต่าง ๆ ของการพัฒนาเมือง Pamer (2019) ให้ความเห็นว่าเมืองที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาความน่าอยู่ เช่น เวียนนา มักจะมีระบบการกำกับดูแลที่เข้มแข็งและการวางแผนเมืองที่มีวิสัยทัศน์ระยะยาว

การจัดการทรัพยากรและการเงินเทศบาลเป็นอีกหนึ่งมิติเอื้ออำนวยที่สำคัญ โดยมุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและการบริหารการเงินที่ยั่งยืน USF เสนอแนวทางในการระดมทุนเพื่อการพัฒนาเมือง เช่น การใช้เครื่องมือทางการเงินนวัตกรรม การสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน และการพัฒนาระบบภาษีท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ Antognelli and Vizzari (2016) เน้นย้ำความสำคัญของการจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพในการสร้างเมืองที่น่าอยู่ โดยเฉพาะในบริบทของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและความท้าทายด้านสิ่งแวดล้อม

ด้านของมิติผลลัพธ์ USF ให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม และความเป็นธรรมทางสังคม สุขภาพทางการคลังเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน โดย USF เสนอแนวทางเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางการเงินของเมือง เช่น การเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดเก็บรายได้ การบริหารหนี้้อย่างรับผิดชอบ และการสร้างความโปร่งใสในการบริหารงบประมาณ

ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมเป็นอีกมิติหนึ่งที่ USF ให้ความสำคัญ โดยมุ่งเน้นการลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการเพิ่มความยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ Wang et al. (2021) ชี้ให้เห็นว่าการบูรณาการบริการด้านสภาพภูมิอากาศเข้ากับการวางแผนเมืองสามารถช่วยเพิ่มความยืดหยุ่นและความน่าอยู่ของเมืองได้อย่างมีนัยสำคัญ

ความครอบคลุมทางสังคมเป็นมิติที่มุ่งเน้นการสร้างโอกาสที่เท่าเทียมสำหรับประชากรทุกกลุ่ม การลดความเหลื่อมล้ำ และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน USF เสนอแนวทางในการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่มีราคาเหมาะสม การปรับปรุงการเข้าถึงบริการสาธารณะ และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจเกี่ยวกับเมือง Sasanpour (2017) ย้ำความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเมืองน่าอยู่ โดยชี้ให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนและการตัดสินใจเกี่ยวกับเมืองสามารถนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

ความสามารถในการฟื้นตัวเป็นมิติที่มุ่งเน้นการเตรียมความพร้อมของเมืองในการรับมือกับความท้าทายและวิกฤตทั้งที่คาดการณ์ได้และไม่ได้ USF เสนอแนวทางในการเสริมสร้างความยืดหยุ่นของโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาระบบเตือนภัยล่วงหน้า และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความเสี่ยง

มิติสุดท้ายด้านความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจเป็นมิติที่มุ่งเน้นการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน USF เสนอแนวทางในการส่งเสริมนวัตกรรม การพัฒนาทักษะแรงงาน และการสร้างระบบนิเวศทางธุรกิจที่เอื้อต่อผู้ประกอบการ

ในกรอบการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน (Urban sustainability framework: USF) ซึ่งได้รับการพัฒนาโดย Global platform for sustainable cities (GPSC) และธนาคารโลก มีจุดเด่นที่การนำมิติต่าง ๆ ของการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนมาประยุกต์ใช้อย่างครอบคลุม การเชื่อมโยง USF กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development goals: SDGs) แนวคิดเมืองอัจฉริยะ (Smart City) และการเติบโตสีเขียว (Green Growth) ช่วยเสริมให้กรอบนี้มีความครอบคลุมและเป็นระบบยิ่งขึ้น เป้าหมาย SDGs โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 11 (เมืองและชุมชนที่ยั่งยืน) และเป้าหมายที่ 13 (การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ) มีความสอดคล้องกับธรรมาภิบาลและความยืดหยุ่นที่เป็นหัวใจของ USF แนวคิดเมืองอัจฉริยะซึ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีในการยกระดับการจัดการทรัพยากรและคุณภาพชีวิตของประชาชน ยังช่วยเสริมการวางแผนแบบบูรณาการที่ USF ให้ความสำคัญ (Brovarone et al., 2019) ในขณะเดียวกัน การเติบโตสีเขียวที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่กับการลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมความยั่งยืนในระยะยาวของเมือง (OECD, 2019) การบูรณาการแนวคิดเหล่านี้ช่วยให้กรอบ USF สามารถสนับสนุนการพัฒนาเมืองที่มีสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม โดยเฉพาะในบริบทที่เมืองต้องเผชิญกับความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการเติบโตของประชากรเมือง

โดยสรุป USF นำเสนอกรอบการทำงานที่ครอบคลุมและเป็นระบบสำหรับการประเมินและพัฒนาความยั่งยืนของเมือง โดยคำนึงถึงความเชื่อมโยงระหว่างมิติต่าง ๆ ของการพัฒนาเมือง อย่างไรก็ตาม การนำ USF ไปปฏิบัติให้เกิดผลเป็นรูปธรรมยังคงเป็นความท้าทาย โดยเฉพาะในเมืองที่มีทรัพยากรและความสามารถจำกัด ดังนั้น การผสมผสาน USF กับแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้น จึงเป็นแนวทางที่น่าสนใจในการสร้างเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการประเมินและพัฒนาความน่าอยู่ของเมือง

3.2 แบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้น

เนื้อหาในส่วนนี้เป็นการอธิบายแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้น ที่ผู้เขียนพัฒนาขึ้นมาโดยการประยุกต์แนวคิดของแบบจำลองระดับการพัฒนา (Maturity model) ซึ่งเป็นแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้น เปรียบเสมือนบันไดการพัฒนาเมืองที่แบ่งออกเป็น 7 ระดับ เริ่มจากขั้นพื้นฐานที่มีแค่บริการขั้นต่ำที่จำเป็น ไปสู่ขั้นรากฐานที่ระบบต่าง ๆ เริ่มดีขึ้น ตามด้วยขั้นเกิดใหม่ที่เริ่มใส่ใจสิ่งแวดล้อมและสังคม ขั้นกำลังพัฒนาที่มีการเติบโตอย่างมีทิศทาง ขั้นเติบโตเต็มที่ที่มีความน่าอยู่และความเท่าเทียมสูง ขั้นก้าวหน้าที่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการจัดการเมือง ไปจนถึงขั้นความเป็นเลิศอย่างยั่งยืนที่มีการพัฒนาสมดุลในทุกด้าน จุดสำคัญคือเมืองต้องค่อยๆ พัฒนาขึ้นไปทีละขั้น ไม่สามารถกระโดดข้ามขั้นได้ และต้องพัฒนาทุกด้านไปพร้อมกันทั้งโครงสร้างพื้นฐาน สิ่งแวดล้อม สังคม และเทคโนโลยี เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่มั่นคงและยั่งยืน แบบจำลองนี้จึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้บริหารเมืองเข้าใจสถานะปัจจุบันและวางแผนการพัฒนาในอนาคตได้อย่างเป็นระบบ ในการประยุกต์ให้เข้ากับบริบทของการพัฒนาเมืองนั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างเครื่องมือที่ช่วยให้เมืองสามารถประเมินสถานะปัจจุบัน กำหนดเป้าหมายในอนาคต และวางแผนการพัฒนาอย่างเป็นระบบ แบบจำลองนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Hooper et al. (2018) ที่เสนอว่าการพัฒนาเมืองควรมีการประเมินและติดตามอย่างเป็นระบบ โดยคำนึงถึงมิติต่าง ๆ ของความน่าอยู่ เช่น การเข้าถึงพื้นที่สาธารณะ ความปลอดภัย และคุณภาพสิ่งแวดล้อม

แบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้นมีความเหมาะสมในการประเมินและพัฒนาความน่าอยู่ของเมือง ด้วยเหตุผลหลายประการ ประการแรก แบบจำลองนี้มีความยืดหยุ่นและสามารถปรับใช้กับเมืองที่มีระดับการพัฒนาแตกต่างกัน สอดคล้องกับข้อเสนอของ Norouzian-Maleki et al. (2015) ที่พบว่าการรับรู้เกี่ยวกับความน่าอยู่ของเมืองแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญระหว่างประเทศที่มีระดับการพัฒนาต่างกัน

ประการที่สอง แบบจำลองนี้นำเสนอมุมมองเชิงพลวัตและเส้นทางการพัฒนาที่ชัดเจน สอดคล้องกับแนวคิดของ Kaal (2011) ที่เสนอว่าความน่าอยู่ของเมืองมีวิวัฒนาการตามเวลาและบริบททางสังคมการเมือง การมีเส้นทางการพัฒนาที่ชัดเจนช่วยให้เมืองสามารถวางแผนระยะยาวและติดตามความก้าวหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประการที่สาม แบบจำลองนี้ส่งเสริมการบูรณาการมิติต่าง ๆ ของการพัฒนาเมือง สอดคล้องกับข้อเสนอของ Mahmoudi et al. (2015) ที่เน้นย้ำความสำคัญของการพิจารณาปัญหาทางกายภาพของเมืองควบคู่ไปกับมิติทางสังคมและเศรษฐกิจในการประเมินความน่าอยู่ การมองภาพรวมของการพัฒนาเมืองในทุกมิติช่วยให้การวางแผนและการดำเนินนโยบายมีความสอดคล้องและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

รายละเอียดของแต่ละขั้นในแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้น มีดังนี้

1) ขั้นพื้นฐาน (Basic Stage) ในขั้นนี้ เมืองมีโครงสร้างพื้นฐานและการให้บริการขั้นต่ำ การพัฒนาเมืองมักเป็นไปอย่างไม่เป็นระบบและขาดการวางแผนระยะยาว สอดคล้องกับสภาพของเมืองในประเทศกำลังพัฒนาหลายแห่งที่ Sasanpour (2017) กล่าวถึง โดยเฉพาะในประเด็นของการขาดแคลนโครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะที่มีคุณภาพ

2) ขั้นรากฐาน (Foundational Stage) เมืองในขั้นนี้เริ่มมีการพัฒนาบริการสาธารณะขั้นพื้นฐานที่มีความน่าเชื่อถือปานกลาง มีการวางแผนเมืองเบื้องต้น แต่ยังขาดความครอบคลุมและบูรณาการ ลักษณะนี้สอดคล้องกับข้อสังเกตของ Global Platform for Sustainable Cities (2018) เกี่ยวกับเมืองที่เริ่มมีการพัฒนาแต่ยังขาดการวางแผนที่เป็นระบบ

3) ขั้นเกิดใหม่ (Emerging Stage) ในขั้นนี้ เมืองเริ่มมีการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมและนโยบายทางสังคม มีการวางแผนเมืองที่ครอบคลุมมากขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดของ Wang et al. (2021) ที่เน้นความสำคัญของการบูรณาการนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมเข้ากับการพัฒนาเมือง

4) ขั้นกำลังพัฒนา (Developing Stage) เมืองในขั้นนี้มีการเติบโตอย่างยั่งยืนพร้อมกับการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะอย่างต่อเนื่อง การวางแผนเมืองมีความครอบคลุมและบูรณาการมากขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดของ Hooper et al. (2018) ที่เน้นความสำคัญของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะที่มีคุณภาพในการสร้างเมืองน่าอยู่

5) ขั้นเติบโตเต็มที่ (Mature Stage) เมืองในขั้นนี้มีระดับสูงของความน่าอยู่ ความเท่าเทียม และโครงสร้างพื้นฐานที่มีคุณภาพ มีการบูรณาการนโยบายด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ ลักษณะนี้สอดคล้องกับเมืองที่ได้รับการจัดอันดับสูงในดัชนีความน่าอยู่ระดับโลก เช่น เวียนนา ตามที่ Pamer (2019) ได้วิเคราะห์ไว้

6) ขั้นก้าวหน้า (Advanced Stage) ในขั้นนี้ เมืองมีการบูรณาการเทคโนโลยีอัจฉริยะเข้ากับการกำกับดูแลและระบบเมือง มีนวัตกรรมในการแก้ปัญหาเมือง สอดคล้องกับแนวคิดของ Smart City ที่ Brovarone et al. (2021) กล่าวถึง โดยเน้นการใช้เทคโนโลยีในการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนและประสิทธิภาพในการบริหารจัดการเมือง

7) ขั้นความเป็นเลิศอย่างยั่งยืน (Sustainable Excellence Stage) เมืองในขั้นนี้มีความโดดเด่นในทุกมิติของความน่าอยู่และความยั่งยืน มีดุลยภาพระหว่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม ภายใต้การกำกับดูแลเพื่อสร้างความยั่งยืนและเป็นธรรมทางสังคม ลักษณะนี้สอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนตามที่ Asian Development Bank (2019) ได้กล่าวไว้ในรายงาน Creating Livable Cities: Regional Perspectives

แบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้นนี้ ไม่เพียงแต่ช่วยให้เมืองสามารถประเมินสถานะปัจจุบันของตนเองได้เท่านั้น แต่ยังช่วยในการกำหนดเป้าหมายระยะยาว และวางแผนการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมเพื่อยกระดับความน่าอยู่และความยั่งยืน นอกจากนี้ ยังเปิดโอกาสให้เมืองสามารถเปรียบเทียบความก้าวหน้าของตนเองกับเมืองอื่น ๆ และเรียนรู้จากแนวปฏิบัติที่ดีที่สุดในระดับนานาชาติ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้น จะมีความชัดเจนในการกำหนดลำดับขั้นของการพัฒนาเมือง แต่ความเป็นแนวคิดเชิงเส้นอาจไม่เหมาะสมกับบริบทของเมืองที่มีความซับซ้อนหลายมิติ เช่น เมืองที่ต้องการ

พัฒนาหลายมิติควบคู่กัน หรือเผชิญกับความท้าทายเร่งด่วนในบางมิติ การอภิปรายนี้จะวิเคราะห์ข้อดีและข้อจำกัดของโมเดล รวมถึงเสนอแนวทางปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของเมืองที่แตกต่างกัน

3.3 การบูรณาการ USF กับแบบจำลองการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ชั้น

การผสมผสานกรอบการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน (USF) เข้ากับแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ชั้น สร้างกรอบการทำงานที่ครอบคลุมและยืดหยุ่นสำหรับการประเมินและพัฒนาความน่าอยู่ของเมือง โดยมีการเชื่อมโยงมิติต่าง ๆ ของ USF กับแต่ละชั้นของแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ การบูรณาการนี้ช่วยให้เมืองสามารถประเมินสถานะปัจจุบัน กำหนดเป้าหมายในอนาคต และวางแผนการพัฒนาที่เหมาะสมกับระดับการพัฒนาของเมืองนั้น โดยคำนึงถึงมิติต่าง ๆ ของการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนตามกรอบ USF

ในชั้นพื้นฐานและชั้นรากฐาน เมืองจะมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะขั้นพื้นฐาน ซึ่งสอดคล้องกับมิติด้านการจัดการทรัพยากรและการเงินเทศบาลของ USF Sasanpour (2017) เน้นย้ำถึงความสำคัญของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในการสร้างเมืองน่าอยู่ โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา ในชั้นนี้ เมืองควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบน้ำสะอาด ไฟฟ้า และการจัดการขยะ รวมถึงการวางรากฐานสำหรับระบบการเงินเทศบาลที่มีประสิทธิภาพ

สำหรับชั้นเกิดใหม่และชั้นกำลังพัฒนา เมืองจะเริ่มให้ความสำคัญกับความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมและความครอบคลุมทางสังคมมากขึ้น สอดคล้องกับมิติผลลัพธ์ของ USF ในด้านความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมและความครอบคลุมทางสังคม Wang et al. (2021) ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการบูรณาการบริการด้านสภาพภูมิอากาศเข้ากับการวางแผนเมือง ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในชั้นนี้ เมืองควรเริ่มพัฒนานโยบายด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดการมลพิษ การอนุรักษ์พลังงาน และการเพิ่มพื้นที่สีเขียว รวมถึงการพัฒนานโยบายทางสังคมที่ส่งเสริมความเท่าเทียมและการมีส่วนร่วมของประชาชน

ในชั้นเติบโตเต็มที่และชั้นก้าวหน้า เมืองจะมุ่งเน้นการพัฒนาความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจและการบูรณาการเทคโนโลยีสมัยใหม่ สอดคล้องกับมิติผลลัพธ์ของ USF ในด้านความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจและการกำกับดูแลที่มีประสิทธิภาพ Brovarone et al. (2021) อธิบายถึงความสำคัญของการวางแผนเชิงนโยบายสำหรับการเปลี่ยนผ่านไปสู่เมืองอัจฉริยะ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในชั้นนี้ เมืองควรพัฒนาระบบนิเวศทางนวัตกรรม ส่งเสริมการพัฒนาทักษะแรงงาน และนำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหารจัดการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ

ในชั้นความเป็นเลิศอย่างยั่งยืน เมืองจะมีความสมดุลและความเป็นเลิศในทุกมิติของ USF Pamer (2019) ได้วิเคราะห์กรณีของเวียนนา ซึ่งเป็นตัวอย่างของเมืองที่ประสบความสำเร็จในการบรรลุความเป็นเลิศในหลายมิติ ในชั้นนี้ เมืองควรมุ่งเน้นการรักษาและยกระดับความสำเร็จในทุกด้าน พร้อมทั้งเป็นต้นแบบและแหล่งเรียนรู้สำหรับเมืองอื่น ๆ

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิด เมืองน่าอยู่ USF และแบบจำลองการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ชั้น จะพบว่าทั้งสามแนวคิดมีความเชื่อมโยงกันในมิติของการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนและการปรับปรุงคุณภาพชีวิต โดย USF และแบบจำลองการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ชั้นสามารถเป็นเครื่องมือช่วยกำหนดเป้าหมายและการดำเนินการเพื่อบรรลุความน่าอยู่ของเมือง อย่างไรก็ตาม แนวคิดเมืองน่าอยู่เป็นเป้าหมายที่กว้างและครอบคลุมมากกว่า ในขณะที่ USF เน้นการบูรณาการกลยุทธ์และแบบจำลองการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ชั้นเน้นการพัฒนาตามลำดับขั้น ซึ่งอาจเหมาะกับบริบทของเมืองที่แตกต่างกัน

3.4 การประยุกต์ใช้กรอบแนวคิด USF ในบริบทประเทศไทย: โอกาส ข้อจำกัด และตัวอย่าง

การประยุกต์ใช้กรอบแนวคิด USF ในประเทศไทยมีโอกาสดังกล่าวที่สำคัญที่จะสนับสนุนการพัฒนาเมืองที่ยั่งยืนและน่าอยู่ในบริบทของประเทศไทยกำลังพัฒนาอย่างประเทศไทยที่มีลักษณะเฉพาะด้านสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ โอกาสที่เห็นได้ชัดคือการใช้ USF เป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงการพัฒนาเมืองกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 11 ที่เน้นเรื่องการสร้างเมืองและชุมชนที่ยั่งยืน แนวคิดนี้สอดคล้องกับนโยบายระดับชาติ เช่น ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ยั่งยืนและการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค อีกทั้งการเติบโตของเขตเศรษฐกิจพิเศษ เช่น เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) และการขยายตัวของเมืองในภูมิภาค เช่น เชียงใหม่ ขอนแก่น และภูเก็ต ยังเปิดโอกาสให้ USF มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการวางแผนและการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพในพื้นที่เหล่านี้ เมืองเหล่านี้มีศักยภาพที่จะเป็นต้นแบบของการบูรณาการแนวคิด USF เพื่อแก้ไขปัญหาเมือง เช่น ความแออัด มลพิษ และการขาดแคลนพื้นที่สีเขียว พร้อมทั้งส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน

อย่างไรก็ตาม การนำกรอบ USF ไปปรับใช้ในประเทศไทยยังคงมีข้อจำกัดหลายประการ หนึ่งในความท้าทายที่สำคัญคือการขาดการประสานงานที่มีประสิทธิภาพระหว่างหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนในระดับประเทศและท้องถิ่น ปัญหานี้ส่งผลให้การพัฒนานโยบายหรือโครงการในหลายเมืองมีลักษณะแยกส่วนและขาดการเชื่อมโยงกับเป้าหมายที่ชัดเจน อีกทั้งการขาดแคลนข้อมูลที่เชื่อถือได้และเป็นปัจจุบันยังเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการวางแผนที่มีฐานข้อมูลรองรับ โดยเฉพาะในเมืองขนาดเล็กที่ระบบการจัดเก็บข้อมูลยังไม่พัฒนาเพียงพอ นอกจากนี้ ทรัพยากรที่จำกัด เช่น งบประมาณ เทคโนโลยี และบุคลากรผู้เชี่ยวชาญ ยังทำให้การนำแนวคิด USF ไปปฏิบัติในระดับท้องถิ่นประสบปัญหาอย่างต่อเนื่อง เมืองในพื้นที่ชนบท เช่น จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ อาจมีความยากลำบากในการนำกรอบแนวคิดนี้ไปปรับใช้โดยเฉพาะในด้านการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานและการจัดการสิ่งแวดล้อม

ตัวอย่างการใช้งานแนวคิด USF ที่เห็นได้ชัดในประเทศไทยคือการพัฒนาโครงการเมืองอัจฉริยะในกรุงเทพมหานครและเขตปริมณฑล โครงการเหล่านี้ได้นำเทคโนโลยี เช่น การวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) และระบบ Internet of Things (IoT) มาใช้ในการปรับปรุงบริการสาธารณะ เช่น การจัดการจราจร การลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก และการจัดการพลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ อีกตัวอย่างหนึ่งคือโครงการสวนสาธารณะในเมือง ที่เน้นการเพิ่มพื้นที่สีเขียวและการส่งเสริมการเข้าถึงของประชาชนในเขตเมือง ซึ่งสะท้อนถึงมิติด้านสิ่งแวดล้อมของ USF ที่เน้นความยั่งยืน การฟื้นฟูพื้นที่ชุมชนในเมือง เช่น ย่านเจริญกรุงและย่านเมืองเก่าภูเก็ต ยังเป็นตัวอย่างของการบูรณาการมิติเศรษฐกิจและวัฒนธรรมเข้ากับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับกรอบแนวคิด USF ทั้งนี้ การนำกรอบแนวคิดนี้ไปใช้ในประเทศไทยยังมีศักยภาพที่จะขยายไปสู่เมืองในระดับภูมิภาคอื่น ๆ เพื่อเพิ่มความน่าอยู่และการพัฒนาอย่างสมดุลในทุกภูมิภาคของประเทศ.

3.5 ประโยชน์และข้อจำกัดของการบูรณาการ USF กับแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ชั้น

การบูรณาการ USF กับแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ชั้นมีประโยชน์หลายประการในการประเมินและพัฒนาความน่าอยู่ของเมือง ประการแรก การบูรณาการนี้ช่วยให้เมืองสามารถมองเห็นภาพรวมของการพัฒนาอย่างเป็นระบบ โดยเชื่อมโยงมิติต่าง ๆ ของการพัฒนาเข้าด้วยกัน สอดคล้องกับแนวคิดของ Hooper et al. (2018) ที่เน้นความสำคัญของการมองภาพรวมของปัจจัยที่ส่งผลต่อความน่าอยู่ของเมือง

ประการที่สอง การบูรณาการนี้ช่วยให้เมืองสามารถกำหนดเป้าหมายและวางแผนการพัฒนาที่เหมาะสมกับระดับการพัฒนาของเมืองนั้น โดยคำนึงถึงบริบทและข้อจำกัดเฉพาะของแต่ละเมือง สอดคล้องกับข้อเสนอของ Norouzian-Maleki et al. (2015) ที่เน้นย้ำความสำคัญของการพิจารณาบริบทที่แตกต่างกันในการประเมินความน่าอยู่ของเมือง

ประการที่สาม การบูรณาการ USF กับแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ชั้นนี้ช่วยให้เมืองสามารถประเมินตนเองได้อย่างเป็นระบบ และวางแผนการพัฒนาที่สอดคล้องกับระดับการพัฒนา โดยคำนึงถึงมิติต่าง ๆ ของการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ยังช่วยให้เมืองสามารถเปรียบเทียบตนเองกับเมืองอื่น ๆ และเรียนรู้จากแนวปฏิบัติที่ดีในระดับนานาชาติได้อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม การบูรณาการนี้ก็มีข้อจำกัดบางประการที่ควรคำนึงถึง เพราะแม้กรอบแนวคิด USF จะมีความครอบคลุมและเป็นระบบที่ช่วยสนับสนุนการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน แต่การนำกรอบนี้ไปใช้ยังต้องคำนึงถึงข้อพึงระวังหลายประการที่อาจส่งผลกระทบต่อความสำเร็จของการดำเนินงานในบริบทเมืองที่แตกต่างกัน ข้อพึงระวังแรกคือ ขนาดของเมือง ซึ่งส่งผลกระทบต่อศักยภาพในการดำเนินการ เมืองขนาดเล็กหรือเมืองชนบทที่มีทรัพยากรจำกัด เช่น งบประมาณ เทคโนโลยี และบุคลากร อาจประสบความยากลำบากในการจัดการและติดตามความก้าวหน้าตามกรอบนี้ เมื่อเทียบกับเมืองใหญ่ที่มีศักยภาพด้านทรัพยากรมากกว่า การขาดข้อมูลพื้นฐาน ที่ครบถ้วนและน่าเชื่อถือก็เป็นข้อจำกัดสำคัญ โดยเฉพาะข้อมูลเชิงพื้นที่ เช่น การใช้ที่ดิน การปล่อยมลพิษ หรือการบริโภคพลังงาน ซึ่งเป็นฐานสำคัญของการตัดสินใจเชิงนโยบาย หากข้อมูลมีความคลาดเคลื่อน อาจส่งผลให้การวางแผนและการจัดลำดับความสำคัญของโครงการไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง

อีกประเด็นสำคัญคือ การขาดการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หากการพัฒนาเมืองตามกรอบ USF ไม่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วม อาจก่อให้เกิดการต่อต้านหรือความไม่ไว้วางใจในโครงการ ซึ่งส่งผลให้เป้าหมายไม่บรรลุผลอย่างเต็มที่ สุดท้ายคือ งบประมาณ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับเมืองที่มีทรัพยากรจำกัด การดำเนินการตามกรอบนี้ต้องใช้งบประมาณสูงทั้งในการจัดเก็บข้อมูล การวางแผน และการติดตามผล เมืองในประเทศกำลังพัฒนาอาจต้องเผชิญกับข้อจำกัดนี้อย่างชัดเจน ดังนั้น เมืองควรประเมินศักยภาพของตนเอง วางแผนการดำเนินการอย่างเหมาะสม และปรับ

แนวทางการใช้งานให้สอดคล้องกับทรัพยากรและความสามารถเฉพาะของเมือง เพื่อให้การบูรณาการ USF สร้างประโยชน์สูงสุดและสนับสนุนการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนในระยะยาว

4. ตัวชี้วัดและเกณฑ์การประเมินระดับความน่าอยู่ของเมือง

การวัดความน่าอยู่ของเมืองเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและท้าทาย เนื่องจากต้องพิจารณาปัจจัยหลากหลายที่มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน การพัฒนาตัวชี้วัดและเกณฑ์การประเมินที่มีประสิทธิภาพจึงเป็นสิ่งสำคัญในการติดตามและยกระดับความน่าอยู่ของเมือง ในส่วนนี้ เราจะอภิปรายถึงการพัฒนาศัพท์บัญญัติที่ครอบคลุมมิติต่าง ๆ ของความน่าอยู่ การบูรณาการมิติเหล่านี้เข้าด้วยกันจะช่วยให้การประเมินความน่าอยู่มีความครอบคลุมและสะท้อนความเป็นจริงของชีวิตในเมืองได้อย่างแท้จริง นอกจากนี้ เราจะพิจารณาถึงความท้าทายในการประยุกต์ใช้ตัวชี้วัดในบริบทที่แตกต่างกัน และความสำคัญของการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การพัฒนาเมืองน่าอยู่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

4.1 การพัฒนาตัวชี้วัดความน่าอยู่

การพัฒนาตัวชี้วัดความน่าอยู่ควรครอบคลุมมิติต่าง ๆ ที่สำคัญต่อคุณภาพชีวิตในเมือง โดยบูรณาการประเด็นด้านโครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะ ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ความครอบคลุมทางสังคม ความเป็นอยู่ที่ดี การพัฒนาเศรษฐกิจ การกำกับดูแลเมือง และความยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลง Antognelli and Vizzari (2016) Global Platform for Sustainable Cities (2018) Hooper et al. (2018) Kaal (2011) Sasanpour (2017) Pamer (2019) และ Wang et al. (2021) มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่าการวัดความน่าอยู่ควรพิจารณาทั้งบริการระบบนิเวศและบริการเมือง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของการบูรณาการมิติต่าง ๆ เข้าด้วยกัน โดยแบ่งเป็น 7 มิติ ดังนี้

1) โครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะ ตัวชี้วัดในมิตินี้ประเมินคุณภาพและการเข้าถึงบริการพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตในเมือง โดยครอบคลุมทั้งระบบน้ำสะอาดและคุณภาพน้ำ ระบบไฟฟ้าและความเสถียรของการจ่ายไฟฟ้า ประสิทธิภาพของระบบจัดการขยะและบำบัดน้ำเสีย ความครอบคลุมและคุณภาพของระบบขนส่งสาธารณะ การเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัลและการสื่อสาร รวมถึงคุณภาพและความปลอดภัยของถนนและทางเท้า

2) สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี ตัวชี้วัดในมิตินี้ประเมินสถานะสุขภาพและคุณภาพชีวิตของประชากรเมือง โดยพิจารณาจากอายุคาดเฉลี่ยและสถานะสุขภาพโดยรวม อัตราการเจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง การเข้าถึงบริการสุขภาพที่มีคุณภาพและการมีประกันสุขภาพ พฤติกรรมสุขภาพและการออกกำลังกาย สุขภาพจิตและระดับความเครียด การเข้าถึงพื้นที่สีเขียวและนันทนาการ ประสิทธิภาพของระบบสาธารณสุขในการป้องกันและควบคุมโรคระบาด รวมถึงผลกระทบจากมลพิษทางเสียงและสิ่งแวดล้อมที่มีต่อสุขภาพของประชากร

3) ความครอบคลุมทางสังคม ตัวชี้วัดในมิตินี้ประเมินความเท่าเทียมและการอยู่ร่วมกันในสังคมเมือง โดยพิจารณาจากอัตราความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางรายได้ โอกาสในการทำงานและความเท่าเทียมทางเพศ การเข้าถึงที่อยู่อาศัยที่มีคุณภาพและราคาเหมาะสม ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความพึงพอใจในชีวิต การอยู่ร่วมกันของวัฒนธรรมที่หลากหลาย การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม คุณภาพของพื้นที่สาธารณะ ความไว้วางใจระหว่างสมาชิกในชุมชน การเข้าถึงบริการสำหรับกลุ่มเปราะบาง และการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

4) การพัฒนาเศรษฐกิจ ตัวชี้วัดในมิตินี้ประเมินทั้งการเติบโตและความยั่งยืนทางเศรษฐกิจของเมือง โดยพิจารณาจากผลิตภัณฑ์มวลรวมเมืองต่อหัวประชากร การเติบโตของธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ระดับการลงทุนในการวิจัยและพัฒนา การเติบโตของธุรกิจสตาร์ทอัพและนวัตกรรม อัตราการจ้างงานในอุตสาหกรรมสีเขียว ความหลากหลายของระบบเศรษฐกิจ และดัชนีความสามารถในการแข่งขันของเมือง

5) ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ตัวชี้วัดในมิตินี้ประเมินคุณภาพสิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเมือง โดยพิจารณาจากคุณภาพอากาศ โดยเฉพาะระดับ PM2.5, NOx, และ SOx คุณภาพน้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ สัดส่วนการใช้พลังงานหมุนเวียน ประสิทธิภาพการใช้เชื้อเพลิงและการจัดการขยะ อัตราส่วนพื้นที่สีเขียวต่อประชากร ระดับความหลากหลายทางชีวภาพในเขตเมือง และปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกต่อหัวประชากร

6) ความยืดหยุ่นและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ตัวชี้วัดในมิตินี้ประเมินความสามารถของเมืองในการรับมือกับความท้าทายในอนาคต โดยพิจารณาจากแผนและมาตรการรับมือภัยพิบัติและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สัดส่วนของโครงสร้างพื้นฐานที่ทนทานต่อสภาพอากาศรุนแรง ประสิทธิภาพของระบบเตือนภัยล่วงหน้า ความสามารถในการ

พื้นตัวทางเศรษฐกิจหลังวิกฤต การกระจายแหล่งพลังงานและอาหาร ระบบการลดความเสี่ยงจากน้ำท่วมและภัยแล้ง และความสามารถในการปรับตัวของระบบนิเวศเมือง

7) การกำกับดูแลเมืองและการมีส่วนร่วม ตัวชี้วัดในมิตินี้ประเมินประสิทธิภาพการบริหารและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาเมือง โดยพิจารณาจากดัชนีความโปร่งใสและการต่อต้านคอร์รัปชัน ประสิทธิภาพในการจัดเก็บภาษีท้องถิ่น ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ ความพึงพอใจต่อการบริหารงานเมือง การเข้าถึงข้อมูลสาธารณะและความโปร่งใสของข้อมูล ประสิทธิภาพในการให้บริการสาธารณะ และการใช้เทคโนโลยีในการบริหารจัดการเมือง

การพัฒนาตัวชี้วัดที่ครอบคลุมทุกมิติเหล่านี้จะช่วยให้เมืองสามารถประเมินความน่าอยู่ได้อย่างรอบด้าน อย่างไรก็ตาม การเลือกใช้และให้น้ำหนักตัวชี้วัดควรพิจารณาตามบริบทและความท้าทายเฉพาะของแต่ละเมือง นอกจากนี้ ควรมีการทบทวนและปรับปรุงตัวชี้วัดอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมเมืองและความต้องการของประชาชน

4.2 การประยุกต์ใช้ตัวชี้วัดในบริบทที่แตกต่างกัน

การประยุกต์ใช้ตัวชี้วัดความน่าอยู่ในบริบทที่แตกต่างกันเป็นความท้าทายสำคัญในการวัดและเปรียบเทียบความน่าอยู่ระหว่างเมือง Norouzian-Maleki et al. (2015) ชี้ให้เห็นว่าการรับรู้เกี่ยวกับความน่าอยู่ของเมืองแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญระหว่างประเทศที่มีระดับการพัฒนาต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา ตัวอย่างเช่น ในการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างเมืองเตหะรานในอิหร่านและเมืองทาร์ตูในเอสโตเนีย พบว่าประชาชนในทั้งสองเมืองให้ความสำคัญกับปัจจัยที่แตกต่างกันในการประเมินความน่าอยู่ของเมือง โดยชาวเตหะรานให้ความสำคัญกับความปลอดภัยและการเข้าถึงบริการสาธารณะมากกว่า ในขณะที่ชาวทาร์ตูเน้นเรื่องคุณภาพสิ่งแวดล้อมและพื้นที่สีเขียว ความแตกต่างนี้สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการปรับตัวชี้วัดให้เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น และระมัดระวังในการเปรียบเทียบระหว่างเมืองที่มีพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่ต่างกันอย่างมาก

นอกจากนี้ การประยุกต์ใช้ตัวชี้วัดยังต้องคำนึงถึงระดับการพัฒนาของเมืองตามแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้น โดยเมืองที่อยู่ในขั้นพื้นฐานและขั้นรากฐานอาจต้องเน้นตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการเข้าถึงบริการขั้นพื้นฐาน เช่น อัตราการเข้าถึงน้ำสะอาดและไฟฟ้า ในขณะที่เมืองในขั้นที่สูงขึ้นอาจให้ความสำคัญกับตัวชี้วัดที่ซับซ้อนมากขึ้น เช่น คุณภาพอากาศ ความหลากหลายทางชีวภาพในเมือง หรือระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจเกี่ยวกับเมือง Pamer (2019) ยกตัวอย่างกรณีของเวียนนา ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ในขั้นสูงของการพัฒนา โดยเน้นการใช้ตัวชี้วัดที่ครอบคลุมมิติที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และการมีส่วนร่วมของประชาชน การปรับใช้ตัวชี้วัดให้เหมาะสมกับระดับการพัฒนาของเมือง จะช่วยให้การประเมินความน่าอยู่มีความแม่นยำและสะท้อนความเป็นจริงมากขึ้น

ความท้าทายอีกประการหนึ่งในการประยุกต์ใช้ตัวชี้วัดคือการรวบรวมข้อมูลที่เชื่อถือได้และเป็นปัจจุบัน โดยเฉพาะในเมืองของประเทศกำลังพัฒนาที่อาจมีข้อจำกัดด้านทรัพยากรและระบบการจัดเก็บข้อมูล Wang et al. (2021) เสนอว่าการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่และการวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่อาจช่วยแก้ปัญหานี้ได้ โดยเฉพาะในการเก็บข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อมและการใช้พลังงาน อย่างไรก็ตาม การนำเทคโนโลยีเหล่านี้มาใช้ก็อาจเกิดความไม่เท่าเทียมระหว่างเมืองที่มีทรัพยากรแตกต่างกัน ดังนั้น การพัฒนาวิธีการเก็บข้อมูลที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับบริบทของแต่ละเมืองจึงเป็นสิ่งสำคัญในการประยุกต์ใช้ตัวชี้วัดความน่าอยู่

นอกจากนี้ การตีความและใช้ประโยชน์จากตัวชี้วัดยังต้องคำนึงถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมและค่านิยมของแต่ละสังคม Sasanpour (2017) อธิบายว่าความน่าอยู่ของเมืองไม่ได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางกายภาพเพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงมิติทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย ตัวอย่างเช่น ในบางสังคม การมีพื้นที่สาธารณะขนาดใหญ่อาจไม่ได้ส่งผลต่อความน่าอยู่เท่ากับการมีพื้นที่ชุมชนขนาดเล็กที่ส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้าน ดังนั้น การประยุกต์ใช้ตัวชี้วัดจึงควรมีการปรับให้เข้ากับบริบททางวัฒนธรรมและความต้องการของชุมชนท้องถิ่น โดยอาจใช้วิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดและให้น้ำหนักตัวชี้วัดที่สำคัญสำหรับชุมชนของตน

การเปรียบเทียบความน่าอยู่ระหว่างเมืองยังต้องคำนึงถึงปัจจัยภายนอกที่อาจส่งผลต่อตัวชี้วัด เช่น สภาพภูมิอากาศ ภูมิประเทศ หรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ส่งผลต่อการพัฒนาเมือง Hooper et al. (2018) เสนอว่าการเปรียบเทียบ

ความน่าอยู่ระหว่างเมืองควรพิจารณาถึงข้อจำกัดและโอกาสที่แต่ละเมืองมี เช่น เมืองที่ตั้งอยู่ในพื้นที่แห้งแล้งอาจมีข้อจำกัดในการพัฒนาพื้นที่สีเขียว แต่อาจมีโอกาสในการพัฒนาพลังงานสะอาดจากแสงอาทิตย์ การเข้าใจบริบทเฉพาะของแต่ละเมืองจะช่วยให้การประยุกต์ใช้และตีความตัวชี้วัดมีความเที่ยงตรงมากขึ้น

ท้ายที่สุด การประยุกต์ใช้ตัวชี้วัดความน่าอยู่ควรเป็นกระบวนการที่มีการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง Global Platform for Sustainable Cities (2018) เสนอว่าเมืองควรมีการทบทวนและปรับปรุงตัวชี้วัดเป็นระยะ เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมเมือง เทคโนโลยี และความต้องการของประชาชน นอกจากนี้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และแนวปฏิบัติที่ดีระหว่างเมืองต่าง ๆ ก็เป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาวิธีการวัดและประเมินความน่าอยู่ที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างเมืองและการเรียนรู้จากกันและกันจะช่วยให้การประยุกต์ใช้ตัวชี้วัดความน่าอยู่มีความก้าวหน้าและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนในระยะยาว

4.3 ความท้าทายในการวัดและเปรียบเทียบความน่าอยู่ของเมือง

การวัดและเปรียบเทียบความน่าอยู่ของเมืองเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและมีความท้าทายหลายประการ ซึ่งต้องคำนึงถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในเมือง Kaal (2011) ชี้ให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องความน่าอยู่ของเมืองมีวิวัฒนาการตามเวลาและบริบททางสังคมการเมือง โดยในประเทศเนเธอร์แลนด์ แนวคิดนี้ได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองและนโยบายในการจัดการกับปัญหาเมืองมาตั้งแต่ทศวรรษ 1970 การเข้าใจประวัติศาสตร์และการพัฒนาการของแนวคิดความน่าอยู่ในแต่ละบริบทจึงเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาตัวชี้วัดที่เหมาะสม

หนึ่งในความท้าทายสำคัญคือการรวบรวมข้อมูลที่เชื่อถือได้และเปรียบเทียบกันได้ระหว่างเมือง โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตและความพึงพอใจของประชาชน ผลการศึกษา Sochacka et al. (2021) ที่เป็นการตีความความน่าอยู่ในบริบทของการจัดการน้ำในเมือง พบว่าการขาดความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับบทบาทของน้ำในการสร้างเมืองน่าอยู่เป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนานโยบายที่มีประสิทธิภาพ การพัฒนาวิธีการเก็บข้อมูลที่เป็นมาตรฐานและครอบคลุมมิติต่าง ๆ ของความน่าอยู่จึงเป็นสิ่งจำเป็น

นอกจากนี้ การเปรียบเทียบระหว่างเมืองที่มีบริบทแตกต่างกันมากอาจนำไปสู่การตีความที่คลาดเคลื่อน Sintusingha et al. (2017) วิเคราะห์การวัดความน่าอยู่ในเมลเบิร์น พบว่าการจัดอันดับความน่าอยู่ระดับโลกมักให้น้ำหนักกับปัจจัยที่สำคัญสำหรับชาวต่างชาติและนักธุรกิจมากกว่าประชากรท้องถิ่น ซึ่งอาจไม่สะท้อนคุณภาพชีวิตที่แท้จริงของประชาชนส่วนใหญ่ในเมือง การพัฒนาตัวชี้วัดที่ให้ความสำคัญกับมุมมองของประชาชนท้องถิ่นและคำนึงถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญ

ความท้าทายอีกประการหนึ่งคือการบูรณาการมิติที่หลากหลายของความน่าอยู่เข้าด้วยกัน Antognelli and Vizzari (2016) เสนอแนวทางในการประเมินความน่าอยู่โดยพิจารณาทั้งบริการระบบนิเวศและบริการเมือง พวกเขาพัฒนาแบบจำลอง Liveability Assessment Model (LIAM) ที่ใช้กระบวนการวิเคราะห์ตามลำดับชั้น (Analytic Hierarchy Process: AHP) ซึ่งเป็นวิธีตัดสินใจเชิงวิเคราะห์ที่ใช้การเปรียบเทียบเป็นคู่ (Pairwise Comparison) และคำนวณค่าน้ำหนัก (Weights) เพื่อจัดลำดับความสำคัญของปัจจัยต่าง ๆ เหมาะสำหรับการวางแผนและตัดสินใจที่ซับซ้อน เช่น การจัดลำดับความสำคัญใน Liveability Assessment Model (LIAM)

ในการประเมินความสำคัญของบริการต่าง ๆ ตามการรับรู้ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย แนวทางนี้ช่วยให้เห็นภาพรวมของปัจจัยที่ส่งผลต่อความน่าอยู่ได้ชัดเจนขึ้น แต่ก็มี ความท้าทายในการนำไปปฏิบัติ เนื่องจากต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้เชี่ยวชาญและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจำนวนมาก

การวัดผลกระทบของนโยบายและโครงการพัฒนาเมืองต่อความน่าอยู่ก็เป็นความท้าทายสำคัญ Anciaes and Jones (2020) ศึกษาผลกระทบของนโยบายการขนส่งต่อความน่าอยู่ พบว่าการประเมินผลกระทบมักเน้นที่ผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจ เช่น การประหยัดเวลาในการเดินทาง แต่ละเลยผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต เช่น ความปลอดภัยส่วนบุคคล และการแบ่งแยกชุมชน พวกเขาเสนอให้มีการพัฒนาวิธีการประเมินผลกระทบที่ครอบคลุมมิติต่าง ๆ ของความน่าอยู่มากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความน่าอยู่ของเมืองและเพิ่มความซับซ้อนในการวัดและเปรียบเทียบ Wang et al. (2021) ศึกษาการใช้บริการด้านสภาพภูมิอากาศในการจัดการกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการระบุเมืองที่มีสภาพภูมิอากาศน่าอยู่ในประเทศจีน พวกเขาพัฒนาดัชนีความน่าอยู่ด้านสภาพภูมิอากาศ

ที่ประเมินความเหมาะสมของสภาพภูมิอากาศต่อการอยู่อาศัยของมนุษย์ แนวทางนี้ช่วยให้เข้าใจผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่อความน่าอยู่ได้ชัดเจนขึ้น แต่ก็เพิ่มความซับซ้อนในการเปรียบเทียบระหว่างเมืองที่มีสภาพภูมิอากาศแตกต่างกัน

นอกจากนี้ การพิจารณาความน่าอยู่ในระดับย่านหรือชุมชนย่อยภายในเมืองก็เป็นสิ่งสำคัญ Paul and Sen (2018) ศึกษาความน่าอยู่ในเขตมหานครโกลกาตา พบว่ามีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างพื้นที่ต่าง ๆ ในเมือง โดยเฉพาะในด้านการเข้าถึงบริการสาธารณะและโอกาสทางเศรษฐกิจ การพัฒนาวิธีการวัดความน่าอยู่ที่เหมาะสมถึงระดับย่านจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการระบุและแก้ไขความเหลื่อมล้ำภายในเมือง

การบูรณาการเทคโนโลยีสมาร์ตซิตี้เข้ากับการวัดความน่าอยู่ก็เป็นทั้งโอกาสและความท้าทาย Brovarone et al. (2021) ศึกษาการวางแผนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรมและเทคโนโลยีและผลกระทบต่อความน่าอยู่ของเมือง พวกเขาเสนอแนวทางนโยบายที่มุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยียานยนต์ไร้คนขับเพื่อเพิ่มความน่าอยู่ แต่ก็ชี้ให้เห็นว่าการนำเทคโนโลยีใหม่มาใช้อาจส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมการเดินทางและการใช้พื้นที่เมือง ซึ่งเพิ่มความซับซ้อนในการวัดและประเมินความน่าอยู่

ท้ายที่สุด การสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจและความน่าอยู่ก็เป็นความท้าทายสำคัญ Asian Development Bank (2019) ในรายงาน Creating livable cities: regional perspectives เน้นย้ำว่าเมืองในภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิกต้องเผชิญกับความท้าทายในการสร้างสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วกับการรักษาคุณภาพชีวิตของประชาชน การพัฒนาตัวชี้วัดที่สามารถวัดทั้งความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและผลกระทบต่อความน่าอยู่จึงเป็นสิ่งจำเป็นในการกำหนดนโยบายการพัฒนาเมืองที่ยั่งยืน

แม้ว่ากรอบแนวคิด USF และแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้นจะมีความครอบคลุมและเป็นระบบ แต่ยังคงมีข้อจำกัดที่สำคัญในการนำไปใช้จริงในบริบทเมืองที่แตกต่างกัน เช่น โมเดลเชิงลำดับขั้นอาจไม่เหมาะสมกับเมืองที่ต้องการพัฒนาหลายมิติควบคู่ และกรอบ USF อาจขาดความยืดหยุ่นในบริบทของเมืองขนาดเล็กหรือประเทศกำลังพัฒนา การจัดการข้อจำกัดเหล่านี้จำเป็นต้องพิจารณาปัจจัยเฉพาะของเมือง เช่น ความพร้อมของทรัพยากร การเก็บรวบรวมข้อมูล และการสร้างความร่วมมือจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

ในการเผชิญกับความท้าทายเหล่านี้ การพัฒนากรอบการประเมินความน่าอยู่ที่ยืดหยุ่นและปรับใช้ได้กับบริบทที่หลากหลายจึงเป็นสิ่งสำคัญ แบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้นที่นำเสนอในบทความนี้มีศักยภาพในการตอบสนองต่อความท้าทายเหล่านี้ โดยเสนอแนวทางการประเมินที่คำนึงถึงระดับการพัฒนาของเมืองและสามารถปรับใช้กับบริบทที่แตกต่างกันได้ อย่างไรก็ตาม การนำแบบจำลองนี้ไปใช้ในทางปฏิบัติยังต้องอาศัยการศึกษาและทดสอบเพิ่มเติมในบริบทที่หลากหลาย เพื่อพัฒนาให้เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการวัดและเปรียบเทียบความน่าอยู่ของเมืองอย่างแท้จริง

5. แนวทางการพัฒนาการวัดและประเมินความน่าอยู่ของเมือง

การพัฒนาวิธีการวัดและประเมินความน่าอยู่ของเมืองที่มีประสิทธิภาพและครอบคลุมจำเป็นต้องอาศัยแนวทางที่หลากหลายและบูรณาการ Hooper et al. (2018) เสนอว่าการวัดความน่าอยู่ควรพิจารณาทั้งมาตรฐานการวางแผนพื้นที่สาธารณะและผลลัพธ์ด้านสุขภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเดินทางและกิจกรรมทางกาย การศึกษาของพวกเขาในออสเตรเลีย พบว่ามาตรฐานการวางแผนที่กำหนดให้ประชาชนอย่างน้อย 95% อาศัยอยู่ภายในระยะ 400 เมตรจากพื้นที่สาธารณะมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการมีกิจกรรมทางกายที่เพียงพอ แนวทางนี้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการเชื่อมโยงมาตรฐานการวางแผนเมืองกับผลลัพธ์ด้านสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน

การบูรณาการมิติทางสังคมและวัฒนธรรมเข้ากับการวัดความน่าอยู่เป็นสิ่งสำคัญ Norouzian-Maleki et al (2018) ศึกษาการรับรู้ความน่าอยู่ของย่านที่อยู่อาศัยในเตหะราน (อิหร่าน) และทาร์ตู (เอสโตเนีย) พบว่าปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมมีผลอย่างมากต่อการรับรู้ความน่าอยู่ เช่น ในเตหะราน การมีพื้นที่ส่วนตัวและความปลอดภัยมีความสำคัญมากกว่าในทาร์ตู ในขณะที่ในทาร์ตู การเข้าถึงพื้นที่สีเขียวและสภาพแวดล้อมที่สวยงามมีความสำคัญมากกว่า การพัฒนาเครื่องมือวัดความน่าอยู่ที่มีความยืดหยุ่นและสามารถปรับให้เข้ากับบริบททางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันจึงเป็นสิ่งจำเป็น

นอกจากนี้ การใช้เทคโนโลยีและข้อมูลขนาดใหญ่ในการวัดความน่าอยู่มีศักยภาพสูง Wang et al. (2021) แสดงให้เห็นว่าการใช้บริการด้านสภาพภูมิอากาศและข้อมูลเชิงพื้นที่สามารถช่วยในการระบุเมืองที่มีสภาพภูมิอากาศน่าอยู่ได้ แนวทางนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับมิติอื่น ๆ ของความน่าอยู่ เช่น การใช้ข้อมูลจากเซนเซอร์ในเมืองเพื่อวัดคุณภาพอากาศ ระดับ

เสียง หรือการจราจรแบบเรียลไทม์ อย่างไรก็ตาม Brovarone et al. (2021) เตือนว่าการนำเทคโนโลยีใหม่มาใช้ เช่น ยานยนต์ไร้คนขับ อาจส่งผลกระทบต่อความน่าอยู่ของเมือง ดังนั้น การพัฒนาตัวชี้วัดจึงต้องมีความยืดหยุ่นและสามารถปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี

การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการวัดและประเมินความน่าอยู่ก็เป็นแนวทางที่สำคัญ Sasanpour (2017) เน้นย้ำความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเมืองน่าอยู่ โดยเฉพาะในการระบุปัญหาและกำหนดแนวทางแก้ไข การใช้วิธีการประเมินแบบมีส่วนร่วม เช่น การสำรวจความคิดเห็น การประชุมเชิงปฏิบัติการ หรือการใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ สามารถช่วยให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับความต้องการและความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อความน่าอยู่ของเมือง

นอกจากนี้ เมืองที่ขาดการออกแบบกระบวนการที่โปร่งใสและไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเท่าที่ควร มักเผชิญกับการต่อต้านจากประชาชนซึ่งอาจลดความสำเร็จของโครงการ (Meijer et al., 2016) แนวคิดการกำกับดูแลแบบเปิด (Open Governance) ซึ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเพิ่มความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการลดข้อจำกัดเหล่านี้

การพัฒนาตัวชี้วัดที่ครอบคลุมมิติต่าง ๆ ของความน่าอยู่อย่างสมดุลก็เป็นสิ่งสำคัญ Antognelli and Vizzari (2016) เสนอแบบจำลอง Liveability Assessment Model (LIAM) ซึ่งเป็นแบบจำลองที่ใช้ในการประเมินความน่าอยู่ของพื้นที่หรือเมือง โดยครอบคลุมมิติต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม โครงสร้างพื้นฐาน และการบริหารจัดการ แบบจำลองนี้ช่วยให้นักวางแผนและผู้กำหนดนโยบายสามารถวิเคราะห์สถานะปัจจุบันของพื้นที่เป้าหมาย พร้อมทั้งระบุจุดแข็งและจุดอ่อน เพื่อพัฒนากลยุทธ์และนโยบายที่เหมาะสมสำหรับการเพิ่มคุณภาพชีวิตและความยั่งยืนของเมืองในระยะยาว โดยใช้ตัวชี้วัดที่ครอบคลุมและเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ พิจารณาทั้งบริการระบบนิเวศและบริการเมือง แนวทางนี้ช่วยให้เห็นภาพรวมของปัจจัยที่ส่งผลต่อความน่าอยู่ได้ชัดเจนขึ้น อย่างไรก็ตาม การนำแบบจำลองนี้ไปใช้ในทางปฏิบัติอาจมีความท้าทาย เนื่องจากต้องอาศัยข้อมูลจำนวนมากและการมีส่วนร่วมของผู้เชี่ยวชาญหลายสาขา

การพิจารณาความน่าอยู่ในระดับย่านหรือชุมชนย่อยก็เป็นแนวทางที่มีประโยชน์ Paul and Sen (2018) แสดงให้เห็นว่าการวิเคราะห์ความน่าอยู่ในระดับย่านสามารถช่วยระบุความแตกต่างและความเหลื่อมล้ำภายในเมืองได้ชัดเจนขึ้น แนวทางนี้สามารถนำไปสู่การกำหนดนโยบายและมาตรการที่ตอบสนองต่อความต้องการเฉพาะของแต่ละพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

นอกจากนี้ การพัฒนาวิธีการประเมินผลกระทบของนโยบายและโครงการพัฒนาเมืองต่อความน่าอยู่ก็เป็นสิ่งสำคัญ Anciaes and Jones (2020) เสนอให้มีการพัฒนาวิธีการประเมินผลกระทบที่ครอบคลุมมิติที่สะท้อนของความน่าอยู่ให้มากขึ้น โดยเฉพาะผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่มักถูกละเลยในการประเมินโครงการด้านการขนส่ง แนวทางนี้สามารถช่วยในการตัดสินใจเชิงนโยบายคำนึงถึงผลกระทบต่อความน่าอยู่อย่างรอบด้านมากขึ้น

การพัฒนาความร่วมมือระหว่างเมืองและการแลกเปลี่ยนแนวปฏิบัติที่ดีก็เป็นแนวทางที่มีประโยชน์ในการพัฒนาวิธีการวัดและประเมินความน่าอยู่ Asian Development Bank (2019) ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างเมืองในภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างเมืองสามารถช่วยให้เกิดการพัฒนาวิธีการและมาตรฐานในการวัดความน่าอยู่ที่เหมาะสมกับบริบทของภูมิภาค

ท้ายที่สุด การพัฒนาแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้นที่นำเสนอในบทความนี้เป็นแนวทางที่มีศักยภาพในการจัดการกับความท้าทายในการวัดและเปรียบเทียบความน่าอยู่ของเมือง แบบจำลองนี้เสนอกรอบการประเมินที่ยืดหยุ่นและสามารถปรับใช้กับเมืองที่มีระดับการพัฒนาแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม การนำแบบจำลองนี้ไปใช้ในทางปฏิบัติยังต้องอาศัยการศึกษาและทดสอบเพิ่มเติมในบริบทที่หลากหลาย เพื่อพัฒนาให้เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการวัดและเปรียบเทียบความน่าอยู่ของเมืองอย่างแท้จริง

การพัฒนาวิธีการวัดและประเมินความน่าอยู่ของเมืองที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการแนวทางต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ทั้งการใช้เทคโนโลยีและข้อมูลขนาดใหญ่ การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาตัวชี้วัดที่ครอบคลุม การวิเคราะห์ในระดับย่าน และการสร้างความร่วมมือระหว่างเมือง แนวทางเหล่านี้จะช่วยให้การประเมินความน่าอยู่มีความแม่นยำ ครอบคลุม และสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

6. กรณีศึกษาของความน่าอยู่และการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน

การศึกษากรณีตัวอย่างของเมืองที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาความน่าอยู่และความยั่งยืนจะช่วยให้เข้าใจการประยุกต์ใช้แบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ชั้น ในบริบทที่แตกต่างกัน ในส่วนนี้เราจะวิเคราะห์กรณีศึกษา 5 เมือง ได้แก่ เวียนนา เมเดียน เซี่ยงไฮ้ โคเปนเฮเกน และสิงคโปร์ ซึ่งแต่ละเมืองมีบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน แต่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาความน่าอยู่ในมิติต่างๆ

บริบทของเมืองกรณีศึกษา

- 1) เวียนนา เป็นเมืองหลวงของออสเตรียที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน มีมรดกทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น และได้รับการจัดอันดับให้เป็นเมืองน่าอยู่ที่สุดในโลกหลายครั้ง
- 2) เมเดียน เป็นเมืองใหญ่อันดับสองของโคลอมเบีย ที่เปลี่ยนผ่านจากเมืองที่มีอัตราอาชญากรรมสูงในทศวรรษ 1990 สู่การเป็นเมืองต้นแบบด้านนวัตกรรมทางสังคม
- 3) เซี่ยงไฮ้ เป็นมหานครที่ใหญ่ที่สุดของจีน เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจที่มีการเติบโตอย่างรวดเร็ว กำลังเผชิญความท้าทายในการสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจกับความยั่งยืน
- 4) โคเปนเฮเกน เป็นเมืองหลวงของเดนมาร์กที่เป็นผู้นำด้านการพัฒนาเมืองยั่งยืน โดดเด่นด้านการเป็นเมืองจักรยาน และการลดคาร์บอน
- 5) สิงคโปร์ เป็นเมือง-รัฐที่พัฒนาจากประเทศกำลังพัฒนาสู่ประเทศพัฒนาแล้วในเวลาอันรวดเร็ว มีการวางแผนเมืองอย่างเป็นระบบภายใต้ข้อจำกัดด้านพื้นที่และทรัพยากร

6.1 กรณีศึกษาที่ 1 เวียนนา ประเทศออสเตรีย

เวียนนาเป็นตัวอย่างของเมืองที่ได้รับการยอมรับว่ามีความน่าอยู่สูง โดยได้รับการจัดอันดับให้เป็นเมืองที่น่าอยู่ที่สุดในโลกหลายครั้ง Pamer (2019) วิเคราะห์ว่าความสำเร็จของเวียนนาเกิดจากการวางแผนเมืองที่มีวิสัยทัศน์ระยะยาวและการผสมผสานนโยบายทางสังคมที่เข้มแข็งเข้ากับการส่งเสริมนวัตกรรมทางเศรษฐกิจ

เมื่อวิเคราะห์ตามแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ชั้น เวียนนาอยู่ในชั้นที่ 6 (ขั้นก้าวหน้า) ถึง 7 (ขั้นความเป็นเลิศอย่างยั่งยืน) โดยมีลักษณะเด่นดังนี้

- 1) โครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะ เวียนนามีระบบขนส่งสาธารณะที่มีประสิทธิภาพสูง ครอบคลุมทั้งเมือง และมีค่าโดยสารที่เข้าถึงได้ นอกจากนี้ ยังมีระบบสาธารณสุขและการศึกษาที่มีคุณภาพและเข้าถึงได้ง่าย
- 2) ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม เมืองมีพื้นที่สีเขียวมากกว่า 50% ของพื้นที่ทั้งหมด และมีนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมที่ก้าวหน้า เช่น การส่งเสริมพลังงานสะอาดและการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก
- 3) ความครอบคลุมทางสังคม เวียนนามีนโยบายที่อยู่อาศัยที่เข้มแข็ง โดยประมาณ 60% ของประชากรอาศัยอยู่ในที่อยู่อาศัยที่ได้รับการอุดหนุนจากรัฐ ซึ่งช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม
- 4) การกำกับดูแลเมือง เมืองมีระบบการกำกับดูแลที่โปร่งใสและมีประสิทธิภาพ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจ
- 5) นวัตกรรมและเทคโนโลยี เวียนนาได้นำเทคโนโลยีสมัยใหม่ใช้อย่างแพร่หลาย เช่น ในการจัดการพลังงาน การขนส่ง และการให้บริการสาธารณะ

บทเรียนสำคัญจากกรณีของเวียนนาคือ การวางแผนระยะยาวที่ให้ความสำคัญกับความยั่งยืนและความเท่าเทียม ควบคู่ไปกับการส่งเสริมนวัตกรรมและการมีส่วนร่วมของประชาชน

6.2 กรณีศึกษาที่ 2 เมเดียน ประเทศโคลอมเบีย

เมเดียนเป็นตัวอย่างที่น่าสนใจของเมืองในประเทศกำลังพัฒนาที่ประสบความสำเร็จในการยกระดับความน่าอยู่อย่างรวดเร็ว จากเมืองที่เคยมีอัตราอาชญากรรมสูงที่สุดในโลกในทศวรรษ 1990 สู่การเป็นเมืองต้นแบบด้านนวัตกรรมทางสังคมและการพัฒนาเมืองในปัจจุบัน

เมื่อวิเคราะห์ตามแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ชั้น เมเดียนอยู่ในชั้นที่ 4 (ขั้นกำลังพัฒนา) ถึง 5 (ขั้นเติบโตเต็มที่) โดยมีลักษณะเด่นดังนี้

1) การปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน เมืองได้ลงทุนอย่างมากในระบบขนส่งสาธารณะ โดยเฉพาะการพัฒนาระบบรถไฟฟ้าและกระเช้าลอยฟ้าที่เชื่อมต่อชุมชนยากจนบนเนินเขาเข้ากับใจกลางเมือง

2) การพัฒนาพื้นที่สาธารณะ มีการสร้างพื้นที่สาธารณะคุณภาพสูง เช่น สวนสาธารณะ ห้องสมุด และศูนย์วัฒนธรรม โดยเฉพาะในพื้นที่ที่เคยมีปัญหาอาชญากรรมสูง

3) นวัตกรรมทางสังคม เมืองได้นำแนวคิด Urbanismo social หรือ การวางผังเมืองเพื่อสังคม มาใช้ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเมือง

4) การส่งเสริมการศึกษา มีการลงทุนอย่างมากในการพัฒนาระบบการศึกษา โดยเฉพาะในชุมชนที่มีรายได้น้อย

5) การพัฒนาเศรษฐกิจ เมืองได้ส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมเทคโนโลยีและนวัตกรรม ทำให้เกิดการจ้างงานและการเติบโตทางเศรษฐกิจ

บทเรียนสำคัญจากกรณีของเมเดยีนคือ การใช้นวัตกรรมทางสังคมและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ไขปัญหาเมืองที่ซับซ้อน รวมถึงการให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ครอบคลุมและเท่าเทียม

6.3 กรณีศึกษาที่ 3 เชียงไฮ้ ประเทศจีน

เชียงไฮ้เป็นตัวอย่างของเมืองที่มีการเติบโตอย่างรวดเร็วและกำลังเผชิญกับความท้าทายในการสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจกับความน่าอยู่และความยั่งยืน

เมื่อวิเคราะห์ตามแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ชั้น เชียงไฮ้อยู่ในชั้นที่ 5 (ชั้นเติบโตเต็มที่) โดยมีลักษณะเด่นและความท้าทายดังนี้

1) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เชียงไฮ้มีการลงทุนมหาศาลในโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะระบบขนส่งสาธารณะที่ทันสมัย แต่ยังคงเผชิญกับปัญหาการจราจรติดขัดและมลพิษ

2) การเติบโตทางเศรษฐกิจ เมืองมีการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว แต่ก็นำมาซึ่งความเหลื่อมล้ำทางสังคมและเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้น

3) ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม มีความพยายามในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น การปรับปรุงคุณภาพอากาศและน้ำ แต่ยังคงเผชิญกับความท้าทายในการจัดการมลพิษและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

4) นวัตกรรมและเทคโนโลยี เชียงไฮ้เป็นผู้นำในการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ แต่ยังคงมีความท้าทายในการทำให้เทคโนโลยีเหล่านี้เข้าถึงประชาชนทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียม

5) การกำกับดูแลเมือง มีการพัฒนาระบบการกำกับดูแลที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่ยังคงมีความท้าทายในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจ

Wang et al. (2021) ชี้ให้เห็นว่าเมืองในจีน รวมถึงเชียงไฮ้ กำลังให้ความสำคัญกับการใช้บริการด้านสภาพภูมิอากาศในการจัดการกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการพัฒนาเมืองน่าอยู่ แนวทางนี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการบูรณาการมิติด้านสิ่งแวดล้อมเข้ากับการพัฒนาเมือง

บทเรียนสำคัญจากกรณีของเชียงไฮ้คือ ความท้าทายในการสร้างสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วกับการรักษาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม รวมถึงความสำคัญของการพัฒนานโยบายที่ครอบคลุมและยั่งยืนในระยะยาว

6.4 กรณีศึกษาที่ 4 โคเปนเฮเกน ประเทศเดนมาร์ก

โคเปนเฮเกนเป็นตัวอย่างของเมืองที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาความน่าอยู่และความยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการเป็นเมืองที่เป็นมิตรกับจักรยานและการลดการปล่อยคาร์บอน

เมื่อวิเคราะห์ตามแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ชั้น โคเปนเฮเกนอยู่ในชั้นที่ 6 (ขั้นก้าวหน้า) ถึง 7 (ขั้นความเป็นเลิศอย่างยั่งยืน) โดยมีลักษณะเด่นดังนี้

1) การคมนาคมยั่งยืน โคเปนเฮเกนมีโครงสร้างพื้นฐานสำหรับจักรยานที่ครอบคลุมและปลอดภัย ส่งผลให้ประมาณ 62% ของประชากรใช้จักรยานในการเดินทางไปทำงานหรือเรียน นอกจากนี้ ยังมีระบบขนส่งสาธารณะที่มีประสิทธิภาพสูง

2) ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม เมืองมีเป้าหมายที่จะเป็นเมืองคาร์บอนเป็นกลางภายในปี 2025 โดยมีการลงทุนอย่างมากในพลังงานหมุนเวียนและการปรับปรุงประสิทธิภาพพลังงานของอาคาร

3) การวางผังเมืองที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง โคเปนเฮเกนมีการออกแบบพื้นที่สาธารณะที่เน้นการใช้งานของคนเดินเท้า และจักรยาน มีการเปลี่ยนถนนและลานจอดรถให้เป็นพื้นที่สีเขียวและพื้นที่สาธารณะ

4) นวัตกรรมและเทคโนโลยีสีเขียว เมืองเป็นผู้นำในการพัฒนาและนำเทคโนโลยีสีเขียวมาใช้ เช่น ระบบการจัดการน้ำอัจฉริยะและการใช้พลังงานลมนอกชายฝั่ง

5) การมีส่วนร่วมของประชาชน โคเปนเฮเกนมีระบบการกำกับดูแลที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยมีการปรึกษาหารือกับประชาชนอย่างสม่ำเสมอในการพัฒนาโครงการต่าง ๆ ของเมือง

Hooper et al. (2018) ชี้ให้เห็นว่าการออกแบบเมืองที่เอื้อต่อการเดินและการใช้จักรยาน เช่นในกรณีของโคเปนเฮเกน สามารถส่งผลเชิงบวกต่อสุขภาพของประชากรและความน่าอยู่ของเมืองโดยรวม

บทเรียนสำคัญจากกรณีของโคเปนเฮเกนคือ การให้ความสำคัญกับความยั่งยืนและการออกแบบเมืองที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตควบคู่ไปกับการลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

6.5 กรณีศึกษาที่ 5 สิงคโปร์

สิงคโปร์เป็นตัวอย่างของเมือง-รัฐที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาจากประเทศกำลังพัฒนาสู่ประเทศพัฒนาแล้วในเวลาอันรวดเร็ว โดยมีการวางแผนเมืองอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ

เมื่อวิเคราะห์ตามแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้น สิงคโปร์อยู่ในขั้นที่ 6 (ขั้นก้าวหน้า) โดยมีลักษณะเด่นดังนี้

1) การวางแผนเมืองแบบบูรณาการ สิงคโปร์มีการวางแผนเมืองระยะยาวที่บูรณาการการใช้ที่ดิน การคมนาคม และการพัฒนาเศรษฐกิจเข้าด้วยกัน

2) การจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิงคโปร์จึงพัฒนานวัตกรรมในการจัดการน้ำและพลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ระบบ NEWater ที่นำน้ำเสียกลับมาใช้ใหม่

3) พื้นที่สีเขียวในเมือง แม้จะเป็นเมืองที่มีความหนาแน่นสูง แต่สิงคโปร์มีพื้นที่สีเขียวกว่า 47% ของพื้นที่ทั้งหมด โดยมีการพัฒนา City in a Garden concept

4) ระบบขนส่งสาธารณะที่มีประสิทธิภาพ สิงคโปร์มีระบบขนส่งมวลชนที่ครอบคลุมและมีประสิทธิภาพสูง รวมถึงนโยบายควบคุมการใช้รถยนต์ส่วนตัว

5) การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม สิงคโปร์เป็นผู้นำในการพัฒนา Smart City โดยใช้เทคโนโลยีในการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการเมืองและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน

Antognelli and Vizzari (2016) เน้นย้ำความสำคัญของการบูรณาการบริการระบบนิเวศและบริการเมืองในการประเมินความน่าอยู่ ซึ่งสิงคโปร์เป็นตัวอย่างที่ดีในการผสมผสานพื้นที่สีเขียวเข้ากับโครงสร้างพื้นฐานเมือง

บทเรียนสำคัญจากกรณีของสิงคโปร์คือ การวางแผนระยะยาวอย่างเป็นระบบ การใช้นวัตกรรมในการแก้ปัญหาข้อจำกัดด้านทรัพยากร และการบูรณาการเทคโนโลยีเข้ากับการพัฒนาเมือง อย่างไรก็ตาม สิงคโปร์ยังเผชิญกับความท้าทายในด้านความเหลื่อมล้ำทางสังคมและการรักษาสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจกับคุณภาพชีวิตของประชาชน

การวิเคราะห์กรณีศึกษาเหล่านี้ตามแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ขั้น ช่วยให้เห็นภาพที่ชัดเจนของแนวทางการพัฒนาเมืองที่ประสบความสำเร็จในบริบทที่แตกต่างกัน แต่ละเมืองมีจุดเด่นและความท้าทายที่เฉพาะตัว ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าไม่มีแนวทางการพัฒนาแบบ one-size-fits-all ผลการเปรียบเทียบในตารางที่ 1 ที่แสดงให้เห็นว่าแต่ละเมืองมีจุดเด่นและความท้าทายที่แตกต่างกันตามระดับการพัฒนาและบริบทเฉพาะ โดยเมืองที่อยู่ในขั้นสูงกว่า (เวียนนา โคเปนเฮเกน และสิงคโปร์) มักจะมีการพัฒนาที่ครอบคลุมและสมดุลในทุกมิติ ในขณะที่เมืองที่อยู่ในขั้นกลาง (เมเดยินและเซี่ยงไฮ้) กำลังอยู่ในช่วงของการพัฒนาและปรับปรุงในหลายด้าน การเรียนรู้จากประสบการณ์ของเมืองเหล่านี้สามารถช่วยให้เมืองอื่น ๆ พัฒนากลยุทธ์ที่เหมาะสมในการยกระดับความน่าอยู่และความยั่งยืน โดยคำนึงถึงบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของตนเอง

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบลักษณะเด่นของเมืองที่เป็นกรณีศึกษาตามมิติการพัฒนาและระดับการพัฒนา

มิติการพัฒนา	เวียนนา (ชั้นที่ 6-7)	เมเดยิน (ชั้นที่ 4-5)	เซี่ยงไฮ้ (ชั้นที่ 5)	โคเปนเฮเกน (ชั้นที่ 6-7)	สิงคโปร์ (ชั้นที่ 6)
1) โครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะ	1) ระบบขนส่งสาธารณะมีประสิทธิภาพสูง 2) บริการสาธารณะเข้าถึงได้ทั่วถึง 3) โครงสร้างพื้นฐานคุณภาพสูง	1) ระบบรถไฟไฟฟ้าและกระเช้าเชื่อมชุมชน 2) พัฒนาพื้นที่สาธารณะคุณภาพสูง 3) การเข้าถึงบริการพื้นฐานที่ดีขึ้น	1) ระบบขนส่งสาธารณะทันสมัย 2) โครงสร้างพื้นฐานรองรับการเติบโต 3) ปัญหาการจราจรติดขัด	1) ระบบขนส่งสาธารณะประสิทธิภาพสูง 2) โครงสร้างพื้นฐานสำหรับจักรยาน 3) บริการสาธารณะที่ครอบคลุม	1) ระบบขนส่งมวลชนที่มีประสิทธิภาพ 2) การบูรณาการโครงสร้างพื้นฐานอย่างเป็นระบบ 3) การจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ
2) สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี	1) การเข้าถึงบริการสุขภาพทั่วถึง 2) คุณภาพชีวิตระดับสูง 3) สภาพแวดล้อมเอื้อต่อสุขภาพ	1) การพัฒนาพื้นที่นันทนาการ 2) การเข้าถึงบริการสุขภาพในชุมชน 3) การปรับปรุงความปลอดภัย	1) ระบบสาธารณสุขพัฒนา 2) ปัญหามลพิษกระทบสุขภาพ 3) ความท้าทายด้านสภาพแวดล้อมเมือง	1) การส่งเสริมการเดินและใช้จักรยาน 2) คุณภาพชีวิตระดับสูง 3) สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ	1) ระบบสาธารณสุขทันสมัย 2) การจัดการสภาพแวดล้อมมีประสิทธิภาพ 3) มาตรฐานความเป็นอยู่ระดับสูง
3) ความครอบคลุมทางสังคม	1) นโยบายที่อยู่อาศัยที่เข้มแข็ง (60% ได้รับการอุดหนุน) 2) ความเหลื่อมล้ำทางสังคมต่ำ 3) ความหลากหลายทางวัฒนธรรม	1) นวัตกรรมทางสังคม urbanismo social 2) การมีส่วนร่วมของชุมชนสูง 3) การฟื้นฟูพื้นที่ทางสังคม	1) ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม 2) การพัฒนาชุมชน 3) ความท้าทายด้านที่อยู่อาศัย	1) การออกแบบเมืองที่เน้นคน 2) ความเท่าเทียมทางสังคมสูง 3) คุณภาพชีวิตที่ดีเยี่ยม	1) การจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรม 2) การพัฒนาที่อยู่อาศัยที่มีคุณภาพ 3) ระบบสวัสดิการที่เข้มแข็ง
4) การพัฒนาเศรษฐกิจ	1) เศรษฐกิจที่หลากหลาย 2) นวัตกรรมและการวิจัย 3) การจ้างงานคุณภาพสูง	1) การฟื้นฟูเศรษฐกิจ 2) การพัฒนาผู้ประกอบการ 3) การท่องเที่ยวและนวัตกรรม	1) การเติบโตทางเศรษฐกิจสูง 2) ศูนย์กลางการเงิน 3) การพัฒนาอุตสาหกรรม	1) เศรษฐกิจสีเขียว 2) นวัตกรรมและเทคโนโลยี 3) คุณภาพชีวิตการทำงาน	1) ศูนย์กลางการเงินระดับโลก 2) เศรษฐกิจที่หลากหลาย 3) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
5) ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม	1) พื้นที่สีเขียวมากกว่า 50% 2) นโยบายสิ่งแวดล้อมก้าวหน้า	1) การฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรม 2) โครงการพัฒนาพื้นที่สีเขียว	1) การแก้ปัญหามลพิษ 2) การพัฒนาพื้นที่สีเขียว	1) เป้าหมายคาร์บอนเป็นกลาง 2025 2) การใช้พลังงานหมุนเวียน	1) แนวคิด City in a Garden 2) พื้นที่สีเขียวประมาณ 47%

มิติการพัฒนา	เวียนนา (ชั้นที่ 6-7)	เมเดียน (ชั้นที่ 4-5)	เซียงไฮ้ (ชั้นที่ 5)	โคเปนเฮเกน (ชั้นที่ 6-7)	สิงคโปร์ (ชั้นที่ 6)
	3) การลดการ ปล่อยก๊าซเรือน กระจก	3) การปรับปรุง คุณภาพ สิ่งแวดล้อม	3) ความท้าทาย ด้านสิ่งแวดล้อม	3) ระบบนิเวศเมือง ที่ยั่งยืน	3) การจัดการ ทรัพยากร อย่างยั่งยืน
6) ความยืดหยุ่น และการปรับตัว	1) ความยืดหยุ่นต่อ วิกฤต 2) การรับมือการ เปลี่ยนแปลง 3) ความ หลากหลายทาง เศรษฐกิจ	1) การฟื้นตัวจาก ความรุนแรง 2) การปรับตัว ทางสังคม 3) การพัฒนา อย่างยั่งยืน	1) การรับมือการ เติบโต 2) การปรับตัว ต่อการ เปลี่ยนแปลง 3) ความยืดหยุ่น ทางเศรษฐกิจ	1) การปรับตัวต่อ การเปลี่ยนแปลง สภาพภูมิอากาศ 2) ความยืดหยุ่น ของระบบเมือง 3) การรับมือวิกฤต	1) การจัดการ ภัยพิบัติ 2) ความยืดหยุ่น ทางเศรษฐกิจ 3) การปรับตัว ต่อการ เปลี่ยนแปลง
7) การกำกับดูแล เมือง	1) ธรรมาภิบาลที่ โปร่งใส 2) การมีส่วนร่วม ของประชาชนสูง 3) การบริหารที่มี ประสิทธิภาพ	1) การวางผัง เมืองเพื่อสังคม 2) การมีส่วนร่วม ของชุมชน 3) การกระจาย อำนาจ	1) ประสิทธิภาพ การบริหารสูง 2) การมีส่วนร่วม จำกัด 3) การวางแผน รวมศูนย์	1) การมีส่วนร่วม ของประชาชนสูง 2) ความโปร่งใส 3) การกระจาย อำนาจ	1) การวางแผน ระยะยาว เป็นระบบ 2) การบริหารที่มี ประสิทธิภาพ 3) การตัดสินใจ ที่เด็ดขาด

7. แนวทางการบูรณาการ USF กับแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ชั้นไปใช้ในทางปฏิบัติ

การนำกรอบการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน (USF) มาบูรณาการกับแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ชั้นไปใช้ในทางปฏิบัติ เป็นขั้นตอนสำคัญในการพัฒนาเมืองน่าอยู่อย่างเป็นระบบ ในส่วนนี้ จะอภิปรายถึงแนวทางการประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดบูรณาการ ความท้าทายที่อาจเกิดขึ้น และกลยุทธ์ในการจัดการกับความท้าทายเหล่านั้น

7.1 แนวทางการประเมินและยกระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ตามกรอบบูรณาการ

การประเมินระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ตามกรอบบูรณาการระหว่าง USF และแบบจำลอง 7 ชั้น เริ่มจากการวิเคราะห์มิติเอื้ออำนวย (Enabling dimensions) ตาม USF ซึ่งครอบคลุมการประเมินระบบการกำกับดูแล การวางแผนแบบบูรณาการ และการจัดการทรัพยากรและการเงินเทศบาล เพื่อพิจารณาความพร้อมของระบบสนับสนุนต่าง ๆ ของเมือง จากนั้นจึงประเมินมิติผลลัพธ์ (Outcome dimensions) โดยวัดผลด้านสุขภาพทางสังคม ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ความครอบคลุมทางสังคม และความสามารถในการฟื้นตัวและการแข่งขัน

ผลการประเมินทั้งสองมิติจะถูกนำมาวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อระบุขั้นการพัฒนาปัจจุบันของเมืองตามแบบจำลอง 7 ชั้น และกำหนดเป้าหมายการพัฒนาในระยะต่อไป การบูรณาการนี้ช่วยให้การประเมินมีความครอบคลุมและสะท้อนสถานะการพัฒนาที่แท้จริงของเมือง

7.2 กลยุทธ์การพัฒนาตามกรอบบูรณาการในแต่ละชั้น

สำหรับเมืองที่อยู่ในขั้นพื้นฐานและขั้นรากฐาน การพัฒนาจะเน้นการสร้างความเข้มแข็งในมิติเอื้ออำนวยขั้นพื้นฐานของ USF โดยการวางระบบการกำกับดูแลและการเงินเบื้องต้น ควบคู่ไปกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น เมื่อเข้าสู่ขั้นเกิดใหม่ เมืองจะเริ่มพัฒนามิติผลลัพธ์ตาม USF โดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม พร้อมกับการปรับปรุงระบบการกำกับดูแลให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ในขั้นกำลังพัฒนาและขั้นเติบโตเต็มที่ การบูรณาการจะมุ่งเน้นการพัฒนาที่สมดุลระหว่างมิติเอื้ออำนวยและมิติผลลัพธ์ของ USF โดยให้ความสำคัญกับการสร้างนวัตกรรมในการบริหารจัดการเมืองและการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนสำหรับขั้นก้าวหน้าและขั้นความเป็นเลิศอย่างยั่งยืน เมืองจะต้องแสดงให้เห็นถึงความเป็นเลิศในทุกมิติของ USF พร้อมทั้งมีการบูรณาการเทคโนโลยีและนวัตกรรมเข้ากับการพัฒนาเมืองอย่างครบถ้วน

7.3 ความท้าทายในการนำกรอบบูรณาการไปใช้และแนวทางแก้ไข

ความท้าทายสำคัญในการบูรณาการ USF กับแบบจำลอง 7 ชั้น คือความซับซ้อนในการประเมินและวิเคราะห์ข้อมูลที่ครอบคลุมทั้งสองกรอบแนวคิด โดยเฉพาะในเมืองที่มีข้อจำกัดด้านทรัพยากรและขีดความสามารถ แนวทางแก้ไขคือการพัฒนาเครื่องมือประเมินที่มีประสิทธิภาพและการสร้างความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาและองค์กรระหว่างประเทศ

นอกจากนี้ ความแตกต่างของบริบทเมืองยังเป็นความท้าทายในการปรับใช้กรอบบูรณาการ เนื่องจากแต่ละเมืองมีจุดเน้นและข้อจำกัดที่แตกต่างกันในมิติต่างๆ ของ USF การแก้ไขคือการพัฒนาแนวทางการประเมินที่ยืดหยุ่นและสามารถปรับให้เข้ากับบริบทเฉพาะของแต่ละเมือง โดยยังคงรักษามาตรฐานการประเมินตามกรอบ USF และแบบจำลอง 7 ชั้น

การรักษาความต่อเนื่องในการดำเนินงานตามกรอบบูรณาการเป็นอีกความท้าทายสำคัญ เนื่องจากการยกระดับการพัฒนาเมืองต้องใช้เวลาและทรัพยากรจำนวนมาก การแก้ไขคือการสร้างกลไกการติดตามและประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ รวมถึงการสร้างการมีส่วนร่วมและความเป็นเจ้าของร่วมกันในชุมชน เพื่อให้การพัฒนาตามกรอบบูรณาการเป็นไปอย่างยั่งยืน การนำกรอบบูรณาการระหว่าง USF และแบบจำลอง 7 ชั้นไปใช้จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ เอกชน ประชาสังคม และประชาชน รวมถึงการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และแนวปฏิบัติที่ดีระหว่างเมืองต่าง ๆ เพื่อพัฒนาและปรับปรุงการนำกรอบบูรณาการไปใช้ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

8. บทสรุป

บทความนี้เป็นการบูรณาการกรอบการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน (USF) เข้ากับแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองนำอยู่ 7 ชั้น เพื่อใช้เป็นแนวทางในการยกระดับการพัฒนาเมืองนำอยู่อย่างเป็นระบบ โดย USF ให้แนวทางที่ครอบคลุมทั้งมิติเอื้ออำนวย (การกำกับดูแลและการจัดการทรัพยากร) และมิติผลลัพธ์ (ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ความครอบคลุมทางสังคม และความสามารถในการแข่งขัน) ในขณะที่แบบจำลอง 7 ชั้นช่วยให้เมืองสามารถประเมินสถานะปัจจุบันและวางแผนการพัฒนาอย่างเป็นลำดับขั้น การผสมผสานจุดแข็งของทั้งสองกรอบแนวคิดช่วยให้เมืองสามารถพัฒนาได้อย่างเป็นระบบและยั่งยืน โดยคำนึงถึงทั้งปัจจัยสนับสนุนและผลลัพธ์ที่ต้องการในแต่ละระดับการพัฒนา จากการวิเคราะห์และอภิปรายในบทความนี้ สามารถสรุปประเด็นสำคัญและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายได้ดังนี้

8.1 สรุปประเด็นสำคัญ

ความนำอยู่ของเมืองเป็นแนวคิดที่ซับซ้อนและมีหลายมิติ การบูรณาการ USF เข้ากับแบบจำลอง 7 ชั้นช่วยให้การประเมินและพัฒนาเมืองมีความครอบคลุมทั้งมิติเอื้ออำนวยและมิติผลลัพธ์ โดยคำนึงถึงทั้งระบบการกำกับดูแล การจัดการทรัพยากร ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม และความครอบคลุมทางสังคม

กรอบบูรณาการนี้นำเสนอแนวทางการประเมินที่ยืดหยุ่นและสามารถปรับใช้กับเมืองที่มีระดับการพัฒนาแตกต่างกัน โดยพิจารณาทั้งความพร้อมของระบบสนับสนุนตาม USF และระดับการพัฒนาตามแบบจำลอง 7 ชั้น ทำให้เมืองสามารถกำหนดเป้าหมายและแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับบริบทของตนเอง

การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาตามกรอบบูรณาการ สอดคล้องกับหลักการของ USF ที่เน้นการกำกับดูแลแบบมีส่วนร่วมและการวางแผนแบบบูรณาการ

การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมสามารถช่วยยกระดับความนำอยู่ของเมืองได้ในหลายมิติ โดยเฉพาะในการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการตามกรอบ USF และการยกระดับการพัฒนาในแต่ละชั้นของแบบจำลอง

8.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การบูรณาการกรอบแนวคิดเข้าสู่กระบวนการวางแผนเมือง ผู้กำหนดนโยบายควรพิจารณานำทั้ง USF และแบบจำลอง 7 ชั้นมาใช้เป็นเครื่องมือในการประเมินและวางแผนพัฒนาเมืองในระยะยาว โดยเชื่อมโยงมิติต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ

การพัฒนาฐานข้อมูลและระบบการจัดเก็บข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ เมืองควรลงทุนในการพัฒนาระบบการจัดเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลที่ครอบคลุมทั้งตัวชี้วัดตาม USF และเกณฑ์การประเมินตามแบบจำลอง 7 ชั้น

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ควรพัฒนากลไกและช่องทางที่หลากหลายในการรับฟังความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมของประชาชน สอดคล้องกับหลักการกำกับดูแลตาม USF

การส่งเสริมนวัตกรรมและเทคโนโลยีสีเขียว ควรมีนโยบายสนับสนุนการพัฒนาและนำเทคโนโลยีสีเขียวมาใช้ในการยกระดับความน่าอยู่ของเมือง โดยบูรณาการเข้ากับมิติต่าง ๆ ของ USF

8.3 ทิศทางการวิจัยในอนาคต

การทดสอบและปรับปรุงกรอบบูรณาการในบริบทที่หลากหลาย ควรมีการนำ USF และแบบจำลอง 7 ชั้นไปทดลองใช้ในเมืองที่มีขนาด บริบททางสังคม และระดับการพัฒนาที่แตกต่างกัน

การพัฒนาตัวชี้วัดที่บูรณาการระหว่าง USF และแบบจำลอง 7 ชั้น ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อพัฒนาชุดตัวชี้วัดที่เชื่อมโยงมิติต่าง ๆ ของทั้งสองกรอบแนวคิดเข้าด้วยกัน

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมิติต่างๆ ของ USF กับระดับการพัฒนาตามแบบจำลอง 7 ชั้น ควรมีการวิจัยเชิงลึกเพื่อทำความเข้าใจว่ามิติใดของ USF มีผลต่อการยกระดับการพัฒนาในแต่ละชั้นอย่างไร

โดยสรุป การบูรณาการกรอบการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน USF กับแบบจำลองระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ 7 ชั้น นำเสนอกรอบแนวคิดที่มีศักยภาพในการยกระดับการพัฒนาเมืองน่าอยู่อย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม การนำกรอบบูรณาการไปใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติยังต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน การวิจัยเพิ่มเติม และการปรับให้เข้ากับบริบทของแต่ละเมือง การพัฒนาเมืองน่าอยู่เป็นกระบวนการที่ต้องใช้เวลาและความมุ่งมั่น แต่ด้วยกรอบแนวคิดบูรณาการที่เหมาะสม เมืองต่าง ๆ สามารถก้าวไปสู่การเป็นเมืองที่น่าอยู่และยั่งยืนสำหรับประชาชนทุกคนได้

บรรณานุกรม

- Anciaes, P. R., & Jones, P. (2020). Transport policy for liveability – Valuing the impacts on movement, place, and society. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 132, 157-173.
<https://doi.org/10.1016/j.tra.2019.11.009>
- Antognelli, S., & Vizzari, M. (2016). Ecosystem and urban services for landscape livability: A model for quantification of stakeholders' perceived importance. *Land Use Policy*, 50, 277-292.
<https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2015.09.023>
- Asian Development Bank. (2019). *Creating livable cities: Regional perspectives*. <https://www.adb.org/publications/creating-livable-cities>
- Brovarone, E. V., Scudellari, J., & Staricco, L. (2021). Planning the transition to autonomous driving: A policy pathway towards urban liveability. *Cities*, 108, 102996. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2020.102996>
- Economist Intelligence Unit. (2019). *Global liveability index*. <https://www.eiu.com/n/the-global-liveability-index-2019>
- Global Platform for Sustainable Cities. (2018). *Urban sustainability framework*. 1st ed. World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/339851517836894370/Urban-Sustainability-Framework-1st-ed>
- Hooper, P., Boruff, B., Beesley, B., Badland, H., & Giles-Corti, B. (2018). Testing spatial measures of public open space planning standards with walking and physical activity health outcomes: Findings from the Australian national liveability study. *Landscape and Urban Planning*, 171, 57-67.
<https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2017.12.001>
- Hooper, P., Knuiman, M., Foster, S., & Giles-Corti, B. (2015). The building blocks of a liveable neighbourhood: Identifying the key performance indicators for walking of an operational planning policy in Perth, Western Australia. *Health & Place*, 36, 173-183.
<https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2015.10.005>

- Kaal, H. (2011). A conceptual history of livability: Dutch scientists, politicians, policy makers and citizens and the quest for a livable city. *City*, 15(5), 532-547. <https://doi.org/10.1080/13604813.2011.595094>
- Mahmoudi, M., Ahmad, F., & Abbasi, B. (2015). Livable streets: The effects of physical problems on the quality and livability of Kuala Lumpur streets. *Cities*, 43, 104-114. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2014.11.016>.
- Meijer, A., & Bolívar, M. P. R. (2016). Governing the smart city: a review of the literature on smart urban governance. *International Review of Administrative Sciences*, 82(2), 392-408. <https://doi.org/10.1177/0020852314564308>
- Norouzian-Maleki, S., Bell, S., Hosseini, S.-B., Faizi, M., & Saleh-Sedghpour, B. (2018). A comparison of neighbourhood liveability as perceived by two groups of residents: Tehran, Iran and Tartu, Estonia. *Urban Forestry & Urban Greening*, 35, 8-20. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2018.08.004>
- Norouzian-Maleki, S., Bell, S., Hosseini, S. B., & Faizi, M. (2015). Developing and testing a framework for the assessment of neighbourhood liveability in two contrasting countries: Iran and Estonia. *Ecological Indicators*, 48, 263-271. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2014.07.033>
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2019). *Green growth indicators 2019*. Paris: OECD Publishing. https://www.oecd-ilibrary.org/environment/data/oecd-environment-statistics/green-growth-indicators-edition-2019_c3557fcf-en
- Pamer, V. (2019). Urban planning in the most liveable city: Vienna. *Urban Research & Practice*, 12(3), 285-295. <https://doi.org/10.1080/17535069.2019.1635728>.
- Paul, A., & Sen, J. (2018). Livability assessment within a metropolis based on the impact of integrated urban geographic factors (IUGFs) on clustering urban centers of Kolkata. *Cities*, 74, 142-150. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2017.11.015>
- Sasanpour, F. (2017). Livable city: One step towards sustainable development. *Journal of Contemporary Urban Affairs*, 1(3), 13-17. <https://doi.org/10.25034/ijcua.2018.3673>
- Secretariat of the Convention on Biological Diversity. (2014) *Global biodiversity outlook 4 — Summary and conclusions*. Montréal: Secretariat of the Convention on Biological Diversity. <https://www.cbd.int/gbo/gbo4/gbo4-summary-en.pdf>
- Siemens. (2011). *Asian green city index: Assessing the environmental performance of Asia's major cities*. München. https://w1.siemens.com.cn/userfiles/AGCI%20Report_EN.pdf
- Sintusingha, S., Wu, H., & Li, X. (2017). A Note on the liveability measure in Melbourne. In P.X.W. Zou, J.Sanjayan, M.Alam, & X.Xu (Eds.), *Proceedings of 22nd International Conference on Advancement of Construction Management and Real Estate, CRIOCM 2017*. (pp. 595-603). China: CRIOCM 2017.
- Sochacka, B. A., Kenway, S. J., & Renouf, M. A. (2021). Liveability and its interpretation in urban water management: Systematic literature review. *Cities*, 113, 103154. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2021.103154>.
- Vitale Brovarone, E., Cotella, G., & Staricco, L. (2021). *Rural Accessibility in European Regions*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003083740>
- Wang, Y-J., Chen, Y., Hewitt, C., Ding, W-H., Song, L-C., Ai, W-X., Han, Z-Y., Li, X-C., & Huang, Z-L. (2021). Climate services for addressing climate change: Indication of a climate livable city in China. *Advances in Climate Change Research*, 12(5), 744-751. <https://doi.org/10.1016/j.accre.2021.07.006>

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์
ปีที่ 48 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2568): 277897

Journal of Social Research and Review
Volume 48 No.1 (January - June 2025): 277897
ISSN 3056-9508 (Online)

ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวไทยที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวชุมชนเขตกรุงเทพมหานคร ในการรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียวและการปลูกจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

มนต์ศิระ จรุงสิทธิ์^{1*} และ เชิญ ภาชิต²

¹คณะกรรมการท่องเที่ยวและการโรงแรม มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ เขตหลักสี่ กรุงเทพมหานคร 10210

²คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยปทุมธานี อำเภอเมืองปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี 12000

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: Jaroonsit@yahoo.com

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทยต่อการรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียวและการปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากนักท่องเที่ยวชาวไทย จำนวน 404 คน ผลการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการรณรงค์นโยบายด้านการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แม้ว่าจะมีมาตรการรณรงค์การเดินทางสีเขียวในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่เพียงพอต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชาชนในวงกว้าง นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวยังเห็นด้วยกับการรณรงค์ลดการใช้พลาสติกและการทิ้งขยะให้ถูกที่ แต่ชุมชนควรเพิ่มการเปิดช่องทางรับฟังความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวให้มากขึ้น เพื่อให้สามารถปรับปรุงและพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ได้แก่ การส่งเสริมการรณรงค์การเดินทางสีเขียว การเพิ่มกิจกรรมสีเขียวที่ชัดเจนและมีประสิทธิภาพมากขึ้น การสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การกำหนดกฎระเบียบและมาตรการในการจัดการสิ่งแวดล้อม และการเปิดช่องทางให้ผู้เยี่ยมชมเสนอความคิดเห็น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวสีเขียว, กรุงเทพมหานคร, การปลูกจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์, การรณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อม

วันรับบทความ: 3 มีนาคม 2568, **วันแก้ไขบทความ:** 3 เมษายน 2568, **วันตอบรับบทความ:** 24 เมษายน 2568

Thai Tourists' Opinions of Community-Based Tourism in Bangkok: A Focus on Green Tourism and Environmental Awareness

Monsira Jaroonsit^{1*} Chieng Pawchit²

¹ Faculty of Tourism and Hospitality, Dhurakij Pundit University, Laksi District, Bangkok 12000, Thailand

² Faculty of Education, Pathumthani University, Mueang Pathum Thani District, Pathum Thani Province 12000, Thailand

*Corresponding author, E-mail: Jaroonsit@yahoo.com

Abstract

This study aimed to explore Thai tourists' opinions on green tourism campaigns and environmental awareness promotion in community-based tourism attractions in Bangkok. The data were collected using questionnaires from a total of 404 Thai tourists. The findings revealed that most tourists emphasized the importance of sustainable tourism management policies and environmental conservation. Although green travel campaigns have been implemented to some extent, they remain insufficient to drive widespread behavioral change among the public. Additionally, the respondents agreed with campaigns to reduce plastic usage and encourage proper waste disposal. However, it was suggested that local communities should improve channels for receiving tourist feedback to enhance the effectiveness of community-based tourism development. The study recommends promoting green travel campaigns, increasing the number and clarity of eco-friendly activities, raising environmental awareness, establishing clear regulations and environmental management measures, and encouraging public participation through feedback mechanisms, all of which can contribute to sustainable and efficient community tourism development.

Keywords: Green tourism; Bangkok; Environmental awareness; Environmental campaign

Received: March 3, 2025, **Revised:** April 3, 2025, **Accepted:** April 24, 2025

1. บทนำ

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทยนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาขับเคลื่อนด้านเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจากประเทศไทยมีความหลากหลายทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ จึงกล่าวได้ว่าประเทศไทยเป็นจุดหมายการท่องเที่ยวของทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ การพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวควรทำให้เกิดความยั่งยืน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม รวมถึงสร้างความเชื่อมั่นให้นักท่องเที่ยวที่มาเยือนตามแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ (Fongon & Punyasiri, 2024) ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์หลักที่ทั้งภาครัฐและเอกชนมุ่งเน้นการส่งเสริมภาพลักษณ์ คุณภาพด้านสิ่งแวดล้อมและความปลอดภัย ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวสีเขียว ซึ่งเป็นอีกปัจจัยที่มีความสำคัญที่ทำให้นักท่องเที่ยวประทับใจสถานที่ท่องเที่ยว (Jaroonsit & Chubchuwong, 2024) โดยในปัจจุบันการท่องเที่ยวตามแหล่งชุมชนนั้น นับว่าเป็นอีกปัจจัยที่สำคัญในการช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจสร้างรายได้ให้กับชุมชนและประเทศไทย ซึ่งการท่องเที่ยวชุมชนเป็นการท่องเที่ยวที่เน้นความเป็นเอกลักษณ์ วิถีไทยในแต่ละท้องถิ่น ต้องสร้างความสมดุลในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การคำนึงถึงผลประโยชน์ในชุมชน เรื่องสังคม วิถีชีวิตวัฒนธรรมเดิม และทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนแก่ชุมชน (Sriboonruang, 2023)

สำหรับกรุงเทพมหานครซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศไทยที่มีแหล่งท่องเที่ยวสำคัญหลายแห่ง หนึ่งในสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ ตลาดชุมชน ซึ่งได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เพราะตลาดชุมชนแสดงถึง วัฒนธรรม รวมทั้งอัตลักษณ์ ความเป็นมา และวิถีชีวิตของคนสมัยก่อน ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวด้านตลาดชุมชนนับได้ว่ามีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานครและการกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศไทยเช่นกัน (Satthathanabhat, 2022) ในปัจจุบันกรุงเทพมหานครได้มีการยกระดับการท่องเที่ยวสีเขียว ด้วยการรณรงค์ให้ทุกแหล่งท่องเที่ยวมีการอนุรักษ์และปลูกสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อทำให้แหล่งท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานครเป็นแหล่งท่องเที่ยวสีเขียว

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community based tourism) เป็นกระบวนการที่จัดทำขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ท่องเที่ยวชุมชน มีบทบาทสำคัญในการร่วมมือกันจัดการและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชนนั้น ๆ สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การท่องเที่ยวชุมชนได้รับความนิยมคือ เอกลักษณ์ที่โดดเด่นหรือที่เรียกว่า อัตลักษณ์ (Identity) แต่ละชุมชน ซึ่งนำมาเป็นจุดขาย หรือสิ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวสนใจ เข้ามาท่องเที่ยวภายในชุมชน โดยมีชุมชนเป็นฐาน (Community based sustainable tourism, [CBST]) และต่อมาสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน เรียกว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community based tourism, [CBT]) ซึ่งเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนและชุมชนควบคู่กัน ทั้งในด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิตควบคู่กับพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน รวมถึงเป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูวัฒนธรรม รวมทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าของชุมชนของแหล่งท่องเที่ยวหรือผู้คนในชุมชนกับผู้มาเยือน รวมถึงสร้างการรับรู้ ความผูกพันที่มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยว สมาชิกในชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ ประเพณี และวิถีชีวิตของชุมชนนั้น ๆ (Buathong & Phonprasit, 2024) อีกทั้งการท่องเที่ยวชุมชนนั้น ควรพัฒนาควบคู่กับหลักการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนทุกมิติในแต่ละท้องถิ่น เพื่อเป็นประโยชน์แก่ทั้งทุกคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว (Ayob & Yaacob, 2023) โดยการท่องเที่ยวชุมชน ไม่ใช่แค่ธุรกิจการท่องเที่ยวที่มุ่งหวังที่จะเพิ่มผลกำไรสูงสุดให้กับนักลงทุนเท่านั้น แต่ยังคำนึงถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อทรัพยากรชุมชนรวมถึงสิ่งแวดล้อม โดยการท่องเที่ยวชุมชนนั้นเกิดขึ้นจากกลยุทธ์การพัฒนาชุมชน โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความสามารถขององค์กรชุมชนในชนบทที่บริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม (Suansri, 2003) การท่องเที่ยวชุมชนนั้น สามารถพัฒนาควบคู่กับการท่องเที่ยวสีเขียวและการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อทำให้แหล่งท่องเที่ยวชุมชนมีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีและเป็นที่ประทับใจของนักท่องเที่ยว

จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูล ทำให้พบความสำคัญว่าการค้นคว้าด้านความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวชาวไทย ในด้านธรรมาการท่องเที่ยวสีเขียว และการรณรงค์ส่งเสริมปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานครมีอยู่อย่างจำกัด นอกจากนี้ ประเด็นด้านท่องเที่ยวสีเขียวและการรณรงค์ส่งเสริมปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นประเด็นที่น่าสนใจและมีความสำคัญในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนให้ดียิ่งขึ้น เพราะจะช่วยรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่ยั่งยืน ลดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากการท่องเที่ยว อีกทั้งยังช่วยปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีแก่คนในชุมชนและนักท่องเที่ยว ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้สะอาด สวยงาม และน่าอยู่มากยิ่งขึ้น ตลอดจนยกระดับภาพลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นที่รู้จักในฐานะแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ซึ่งสามารถกระตุ้นเศรษฐกิจในชุมชนได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนในระยะยาว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทยในด้านการอนุรักษ์ท้องเที่ยวสีเขียว และการปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร

2. ทบทวนวรรณกรรม

2.1 แนวคิดและทฤษฎีการท่องเที่ยวสีเขียว

แนวคิดการท่องเที่ยวสีเขียวหรือที่เรียกว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งส่งเสริมให้ผู้คนออกไปทำกิจกรรมพักผ่อนในรูปแบบที่เอื้อต่อธรรมชาติมากกว่าการทำลาย กำลังได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นในมุมมองของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว โดยมีการท่องเที่ยวสีเขียวเป็นส่วนหนึ่งของอุตสาหกรรมนี้ โดยหน่วยงานรัฐได้ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวในกลุ่มเหล่านี้ นอกจากนี้ยังครอบคลุมถึงผลกระทบที่อุตสาหกรรมท่องเที่ยวและองค์กรภาครัฐมีต่อชุมชนเจ้าบ้าน ทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ อย่างไรก็ตาม ควรสังเกตว่าคำว่า "การท่องเที่ยวสีเขียว" เป็นคำที่ถูกใช้กันอย่างแพร่หลายแต่หลวม ๆ และเป็นที่ยกเถียงกันพอสมควร โดยแทบไม่มีคำจำกัดความชัดเจน โดยมักใช้กับกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ธรรมชาติ ซึ่งมีทรัพยากรธรรมชาติเป็นจุดสนใจหลัก หรือถูกมองว่าเป็นการท่องเที่ยวแบบรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นแนวโน้มสำคัญที่เกิดขึ้นในสหราชอาณาจักร ซึ่งถือเป็นแนวคิดที่บูรณาการอย่างสมบูรณ์ (Meler & Ham, 2012)

ดังนั้น แนวคิดการท่องเที่ยวสีเขียวจึงสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนายั่งยืน ซึ่งคำนึงถึงผลกระทบของการพัฒนาต่อคนรุ่นใหม่ เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองต่อความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นใหม่ต้องเสียโอกาสในการตอบสนองความต้องการ อย่างไรก็ตามเพื่อให้แนวคิดดังกล่าวมีความเป็นรูปธรรมมากขึ้นและให้ความสำคัญกับประเด็นสิ่งแวดล้อมซึ่งมักถูกมองข้ามมาโดยตลอด การขับเคลื่อนจริงในเชิงนโยบายรวมถึงแนวคิดเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) จึงได้เกิดขึ้นโดยการท่องเที่ยวสีเขียวคือ การพัฒนาหรือสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจที่มีการรักษาระบบธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืน โดยถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลายในภาคเศรษฐกิจ เช่น ผลิตภัณฑ์สีเขียว โรงงานสีเขียว การขนส่งสีเขียว และการท่องเที่ยวสีเขียว (Ministry of Tourism and Sports, 2017) ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวคิดและทฤษฎีสีเขียวมาใช้เป็นแนวทางสร้างเครื่องมือการวิจัยที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์

2.2 แนวคิดและทฤษฎีด้านจิตสำนึก ความตระหนัก และทัศนคติต่อสิ่งแวดล้อม

แนวคิดและทฤษฎีด้านจิตสำนึก ความตระหนัก และทัศนคติต่อสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญกับความรู้สึกต่าง ๆ ของมนุษย์ ทั้งความตระหนัก ทัศนคติ รวมถึงจิตสำนึก ซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมและการกระทำด้านสิ่งแวดล้อมของทุกคน ที่มุ่งประเด็นผลักดันแต่ละคนให้เกิดความรู้สึกในด้านดีกับสิ่งแวดล้อม ดำเนินกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์ด้านสิ่งแวดล้อมให้ประชาชนมีทัศนคติ ความตระหนักในทางบวก ด้วยเทคนิคต่าง ๆ ทั้งด้านการให้ข้อมูลข่าวสาร การให้การศึกษาผ่านกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา การพยายามให้กลุ่มเป้าหมายได้รับโดยประสบการณ์ตรง เป็นต้น ด้วยเป้าหมายกระตุ้นและส่งเสริมให้บุคคลตัดสินใจเพื่อสิ่งแวดล้อม ด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้านสิ่งแวดล้อม หรือการปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตที่ให้เกิดสิ่งที่ดีกับสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น (Department of Environmental Quality promotion, 2015) ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวคิดนี้มาใช้เป็นแนวทางสร้างเครื่องมือการวิจัย

2.3 ข้อมูลพื้นที่ศึกษาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในกรุงเทพมหานคร

1) ชุมชนตลาดน้อย

ชุมชนตลาดน้อยเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร แต่เดิมเป็นถิ่นอยู่อาศัยของคนจีนทะเลใกล้โพ้น รวมถึงคนไทยเชื้อสายจีนอีกแห่งหนึ่ง นอกเหนือจากเขตเยาวราชและสำเพ็งที่อยู่ใกล้เคียง มีประวัติศาสตร์เก่าแก่ตั้งแต่ยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เดิมเป็นตลาดที่คึกคักมาก โดยเรียกกันในภาษาแต้จิ๋วว่า ตักลักเกีย มีที่มาจากเจ้าสัวเนียม หรือ เจ้สัวเนียม ผู้เป็นเจ้าของที่ดินแถบนี้มีลูกสาวคนหนึ่งชื่อ น้อย เป็นท่าเรือและชุมชนที่รุ่งเรืองก่อนเยาวราช โดยมีชาวโปรตุเกสเป็นชนกลุ่มแรกที่เข้ามาอาศัยอยู่ จากนั้นจึงตามมาด้วยชาวจีน ชาวยุวน รวมถึงเขมร มาปักหลักอาศัยอยู่ (Putimahtama, 2015) สภาพเป็นบ้านเรือนในปัจจุบัน เป็นที่อยู่อาศัยของผู้คนในลักษณะอาคารพาณิชย์ขนาดเล็ก และตรอกซอกซอยต่าง ๆ และยังมีศาสนสถานสำคัญของหลายศาสนา และมีสิ่งก่อสร้างที่เป็นจุดเด่น เช่น ริเวอร์ซิตี้ หรือสะพานพิทย

เสถียร อีกทั้งยังเป็นที่ตั้งของสำนักงานเขตสัมพันธวงศ์ โดยหลายอาคารนั้นเป็นอาคารที่เก่าควรค่าแก่การอนุรักษ์ มีมากถึง 64 อาคาร ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวชุมชนตลาดน้อยได้ทำการอนุรักษ์มาตลอด

2) ชุมชนตลาดเก่าหัวตะเข้

ตลาดเก่าหัวตะเข้ เป็นชุมชนริมน้ำที่มีความเก่าแก่ ตั้งอยู่ในเขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร โดยมีอายุยาวนานกว่า 100 ปี โดดเด่นด้วยบรรยากาศบ้านไม้สองชั้นริมคลองประเวศบุรีรมย์ ซึ่งสะท้อนวิถีชีวิตของชาวชุมชนในอดีตที่พึ่งพาการเดินทางทางน้ำและการค้าขายผ่านทางเรือเป็นหลัก ซึ่งชุมชนตลาดหัวตะเข้มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ผสมผสานระหว่างชาวไทยเชื้อสายจีน มอญ และไทยพื้นถิ่น จึงทำให้เกิดเอกลักษณ์ด้านอาหาร ประเพณี และวิถีชีวิตที่ยังคงอนุรักษ์ไว้ (Jittiwetkul, 2020) จุดเด่นและแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ สถาปัตยกรรมไม้แบบดั้งเดิมที่หาชมได้ยากในเมืองหลวง ร้านค้าโบราณ คาเฟ่ที่ปรับปรุงจากบ้านเก่า กิจกรรมชุมชน เช่น การตักบาตรทางน้ำ การแสดงศิลปะพื้นบ้าน และการวาดภาพวัดลานบุญ และวัดหัวตะเข้ ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางศาสนา

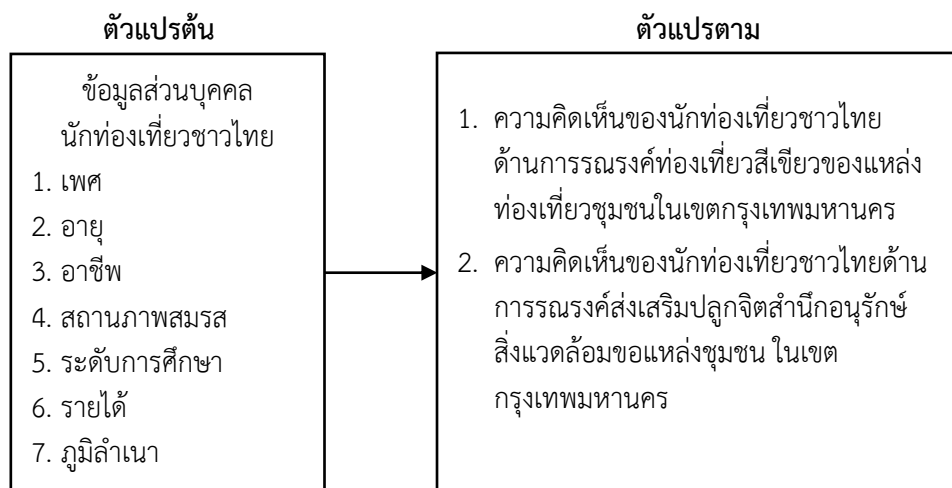
3) ชุมชนคลองบางหลวง

ชุมชนคลองบางหลวง หรือที่รู้จักกันในชื่อ คลองบางกอกใหญ่ ตั้งอยู่ในเขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติยาวนานตั้งแต่สมัยอยุธยา พัฒนาขึ้นเป็นชุมชนริมน้ำที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศิลปะ โดยเฉพาะความเป็นชุมชนศิลปิน ซึ่งเป็นจุดเด่นสำคัญที่ทำให้คลองบางหลวงกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงในกรุงเทพมหานคร (Pawchit et al., 2021) จุดเด่นทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวคลองบางหลวง เห็นได้จากการอนุรักษ์วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมไว้ได้อย่างชัดเจน เช่น บ้านไม้ริมน้ำที่อนุรักษ์ไว้ในสภาพดั้งเดิม หอศิลป์ชุมชน ที่ใช้จัดแสดงผลงานของศิลปินท้องถิ่นและร่วมสมัย การแสดงหุ่นละครเล็กโจหลุยส์ ซึ่งจัดแสดงเป็นระยะและได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว และวัดกำแพงวัดเก่าแก่ที่มีจิตรกรรมฝาผนังอันทรงคุณค่า

3. วิธีการศึกษา

3.1 กรอบแนวคิด

ผู้วิจัยได้สรุปการทบทวนแนวคิดทฤษฎี และสามารถนำมาสรุปเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย แสดงดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย
ที่มา: คณะนักวิจัย

3.2 วิธีการศึกษา

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) ใช้แบบสอบถามในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อนำมาประมวลและสรุปผลการวิจัย

1) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาท่องเที่ยวแหล่งชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร 3 แห่ง ได้แก่ ชุมชนตลาดน้อย ชุมชนตลาดเก่าหัวตะเข้ ชุมชนคลองบางหลวง ที่มีอายุ

ตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป ซึ่งจากข้อมูลของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา พบว่า ในปี 2566 มีจำนวนนักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร จำนวน 10,721,690 คน (Ministry of Tourism and Sports, 2017) โดยมีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้การคำนวณหาจำนวนกลุ่มตัวอย่างจากกรณีที่ทราบจำนวนประชากรจากสูตรของทาโร ยามาเน่ (Yamane, 1973) ที่มีความคาดเคลื่อน 0.05 จำนวนกลุ่มตัวอย่างแต่ละกลุ่มได้ทำการกำหนดตามสัดส่วนประชากรได้ กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 400 คน หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญหรือตามสะดวก (Convenience Sampling) โดยขึ้นอยู่กับสถานการณ์และจำนวนนักท่องเที่ยว โดยแบ่งเป็นชุมชนตลาดน้อย 136 คน ชุมชนตลาดเก่าหัวตะเข้ 134 คน และ ชุมชนคลองบางหลวง 134 คน

2) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามในการเก็บข้อมูล ประกอบด้วย ข้อมูลส่วนบุคคลของนักท่องเที่ยวชาวไทย ข้อมูลความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทย ด้านรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียว และด้านการส่งเสริมปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปด้านประชากร (Demographic) ของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา รายได้ และภูมิสำเนา ลักษณะคำถามเป็นคำถามแบบให้เลือกตอบ ได้แก่ คำถามแบบ ตรวจสอบรายการ (Checklist)

ตอนที่ 2 ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทย ด้านรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียว และด้านส่งเสริมปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร เป็นคำถามปลายปิด โดยคำถามแบ่งเป็น 5 ระดับ ตั้งแต่ระดับ ความคิดเห็นน้อยที่สุดถึงมากที่สุด (Rating scales) ซึ่งมาจากการทบทวนวรรณกรรมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านการรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียวและปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว คำถามในแบบสอบถามดัดแปลงแนวทางมาจากงานวิจัยของ (Chodchuang et al., 2018.) กับ (Phoochinda & Patthanacharoen, 2021) เพื่อใช้กับกลุ่มตัวอย่างให้เหมาะสมงานวิจัยในการเก็บแบบสอบถามวิจัยเชิงปริมาณ

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นในด้านการพัฒนาคุณภาพด้านด้านการรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียวและด้านการส่งเสริมปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร ทั้ง 3 แห่ง โดยเปิดโอกาสให้ผู้ตอบแบบสอบถามได้แสดงความคิดเห็นและนำมาสรุปเพื่อที่จะทำเป็นข้อเสนอแนะในงานวิจัยต่อไป

ตอนที่ 4 ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทยด้านรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียว และด้านส่งเสริมปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 12 ข้อ

ในการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (IOC) โดยที่แบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัยได้รับการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน พบว่า ค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ (IOC) มีค่าระหว่าง 0.83–1.00 สำหรับทุกข้อคำถาม ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐานที่ 0.5 (Rovinelli & Hambleton, 1977) แสดงว่าแบบสอบถามมีคุณภาพและสามารถวัดประเด็นวิจัยได้อย่างครอบคลุม ซึ่งนำแบบสอบถามไปทดลองเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวชาวไทย จำนวน 30 คน ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย และนำผลที่ได้จากการทดลองเก็บข้อมูลมาคำนวณหาความเชื่อมั่น หรือค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาตามวิธีของ Cronbach โดยมีค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม 0.959

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1) ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถาม จากการลงพื้นที่จริงให้นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร 3 แห่ง ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2567 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2568

2) ข้อมูลทุติยภูมิ ทำการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร วารสารงานวิจัย บทความวิจัย วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเว็บไซต์ และข้อมูลสถิติที่เกี่ยวข้อง

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิจัย

1) สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) ใช้วิเคราะห์สถิติข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ สถานภาพ ระดับการศึกษา รายได้ และภูมิสำเนา โดยนำมาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปที่ใช้ทางสถิติ เพื่อคำนวณหาค่าร้อยละ (Percentage) การแจกแจงความถี่ (Frequency statistics) เพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผลงานวิจัยต่อไป

2) สถิติค่าเฉลี่ย (Mean) และสถิติส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard of deviation) เป็นการใช้วิเคราะห์สถิติระดับความคิดเห็นด้านสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานครจากนักท่องเที่ยวชาวไทยที่ตอบแบบสอบถาม โดยนำมาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป เพื่อคำนวณหาผลสถิติการวิจัยจากค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผลงานวิจัยต่อไป

4. ผลการศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคลของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร สรุปได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์จำนวนและร้อยละของข้อมูลด้านประชากรของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่ตอบแบบสอบถาม (N=404)

ข้อมูลด้านประชากร	จำนวน	ร้อยละ
1. เพศ		
หญิง	270	66.8
ชาย	134	33.2
รวม	404	100.0
2. อายุ		
18-30 ปี	106	26.1
31-40 ปี	121	30.0
41-50 ปี	37	9.2
51-60 ปี	44	10.9
61 ปีขึ้นไป	96	23.8
รวม	404	100.0
3. อาชีพ		
อาชีพอื่น ๆ	124	30.7
พนักงานบริษัทเอกชน	103	25.5
เจ้าของกิจการ/ธุรกิจส่วนตัว	78	19.3
ข้าราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ	69	17.1
นักเรียน/นักศึกษา	30	7.4
รวม	404	100.0
4. สถานภาพสมรส		
โสด	184	45.5
สมรส	170	42.1
หม้าย	40	9.9
หย่า	10	2.5
รวม	404	100.0
5. ระดับการศึกษา		
มัธยมตอนต้นหรือต่ำกว่า	34	8.4
มัธยมศึกษาตอนปลาย	45	11.1
อนุปริญญา/ปวส	47	11.6
ปริญญาตรี	237	58.7
ปริญญาโท และสูงกว่า	41	10.2
รวม	404	100.0
6. รายได้		
ต่ำกว่า 15,000 บาท	123	30.4

ข้อมูลด้านประชากร	จำนวน	ร้อยละ
15,001–30,000 บาท	158	39.1
30,001–45,000 บาท	92	22.8
45,001–60,000 บาท	21	5.2
60,001 บาทขึ้นไป	10	2.5
รวม	404	100.0
7. ภูมิสำเนา		
ภาคกลาง	122	30.2
กรุงเทพและปริมณฑล	116	28.7
ภาคใต้	66	16.3
ภาคเหนือ	48	11.9
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	26	6.4
ภาคตะวันตก	17	4.3
ภาคตะวันออก	9	2.2
รวม	404	100.0

จากตารางที่ 1 กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาค้างนี้ นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 404 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 270 คน คิดเป็นร้อยละ 66.8 และเพศชาย จำนวน 134 คน คิดเป็นร้อยละ 33.2 เมื่อพิจารณาตามอายุของกลุ่มตัวอย่าง นักท่องเที่ยวชาวไทยเดินทางมาท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานครพบว่า ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 31-40 ปี จำนวน 121 คน คิดเป็นร้อยละ 30 รองลงมาคือช่วงอายุ 18-30 ปี จำนวน 106 คน คิดเป็นร้อยละ 26.1 ช่วงอายุ 61 ปีขึ้นไป จำนวน 96 คน คิดเป็นร้อยละ 23.8 ช่วงอายุ 51-60 ปี จำนวน 44 คน คิดเป็นร้อยละ 10.9 และช่วงอายุ 41-50 ปี จำนวน 37 คน คิดเป็นร้อยละ 9.2 ตามลำดับ

อาชีพของกลุ่มตัวอย่าง นักท่องเที่ยวชาวไทยเดินทางมาท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวชุมชนทั้งในเขตกรุงเทพมหานครพบว่า ส่วนใหญ่เป็นอาชีพอื่น ๆ จำนวน 124 คน คิดเป็นร้อยละ 30.7 รองลงมาเป็นอาชีพพนักงานบริษัทเอกชน จำนวน 103 คน คิดเป็นร้อยละ 25.5 เจ้าของกิจการ/ธุรกิจส่วนตัว จำนวน 78 คน คิดเป็นร้อยละ 19.3 ข้าราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ จำนวน 69 คน คิดเป็นร้อยละ 17.1 และนักเรียน/นักศึกษา จำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 7.4 ตามลำดับ

สถานภาพสมรสของกลุ่มตัวอย่าง นักท่องเที่ยวชาวไทยเดินทางมาท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานครพบว่า ส่วนใหญ่มีสถานภาพโสด จำนวน 184 คน คิดเป็นร้อยละ 45.5 รองลงมาคือ สถานภาพสมรส จำนวน 170 คน คิดเป็นร้อยละ 42.1 สถานภาพหม้าย จำนวน 40 คน คิดเป็นร้อยละ 9.9 และสถานภาพหย่าร้าง จำนวน 10 คน คิดเป็นร้อยละ 2.5 ตามลำดับ

ระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่าง นักท่องเที่ยวชาวไทยเดินทางมาท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานครพบว่า ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาปริญญาตรี จำนวน 237 คน คิดเป็นร้อยละ 58.7 รองลงมาเป็นระดับอนุปริญญา/ปวส จำนวน 47 คน คิดเป็นร้อยละ 11.6 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 45 คน คิดเป็นร้อยละ 11.1 ระดับปริญญาโทและสูงกว่า จำนวน 41 คน คิดเป็นร้อยละ 10.2 และมัธยมศึกษาตอนต้นหรือต่ำกว่า จำนวน 34 คน คิดเป็นร้อยละ 8.4 ตามลำดับ

อีกทั้งตามรายได้ของกลุ่มตัวอย่าง นักท่องเที่ยวชาวไทยเดินทางมาท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานครพบว่า ส่วนใหญ่มีรายได้ 15,001–30,000 บาท จำนวน 158 คน คิดเป็นร้อยละ 39.1 รองลงมารายได้ต่ำกว่า 15,000 บาท จำนวน 123 คน คิดเป็นร้อยละ 30.4 ถัดมารายได้ 30,001–45,000 บาท จำนวน 92 คน คิดเป็นร้อยละ 22.8 ถัดมารายได้ 45,001–60,000 บาท จำนวน 21 คน คิดเป็นร้อยละ 5.2 และรายได้ 60,001 บาทขึ้นไป จำนวน 10 คน คิดเป็นร้อยละ 2.5 ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาตามภูมิสำเนาของกลุ่มตัวอย่าง นักท่องเที่ยวชาวไทยเดินทางมาท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า ส่วนใหญ่มีภูมิสำเนาอยู่ที่ภาคกลาง จำนวน 122 คน คิดเป็นร้อยละ 30.2 รองลงมากรุงเทพและปริมณฑล จำนวน 116 คน คิดเป็นร้อยละ 28.7 ภาคใต้ จำนวน 66 คน คิดเป็นร้อยละ 16.3 ภาคเหนือ จำนวน 48 คน คิด

เป็นร้อยละ 11.9 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 26 คน คิดเป็นร้อยละ 6.4 ภาคตะวันตก จำนวน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 4.3 และภาคตะวันออก จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 2.2 ตามลำดับ

ตารางที่ 2 แสดงผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวด้านการรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียวของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร

ความคิดเห็นด้านการรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียวของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับความคิดเห็น
1. มีการรณรงค์นโยบายด้านการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมสีเขียว	3.84	.818	มาก
2. มีการรณรงค์ชุมชนสีเขียวให้เป็นชุมชนที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	3.74	.872	มาก
3. มีการรณรงค์จัดกิจกรรมสีเขียวด้านการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม	3.64	.993	มาก
4. มีการรณรงค์ด้านบริการสีเขียวสนับสนุนนโยบายบริการสีเขียว ได้แก่ ที่พัก ร้านอาหาร ภายใต้การคำนึงถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นหลัก	3.50	.936	มาก
5. มีการรณรงค์ด้านหัวใจสีเขียวในปลูกฝังทัศนคติให้ตระหนักถึงคุณค่าในการอนุรักษ์ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม	3.46	.984	มาก
6. มีการรณรงค์การเดินทางสีเขียวด้วยวิธีการเดินทางระบบคมนาคมที่เน้นการประหยัดพลังงาน ใช้พลังงานทดแทนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	3.24	1.089	ปานกลาง
เฉลี่ยรวม	3.57	.830	มาก

จากตารางที่ 2 สรุปได้ว่า นักท่องเที่ยวชาวไทยมีความเห็นด้านการรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียวของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร โดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.57) เมื่อพิจารณาในรายด้านพบว่า นักท่องเที่ยวชาวไทยเห็นด้วยกับการรณรงค์นโยบายด้านการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมสีเขียวในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.84) การรณรงค์ชุมชนสีเขียวให้เป็นชุมชนที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.74) การรณรงค์จัดกิจกรรมสีเขียวด้านการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.64) การรณรงค์ด้านบริการสีเขียวสนับสนุนนโยบายบริการสีเขียว ได้แก่ ที่พักร้านอาหาร ภายใต้การคำนึงถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นหลักในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.50) การรณรงค์ด้านหัวใจสีเขียวในปลูกฝังทัศนคติให้ตระหนักถึงคุณค่าในการอนุรักษ์ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.46) และการรณรงค์การเดินทางสีเขียวด้วยวิธีการเดินทางระบบคมนาคมที่เน้นการประหยัดพลังงาน ใช้พลังงานทดแทนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.24) ตามลำดับ

ตารางที่ 3 แสดงผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวด้านการรณรงค์ส่งเสริมปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร

ความคิดเห็นด้านการรณรงค์ส่งเสริมปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับความคิดเห็น
1. มีการรณรงค์ให้ลดการใช้ถุงพลาสติกหรือบรรจุภัณฑ์ที่ทำลายสิ่งแวดล้อม	3.68	.891	มาก
2. มีการรณรงค์ด้านทิ้งขยะให้ถูกที่และช่วยแยกขยะ	3.50	.144	มาก
3. มีการประชาสัมพันธ์ด้านการอนุรักษ์และปลูกจิตสำนึกสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการท่องเที่ยว	3.48	.951	มาก
4. มีการออกกฎระเบียบด้านการดูแลความสะอาดและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้นักท่องเที่ยวและคนชุมชนปฏิบัติตาม	3.40	.922	ปานกลาง
5. มีการปลูกจิตสำนึกด้านดูแลทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในชุมชนไม่ให้เสื่อมโทรม	3.35	.964	ปานกลาง
6. มีช่องทางรับข้อเสนอแนะ ความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวในการอนุรักษ์พัฒนาสิ่งแวดล้อม	3.04	1.084	ปานกลาง
เฉลี่ยรวม	3.57	.830	มาก

จากตารางที่ 3 สรุปได้ว่า ระดับความคิดเห็นการรณรงค์ส่งเสริมปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานครระดับความคิดเห็นโดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.57) เมื่อพิจารณาในรายด้านพบว่า นักท่องเที่ยวชาวไทยเห็นด้วยกับการรณรงค์ให้ลดการใช้ถุงพลาสติกหรือบรรจุภัณฑ์ที่ทำลายสิ่งแวดล้อมในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.68) การรณรงค์ด้านทิ้งขยะให้ถูกที่และช่วยแยกขยะในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.50) การประชาสัมพันธ์ด้านการอนุรักษ์และปลูกจิตสำนึกสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการท่องเที่ยวในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.48) การออกกฎระเบียบด้านการดูแลความสะอาดและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้นักท่องเที่ยวและคนชุมชนปฏิบัติตามในระดับปานกลาง-(ค่าเฉลี่ย 3.40) การปลูกจิตสำนึกด้านดูแลทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในชุมชนไม่ให้เสื่อมโทรมในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.35) ช่องทางรับข้อเสนอแนะ ความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวในการอนุรักษ์พัฒนาสิ่งแวดล้อมในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.04) ตามลำดับ

ตารางที่ 4 แสดงผลค่าเฉลี่ยรวมข้อมูลด้านประชากรและเขตพื้นที่โดยแบ่งเป็นด้านความคิดเห็นการรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียว และความคิดเห็นการปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ข้อมูลด้านประชากร และเขตพื้นที่	ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวไทยในแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร	
	ด้านการรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียว	ด้านการปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
1. เพศ		
ชาย	3.40	3.31
หญิง	3.65	3.45
2. อายุ		
18-30 ปี	3.73	3.49
31-40 ปี	3.58	3.39
41-50 ปี	3.69	3.48
51-60 ปี	3.63	3.52
61 ปีขึ้นไป	3.31	3.25
3. อาชีพ		
ข้าราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ	3.44	3.27
พนักงานบริษัทเอกชน	3.73	3.57
เจ้าของกิจการ/ธุรกิจส่วนตัว	3.76	3.60
นักเรียน/นักศึกษา	3.41	3.26
อาชีพอื่น ๆ	3.58	3.37
4. สถานภาพสมรส		
โสด	3.64	3.46
สมรส	3.65	3.48
หม้าย	3.40	3.43
หย่า	2.95	2.87
5. ระดับการศึกษา		
มัธยมตอนต้นหรือต่ำกว่า	3.62	3.45
มัธยมศึกษาตอนปลาย	3.77	3.65
อนุปริญญา/ปวส.	3.42	3.21
ปริญญาตรี	3.16	3.01
ปริญญาโทและสูงกว่า	3.61	3.44
6. รายได้		
ต่ำกว่า 15,000 บาท	3.73	3.56
15,001-30,000 บาท	3.58	3.41
30,001-45,000 บาท	3.29	3.19

ข้อมูลด้านประชากร และเขตพื้นที่	ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวไทยในแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร	
	ด้านการรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียว	ด้านการปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
45,001–60,000 บาท	3.54	3.29
60,001 บาทขึ้นไป	3.53	3.35
7. ภูมิสำเนา		
กรุงเทพและปริมณฑล	3.86	3.73
ภาคเหนือ	3.69	3.44
ภาคกลาง	3.47	3.32
ภาคตะวันออก	3.52	3.31
ภาคตะวันตก	3.59	3.23
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	3.42	3.38
ภาคใต้	3.23	3.06
8. พื้นที่ศึกษา		
ชุมชนตลาดน้อย	3.47	3.36
ชุมชนตลาดเก่าหัวตะเข้	3.44	3.17
ชุมชนคลองบางหลวง	3.78	3.67

จากตารางที่ 4 ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อการรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียวและการปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า นักท่องเที่ยวเพศหญิง อายุ 18–30 ปี อาชีพเจ้าของกิจการ/ธุรกิจส่วนตัว สถานภาพสมรส การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย รายได้ต่ำกว่า 15,000 บาท และมีภูมิลำเนาอยู่ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล มีค่าเฉลี่ยความคิดเห็นในด้านการรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียวสูงกว่านักท่องเที่ยวกลุ่มอื่น ๆ ขณะที่นักท่องเที่ยวเพศหญิง อายุ 51-60 ปี อาชีพเจ้าของกิจการ/ธุรกิจส่วนตัว สถานภาพสมรส การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย รายได้ต่ำกว่า 15,000 บาท และมีภูมิลำเนาอยู่ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล มีค่าเฉลี่ยความคิดเห็นในด้านการปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมสูงกว่านักท่องเที่ยวกลุ่มอื่น ๆ นอกจากนี้เมื่อพิจารณาพื้นที่ท่องเที่ยว พบว่า ชุมชนคลองบางหลวง นักท่องเที่ยวมีค่าเฉลี่ยความคิดเห็นในด้านการรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียว และการปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมสูงกว่าพื้นที่ท่องเที่ยวอื่น

5. อภิปรายผล

ผลการวิจัยด้านความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวด้านการรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียวของแหล่งท่องเที่ยว และด้านการรณรงค์ส่งเสริมปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร สามารถอภิปรายผล ได้ดังนี้

ความคิดเห็นด้านการรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียวของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานครพบว่า นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับการรณรงค์นโยบายด้านการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการรณรงค์นโยบายด้านการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมสีเขียว การรณรงค์ชุมชนสีเขียวให้เป็นชุมชนที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการประชาสัมพันธ์ด้านการอนุรักษ์และปลูกจิตสำนึกสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการท่องเที่ยว แต่ยังเห็นว่าการรณรงค์การเดินทางสีเขียวด้วยวิธีการเดินทางระบบคมนาคมที่เน้นการประหยัดพลังงานหรือใช้พลังงานทดแทนยังไม่เพียงพอ

ผลการวิจัยข้างต้นสอดคล้องกับงานวิจัยของ Jaroonsit and Chubchuwong (2024) เรื่องความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อชุมชนตลาดน้อย ในมิติด้านสิ่งแวดล้อมและการปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ด้านความสะอาดภาพรวมของชุมชนตลาดน้อยยังต้องพัฒนา รวมถึงด้านทางเดินชุมชนตลาดน้อยที่มีความสะอาดระดับหนึ่ง รวมทั้งบางจุดยังมีขยะอยู่ยังมีกลิ่นไม่พึงประสงค์ การจัดระเบียบยังไม่ดีนัก และปริมาณด้านถังขยะไม่เพียงพอ ซึ่งควรมีการรณรงค์การท่องเที่ยวให้มากยิ่งขึ้นเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ทั้งนี้ ในพื้นที่การท่องเที่ยวในต่างจังหวัด งานศึกษาของ Luekveerawattana and Rimdusit (2022) เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวสีเขียวหมู่บ้านวังใหญ่ ตำบลหนองกุงทับม้า อำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี และงานศึกษาของ Laeheem, K. et al. (2024) เรื่องเบตง: การสรรสร้างแผนที่ท่องเที่ยวจากทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน สะท้อนให้เห็นว่าการปรับภูมิทัศน์

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การเพิ่มกิจกรรมการท่องเที่ยว และระบบการขนส่ง มีความสำคัญต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว ในกรณีพื้นที่เบตง จังหวัดยะลา พบว่า แม้มีทรัพยากรทางวัฒนธรรมและธรรมชาติมาก แต่ยังคงขาดสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ข้อมูลการท่องเที่ยว ระบบขนส่ง การจัดการพื้นที่ และการกำหนดจุดท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม การรณรงค์ท่องเที่ยวสีเขียวช่วยสร้างเมืองท่องเที่ยวที่ยั่งยืนที่สามารถสร้างรายได้และยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในพื้นที่

ความคิดเห็นด้านการรณรงค์ส่งเสริมปลูกจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยพบว่านักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการรณรงค์ให้ลดการใช้ถุงพลาสติกหรือบรรจุภัณฑ์ที่ทำลายสิ่งแวดล้อม การรณรงค์ด้านทิ้งขยะให้ถูกที่และการช่วยคัดแยกขยะ รวมถึงการประชาสัมพันธ์ด้านการอนุรักษ์และปลูกจิตสำนึกสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามยังมีข้อจำกัดด้านช่องทางรับข้อเสนอแนะและความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวในการอนุรักษ์พัฒนาสิ่งแวดล้อม

ผลการวิจัยข้างต้นสอดคล้องกับงานวิจัยของ Phoochinda and Patthanacharoen (2021) เรื่องการท่องเที่ยวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษา: ชุมชนบ้านสะนา ตำบลนาไร่ อำเภอนาไร่ จังหวัดอุทัยธานี พบว่ามีการจัดการท่องเที่ยวในการรณรงค์ปลูกจิตสำนึก จะมีการออกกฎหมายไม่ให้นักท่องเที่ยวนำขยะเข้ามาในชุมชน มีการคัดแยกขยะของร้านค้าและให้ใช้ใบตองเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม มีหน่วยงานสนับสนุนด้านรักษาความสะอาดมีการรณรงค์ใช้ถุงผ้าแทนถุงพลาสติกใช้วัสดุที่ย่อยสลายได้ และรณรงค์การปลูกต้นไม้ รวมถึงการดำเนินการและรณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ปริมาณขยะลดลง มีการใช้ภาชนะที่ทำจากใบกาบหมากและใบตอง มีการทำปุ๋ยหมักจากขยะเศษอาหาร ไม่มีการตัดต้นไม้ทำลายป่า เป็นต้น รวมถึงควรมีการรณรงค์ปลูกจิตสำนึกให้นักท่องเที่ยวมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้มากยิ่งขึ้นเพื่อให้ตระหนักถึงการไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ งานศึกษาของ Arunotai et al. (2022) ซึ่งศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมการอนุรักษ์ในชุมชนกะเหรี่ยงโปว์ จังหวัดอุทัยธานี พบว่า ชุมชนมีการใช้วิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นและภูมิปัญญาพื้นบ้านมาสร้างกิจกรรมท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์ เช่น พิธีสืบชะตาผืนป่า การสื่อสารเรื่องการอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน ซึ่งแตกต่างจากการท่องเที่ยวชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร ที่นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับกิจกรรมสีเขียว เช่น การแยกขยะ การลดใช้ถุงพลาสติก และการเดินทางแบบเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ในขณะที่การสื่อความหมาย และการมีส่วนร่วมของชุมชน นอกจากนี้ Arunotai et al. (2022) เน้นให้ชุมชนกะเหรี่ยงเป็นผู้บอกเล่าเรื่องราวของตนเอง มีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ ตั้งแต่การออกแบบกิจกรรม จัดทำเส้นทางท่องเที่ยว ไปจนถึงการต้อนรับนักท่องเที่ยว เพื่อส่งเสริมให้ผู้มาเยือนได้เรียนรู้และเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมการอนุรักษ์โดยแท้จริง

6. ข้อเสนอแนะ

1) การส่งเสริมการรณรงค์การเดินทางสีเขียว ด้วยการเพิ่มการประชาสัมพันธ์และสร้างแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวใช้ระบบขนส่งมวลชนที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เช่น รถโดยสารไฟฟ้า หรือจักรยานสาธารณะ อีกทั้งให้สิทธิพิเศษหรือส่วนลดสำหรับนักท่องเที่ยวที่ใช้ระบบขนส่งสาธารณะ เพื่อลดการใช้รถยนต์ส่วนตัวและลดมลพิษ เป็นต้น

2) การเพิ่มกิจกรรมสีเขียวที่ชัดเจนและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งประสานแต่ละชุมชนและหน่วยงานภาคีเครือข่ายในพื้นที่ ควรมีการจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติ เช่น การปลูกต้นไม้ หรือกิจกรรมเก็บขยะในพื้นที่ท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมโดยตรงอีกทั้งควรให้ชุมชนมีบทบาทในการออกแบบกิจกรรมสีเขียว เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ เป็นต้น

3) การสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้วยการส่งเสริมการให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมผ่านสื่อดิจิทัล หรือจัดทำแคมเปญออนไลน์ที่มีการให้รางวัลสำหรับผู้ที่มีส่วนร่วมรวมถึงพัฒนาหลักสูตรหรือกิจกรรมสำหรับนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เช่น การลดขยะ การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า เป็นต้น

4) การกำหนดกฎระเบียบและมาตรการในการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งแต่ละชุมชนควรมีมาตรการที่เข้มงวดมากขึ้นเกี่ยวกับการทิ้งขยะ เช่น การติดตั้งจุดรับขยะที่มีการแยกประเภทชัดเจน และกำหนดค่าปรับสำหรับการทิ้งขยะไม่เป็นที่ อีกทั้งต้องสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เพื่อกำกับดูแลการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นต้น

5) การเปิดช่องทางให้ผู้เยี่ยมชมเสนอความคิดเห็นซึ่งแต่ละชุมชน ควรจัดตั้งช่องทางออนไลน์สำหรับให้นักท่องเที่ยวสามารถเสนอแนะแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวได้ อีกทั้งยังจัดกิจกรรมเวทีเสวนากับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อรวบรวมข้อเสนอแนะและนำไปปรับใช้ในการบริหารจัดการพื้นที่

บรรณานุกรม

- Arunotai, N., Na Pombejra, P., Kotsripetch, U., Sanglir, J. & Yeesaku, S. (2022). Developing Creative Tourism on the Basis of Cultures of Conservation: Case Study of the Karen Communities in Kaen Makrut Subdistrict, Ban Rai District, Uthai Thani Province [การพัฒนาการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมการอนุรักษ์: กรณีชุมชนกะเหรี่ยงโปว์ ตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี]. *Journal of Social Research and Review*, 45(1), 1-36. (in Thai)
- Ayob, N. L. H., & Yaacob, Z. (2023). *Community based tourism*. Malaka: Politeknik Merlimau.
- Buathong, S., & Phonprasit, P. (2024). The Creation of Participatory Community-Based Tourism Routes in Koh Taew Community, Muang, Songkhla Province [การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนอย่างมีส่วนร่วม กรณีศึกษาชุมชนเกาะแต้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา]. *Princess of Naradhiwas University Journal of Humanities and Social Sciences*, 11(2), 66–94. (in Thai)
- Chodchuang, S., Pianroj, N., Ratcharak, N. & Kongrithi, W. (2018). Tourists' Attitudes Toward 7 Greens Affecting Tourism Image Perception on Samui Island [ทัศนคติด้าน 7 Greens ที่มีผลต่อการรับรู้ภาพลักษณ์ด้านการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวในเกาะสมุย]. *Journal of Business, Economics and Communications*, 13(1), 124–136. (in Thai)
- Department of Environmental Quality promotion. (2015). *How do people make decisions for the environment* [คนเราตัดสินใจเพื่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างไร]. Ministry of Natural Resources and Environment. http://library.baac.or.th/exhibition/greenlibrary/file_e-book/file/e-book_12.pdf (in Thai)
- Fongon, N., & Punyasiri, S. (2024). The Analysis of Confirmatory Factors in Terms of Potentials and Factors Affecting the Leaning to be a Local Interpreter to Promote Faith Tourism: A Case Study in Kham Chanod, Ban Dung, Udon Thani [การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน ศักยภาพและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้การเป็นนักสื่อความหมายท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศรัทธา กรณีศึกษา: คำชะโนด อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี]. *Rajapark Journal*, 18(59), 273–296. (in Thai)
- Jaroonsit, M., & Chubchuwong, M. (2024). Opinion of Thai Tourists Toward at Talad Noi Community Bangkok in the Environment Dimension and Instilling Awareness of Environmental [ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อชุมชนตลาดน้อย กรุงเทพมหานคร ในมิติด้านสิ่งแวดล้อมและการปลูกจิตสำนึก การอนุรักษ์ด้านสิ่งแวดล้อม]. *Srinakharinwirot Business Journal*, 15(1), 48–60. (in Thai)
- Jittiwetkul, T. (2020). Hua Takhe: Memories, lifestyles, and future Scenario of the Ancient Market Community. [หั่วตะเข้: ภาพทรงจำ วิถีชีวิต และอนาคตภาพ ของความเป็นชุมชนตลาดเก่า]. *Journal of Patanasilpa Academic*, 4(2), 90–105. (in Thai)
- Laeheem, K., Boonwanno, S., Tepsing, P., Chitwiboon, P. & Yeetin, P. (2024). Betong: Creation of a Community-based Cultural Resource Tourism Map [เบตง: การสรรสร้างแผนที่ท่องเที่ยวจากทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน]. *Journal of Social Research and Review*, 47(2): 272531. (in Thai)
- Luekveerawattana, R. & Rimdusit, S. (2022). Guidelines for the Development of Green Tourism Route in Wang Yai Village, Nhongkuntubmah Sub-district, Wangsammor District, Udon Thani Province [แนวทางการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวสีเขียวหมู่บ้านวังใหญ่ ตำบลหนองกุงทับม้า อำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี]. *Journal of Thai Hospitality & Tourism*, 19(1), 19-29. (in Thai)
- Meler, M., & Ham, M. (2012). Green marketing for green tourism. *Tourism and Hospitality Management*, 8(2), 293–308. <https://doi.org/10.13140/2.1.3701.5047>

- Ministry of Tourism and Sports. (2017). *Green tourism promotion strategy B.E. 2560–2564* [ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการท่องเที่ยวสีเขียว พ.ศ. 2560-2564]. Retrieved January 31, 2025, from <http://tourismlibrary.tat.or.th/medias/T26666.pdf> (in Thai)
- Ministry of Tourism and Sports. (2024). *Domestic Tourism Statistics (Classify by region and province 2023)* [สถานการณ์การท่องเที่ยวในประเทศไทย รายจังหวัด ปี 2566]. from <https://www.mots.go.th/news/category/705> (in Thai)
- Pawchit, C., Jaemjamrat, V., & Thampasit, S. (2021). Ecotourism Potential and Tourism Impact of Tourism on Khlong Bang Luang Floating Market community, Thonburi, Bangkok [ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและผลกระทบการท่องเที่ยวที่มีต่อ ชุมชนตลาดน้ำคลองบางหลวงธนบุรีกรุงเทพมหานคร]. *Suthiparithat Journal*, 35(4), 159–176. (in Thai)
- Phoochinda, W., & Patthanacharoen, N. (2021). Eco-friendly Tourism: A case study of Ban Sa Nam Community, Ban Rai Sub-district, Ban Rai District, Uthai Thani Province [การท่องเที่ยวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมกรณีศึกษา: ชุมชนบ้านสนะนำ ตำบลบ้านไร่ อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี]. *Journal of Research and Development Institute Suan Sunandha Rajabhat University*, 13(2), 301–319. (in Thai)
- Putimahtama, P. (2015). Chinese Community of Talad Noi: Faiths and Trade of Chinese in Siam [จีนย่านตลาดน้อย: ศรัทธาและเศรษฐกิจการค้าแห่งจีนสยาม]. *Veridian E-Journal Silpakorn University (Humanities, Social Sciences, and Arts)*, 8(2), 2590–2606. (in Thai)
- Rovinelli, R. J. & Hambleton, R. K. (1977) On the Use of Content Specialists in the Assessment of Criterion-Referenced Test Item Validity. *Tijdschrift Voor Onderwijs Research*, 2, 49-60.
- Satthathanabhat, R. (2022). The Cultural Tourism in New Normal Tourism of Bangkok Metro-politan Floating Market Communities [การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในมิติวิถีใหม่ของชาวชุมชนตลาดน้ำ พื้นที่กรุงเทพมหานคร]. *Wiwitwannasan Journal*, 6(3), 105–117. (in Thai)
- Sriboonruang, P. (2023). The Guidelines for Developing Ancient Community Tourist Attractions in Sisaket Province [แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนโบราณในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ]. *Journal of Management Science Research, Surindra Rajabhat University*, 7(3), 152–165. (in Thai)
- Suansri, P. (2003). *Community based tourism handbook*. Mild Publishing. Responsible Ecological Social Tour-REST
- Yamane, T. (1973). *Statistics: An introductory analysis*. Harper & Row.

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์
ปีที่ 48 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2568): 274658

Journal of Social Research and Review
Volume 48 No.1 (January - June 2025): 274658
ISSN 3056-9508 (Online)

การศึกษาผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการพัฒนาทักษะในยุคศตวรรษที่ 21 ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในภาคเหนือ

ธिरายุ อินทร์แปลง*

สำนักวิชาจีนวิทยา มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 57100

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: thirayu.inp@mfu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างแบบจำลองมูลค่าทางการเงินตามแนวคิดการประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการพัฒนาทักษะในยุคศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และเพื่อวิเคราะห์ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการพัฒนาทักษะในยุคศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย 4 กลุ่ม คือ (1) ผู้ให้ทุนในการดำเนินโครงการ จำนวน 5 คน (2) ผู้ดำเนินโครงการ จำนวน 11 คน (3) ผู้เข้าร่วมโครงการ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 เป็นผู้เรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของจังหวัดในภาคเหนือตอนบน จำนวน 337 คน ที่เข้าเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านระบบ MOOC กลุ่มที่ 2 ผู้เรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของจังหวัดในภาคเหนือตอนบน จำนวน 144 คน ที่เข้าร่วมการฝึกอบรมพัฒนาความรู้ และกลุ่มที่ 3 ผู้เรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของจังหวัดในภาคเหนือตอนบน จำนวน 345 คน ที่เข้าร่วมกิจกรรมการประกวดผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมทางการศึกษา และ (4) ครูผู้สอนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 69 คน โดยกลุ่มตัวอย่างการวิจัยกลุ่มที่ 1 กับ 2 เก็บรวบรวมข้อมูลจากประชากรทั้งหมด ส่วนกลุ่มตัวอย่างการวิจัยกลุ่มที่ 3 กับ 4 ได้มาโดยการกำหนดขนาดตัวอย่างการวิจัย ด้วยโปรแกรม G*power ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 เพื่อให้ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่างที่มีความคลาดเคลื่อนต่ำและมีอำนาจการทดสอบสูง การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยตามแนวคิดผลตอบแทนทางสังคมประกอบกับทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก อาศัยการสัมภาษณ์ด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง ประกอบด้วย ข้อคำถามปลายเปิดและปลายปิด ผลการวิจัยพบว่า ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการมีค่าเท่ากับ 1.063 หมายถึงเมื่อลงทุนโครงการนี้ทุก 1 บาท จะสร้างประโยชน์แก่งานทางการศึกษา โรงเรียน ครู นักเรียน ผู้ปกครอง และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น คิดเป็นมูลค่า 1.063 บาท

คำสำคัญ: ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคม, แบบจำลองมูลค่าทางการเงิน, ทักษะในยุคศตวรรษที่ 21, นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

วันรับบทความ: 10 กันยายน 2567, **วันแก้ไขบทความ:** 21 ตุลาคม 2567, **วันตอบรับบทความ:** 24 เมษายน 2568

A Study of the Social Return on Investment of 21st Century Skill Development Project for secondary School Students in Northern Thailand

Thirayu Inplaeng*

School of Sinology Mae Fah Luang University, Mueang District, Chiang Mai Province 57100, Thailand

*Corresponding author, E-mail: thirayu.inp@mfu.ac.th

Abstract

This research aims to develop an outcomes mapping based on the concept of Social Return on Investment for 21st-century skill development project targeting secondary school students, and to analyze the economic and social returns of these project. The sample includes four groups: (1) five project funders, (2) eleven project implementers, (3) student participants divided into three subgroups-337 secondary students from upper northern provinces participating in self-directed learning via MOOC, 144 students undergoing knowledge enhancement training, and 345 students involved in educational product and innovation competitions, and (4) 69 basic education teachers. Data for groups 1 and 2 were collected from the entire population, while data for groups 3 and 4 were collected based on sample sizes determined using a G*power program with a 95% confidence level, lower error level and high power of testing. This study employs a qualitative research method following the SROI framework and Theory of change. This study conducts data by using In-depth Interview and semi-structure interview form. The findings reveal that the economic and social return on investment of the project is 1.063, implies that 1 Baht invested in the program benefits educational institutions, schools, teachers, students, parents, and other stakeholders, creating an additional financial value of 1.063 Baht.

Keywords: Social return on investment; Outcomes mapping; 21st Century skills; Secondary student

Received: September 10, 2024, **Revised:** October 21, 2024, **Accepted:** April 24, 2025

1. บทนำ

การพัฒนาการจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและเกิดผลลัพธ์ที่ดี สามารถพัฒนาผู้เรียนและผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในองค์กรประกอบหลักในการพัฒนาที่สามารถจำแนกได้หลายองค์ประกอบ เช่น การพัฒนากลไกการบริหารจัดการ การพัฒนาหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน กิจกรรมเสริมหลักสูตรตลอดจนโครงการอื่น ๆ ที่สนับสนุนการดำเนินการจัดการศึกษา (Martins et al., 2019) จะเห็นได้ว่าโครงการทางการศึกษาถือเป็นหนึ่งในองค์ประกอบหลักที่มีส่วนผลักดันพัฒนาคุณภาพทางการศึกษา ตลอดจนเป็นปัจจัยหนึ่งในการเพิ่มขีดมาตรฐานการศึกษา แนวคิดเดิมในการจัดทำโครงการพัฒนาการศึกษาเป็นเพียงเครื่องมืออันหนึ่งที่จะผลักดันให้การพัฒนาสำเร็จเป็นไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ล่วงหน้า ซึ่งปัจจุบันมิติของการกำหนดเป้าหมายของโครงการทางการศึกษาเปลี่ยนไปจากเดิม ที่มีความมุ่งหมายเพียงที่จะพัฒนาตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ แต่ท่ามกลางการพัฒนาเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคม การพัฒนามีเป้าหมายที่กว้างไปจากเดิมอย่างมาก การจัดทำโครงการทางการศึกษาจะต้องมีผลลัพธ์ที่นอกจากจะพัฒนากลุ่มเป้าหมายของโครงการ จะต้องสามารถผลักดันสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการศึกษาโดยรวมไปในคราวเดียวกัน เพื่อผลักดันให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน โครงการทางการศึกษาจึงมิใช่ดำเนินการเพื่อแก้ไขหรือพัฒนาเป็นครั้งคราว แต่เป็นเครื่องมือที่สร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนแก่ชุมชนและสังคมให้เกิดการเติบโต ทั้งเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่น การใช้งบประมาณในการดำเนินโครงการแต่ละครั้งจะไม่สูญเปล่า งบประมาณที่จัดสรรใช้อย่างคุ้มค่าและยั่งยืน (Vicente et al., 2021)

การวิจัยนี้เป็นโครงการทางการศึกษาที่ได้รับทุนสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ ดำเนินการโดยมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง มีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาทักษะของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตภาคเหนือตอนบน ให้มีทักษะในยุคศตวรรษที่ 21 และทักษะแห่งอนาคต เช่น ทักษะโค้ดดิ้ง ทักษะเป็นผู้ประกอบการ เป็นต้น โดยเจตนารมณ์ของผู้ให้ทุนมีความมุ่งหมายที่จะให้ทุนเพื่อสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืน กลุ่มเป้าหมายนำเอาทักษะที่ได้รับไปพัฒนาต่อยอดเกิดผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมที่แปลกใหม่ที่สร้างมูลค่า ตลอดจนสร้างความเป็นนวัตกรรมให้กับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งเป็นคุณลักษณะอันสำคัญในการพัฒนาตนเองตลอดชีวิต จะเห็นได้ว่าหากจะประเมินผลลัพธ์ของโครงการนี้อาศัยกรอบการประเมินแบบดั้งเดิม อาจได้สารสนเทศที่ไม่ครบถ้วน และสอดคล้องกับความมุ่งหมายของผู้ให้ทุนและลักษณะของโครงการ

ด้วยเหตุข้างต้น จึงเกิดประเด็นคำถามของการวิจัยนี้ว่า ผลลัพธ์ของโครงการนี้ส่งผลกระทบต่อเชิงบวกไปยังกลุ่มเป้าหมายและกลุ่มผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียได้อย่างไร ผลลัพธ์ของการสร้างมูลค่าเพิ่มหรือพัฒนาคุณภาพชีวิตและเกิดแนวโน้มการพัฒนาผู้เข้าร่วมโครงการอย่างยั่งยืนหรือไม่ ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาแนวคิดในการประเมินและกำกับติดตามผลการดำเนินโครงการหลากหลายรูปแบบ เช่น แนวคิดการประเมินที่อิงรูปแบบ แนวคิดการประเมินแบบไม่อิงรูปแบบ รูปแบบการประเมินที่อาศัยระบบในการประเมินรวมไปจนถึงการประเมินที่อิงทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า Theory of change เป็นต้น พบแนวคิดที่สอดคล้องกับเป้าหมายของโครงการและเจตนารมณ์ของผู้ให้ทุน นั่นคือ แนวคิดการประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคม (Social return on investment : SROI) เป็นแนวคิดการประเมินที่เริ่มใช้นับตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 2000 ซึ่งเป็นการวิเคราะห์โครงการต่าง ๆ ว่าสร้างความเปลี่ยนแปลงและผลประโยชน์สุทธิแก่สังคมเป็นจำนวนเท่าใด เทียบกับต้นทุนของโครงการ โดยผลที่ได้จะสามารถนำมาแสดงและถูกตีค่าออกมาเป็นตัวเงิน ทำให้ผู้บริหารกองทุน ผู้ใช้ผลการประเมินจากโครงการ รวมไปถึงผู้บริหารระดับนโยบาย สามารถนำสารสนเทศที่ได้มาตัดสินใจในการให้ทุนหรือดำเนินโครงการต่าง ๆ ในอนาคต การประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการประเมินผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีการคำนวณในรูปของมูลค่าทางการเงิน เพื่อสะท้อนประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ช่วยให้ผู้บริหารโครงการหรือองค์กรสามารถใช้ข้อมูลในการวางแผนและจัดสรรทรัพยากรอย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดผลตอบแทนสูงสุดจากการลงทุน ตลอดจนสร้างความโปร่งใสในกระบวนการดำเนินโครงการ และเพิ่มความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยเฉพาะในกรณีที่ต้องการชี้แจงหรือรายงานผลการดำเนินงาน ดังนั้นทำให้ผู้ดำเนินโครงการสามารถสื่อสารผลกระทบเชิงบวกที่เกิดขึ้นต่อสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม ช่วยในการตัดสินใจและการจัดสรรทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น (Millar & Hall, 2013; Buathong et al., 2021) นอกจากนี้ ยังมีอีกแนวคิดหนึ่งที่ใช้ประกอบกับ SROI ก็คือทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง หรือ Theory of change (ToC) เป็นแนวคิดการประเมินผลลัพธ์ที่มีระเบียบวิธีการตีค่า และเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงระหว่างดำเนินการโครงการใด ๆ กับโครงการอื่นที่เกี่ยวข้อง รวมถึงเปรียบเทียบระหว่างดำเนินการโครงการกับไม่ดำเนินการโครงการจะมีความเปลี่ยนแปลงแตกต่างกันอย่างไร เป็นแนวคิดที่เป็นประโยชน์ทำให้ผู้ดำเนินโครงการ

สามารถสื่อสารวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ได้อย่างชัดเจน ตลอดจนสร้างความโปร่งใสและความรับผิดชอบในกระบวนการดำเนินงาน ซึ่งมีความสำคัญต่อการบรรลุผลกระทบที่ต้องการในสังคมและชุมชน อีกทั้งแนวคิดนี้เป็นการอธิบายถึงความเชื่อมโยงระหว่างกิจกรรมที่ดำเนินการ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นและผลกระทบที่ต้องการ โดยหลักการดำเนินการคือ ผู้ดำเนินโครงการจะต้องกำหนดเป้าหมาย ออกแบบวางแผนกิจกรรม กำหนดผลลัพธ์ และความเชื่อมโยงของผลลัพธ์ของกิจกรรม เพื่อให้การดำเนินโครงการมีประสิทธิภาพ (Funnell & Rogers, 2011)

เห็นได้ว่าแนวคิดการประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมและทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง เป็นวิธีการหนึ่งที่น่าสนใจ กำกับติดตามประเมินผลโครงการได้อย่างเป็นรูปธรรม เข้าใจง่ายและทราบถึงประสิทธิภาพของโครงการ เพื่อให้ทราบถึงประสิทธิภาพของการวิจัย ว่ามีผลลัพธ์ที่ตอบสนองทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นอย่างไร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างแบบจำลองมูลค่าทางการเงิน ตามแนวคิดการประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการพัฒนาทักษะในยุคศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และเพื่อวิเคราะห์ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการพัฒนาทักษะในยุคศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

2. ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการพัฒนาทักษะในยุคศตวรรษที่ 21 ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในภาคเหนือ เป็นโครงการที่มีการจัดฝึกอบรมพัฒนาผู้เรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาในภาคเหนือตอนบน ให้มีองค์ความรู้ และสามารถผลิตนวัตกรรมหรือผลิตภัณฑ์อันเกิดจากการได้รับความรู้จากการเข้าร่วมโครงการ ตลอดจนนำความรู้มาต่อยอดพัฒนาผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมต่าง ๆ ให้มีมูลค่าทางการเงิน และส่งเสริมให้มีการประกวดนวัตกรรม เพื่อให้เกิดการพัฒนาและแลกเปลี่ยนวิทยาการความรู้ ผู้วิจัยจึงอาศัยแนวคิดของการประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคม โดยทำการทบทวนเอกสารที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับที่มาของแนวคิด นิยาม องค์ประกอบ ความสำคัญ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคม ดังนี้

ที่มาของแนวคิดการวัดประเมินผลตอบแทนทางสังคม หรือ SROI ได้รับการคิดค้นพัฒนาขึ้นในปี ค.ศ. 2000 โดยองค์กร Roberts Enterprise Development Fund (REDF) ผู้คิดค้น คือ Jed Emerson ซึ่ง REDF นั้นเป็นองค์กรการกุศลในซานฟรานซิสโก ประเทศสหรัฐอเมริกา ที่มีการกิจเพื่อสังคม จัดตั้งจากนักลงทุนและองค์กรต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนทุนในกิจการเพื่อสังคม ได้แก่ การช่วยให้ผู้คนหายจากความยากจน วิธีการแรกเริ่มของ SROI นั้น REDF อาศัยประสบการณ์ของการให้ทุนสนับสนุนกับองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไรในพื้นที่ของการจ้างงานและการให้บริการของตน การฝึกอบรมให้กับประชาชน ผู้ด้อยโอกาส โดยออกแบบจัดทำรายงานการประเมินผลตอบแทนทางสังคม การวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจให้สามารถบอกได้ว่าการดำเนินงานขององค์กร ได้ปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างี่คาดหวังไว้ เพื่อเป็นตัวช่วยให้ REDF สามารถตัดสินใจในการส่งเสริมเงินทุนให้กับองค์กรต่าง ๆ ในระยะต่อไป (Emerson et al., 2000; Zappala & Lyons, 2009)

นิยามของการประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคม ได้อธิบายให้เห็นว่าเป็นวิธีการวัดที่ช่วยองค์กรในการทำ ความเข้าใจ และหาขนาดของมูลค่าทางสังคม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจที่องค์กรสร้างขึ้นเพื่อผลลัพธ์ทางสังคม แนวคิด SROI นั้น ประยุกต์มาจากแนวคิดเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคม (Social accounting) และการวิเคราะห์ต้นทุนและผลประโยชน์ (Cost-benefit analysis) ซึ่งเป็นแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์แบบ ให้วิเคราะห์ผลตอบแทนทางการเงินจากการลงทุน (ROI) เป็นตัวชี้วัดประสิทธิภาพทางการเงินทั่วไปเปรียบเทียบประสิทธิภาพของการลงทุน ผ่านอัตราส่วนหรือร้อยละของผลตอบแทนจากการลงทุนในเชิงบวก บ่งชี้ว่ามีกำไรสุทธิทางการเงินที่เกิดขึ้นจริงหรือคาดหวังจากการลงทุน ประกอบกับคำนึงถึงผลตอบแทนทางสังคมอื่น ๆ เช่น สังคม สิ่งแวดล้อม ค่านิยมทางวัฒนธรรม (Rotheroe & Richards, 2000; Goldenberg et al., 2009)

การวิจัยนี้อาศัยการกำหนดผู้ให้ข้อมูล ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสังคม หรือ Social impact theory เป็นทฤษฎีทางจิตวิทยาสังคม ที่อธิบายกระบวนการที่บุคคลหรือกลุ่มคนได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอกหรือจากผู้อื่น ในสังคม ทฤษฎีนี้มุ่งเน้นการทำความเข้าใจกลไกการเกิดผลกระทบทางสังคม ผ่านปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยระบุว่าผลกระทบที่บุคคลได้รับจะขึ้นอยู่กับ 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ (1) ระดับอิทธิพลของปัจจัย หมายถึง สถานะ บทบาท หรือ ความสำคัญของบุคคลหรือแหล่งที่มาของอิทธิพล บุคคลที่มีอำนาจ บทบาทสูง หรือความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง จะส่งผลต่อ

การดำเนินการโครงการ (2) ระดับความสัมพันธ์ หมายถึง ความสัมพันธ์ทางกายภาพหรือทางจิตใจระหว่างบุคคลที่ส่งผลกระทบและผู้รับผลกระทบ รวมถึงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในโครงการ และ (3) จำนวนบุคคลหรือแหล่งอิทธิพลที่เกี่ยวข้อง ยังมีแหล่งอิทธิพลหรือบุคคลที่พยายามสร้างอิทธิพลมากขึ้น หากมีแหล่งอิทธิพลจำนวนมากเกินไป ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อบุคคลแต่ละคนอาจลดลง (Lombardo et al. 2019)

การวิเคราะห์ผลกระทบจำเป็นต้องรวมการคาดคะเนผลลัพธ์และผลกระทบเพิ่มเติม (Deadweight) ผลลัพธ์ทดแทน (Displacement) ผลจากปัจจัยอื่น (Attribution) และอัตราการลดลงของประโยชน์ (Drop-off) เพื่อกำหนดกรณีฐาน (Base case) โดยการเน้นเฉพาะคุณค่าทางสังคมที่องค์กรมีส่วนสร้างขึ้นจริง การวัดมูลค่าของผลลัพธ์และผลกระทบ จะต้องพิจารณาว่าผู้รับผลประโยชน์จากโครงการนั้น ก่อให้เกิดการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างไร ทั้งนี้ต้องตระหนักว่ามีปัจจัยอื่นที่อาจส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ซึ่งประกอบด้วย (1) ผลลัพธ์ส่วนเกิน (Deadweight) หมายถึง ผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นแม้ไม่มีการดำเนินการจากองค์กรใด ๆ ผู้รับประโยชน์บางคนอาจสามารถแก้ไขหรือแสวงหาแนวทางการลดปัญหาด้วยตนเองหรือสภาพสังคมและเศรษฐกิจโดยรวมอาจดีขึ้น เช่น คนมีความสุขมากขึ้นเพราะอาชญากรรมลดลง หรือภาวะเศรษฐกิจดีขึ้นทำให้คนหางานง่ายขึ้น ในการคำนวณผลลัพธ์ส่วนเกินนี้ ควรเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มที่ได้รับและไม่ได้รับประโยชน์จากกิจกรรม เพื่อหาค่าประมาณที่ใกล้เคียงกับกลุ่มเป้าหมายให้มากที่สุด (2) ผลลัพธ์ทดแทน (Displacement) หมายถึง กรณีที่ผลลัพธ์เชิงบวกสำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มหนึ่ง ถูกชดเชยด้วยผลลัพธ์เชิงลบสำหรับกลุ่มอื่น เช่น หากมีคนหนึ่งได้งานทำ อาจแปลว่าคนอื่นต้องตกงาน กิจกรรมเพื่อสังคมขนาดเล็กหรือในประเด็นที่ยากอาจไม่จำเป็นต้องคำนวณผลลัพธ์ทดแทนนี้ เนื่องจากมีขนาดเล็ก (3) ผลจากปัจจัยอื่น (Attribution) เป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากการดำเนินงานของหน่วยงานหรือโครงการอื่น ๆ ที่มีส่วนร่วมในการสร้างผลลัพธ์นี้ขึ้นมา และ (4) อัตราการลดลงของประโยชน์ (Drop-Off) ในการประเมิน ผลลัพธ์ทางสังคมในอนาคตที่เกิดขึ้นตลอดช่วงเวลามากกว่า 1 ปี ควรพิจารณาว่าผลลัพธ์จะดำรงอยู่ได้นานเพียงใด มีอัตราการลดลงเท่าใดต่อปี โดยอาจคาดคะเนจากงานวิจัยหรือเอกสารทางเศรษฐศาสตร์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แม่นยำ (Moody et al., 2015; Kanjanawasee, 2016)

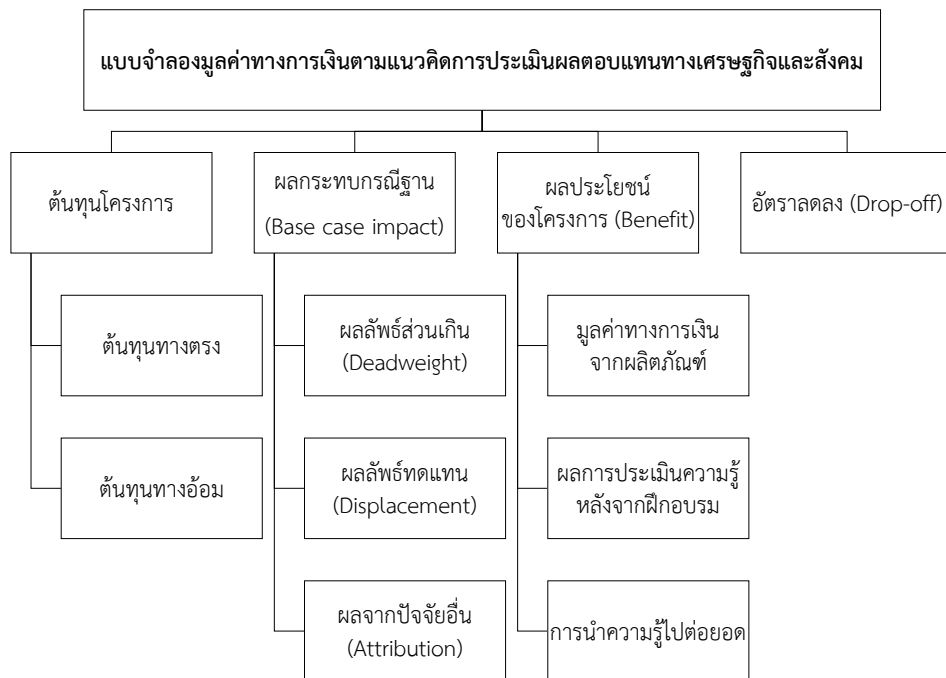
การวิเคราะห์เพื่อประเมินผลตอบแทนทางสังคม สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในกรณีของการจัดการฝึกอบรมหลักสูตรฝึกอบรมต่าง ๆ โดยการดำเนินงานสามารถแบ่งออกเป็นกรอบการทำงาน การกำหนดขอบเขต และวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งรวมถึงผู้เข้าร่วมการอบรม ผู้จัดการโครงการ วิทยากร และกลุ่มผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้จากผู้เข้าร่วมอบรม นอกจากนี้ การจัดทำแผนที่ผลกระทบ (Impact mapping) ที่ครอบคลุม (1) ปัจจัยนำเข้า (Input) ซึ่งหมายถึง ทรัพยากรที่ถูกนำมาใช้ในโครงการฝึกอบรม (2) กิจกรรม (Activity) ซึ่งเป็นการดำเนินการภายในโครงการฝึกอบรม (3) ผลผลิต (Output) ซึ่งหมายถึง ผลที่เกิดขึ้นจากโครงการฝึกอบรม (4) ผลลัพธ์ (Outcome) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับผู้ได้รับประโยชน์จากโครงการ และ (5) ผลกระทบ (Impact) หมายถึง การที่ผู้ได้รับประโยชน์จากโครงการฝึกอบรมสามารถสร้างผลกระทบต่อสังคม เศรษฐกิจ และประเทศ โดยกลุ่มผู้ได้รับประโยชน์ดังกล่าวอาจเป็นนักลงทุน องค์กร หรือผู้ประกอบการที่เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมอบรม หลักการคำนวณความรู้ที่เกิดขึ้นจากการอบรม (Knowledge) คือ นำคะแนนการประเมินตนเองด้านความรู้หลังฝึกอบรม (Post) - ความรู้ก่อนฝึกอบรม (Pre) โดยความรู้ก่อนฝึกอบรม (Pre) คือ ผลลัพธ์ส่วนเกิน (Deadweight) รวมกับผลจากปัจจัยอื่น (Attribution) หากผลการคำนวณมีค่าเท่ากับ 0 หรือต่ำกว่า 0 ลงไปถือว่าไม่เกิดความรู้และจะไม่นำมาวิเคราะห์การแปลงค่าทางการเงินมีตัวอย่างดังตาราง (Phasiphon, 2017)

ตารางที่ 1 ตัวอย่างการวิเคราะห์เพื่อประเมินผลตอบแทนทางสังคมในโครงการที่เข้าลักษณะการฝึกอบรม

ผู้รับการอบรม	Pre (เต็ม 1 คะแนน)	Post (เต็ม 1 คะแนน)	ผลคะแนน (post- pre)	ผลการประเมิน	ค่าแปลงทางการเงินของความรู้ จากการอบรม (บาท)
1	0	10	10	เกิดความรู้	$(10/10) \times 1,000 = 1,000$
2	1	10	9	เกิดความรู้	$(9/10) \times 1,000 = 900$
3	5	5	0	ไม่เกิดความรู้	ไม่นำไปวิเคราะห์
4	5	1	-4	ไม่เกิดความรู้	ไม่นำไปวิเคราะห์

การประเมินผลการตอบแทนทางสังคมของโครงการ สามารถใช้ทฤษฎีแห่งการเปลี่ยนแปลง (Theory of change) หรือ ToC มาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวางแผน การดำเนินงาน และการประเมินผลโครงการหรือโปรแกรม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจและแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมที่ดำเนินการ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น และผลกระทบที่ต้องการในระยะยาว ทฤษฎีนี้ช่วยให้ผู้ดำเนินโครงการสามารถสร้างแผนที่การเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนและเป็นระบบ ทำให้สามารถติดตามและประเมินผลความสำเร็จของโครงการได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Weiss, 1995; Anderson, 2005) องค์ประกอบสำคัญของทฤษฎีแห่งการเปลี่ยนแปลงคือ (1) การระบุปัญหาและเป้าหมาย เป็นการวิเคราะห์ปัญหาที่ต้องการแก้ไข โดยการระบุสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาและกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน (2) การออกแบบกิจกรรม เป็นการระบุและออกแบบกิจกรรมที่จำเป็นต้องดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ (3) การเชื่อมโยงผลลัพธ์ เป็นการระบุความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรม ผลลัพธ์ระยะสั้น ผลลัพธ์ระยะกลาง และผลกระทบระยะยาว เพื่อแสดงความเชื่อมโยงระหว่างเป้าหมาย แผนงาน กิจกรรม และผลลัพธ์ของโครงการ และ (4) การประเมินผล เป็นการเปรียบเทียบระหว่างผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผลลัพธ์ที่คาดหวัง ทำให้สามารถปรับปรุงและปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ได้ตามความจำเป็น นอกจากนี้ เป็นการสร้างความโปร่งใสและความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความไว้วางใจในโครงการ

จากแนวคิดการวัดประเมินผลตอบแทนทางสังคมและทฤษฎีแห่งการเปลี่ยนแปลงข้างต้น ผู้วิจัยได้กำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

3. วิธีการศึกษา

3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยนี้อาศัยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียที่ให้ความยินยอมให้เก็บรวบรวมข้อมูล การกำหนดผู้ที่มีส่วนได้เสียโดยเรียงลำดับความสำคัญตามระดับผลกระทบต่อการดำเนินโครงการ ตามกรอบการประเมินผลลัพธ์และผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคม (Olsen & Nicholls, 2005) มีประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

ประชากร

- 1) ผู้ให้ทุนดำเนินโครงการซึ่งเป็นผู้บริหารแหล่งทุน จำนวน 5 คน
- 2) ผู้ดำเนินโครงการเป็นผู้ที่ออกแบบ วางแผน และจัดทำกิจกรรมของโครงการ จำนวน 11 คน

3) ผู้เข้าร่วมโครงการประกอบไปด้วย กลุ่มที่ 1 เป็นผู้เรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของจังหวัดในภาคเหนือตอนบน จำนวน 429 คน ที่เข้าเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านระบบ MOOC กลุ่มที่ 2 ผู้เรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของจังหวัดในภาคเหนือตอนบน จำนวน 250 คน ที่เข้าร่วมการฝึกอบรมพัฒนาความรู้ และกลุ่มที่ 3 ผู้เรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของจังหวัดในภาคเหนือตอนบน จำนวน 421 คน ที่เข้าร่วมกิจกรรมการประกวดผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมทางการศึกษา

4) ครูผู้สอนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานของจังหวัดในภูมิภาคเหนือตอนบน จำนวน 84 คน

กลุ่มตัวอย่าง

1) ผู้ให้ทุนดำเนินโครงการซึ่งเป็นผู้บริหารแหล่งทุน จำนวน 5 คน ทำการเก็บข้อมูลทั้งหมดจากประชากร โดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

2) ผู้ดำเนินโครงการเป็นผู้ที่ออกแบบ วางแผน และจัดทำกิจกรรมของโครงการ จำนวน 11 คน ซึ่งทำการเก็บข้อมูลทั้งหมดจากประชากรโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

3) ผู้เข้าร่วมโครงการได้มาจากการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างการวิจัย โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป G*power ที่อำนาจการทดสอบที่ระดับ .80 ระดับความเชื่อมั่นที่ .95 โดยกลุ่มที่ 1 จะต้องใช้กลุ่มตัวอย่างไม่น้อยกว่า 200 คน พบว่า มีผู้เรียนที่เข้าเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านระบบ MOOC สมัครใจให้ข้อมูลที่ครบถ้วนเป็นจำนวน 337 คน กลุ่มที่ 2 จะต้องใช้กลุ่มตัวอย่างไม่น้อยกว่า 80 คน พบว่า มีผู้เรียนที่เข้าร่วมการฝึกอบรมพัฒนาความรู้สมัครใจให้ข้อมูลที่ครบถ้วน จำนวน 144 คน และกลุ่มที่ 3 จะต้องใช้กลุ่มตัวอย่างไม่น้อยกว่า 200 คน พบว่า มีผู้เรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมการประกวดผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมทางการศึกษา จำนวน 345 คนสมัครใจให้ข้อมูลที่ครบถ้วน

4) ครูผู้สอนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน จะต้องใช้กลุ่มตัวอย่างไม่น้อยกว่า 40 คน พบว่า มีครูผู้สอนสมัครใจให้ข้อมูลที่มีความครบถ้วนเป็นจำนวน 69 คน ซึ่งประชากรและกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดสรุปได้ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

รายการ	ประชากร (คน)	ขนาดกลุ่มตัวอย่างขั้นต่ำ ที่คำนวณได้จากโปรแกรม G*power	กลุ่มตัวอย่าง (คน)
1) ผู้ให้ทุนดำเนินโครงการ	5	ใช้ประชากรทั้งหมด	5
2) ผู้ดำเนินโครงการ	11	ใช้ประชากรทั้งหมด	11
3) ผู้เรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของจังหวัดในภาคเหนือตอนบน ที่เข้าร่วมพัฒนาตนเองในระบบ MOOC	429	200	337
4) ผู้เรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของจังหวัดในภาคเหนือตอนบน ที่เข้าร่วมอบรมพัฒนาความรู้	200	80	144
5) ผู้เรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของจังหวัดในภาคเหนือตอนบน ที่เข้าร่วมอบรมที่เข้าร่วมโครงการประกวดนวัตกรรม	421	200	345
6) ครูผู้สอนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานของจังหวัดในภาคเหนือ ตอนบนที่เข้าร่วมโครงการ	84	40	69

3.2 พื้นที่และระยะเวลาที่เก็บรวบรวมข้อมูล

เป็นนักเรียนและครูระดับการศึกษามัธยมศึกษาตอนต้น (ม.1-3) ในเขตภาคเหนือตอนบนประกอบไปด้วยจังหวัด เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน แม่ฮ่องสอน พะเยา แพร่ และน่าน โดยเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างวันที่ 1 เมษายน 2566 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2567 ที่เข้าร่วมกิจกรรมในโครงการและสมัครใจให้ข้อมูล

3.3 วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้อาศัยวิธีการวิจัยตามแนวคิดการประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคม 10 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 กำหนดขอบเขตของการวิเคราะห์ผลกระทบเชิงเศรษฐกิจและสังคมของโครงการ ขอบเขตภายในโครงการนี้ ได้แก่ การพัฒนานักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของจังหวัดในภาคเหนือตอนบน ที่ดำเนินการตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน

2566 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2567 และประชุมกับผู้ดำเนินโครงการในการร่วมกันกำหนดกลุ่มผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการที่จะนำมาใช้วิเคราะห์ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคม

ขั้นตอนที่ 2 กำหนดผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการ อาศัยการเรียงจากลำดับความสำคัญที่ระดับผลกระทบที่มีต่อการดำเนินโครงการตามกรอบการประเมินผลลัพธ์และผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคม (Olsen & Nicholls, 2005) จำนวน 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีอิทธิพลต่อโครงการมากที่สุด (Key informant stakeholder) ประกอบด้วย (1) ผู้ให้ทุนดำเนินโครงการ จำนวน 5 คน และ (2) ผู้ดำเนินโครงการ จำนวน 11 คน เนื่องจากเป็นผู้ที่ให้ทุนกำหนดทิศทาง นโยบาย และกระบวนการดำเนินการโครงการทั้งหมด โดยกลุ่มตัวอย่างการวิจัยกลุ่มนี้ ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดทุกหน่วย กลุ่มที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลหลัก หมายถึง เป็นกลุ่มที่ผลิตผลลัพธ์โดยตรงจากโครงการ (Primary stakeholder) ประกอบด้วย (1) เป็นผู้เรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของจังหวัดในภาคเหนือตอนบน จำนวน 337 คน ที่เข้าเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านระบบ MOOC (2) ผู้เรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของจังหวัดในภาคเหนือตอนบน จำนวน 144 คน ที่เข้าร่วมการฝึกอบรมพัฒนาความรู้ และ (3) ผู้เรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของจังหวัดในภาคเหนือตอนบน จำนวน 345 คน ที่เข้าร่วมกิจกรรมการประกวดผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมทางการศึกษา โดยกลุ่มตัวอย่างการวิจัยกลุ่มนี้ ผู้วิจัยอาศัยการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างตามแนวคิดของ Cohen (1996) เพื่อให้ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนเพียงพอน่าเชื่อถือ มีอำนาจการทดสอบสูง (.80) มีความคลาดเคลื่อนต่ำ (.05) เป็นตัวแทนที่ดีของประชากร กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มผลผลิตของโครงการทางอ้อม หรือ Secondary stakeholder หมายถึง เป็นผู้ที่ได้รับผลลัพธ์เชิงบวกและลบจากการดำเนินการของโครงการซึ่งเป็นครูผู้สอนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่เข้าร่วมโครงการ จำนวน 69 คน กลุ่มตัวอย่าง การวิจัยกลุ่มนี้ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลอาศัยการสอบถามความสนใจและคัดเฉพาะผลการให้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์มีคุณภาพ และนำเชื่อถือมาใช้ในการวิจัย

ขั้นตอนที่ 3 กำหนดปัจจัยนำเข้าของโครงการ ผู้วิจัยอาศัยหลักการวิเคราะห์ต้นทุนของโครงการของ Buathong et al., (2021) มาวิเคราะห์ปัจจัยนำเข้าจำแนกเป็น ปัจจัยด้านทรัพยากรมนุษย์ เป็นปัจจัยที่ขับเคลื่อนโครงการ การวิจัยนี้ผู้ที่ขับเคลื่อนโครงการประกอบไปด้วย ผู้ดำเนินโครงการ จำนวน 11 คน เวลาในการดำเนินโครงการอาศัยกรอบเวลาการดำเนินโครงการตามสัญญาผู้ให้ทุน ระยะเวลา 1 ปีงบประมาณ 2567 ต้นทุนของโครงการ หมายถึง มูลค่าเงินทั้งหมดที่ใช้ในการดำเนินโครงการ โดยลักษณะของต้นทุนโครงการมี 2 ประเภท คือ ต้นทุนโดยตรงของโครงการคือ งบประมาณที่ได้รับจัดสรรให้ดำเนินโครงการและต้นทุนทางอ้อมหมายถึง แรงงาน ทักษะหรือจำนวนเงินอื่นที่ไม่ได้ระบุในงบประมาณหลักแต่ถูกนำมาใช้ในการดำเนินโครงการ

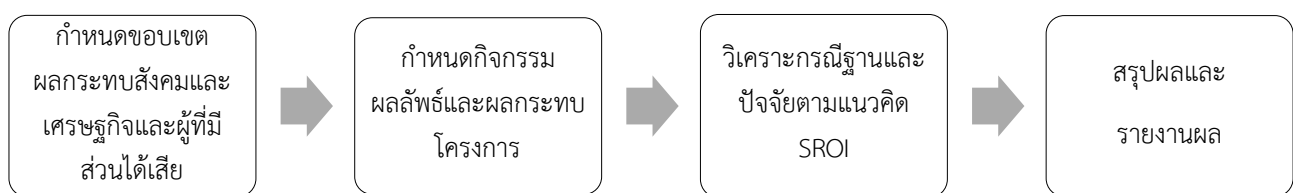
ขั้นตอนที่ 4 กำหนดกิจกรรมของโครงการ เพื่อนำไปใช้ในการประมวลผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคม จะต้องเป็นกิจกรรมหลักที่ส่งผลการเปลี่ยนแปลงไปยังผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียของโครงการ การวิจัยนี้กำหนดกิจกรรมของโครงการตามนิยามของกิจกรรมของโครงการคือ กระบวนการดำเนินกิจกรรมตามวัตถุประสงค์ของโครงการและผลลัพธ์ที่คาดหวังของโครงการตามแนวคิดของ Olsen and Nicholls (2005) กิจกรรมที่นำมาใช้กำหนดผลลัพธ์ของโครงการ ประกอบด้วย (1) การสร้างแพลตฟอร์ม MOOC (2) การจัดการฝึกอบรมการสร้างทักษะในยุคศตวรรษที่ 21 และ (3) การจัดการประกวดนวัตกรรมและการเป็นผู้ประกอบการ

ขั้นตอนที่ 5 กำหนดผลลัพธ์ของโครงการ กำหนดจากการดำเนินการใช้ทรัพยากรภายในกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการ โดยผลลัพธ์ดังกล่าวจะต้องสร้างความเปลี่ยนแปลงไปยังกลุ่มผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียของโครงการ พิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยนำเข้ากับผลผลิตของโครงการตามแนวคิดทฤษฎีแห่งการเปลี่ยนแปลงของ Weiss (1995) และ Anderson (2005) ผู้วิจัยทำการประชุมร่วมกับผู้ดำเนินโครงการ ร่วมกันกำหนดผลลัพธ์ที่คาดหวังและผลผลิตของโครงการที่นำคำนวณในการวิจัยนี้ ประกอบด้วย (1) ความรู้ของนักเรียนที่เกิดขึ้นจากการฝึกอบรมพัฒนาทักษะในยุคศตวรรษที่ 21 (2) นวัตกรรมที่เกิดจากการฝึกอบรม (3) มูลค่าของนวัตกรรมที่เกิดจากการฝึกอบรม และ (4) การพัฒนาวิชาชีพของผู้ดำเนินโครงการและผู้เข้าร่วมโครงการ

ขั้นตอนที่ 6 กำหนดผลกระทบของโครงการ เป็นการกำหนดสิ่งที่เปลี่ยนแปลงนอกเหนือไปจากผลของการดำเนินการ ในกิจกรรมหลักของโครงการตามแนวคิดของ Anderson (2005) ประกอบไปด้วย มูลค่าทางเศรษฐกิจของนวัตกรรมและครูผู้สอนที่เข้าร่วมกิจกรรมการประกวดนวัตกรรม และประสบการณ์ไปพัฒนาผู้เรียนและพัฒนาตำแหน่งวิชาการหรือวิทยฐานะ

ขั้นตอนที่ 7 กำหนดหลักฐานของผลลัพธ์และมูลค่าทางการเงิน เป็นการหาหลักฐานของผลลัพธ์ของโครงการและการกำหนดมูลค่าทางการเงินที่เกิดจากโครงการ

ขั้นตอนที่ 8 การวิเคราะห์กำหนดกรณีฐาน หรือ Based case scenario เป็นแนวคิดหนึ่งในการกำหนดผลกระทบต่อการคำนวณต้นทุนของโครงการ เพื่อไม่ให้ผลลัพธ์ของโครงการที่เกินจริง ควรตรวจสอบปัจจัยอื่นที่ส่งผลต่อผลลัพธ์ของโครงการ ซึ่งเป็นปัจจัยที่ไม่ได้เกิดจากโครงการ ในการคำนวณปัจจัย ผู้วิจัยได้อาศัยแนวคิดหลายแนวคิดประกอบกัน แนวคิดที่นำมาใช้อาศัยการพิจารณาการคำนวณที่สอดคล้องกับโครงการที่มีการฝึกอบรมของ Buathong et al., (2021), Kanjanawasee, (2016) และ Phasiphon (2017) (1) ผลลัพธ์ส่วนเกิน (Deadweight) เป็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นอยู่แล้วถึงแม้ว่าไม่มีโครงการการ ก็เกิดผลลัพธ์ไปยังกลุ่มผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการนี้ คำนวณจากพื้นฐานเดิมของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย การที่ผู้ดำเนินโครงการนำเอาความรู้ทักษะเดิมที่มีอยู่ก่อนดำเนินการมาใช้ การที่นักเรียนผู้เข้าร่วมโครงการมีทักษะในศตวรรษที่ 21 เกิดจากปัจจัยอื่น เช่น การเรียนพิเศษ กิจกรรมอื่นที่เข้าร่วมจากความสนใจส่วนตัวแต่ไม่ใช่เกิดจากโครงการในการวิจัยนี้ เป็นต้น (2) ผลลัพธ์ทดแทน (Displacement) เป็นผลลัพธ์ของโครงการที่ส่งผลกระทบเชิงลบกับโครงการอื่น หรือกิจกรรมอื่นที่มีความเกี่ยวเนื่องในเนื้อหาที่สัมพันธ์กับโครงการที่ดำเนินการ (3) ผลจากปัจจัยอื่น (Attribution) เป็นผลลัพธ์ของการดำเนินโครงการที่เกิดขึ้นจากผลการดำเนินการจากโครงการอื่น องค์การอื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันกับโครงการนี้ เช่น การที่ครูหรือนักเรียนในโครงการนี้ได้รับการพัฒนาฝึกอบรมในโครงการอื่นที่มีเนื้อหาเดียวกันหรือคล้ายคลึงกับโครงการนี้ ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์โครงการและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการประเมินผลตอบแทนเชิงเศรษฐกิจและสังคมกำหนดผลลัพธ์ส่วนเกิน (Deadweight) ผลลัพธ์ทดแทน (Displacement) และผลจากปัจจัยอื่น (Attribution) แล้วเสนอไปยังคณะผู้ดำเนินโครงการเพื่อตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสมโดยการสนทนากลุ่ม หลังจากนั้นทำการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลผลลัพธ์ส่วนเกินที่ไม่ได้เกิดจากโครงการนี้มาลบการผลลัพธ์ที่เกิด เพื่อสกัดให้เห็นผลลัพธ์ที่แท้จริง จากขั้นตอนการดำเนินการข้างต้นสรุปได้ ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

โดยสูตรที่สำคัญในการวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยนี้ เป็นสูตรของ Buathong et al., 2021, Kanjanawasee (2016) และ Phasiphon (2017) มีรายละเอียดดังนี้

- 1) สูตรการคำนวณอัตราส่วนของผลตอบแทนเชิงเศรษฐกิจและสังคม (SROI)

$$SROI = \frac{\text{Sum of Present Value of Outcomes}}{\text{Sum of Present Value of Total cost}}$$

- 2) สูตรในการคำนวณหา Present Value

$$\text{Present Value} = \frac{C_t}{(1+i)^t}$$

เมื่อ	C_t	คือ	ผลลัพธ์ที่ประเมินเป็นตัวเงินสุทธิจากงบประมาณ
	t	คือ	ระยะเวลาเป็นปี
	i	คือ	อัตราคิดลด

ขั้นตอนที่ 9 เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการคำนวณผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับเศรษฐกิจและสังคมเกินจริง (Over claim) ผู้วิจัยคำนวณอัตราส่วนของผลตอบแทนเชิงเศรษฐกิจและสังคม (SROI) ผู้วิจัยนำต้นทุนทั้งหมดที่คำนวณได้ หักลบกับผลลัพธ์ส่วนเกิน (Deadweight) ซึ่งเป็นผลรวมของผลลัพธ์ส่วนเกิน (Deadweight) ผลลัพธ์ทดแทน (Displacement) และผลจากปัจจัยอื่น (Attribution)

ขั้นตอนที่ 10 วิเคราะห์ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคม ของโครงการพัฒนาทักษะในยุคศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นมูลค่าคาดการณ์ในอนาคต 5 ปีข้างหน้าคือ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2568-2571 โดยอาศัยแนวคิดของ Kanjanawasee (2016) และ Phasiphon (2017) ที่ระบุถึงต้นทุนการดำเนินโครงการในอนาคต จะมีมูลค่าลดลงตามความผันผวนของค่าเงินและอัตราเงินเฟ้อ การคำนวณอัตราลดลง (Drop-Off) ตามข้อมูลของธนาคารแห่งประเทศไทย ปีงบประมาณ พ.ศ. 2566 มีค่าเท่ากับร้อยละ 2.17 ดังนั้น มูลค่างบประมาณของโครงการ จะลดลงอย่างต่อเนื่องปีละ ร้อยละ 2.17

3.4 เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล

1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้ประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการ สำหรับผู้ดำเนินโครงการ จำนวน 1 ฉบับ โดยเป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ที่มีการสอบถามแบบให้ตรวจสอบรายการ คำถามปลายเปิด แยกเป็นตอนที่ 1 สอบถามข้อมูลทั่วไป สอบถามเพศ อายุ และประสบการณ์ทำงาน และตอนที่ 2 สอบถามเกี่ยวกับบทบาท และการดำเนินการตามบทบาทหน้าที่ของนักวิจัยในโครงการ ประกอบด้วย การสอบถามต้นทุนทางอ้อมที่ใช้ในการดำเนินการโครงการ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการในโครงการ การขอตำแหน่งวิชาการ การเลื่อนเงินเดือน ผลลัพธ์ส่วนเกิน (Deadweight) ผลลัพธ์ทดแทน (Displacement) และผลจากปัจจัยอื่น (Attribution) เป็นแบบสอบถามแบบปลายเปิดให้เขียนข้อมูลอธิบายประกอบ ในกรณีที่กลุ่มตัวอย่างสมัครใจให้เข้าสัมภาษณ์ผู้วิจัยทำการสอบถามและบันทึกข้อมูลด้วยการบันทึกเสียง

2) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้ประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการ สำหรับครูที่เข้าร่วมโครงการ จำนวน 1 ฉบับ เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ที่มีการสอบถามแบบให้ตรวจสอบรายการ คำถามปลายเปิด แยกเป็นตอนที่ 1 สอบถามข้อมูลทั่วไป สอบถามเพศ อายุ ภูมิลำเนา ระดับชั้น และขนาดของสถานศึกษา และตอนที่ 2 สอบถามเกี่ยวกับผลลัพธ์และสิ่งที่ได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมในโครงการ ประกอบด้วย ความรู้ที่ได้รับ การนำความรู้ที่ได้ไปถ่ายทอด มูลค่าของนวัตกรรมที่ส่งประกวด การสอบถามต้นทุนทางอ้อมที่ใช้ในการดำเนินการโครงการ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการในโครงการ ผลลัพธ์ส่วนเกิน (Deadweight) ผลลัพธ์ทดแทน (Displacement) และผลจากปัจจัยอื่น (Attribution) ในกรณีที่กลุ่มตัวอย่างสมัครใจให้เข้าสัมภาษณ์ผู้วิจัยทำการสอบถามและบันทึกข้อมูลด้วยการบันทึกเสียง

3) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้ประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการ สำหรับผู้เรียนที่เข้าร่วมโครงการ จำนวน 1 ฉบับ เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ที่มีการสอบถามแบบให้ตรวจสอบรายการ คำถามปลายเปิด แยกเป็นตอนที่ 1 สอบถามข้อมูลทั่วไป สอบถามเพศ อายุ ภูมิลำเนา และระดับชั้นที่กำลังศึกษา และตอนที่ 2 สอบถามเกี่ยวกับข้อมูล ผลลัพธ์และสิ่งที่ได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมในโครงการ ประกอบด้วย ความรู้ที่ได้รับ การนำความรู้ที่นำไปถ่ายทอด มูลค่าของนวัตกรรมที่ส่งประกวด การสอบถามต้นทุนทางอ้อมที่ใช้ในการดำเนินการโครงการ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการในโครงการ ผลลัพธ์ส่วนเกิน (Deadweight) ผลลัพธ์ทดแทน (Displacement) และผลจากปัจจัยอื่น (Attribution) ในกรณีที่กลุ่มตัวอย่างสมัครใจให้เข้าสัมภาษณ์ผู้วิจัยทำการสอบถามและบันทึกข้อมูลด้วยการบันทึกเสียง

4. ผลการศึกษา

การศึกษาผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการพัฒนาทักษะในยุคศตวรรษที่ 21 ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในภาคเหนือ สรุปผลการศึกษาดังนี้

4.1 ผลการสร้างแบบจำลองมูลค่าทางการเงินตามแนวคิดการประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการพัฒนาทักษะในยุคศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

ต้นทุนโครงการ ประกอบด้วย ต้นทุนทางตรง จำนวน 3,235,900 บาท เป็นงบประมาณที่ได้รับการจัดสรรจากทุนโดยตรงจากองค์กรที่ให้ทุนดำเนินโครงการ และต้นทุนทางอ้อม โดยต้นทุนทางอ้อม ประกอบด้วย (1) ผู้ช่วยผู้ดำเนินโครงการที่ไม่ได้จัดจ้างในโครงการซึ่งได้ใช้ไปจำนวน 6 ชั่วโมง จึงมีการแปลงค่าเป็นตัวเงินโดยอาศัยการเทียบเคียงจากเงินเดือนผู้ช่วยนักวิจัยในโครงการทั่วไปเป็นฐาน ดังนั้นเงินเดือนผู้ช่วยนักวิจัยทั่วไปเดือนละ 15,000 บาท ในหนึ่งเดือนทำงานวันละ 6 ชั่วโมง 20 วันรวม 120 ชั่วโมงต่อเดือน คิดเป็นเงินรายชั่วโมง ($15,000/120 = 125$ บาท) คิดเป็น 750 บาท (2) ต้นทุนจากวัสดุอุปกรณ์ที่นำมาใช้ในการดำเนินโครงการนี้นอกจากเหนือจากงบประมาณทางตรงพบว่า มีการนำวัสดุ อุปกรณ์ที่นอกเหนือจากโครงการมาใช้ในการทำโครงการนี้ทั้งหมด 50,000 บาท และ (3) ต้นทุนทางองค์ความรู้ ผู้ดำเนินโครงการต้องไปอบรมพัฒนาตนเองเพื่อให้มีองค์ความรู้มาดำเนินโครงการ รวมทั้งสิ้น 156 ชั่วโมง ดังนั้น ผู้วิจัยอาศัยหลักการเทียบเคียงมูลค่าค่าลงทะเบียนของการพัฒนาบุคลากรของรัฐ ตามระเบียบของกระทรวงการคลัง ค่าใช้จ่ายรายหัวต่อ 1 การฝึกอบรมคือ 10,000 บาท การอบรมไม่เกิน 3 วัน ซึ่งมีชั่วโมงอบรม 15 ชั่วโมง (Ministry of Finance, 2012) ดังนั้น คิดเป็นชั่วโมงละ 667.67 บาท โครงการนี้ใช้เวลาในการพัฒนาตนเองเพื่อนำองค์ความรู้มาใช้ในการดำเนินโครงการรวม 156 ชั่วโมง คิดเป็นเงิน 104,156.52 บาท ต้นทุนทางอ้อมรวมทั้งหมด 154,906.52 บาท รวมกับต้นทุนทางตรง 3,235,900 บาท สรุปต้นทุนโครงการนี้ คือ 3,545,713.04 บาท

4.2 การวิเคราะห์ผลกระทบกรณีฐาน (Base case impact)

1) การคำนวณผลลัพธ์ส่วนเกิน (Deadweight) ได้แก่

(1) การแปลงค่าเป็นตัวเงินอาศัยจำนวนนักเรียนกับจำนวนชั่วโมงที่เข้าแหล่งสารสนเทศ เพื่อศึกษาเรียนรู้เนื้อหาเช่นเดียวกันกับโครงการนี้ โดยอาศัยค่าลงทะเบียนเรียนพิเศษหรือนอกเหนือจากโรงเรียนเฉลี่ยชั่วโมงละ 350 บาท อิงจากผลงานวิจัยของ Wutthimongkolpanit (2016) ที่ทำวิจัยรายจ่ายค่าเรียนพิเศษทั่วไป เฉลี่ยชั่วโมงละ 350 บาท พบว่า นักเรียนที่เข้าในโครงการมีชั่วโมงในการศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองในหัวข้อที่เข้าอบรมก่อนเข้าร่วมกิจกรรมในโครงการพบว่า มีนักเรียนจำนวน 3 คน ใช้เวลาศึกษาด้วยตนเองจากสื่อ YouTube และคลังความรู้จากสถาบันของเอกชน จำนวน 3 คน ใช้เวลาศึกษาจำนวนทั้งสิ้น 20 ชั่วโมง คิดเป็นมูลค่าทางการเงิน 7,000 บาท

(2) การแปลงค่าเป็นตัวเงินอาศัยจำนวนครูกับจำนวนชั่วโมงที่เข้าแหล่งสารสนเทศ เพื่อศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหาเช่นเดียวกันกับที่โครงการจัดฝึกอบรม โดยอาศัยอัตรารายได้ของครูสอนพิเศษและค่าลงทะเบียนเรียนพิเศษหรือนอกเหนือจากโรงเรียนเฉลี่ยชั่วโมงละ 350 บาท อิงจากผลงานวิจัยของ Wutthimongkolpanit (2016) ที่ทำวิจัยรายจ่ายค่าเรียนพิเศษทั่วไปเฉลี่ยชั่วโมงละ 350 บาท พบว่าครูที่เข้าในโครงการมีชั่วโมงในการศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองเกี่ยวกับหัวข้อที่อบรมก่อนเข้าร่วมกิจกรรมในโครงการพบว่าครูจำนวน 5 คนใช้เวลาศึกษาด้วยตนเองจากสื่อ YouTube และคลังความรู้จากสถาบันของรัฐ สืบจากสำนักพิมพ์แบบเรียนที่ขายตามห้างสรรพสินค้าและร้านหนังสือทั่วไปจำนวน 5 คน ใช้เวลาศึกษาคนละ 10 ชั่วโมง รวมเป็นจำนวนทั้งสิ้น 50 ชั่วโมง คิดเป็นมูลค่าทางการเงิน 17,500 บาท ผลลัพธ์ส่วนเกิน (Deadweight) ของโครงการนี้เป็นจำนวนเงิน 24,500 บาท

2) การคำนวณผลลัพธ์ทดแทน (Displacement) การวิจัยนี้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกนักเรียนและครู ที่เข้าร่วมโครงการไม่พบการเสียโอกาสที่เกิดจากการเข้าร่วมโครงการ การกำหนดผลลัพธ์ทดแทนที่เกิดขึ้นในโครงการนี้คิดจากความรู้ ทักษะสมรรถนะของนักเรียนและครูที่เสียโอกาสไปอันเนื่องจากการเข้ากิจกรรมทั้งหมดในโครงการนี้ ผู้วิจัยทำการเทียบเคียงนิยามและขอบเขตของการคำนวณผลลัพธ์ทดแทนจากโครงการของภาครัฐหรือโครงการทางสังคม ตามงานวิจัยของ Moronk and Klimowicz (2021) มาใช้ในการวิจัย

3) การคำนวณผลจากปัจจัยอื่น (Attribution) การคำนวณผลจากปัจจัยอื่นผู้วิจัยอาศัยแนวคิดการกำหนดขอบเขตผลจากปัจจัยอื่น (Attribution) ของ Buathong et al., (2021) รายละเอียดเป็นดังนี้

(1) การแปลงค่าใช้จ่ายในการเข้าร่วมกิจกรรมอื่นที่มีลักษณะเดียวกันกับโครงการ อาศัยการแปลงค่าจากงบประมาณอุดหนุนการเข้ากิจกรรมพัฒนาผู้เรียนของนักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ของ Office of the Basic

Education Commission (2023) คิดเป็น 897 บาทต่อคนต่อโครงการ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า มีนักเรียนได้รับการอบรมในโครงการอื่นจำนวน 5 คน ๆ ละ 1 ครั้ง คิดเป็นค่าใช้จ่าย 4,485 บาท

(2) การแปลงค่าใช้จ่ายในการเข้าร่วมกิจกรรม หรือการได้รับการฝึกอบรมของครูผู้สอนอาศัยระเบียบงบประมาณของ Office of the Basic Education Commission (2023) ตามกรอบงบประมาณพัฒนาข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา จะได้รับการจัดสรรงบประมาณเพื่อฝึกอบรมพัฒนาตนเอง 4,000 บาทต่อคนต่อกิจกรรม ไม่เกิน 2 กิจกรรมต่อปีงบประมาณ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า มีครูจำนวน 3 คน ได้รับการพัฒนาตนเองจากโครงการอื่นที่จัดโดยต้นสังกัด 4 ครั้ง คิดเป็นค่าใช้จ่าย 12,000 บาท สรุปผลจากปัจจัยอื่นที่เกิดขึ้นในโครงการ รวม 16,485 บาท

ผลลัพธ์ส่วนเกิน (Deadweight) เกิดจากผลรวมของ ผลลัพธ์ส่วนเกิน (Deadweight) มีมูลค่าเท่ากับ 24,500 บาท ผลจากปัจจัยอื่น (Attribution) จำนวน 16,485 บาท รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน 40,895 บาท โดยผู้วิจัยจะนำไปลบกับผลประโยชน์ของโครงการที่มีการกำหนดและวิธีการคำนวณ รายละเอียดดังตารางที่ 3

4.3 การวิเคราะห์ผลประโยชน์ของโครงการ (Benefit)

1) มูลค่าทางการเงินของสมรรถนะความรู้ความสามารถของผู้เรียนที่เข้าร่วมเรียนรู้แพลตฟอร์ม MOOC ที่โครงการสร้างขึ้นโดยอาศัยสัดส่วนคะแนนที่ผู้เข้าเรียนเข้าเรียนกับงบประมาณที่ใช้ในการผลิต MOOC โครงการนี้ใช้งบประมาณในการสร้างผลิต MOOC ทั้งสิ้น 423,000 บาท การคำนวณต้นทุนอาศัยการกำหนดต้นทุนอย่างง่ายของ Salvatore (2004) คำนวณจากสัดส่วนระหว่างต้นทุนที่ใช้กับจำนวนผู้เข้ามาใช้บริการครั้งแรก ดังนั้น มีนักเรียนเข้าศึกษา จำนวน 429 คน แต่มีจำนวนนักเรียน เข้าศึกษาครบตามเงื่อนไขของหลักสูตรแพลตฟอร์ม จำนวน 337 คน จึงคำนวณจาก $423,000/337 = 1,275.96$ ดังนั้น แพลตฟอร์ม MOOC ของโครงการจะใช้งบประมาณ 1,275.96 บาทต่อผู้เข้าเรียน 1 คน ซึ่งต่ำกว่าจำนวนเงินที่ผู้เรียนทั่วไปสมัครใจจ่ายเพื่อเรียนรู้ตามผลงานวิจัยของ Ruksamphus et al. (2023) ที่ระบุว่าเงิน จำนวน 2,500 บาท เป็นเงินที่ผู้เรียนเต็มใจจ่ายเพื่อการเรียนการสอนในระบบ MOOC ผู้วิจัยจึงนำ 1,275.96 มาใช้ในการกำหนดต้นทุนของแพลตฟอร์ม MOOC นอกจากนี้ แพลตฟอร์ม MOOC กำหนดไว้ว่าผู้ผ่านการทดสอบเกณฑ์ร้อยละ 70 จึงจะได้รับเกียรติบัตร ผลการประเมินการเข้าเรียนในแพลตฟอร์ม MOOC พบว่า มีผู้เข้าเรียนครบหลักสูตร ทำใบงาน ชิ้นงาน และสอบผ่านเกณฑ์ได้รับเกียรติบัตร การวิจัยนี้พบว่า มีนักเรียน จำนวน 253 คน สอบผ่านเกณฑ์ จึงเกิดมูลค่าเท่ากับ 322,817.88 บาท ตามแนวคิดการแปลงความรู้หลังการฝึกอบรมเป็นมูลค่าทางการเงินของ Phasiphon (2017)

2) แพลตฟอร์มออนไลน์ของโครงการได้ถูกขยายผลต่อยอดนอกเหนือจากโครงการ โดยถูกนำไปใช้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนานักเรียนในโรงเรียนต้นแบบของโรงเรียนในจังหวัดปทุมธานี จำนวน 6 โรงเรียน มีนักเรียนจำนวน 180 คน ได้เข้าเรียนรู้ ทำแบบฝึกหัด ส่งชิ้นงาน และสอบผ่านเกณฑ์ตามกำหนด ดังนั้น จากต้นทุนการผลิตแพลตฟอร์มนี้คือ 1,275.96 บาทต่อคน จึงเกิดมูลค่าเท่ากับ 229,672.80 บาท ตามแนวคิดการแปลงความรู้หลังการฝึกอบรมเป็นมูลค่าของ Phasiphon (2017)

3) แพลตฟอร์มออนไลน์ของโครงการได้ถูกนำไปเผยแพร่ในเว็บไซต์แบบเปิด ซึ่งมีผู้เข้าชมจนครบหลักสูตร จำนวน 352 คน ดังนั้น ต้นทุนการผลิตแพลตฟอร์มนี้คือ 1,275.96 บาทต่อคน จึงเกิดมูลค่าเท่ากับ 689,018.40 บาท

4) มูลค่าทางการเงินจากผลงานนวัตกรรมที่ได้จากการร่วมการฝึกอบรม ผู้วิจัยอาศัยการคำนวณต้นทุนอย่างง่ายของ Salvatore (2004) คำนวณจากสัดส่วนระหว่างงบประมาณทั้งหมดในการดำเนินโครงการกับจำนวนผลลัพธ์ที่เกิดจากโครงการ โครงการนี้ใช้งบประมาณในการฝึกอบรมทั้งหมด 180,460 บาท เกิดผลลัพธ์ที่ผ่านเกณฑ์ตามมาตรฐานของโครงการ จำนวน 36 นวัตกรรม $180,460/36 = 5,012.78$ ดังนั้น ต้นทุนของโครงการนี้คือ 5,012.78 บาทต่อหนึ่งนวัตกรรม นักเรียนที่เข้าร่วมฝึกอบรมได้สร้างนวัตกรรม จำนวน 40 นวัตกรรม มีนวัตกรรมที่ผ่านเกณฑ์การประเมินคุณภาพนวัตกรรม จำนวน 11 นวัตกรรม ดังนั้น จึงเกิดมูลค่าคิดเป็น 55,140.58 บาท ตามแนวคิดการแปลงความรู้ ทักษะ หรือผลลัพธ์อื่น ๆ ที่เกิดจากการฝึกอบรมเป็นมูลค่าทางการเงินของ Phasiphon (2017)

5) มูลค่าทางการเงินของการนำนวัตกรรมที่ได้จากกิจกรรมการแข่งขันประกวดนวัตกรรม จากการประกวดนวัตกรรมต่อยอดเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกนักเรียนที่เข้าร่วมประกวดนวัตกรรมของโครงการ พบว่า ครูที่ปรึกษาและนักเรียนร่วมพัฒนาแล้วนำไปต่อยอดเพิ่มรายได้ นวัตกรรมที่ได้จากค่ายนวัตกรรมถูกนำไปพัฒนาต่อยอดเพิ่มมูลค่า จำนวน 21 ทีม โดยเฉลี่ยผลิตทีมละ 3 ชิ้น แล้วทำการคำนวณต้นทุนและกำหนดราคาขาย เมื่อคิดเฉลี่ยพบว่าแต่ละ

ทีมจะมีนวัตกรรมที่มีต้นทุนที่คำนวณจากค่าผลิตเฉลี่ยทีมละ 10,558.82 บาทต่อทีม ดังนั้น เมื่อนำนวัตกรรมดังกล่าวไปขาย จะได้เงินจำนวนทั้งสิ้น 221,735.22 บาท

6) มูลค่าการนำองค์ความรู้ไปใช้พัฒนาตนทางวิชาชีพของผู้ดำเนินโครงการ ผู้ดำเนินในโครงการนำผลงานนี้ไปใช้พัฒนาการปฏิบัติงานจนทำให้ได้รับการเลื่อนเงินเดือน จำนวน 3 คน รวมกันแล้วทั้ง 3 คน ได้รับการขึ้นเงินเดือนจำนวน 9,000 บาทต่อเดือน โดยโครงการนี้มีระยะเวลาในการดำเนินการ 12 เดือน ดังนั้นมูลค่าที่เกิดจะเท่ากับ 108,000 บาท

7) มูลค่าการนำองค์ความรู้ไปใช้พัฒนาตนทางวิชาชีพของครูที่เข้าร่วมโครงการพบว่า จากการนำองค์ความรู้ นวัตกรรมไปพัฒนาการเรียนการสอน การปฏิบัติงานพบว่า เป็นองค์ประกอบในการพิจารณาเลื่อนขั้นเงินเดือนของข้าราชการครู จำนวน 8 คน รวมเป็นเงิน 8,050 บาทต่อเดือน โครงการนี้มีระยะเวลาในการดำเนินการ 12 เดือน มูลค่าที่เกิดเท่ากับ 96,600 บาท

8) มูลค่าการนำองค์ความรู้จากโครงการไปใช้ในการขอกำหนดตำแหน่งวิทยฐานะของข้าราชการครู ซึ่งเป็นครูที่ เข้าร่วมโครงการพบว่า มีครู 3 คน นำองค์ความรู้จากโครงการไปใช้ขอวิทยฐานะชำนาญการ ซึ่งผ่านเกณฑ์การประเมิน 3 คน โดยวิทยฐานะชำนาญการจะได้ค่าตอบแทน จำนวน 3,500 บาทต่อเดือนต่อคน จำนวน 12 เดือน ดังนั้น คิดเป็นมูลค่าเท่ากับ 126,000 บาท นอกจากนี้ มีครูจำนวน 2 คน นำองค์ความรู้จากโครงการไปใช้ขอวิทยฐานะชำนาญการพิเศษซึ่งผ่านเกณฑ์ โดยวิทยฐานะชำนาญการพิเศษจะได้ค่าตอบแทน จำนวน 11,200 บาทต่อเดือนต่อคน เป็นระยะเวลา 12 เดือน คิดเป็นมูลค่า เท่ากับ 268,800 บาท สรุปได้ว่าการพัฒนาทางวิชาชีพของครูผู้เข้าร่วมโครงการ รวมเป็นเงิน 394,800 บาท

9) มูลค่าของการนำองค์ความรู้ไปพัฒนาเป็นหนังสือ ตำรา หรือแหล่งการเรียนรู้อื่น ๆ ของผู้ดำเนินโครงการ พบว่า มีจำนวน 4 คน นำองค์ความรู้ที่เกิดจากการทำวิจัยในโครงการนี้ไปเป็นกรณีศึกษาและตัวอย่างในหนังสือตำราจำนวน 5 คน โดยราคาหนังสือเฉลี่ย 350 บาทต่อเล่ม ซึ่งมีนักศึกษานำไปใช้เรียน จำนวน 450 คน จึงคิดเป็นเงินทั้งหมด 157,500 บาท

10) มูลค่าของการนำองค์ความรู้ไปขยายผลเป็นวิทยากรของผู้ดำเนินโครงการพบว่า มีจำนวน 6 คน นำไปใช้บรรยาย พิเศษรวมเป็นจำนวน 144 ชั่วโมง ซึ่งการเทียบเคียงมูลค่ารายชั่วโมงอาศัยระเบียบของ Ministry of Finance (2012) ว่าด้วย ค่าสมนาคุณวิทยากรที่เป็นคณาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษามีค่าสมนาคุณในการบรรยายชั่วโมงละ 1,200 บาท ดังนั้น เกิดมูลค่า ทั้งสิ้น 172,800 บาท

11) มูลค่าของการนำองค์ความรู้จากโครงการไปขยายผลเป็นวิทยากรบรรยายให้กับเพื่อนร่วมวิชาชีพพบว่า มีครู ที่เข้าร่วมโครงการจำนวน 26 คนนำไปใช้บรรยายรวมเป็นจำนวน 312 ชั่วโมง ดังนั้น เทียบเคียงระเบียบของ Ministry of finance (2012) ว่าด้วยค่าสมนาคุณวิทยากรบรรยายกรณีที่เป็นข้าราชการครูหรือบุคคลที่สังกัดหน่วยงานของรัฐ ให้ค่าสมนาคุณ 800 บาทต่อหนึ่งชั่วโมง จึงเกิดมูลค่าทั้งสิ้น 249,600 บาท

12) มูลค่าของการองค์ความรู้จากโครงการไปขยายผลพบว่า ครูในโครงการนำองค์ความรู้ที่ได้จากการเข้าร่วมกิจกรรม ในโครงการออกแบบการจัดกิจกรรม โดยพัฒนาเป็นแผนกิจกรรมการเรียนรู้พร้อมสื่อประกอบการจัดการเรียนรู้ จากการสัมภาษณ์พบว่า มีครู จำนวน 21 คน นำไปพัฒนาเป็นแผนการจัดการเรียนรู้สำหรับนักเรียน จำนวน 172 แผน ผู้วิจัย ทำการเทียบเคียงมูลค่าแผนการสอน จากฐานข้อมูลบัญชีกำหนดสื่อการเรียนการสอนสำหรับเลือกใช้ในสถานศึกษาของ Office of the basic education commission (2023) พบว่ามีค่าเฉลี่ย 350 บาทต่อ 1 แผน ดังนั้น จึงคิดเป็นมูลค่า 60,200 บาท

13) มูลค่าของการที่ครูที่เข้าร่วมกิจกรรมในโครงการนำแพลตฟอร์มออนไลน์ของโครงการนำไปใช้พัฒนาผู้เรียนได้เอง จึงไม่จำเป็นต้องมีกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนตามเนื้อหาที่ฝึกอบรมของโครงการ ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการจัดค่ายและ ค่าตอบแทนวิทยากรมาบรรยายแก่ผู้เรียนในโรงเรียนจำนวน 26 โรงเรียน โรงเรียนละ 1-2 โครงการรวมเป็นจำนวน 36 โครงการ ดังนั้นโครงการในการอบรมพัฒนาผู้เรียนตามระเบียบของ Ministry of Finance (2012) ในการจัดอบรม 1 ครั้ง จะใช้งบประมาณโดยเฉลี่ย 30,000 บาทต่อโครงการ คิดเป็นเงิน 1,080,000 บาท

ผู้วิจัยขอสรุปความเชื่อมโยงระหว่างผลประโยชน์ของโครงการ (Benefit) กับกิจกรรมของโครงการนี้ เพื่อให้เกิด ความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ความเชื่อมโยงระหว่างผลประโยชน์ของโครงการ (Benefit) กับกิจกรรมของโครงการ

กิจกรรมของโครงการ	การวิเคราะห์ผลประโยชน์ของโครงการ (Benefit)
กิจกรรมการสร้างแพลตฟอร์มออนไลน์แบบเปิด เพื่อพัฒนาทักษะในยุคศตวรรษที่ 21	1) มูลค่าทางการเงินของสมรรถนะความรู้ความสามารถของผู้เรียนที่เข้าร่วมเรียนรู้แพลตฟอร์ม MOOC
	2) แพลตฟอร์มออนไลน์ของโครงการได้ถูกขยายผลต่อยอดนอกเหนือจากโครงการ
	3) แพลตฟอร์มออนไลน์ของโครงการได้ถูกนำไปเผยแพร่ในเว็บไซต์แบบเปิด
กิจกรรมการจัดประกวดการแข่งขันนวัตกรรมและการเป็นผู้ประกอบการ	4) มูลค่าทางการเงินจากผลงานนวัตกรรมที่ได้จากการร่วมการฝึกอบรม
	5) มูลค่าทางการเงินของการนำนวัตกรรมที่ได้จากกิจกรรมการแข่งขันประกวดนวัตกรรมจากการประกวดนวัตกรรมต่อยอดเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ
	6) มูลค่าการนำองค์ความรู้ไปใช้พัฒนาตนทางวิชาชีพของผู้ดำเนินโครงการ
	7) มูลค่าการนำองค์ความรู้ไปใช้พัฒนาตนทางวิชาชีพของครูที่เข้าร่วมโครงการ
	8) มูลค่าการนำองค์ความรู้จากโครงการไปใช้ในการขอกำหนดตำแหน่งวิทยฐานะของข้าราชการครู
	9) มูลค่าของการนำองค์ความรู้ไปพัฒนาเป็นหนังสือ ตำรา แหล่งการเรียนรู้อื่น ของผู้ดำเนินโครงการ
	10) มูลค่าของการนำองค์ความรู้ไปขยายผลเป็นวิทยากรของผู้ดำเนินโครงการ
	11) มูลค่าของการนำองค์ความรู้จากโครงการไปขยายผลเป็นวิทยากรบรรยายให้กับเพื่อนร่วมวิชาชีพ
	12) มูลค่าของการองค์ความรู้จากโครงการไปขยายผล
	13) มูลค่าของการที่ครูที่เข้าร่วมกิจกรรมในโครงการนำแพลตฟอร์มออนไลน์

4.4 อัตราลดลง (Drop-off)

ผู้วิจัยได้ทำการกำหนดอัตราการลดลงที่อิงนิยามของการลดลงของงบประมาณของภาครัฐ จะแปรผันไปตามอัตราเงินเฟ้อของประเทศ หรือแปรผันไปตามความจำเป็นของการจัดโครงการที่สอดคล้องกับสภาพสภาวะ ดังแนวคิดของ Kanjanawasee (2016) ดังนั้น อัตราเงินเฟ้อของประเทศไทยตามข้อมูลของธนาคารแห่งประเทศไทยปีงบประมาณ 2566 มีค่าเท่ากับ ร้อยละ 2.17 (Ministry of Finance, 2012) แนวโน้มมูลค่าของงบประมาณจะลดลงปีละ ร้อยละ 2.17 ของงบประมาณทั้งหมด นอกจากนี้ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความเห็นสอดคล้องกันว่าแนวโน้มที่หน่วยงานภาครัฐจะส่งเสริมความรู้ลักษณะเดียวกันกับโครงการนี้ อีกทั้งจากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการมีความต้องการที่จะใช้องค์ความรู้ขยายต่อยอดในปีถัดไป ร้อยละ 5 ของจำนวนผู้สัมภาษณ์เชิงลึกทั้งหมด ดังนั้นอัตราการเพิ่มขึ้นของผลกระทบฐานมูลค่ารวมปัจจุบัน (Total present base case impact) เท่ากับร้อยละ 5 ต่อปี

จากที่กล่าวทั้งหมดในผลการวิจัยข้อที่ 1 ผู้วิจัยขอสรุปผลการสร้างแบบจำลองมูลค่าทางการเงินตามแนวคิดการประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการพัฒนาทักษะในยุคศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แบบจำลองมูลค่าทางการเงินตามแนวคิดการประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการ

รายการ	จำนวนเงิน (บาท)
1) ต้นทุนโครงการ (Cost)	
1) ต้นทุนทางตรง	3,235,900
2) ต้นทุนทางอ้อม (ผู้ช่วยนักวิจัยวัสดุอุปกรณ์ที่นอกเหนือจากโครงการ, การฝึกอบรมพัฒนาตนเอง)	154,906.52
ต้นทุนรวมปัจจุบัน (Total present cost)	3,545,713.04
2) ผลกระทบกรณีฐาน (Base case impact)	
2.1) ผลลัพธ์ส่วนเกิน (Deadweight)	
1) ความสนใจของผู้เรียนที่มีต่อเนื้อหาที่โครงการฝึกอบรม	7,000.00
2) ความสนใจของครูที่มีต่อเนื้อหาที่โครงการฝึกอบรม	17,500.00

รายการ	จำนวนเงิน (บาท)
2.2) ผลลัพธ์ทดแทน (Displacement)	
ไม่มี	0.00
2.3) ผลจากปัจจัยอื่น (Attribution)	
1) การเข้าร่วมกิจกรรมอื่นที่มีลักษณะเดียวกันกับโครงการของนักเรียน	4,485.00
2) การเข้าร่วมกิจกรรมอื่นที่มีลักษณะเดียวกันกับโครงการของครู	12,000.00
ผลกระทบกรณีฐานมูลค่ารวมปัจจุบัน (Total present base case impact)	40,985.00
3) ผลประโยชน์ของโครงการ (Benefit)	
3.1) มูลค่าทางการเงินของของนักเรียนที่เรียนด้วยแพลตฟอร์ม MOOC ที่โครงการสร้างขึ้น	322,817.88
3.2) แพลตฟอร์มออนไลน์ของโครงการได้ถูกนำไปใช้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนานักเรียนในโรงเรียน จังหวัดปทุมธานี	229,672.80
3.3) มูลค่าทางการเงินของแพลตฟอร์มออนไลน์ของโครงการได้ถูกนำไปเผยแพร่ในเว็บไซต์แบบเปิด	689,081.40
3.4) มูลค่าทางการเงินจากผลงานนวัตกรรมที่ได้จากเข้าฝึกอบรมจากโครงการ	55,140.58
3.5) มูลค่าทางการเงินของการนำนวัตกรรมที่ได้จากโครงการไปพัฒนาต่อยอดเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ	221,735.22
3.6) มูลค่าการนำองค์ความรู้ไปใช้พัฒนาตนทางวิชาชีพของผู้ดำเนินโครงการ	108,000.00
3.7) มูลค่าการนำองค์ความรู้ไปใช้พัฒนาตนทางวิชาชีพของครูที่เข้าร่วมโครงการ	69,600.00
3.8) มูลค่าการนำองค์ความรู้จากโครงการไปใช้ในการขอกำหนดตำแหน่งวิทยฐานะของครูที่เข้าร่วมโครงการ	394,800.00
3.9) มูลค่าของการนำองค์ความรู้ไปพัฒนาเป็นหนังสือ ตำรา หรือแหล่งการเรียนรู้อื่น ๆ ของผู้ดำเนินโครงการ	157,500.00
3.10) มูลค่าของการนำองค์ความรู้ไปขยายผลเป็นวิทยากรของผู้ดำเนินโครงการ	172,800.00
3.11) มูลค่าของการนำองค์ความรู้จากโครงการไปขยายผลเป็นวิทยากรบรรยายให้กับเพื่อนร่วมวิชาชีพ ของครูที่เข้าร่วมโครงการ	249,600.00
3.12) มูลค่าของการรณรงค์ความรู้จากโครงการไปขยายผลของครูที่เข้าร่วมโครงการ โดยต่อยอดเป็นสื่อ แผนการสอน	60,200.00
3.13) มูลค่าของการที่ครูที่เข้าร่วมกิจกรรมในโครงการนำแพลตฟอร์มออนไลน์ของโครงการนำไปลดรายจ่าย ในการจัดกิจกรรมที่สัมพันธ์กับโครงการ	1,080,000.00
ผลประโยชน์ปัจจุบันสุทธิ (Total present benefit)	376,9962.88

จากแบบจำลองมูลค่าทางการเงินตามแนวคิดการประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการ สามารถสรุปผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการพัฒนาทักษะในยุคศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น คำนวณผลตอบแทนทางเศรษฐกิจจากการนำผลประโยชน์ปัจจุบันสุทธิ (376,9962.88 บาท)หารด้วยต้นทุนรวมปัจจุบัน (3,545,713.04 บาท) มีค่าเท่ากับ 1.063 ซึ่งหมายถึง เมื่อลงทุนโครงการนี้ไปทุก 1 บาท จะสร้างประโยชน์แก่หน่วยงานการศึกษา โรงเรียน ครู นักเรียน ผู้ปกครองและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นเป็นมูลค่าเพิ่ม 1.063 บาท

4.5 ผลการวิเคราะห์ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการพัฒนาทักษะในยุคศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

ผลการวิเคราะห์ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการพัฒนาทักษะในยุคศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น อาศัยการคำนวณจากสัดส่วนของผลประโยชน์สุทธิกับต้นทุนของโครงการ รายละเอียดดังตารางที่ 5

แผนที่ผลลัพธ์และตัวชี้วัด ผลกระทบเชิงเศรษฐกิจ สังคมของโครงการ	มูลค่าปัจจุบัน จำนวนเงิน (บาท)	มูลค่าคาดการณ์ในอนาคต				
		ปีงบประมาณ พ.ศ. 2568	ปีงบประมาณ พ.ศ. 2569	ปีงบประมาณ พ.ศ. 2569	ปีงบประมาณ พ.ศ. 2570	ปีงบประมาณ พ.ศ. 2571
อัตราลดลง (Drop-off)	0	2.17%	4.34%	6.51%	8.68%	10.85%
ต้นทุนรวม (Total cost)	3,545,713.04	3,474,799.00	3,405,303.00	3,337,197.00	3,270,453.00	3,205,044.00

แผนที่ผลลัพธ์และตัวชี้วัด ผลกระทบเชิงเศรษฐกิจ สังคมของโครงการ	มูลค่าปัจจุบัน	มูลค่าคาดการณ์ในอนาคต				
	จำนวนเงิน (บาท)	ปีงบประมาณ พ.ศ. 2568	ปีงบประมาณ พ.ศ. 2569	ปีงบประมาณ พ.ศ. 2569	ปีงบประมาณ พ.ศ. 2570	ปีงบประมาณ พ.ศ. 2571
ผลกระทบกรณีฐานมูลค่า รวม (Total base case impact)	40,985.00	41394.85	41808.8	42226.89	42649.16	43075.65
ผลประโยชน์สุทธิ (Total present benefit)	376,9962.88	3,958,461.00	4,156,384.00	4,364,203.00	4,582,413.00	4,811,534.00
ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ และสังคม (Social return on investment : SROI)	1.063	1.127	1.208	1.295	1.388	1.487

จากตารางแสดงให้เห็นว่าผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการมีค่าเท่ากับ 1.063 หมายถึง เมื่อลงทุนโครงการนี้ไป 1 บาทจะได้รับผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมคิดเป็น 1.063 บาท เมื่อพิจารณาถึงมูลค่าคาดการณ์ในอนาคตจากการคิดจากอัตราเงินเพื่อทำให้มูลค่าของต้นทุนลดลงประกอบกับปัจจัยอื่นที่ทำให้มูลค่าของโครงการลดลง เช่น การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา การมีหน่วยงานอื่นดำเนินโครงการที่เข้าลักษณะเดียวกันในอัตราลดลงปีละร้อยละ 2.17 แต่ในทางตรงกันข้ามจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้เข้าร่วมโครงการมีแนวโน้มอยากให้โครงการมีต่อเนื่องและพัฒนาทักษะในยุคศตวรรษที่ 21 ต่อเนื่องร้อยละ 5 ต่อปีทำให้เกิดผลประโยชน์เพิ่มขึ้นปีละร้อยละ 5 ดังนั้นหากดำเนินโครงการนี้อย่างต่อเนื่องจะเกิดผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยหากดำเนินการต่อเนื่อง 5 ปี ไปจนถึงปีงบประมาณ 2571 เมื่อลงทุนโครงการนี้ไปทุก 1 บาทจะสร้างประโยชน์แก่หน่วยงานการศึกษา โรงเรียน ครู นักเรียน ผู้ปกครองและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นเป็นมูลค่าเพิ่ม 1.487 บาท

5. อภิปรายผล

5.1 ผลการสร้างแบบจำลองมูลค่าทางการเงินตามแนวคิดการประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการพัฒนาทักษะในยุคศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

ประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ (1) ต้นทุนโครงการ (2) ผลกระทบกรณีฐาน และ (3) ผลประโยชน์ของโครงการ เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบพบว่า การออกแบบจำลองมูลค่าทางการเงินด้านต้นทุนโครงการผู้วิจัยกำหนดตามแนวคิดของ Goggins Spielholz and Nothstein (2008) ที่ระบุถึงการวิเคราะห์ต้นทุนกับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น การกำหนดต้นทุนการดำเนินโครงการจะต้องคำนึงถึงต้นทุนอื่นที่ผู้ดำเนินโครงการนำมาใช้โดยนอกเหนือจากงบประมาณทางตรง ผู้ดำเนินโครงการอาจอาศัยทรัพยากรอื่น หรือทรัพยากรที่มีอยู่แล้วมาใช้ตามความเคยชิน เพื่อให้การคำนวณผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมถูกต้องเที่ยงตรงกับความเป็นจริงมากยิ่งขึ้นจะต้องตรวจสอบทรัพยากรอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับโครงการแต่ถูกนำมาใช้ในการดำเนินโครงการ หลักการนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Hopkins et al. (2023) ได้พัฒนาโครงการพัฒนาโปรแกรมการดูแลสุขภาพของผู้ป่วยสูงอายุในประเทศอังกฤษ โดยหลังจากการดำเนินโครงการเสร็จสิ้นแล้วทำการตรวจสอบผลสัมฤทธิ์ของโปรแกรมหักล้างมาสร้างผลตอบแทนต่อสังคมและเศรษฐกิจอย่างไร การวิเคราะห์ต้นทุนกับผลประโยชน์ของโครงการดังกล่าวอาศัยการได้รับการสนับสนุนงบประมาณโดยตรง โรงพยาบาลศูนย์การแพทย์เวลส์ และวิเคราะห์ต้นทุนอื่นซึ่งเป็นอุปกรณ์ทางการแพทย์ บุคลากรที่มีอยู่เดิมซึ่งถูกนำมาใช้โดยที่ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งในงบประมาณเป็นต้นทุนทางอ้อมที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เดิมของโรงพยาบาล ทำให้ได้ข้อเสนอแนะในการกำหนดตัวงบประมาณในปีงบประมาณถัดไป

การกำหนดผลลัพธ์ส่วนเกิน จากการคำนวณสิ่งที่ผู้เข้าร่วมโครงการมีอยู่เดิมซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับผลลัพธ์ของโครงการ ผู้วิจัยอาศัยเก็บข้อมูลจากการเข้ารับการฝึกอบรมเนื้อหาที่เข้าลักษณะเดียวกันกับโครงการ ซึ่งหลักการวิเคราะห์ ผู้วิจัยนำเอาหลักการของ Nicholls et al. (2012) เพื่อไม่ให้คำนวณผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมที่คาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง จำเป็นต้องตรวจสอบว่า มีปัจจัยใดบ้างที่ทำให้เกิดผลลัพธ์ส่วนเกินซึ่งเกิดจากปัจจัยอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกันกับการดำเนินโครงการ เช่น ประสบการณ์เดิมของผู้เข้าร่วมโครงการ อุปกรณ์ วัสดุ กำลังคนอื่น ๆ ความสนใจอื่น ๆ ของผู้เข้าร่วมโครงการ และ

สิ่งอำนวยความสะดวกหรือสาธารณูปโภคพื้นฐานที่มีอยู่ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่ส่งผลให้เกิด ผลลัพธ์ซึ่งไม่ได้เกิดจากการดำเนินโครงการ เช่นเดียวกับงานวิจัยของ Lombardo et al. (2019) ทำการศึกษาผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมขององค์กรไม่แสวงหาผลกำไรในประเทศกลุ่มเศรษฐกิจยุโรป พบว่าการกำหนดกรอบแนวคิดหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าแผนที่จำลองการตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคม จะต้องตรวจสอบผลลัพธ์ส่วนเกินออกจากผลลัพธ์ที่เกิดจากโครงการอย่างชัดเจน เพื่อให้เกิดความคลาดเคลื่อนในการประมาณค่าผลลัพธ์ของโครงการ แหล่งที่มาของผลลัพธ์ส่วนเกินจะเกิดจากปัจจัยอื่น ๆ ที่ส่งผลให้เกิดผลลัพธ์ในโครงการ โดยปัจจัยนั้นไม่ได้นำมาใช้เป็นปัจจัยนำเข้าของโครงการตั้งแต่แรกเริ่มโครงการ เช่น การดำเนินงานในโครงการอื่น ๆ ที่ส่งผลเชิงบวกมายังโครงการ นโยบายของรัฐและท้องถิ่นที่เป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดผลลัพธ์ในโครงการ เป็นต้น

การกำหนดผลประโยชน์ของโครงการในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยอาศัยนิยามขอบเขตของการระบุขอบผลประโยชน์ของโครงการของ Nicholls et al. (2012) การกำหนดผลประโยชน์ของโครงการจะต้องกำหนดเป็นไปตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการ โดยต้องเป็นผลที่เกิดขึ้นแท้จริงอันเกิดจากการดำเนินโครงการ การได้มาซึ่งการกำหนดผลลัพธ์จะต้องกำหนดเป้าหมายก่อนการดำเนินโครงการที่ชัดเจน มีการออกแบบวางแผนการดำเนินโครงการ ผลลัพธ์อีกประการหนึ่งคือเป็นผลจากการดำเนินตามกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโครงการ โดยหลักคิดดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ Ariza-Montes et al. (2021) ได้ทำการศึกษาผลตอบแทนทางสังคมและเศรษฐกิจจากการประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยวในประเทศไทย การวิจัยนี้มุ่งตรวจสอบการดำเนินการส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลท้องถิ่น ว่าส่งผลประโยชน์ทางสังคมมากน้อยเพียงใด ในการกำหนดขอบเขตและนิยามของโครงการนี้ มีการวิเคราะห์กิจกรรมและผลที่เกิดขึ้นของแต่ละกิจกรรมในการส่งเสริมการท่องเที่ยว ตลอดจนตรวจสอบผลลัพธ์ เช่น กำไร การบริโภค การโรงแรม ร้านอาหาร การขนส่ง เป็นต้น ว่ากำไรเหล่านั้นมีปฏิสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องจากโปรแกรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวหรือไม่อย่างไร วิธีการดังกล่าวทำให้สามารถสกัดเฉพาะผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจริงจากการดำเนินโครงการและได้สารสนเทศที่ชัดเจน สามารถนำไปใช้ทำนายแผนการส่งเสริมการท่องเที่ยวได้อย่างแม่นยำ

5.2 แบบจำลองมูลค่าทางการเงินตามแนวคิดการประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการ พัฒนาการการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่จัดโดยมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง

ประกอบด้วย (1) ต้นทุนโครงการ (2) การวิเคราะห์ผลกระทบกรณีฐาน (Base case impact) (3) การวิเคราะห์ผลประโยชน์ของโครงการ (Benefit) และ (4) อัตราลดลง (Drop-off) ทำให้สามารถวิเคราะห์ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการมีค่าเท่ากับ 1.063 หมายถึง เมื่อลงทุนโครงการนี้ไป 1 บาทจะได้รับผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมคิดเป็น 1.063 บาท หากได้รับการสนับสนุนให้ดำเนินโครงการนี้ต่อไปอีกในระยะ 5 ปี จะส่งผลตอบแทนทางสังคมระหว่าง 1.127-1.487 บาทต่อการลงทุนจากโครงการ 1 บาท ผลตอบแทนทางสังคมที่คำนวณได้ดังกล่าว บ่งชี้ว่าโครงการสามารถสร้างคุณค่าให้กับสังคมได้มากกว่าเม็ดเงินที่ลงทุน แม้ว่าผลตอบแทนจะไม่สูงมาก แต่ยังคงแสดงถึงศักยภาพในการพัฒนาและดำเนินงานต่อเนื่องได้ สอดคล้องกับทฤษฎีผลกระทบทางสังคม (Social impact theory) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าโครงการหรือกิจกรรมทางสังคมสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบเชิงบวกต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและสังคมโดยรวม (Wood & Leighton, 2010)

ในกรณีของโครงการนี้ การลงทุนในการพัฒนาการศึกษาระดับพื้นฐานเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการลงทุนที่ให้ผลกระทบเชิงบวก ทั้งในด้านการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของนักเรียนและการพัฒนาศักยภาพของครูผู้สอน โดยผลลัพธ์ที่วัดได้เป็นค่า SROI เป็นตัวชี้วัดทางการเงินของผลกระทบที่สร้างขึ้นในสังคม นอกจากนี้หากวิเคราะห์เพิ่มเติมยังชี้ให้เห็นว่าหากโครงการนี้ได้รับการสนับสนุนต่อไปในระยะยาว ผลตอบแทนทางสังคมจะเพิ่มขึ้นอยู่ระหว่าง 1.127-1.487 บาทต่อการลงทุน 1 บาท ซึ่งชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของโครงการในการเพิ่มผลตอบแทนในอนาคต การศึกษาของ Millar and Hall (2013) ยังระบุว่าการลงทุนในโครงการพัฒนาการศึกษาในระยะยาวมักจะให้ผลตอบแทนที่เพิ่มขึ้นเมื่อมีการปรับปรุงวิธีการดำเนินโครงการและเพิ่มความร่วมมือกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย อีกทั้งเหตุที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะผู้วิจัยได้วิเคราะห์บริบททั่วไป ลักษณะทั่วไปของโครงการก่อนที่จะออกแบบแบบจำลองมูลค่าทางการเงินตามแนวคิด การประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการพัฒนาการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่จัดโดยมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ได้สอดคล้องกับสภาพเฉพาะของโครงการที่เข้าลักษณะการฝึกอบรม นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังคำนึงถึงกระบวนการบริหารโครงการที่มีลักษณะเฉพาะพิเศษแตกต่างไปจากโครงการทางสังคมทั่วไป ที่ต้องอาศัยการกำหนดบริบท แหล่งที่มาของต้นทุน ผลลัพธ์ส่วนเกินที่อาศัย

การเก็บข้อมูลจากการสะท้อนการปฏิบัติงานที่แท้จริง เช่น การใช้วัสดุ อุปกรณ์ และครุภัณฑ์ที่ไม่ได้อยู่ในโครงการ มาใช้ในการดำเนินการ การวิเคราะห์ผลลัพธ์ส่วนเกินที่สอดคล้องกับธรรมชาติของครูระดับมัธยมศึกษาและนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ที่มีการพัฒนาการเข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ได้ด้วยตนเองโดยไม่จำเป็นต้องเข้าร่วมกิจกรรม รวมไปถึงผู้วิจัยได้กำหนดผลลัพธ์หรือผลประโยชน์ของโครงการที่เกิดขึ้นจริง และเป็นไปตามบริบทการปฏิบัติงานของครูสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานและคณาจารย์ที่ปฏิบัติงานในสถาบันอุดมศึกษา นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังนำแบบจำลองมูลค่าทางการเงินตามแนวคิดการประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคม ให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งภายนอกภายในโครงการ ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญด้านการใช้ SROI พิจารณาตัด เพิ่ม ลด รายการประเมินให้สอดคล้องกับสภาพการปฏิบัติที่แท้จริง จะเห็นได้ว่าผู้วิจัยได้ออกแบบจำลองและประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการพัฒนาการศึกษาในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่จัดโดยมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง เป็นไปหลักการออกแบบการประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีประสิทธิภาพของ Zappala and Lyons (2009) และ Kanjanawasee (2016) ประกอบด้วย (1) หลักการที่ 1 มีการคำนึงถึง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและนำไปเข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณามากที่สุด ความประสงค์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการประเมินผลตอบแทนทางสังคม ซึ่งเป็นการพัฒนามาจากการรายงานเพื่อความยั่งยืน ในเมื่อกิจการเพื่อสังคมยึดเป้าหมายทางสังคมหรือสิ่งแวดล้อมเป็นตัวตั้ง ไม่ได้ยึดผลกำไรของกิจการเป็นตัวตั้ง (2) หลักการที่ 2 ใช้การทำความเข้าใจสิ่งที่มีมีการเปลี่ยนแปลง การประเมินผลกระทบและผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน เป็นการวัดสิ่งที่เปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ดังนั้นจึงต้องให้ความสำคัญกับการบันทึกสิ่งต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป พร้อมทั้งตระหนักด้วยว่าการเปลี่ยนแปลงมีทั้งเชิงบวกและเชิงลบ (3) หลักการที่ 3 ใช้คู่ตัวแทนทางการเงินตีค่าผลลัพธ์สำคัญหรือค่าแทนทางการเงิน (Financial proxy) คือ ค่าประมาณเพื่อแทนมูลค่าทางการเงินของผลลัพธ์ทางสังคมในกรณีที่เรามิทราบค่าการเงินที่แน่นอน ผลลัพธ์ทางสังคมหลายตัวถึงแม้จะไม่ใช้ตัวเงินโดยตรง แต่ก็เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีราคาตลาด (4) หลักการที่ 4 รวบรวมเฉพาะข้อมูลหรือสิ่งที่เป็นสาระสำคัญการประเมินผลกระทบและผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน จะเป็นประโยชน์ก็ต่อเมื่อมีข้อมูลที่เชื่อถือได้และเก็บรวบรวมได้อย่างสม่ำเสมอ แต่การเก็บข้อมูลก็มีต้นทุน ดังนั้นการแยกแยะระหว่างปัจจัยที่สำคัญกับปัจจัยที่ไม่สำคัญจึงเป็นสิ่งจำเป็น และ (5) หลักการที่ 5 หลีกเลี่ยงการกล่าวอ้างเกินจริง

ถึงแม้ว่าผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของการวิจัยนี้ จะบ่งบอกถึงผลตอบแทนที่เป็นบวก แต่การวิเคราะห์นี้ยังมีข้อจำกัดบางประการ เนื่องจากการวัดผลกระทบทางสังคมที่ซับซ้อน อาจไม่สามารถครอบคลุมทุกปัจจัยได้อย่างครบถ้วน ตัวอย่างเช่น การใช้ตัวแทนทางการเงิน (Financial proxies) ในการประเมินมูลค่าผลลัพธ์ทางสังคม อาจไม่สามารถสะท้อนค่าที่แท้จริงในบางกรณี (Arvidson et al., 2013) ทั้งนี้ การรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ยังต้องพึ่งพาข้อมูลที่สามารถเก็บได้ในช่วงเวลาที่จำกัด ซึ่งอาจทำให้ผลลัพธ์ไม่สามารถสะท้อนภาพรวมในระยะยาวได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม การนำแบบจำลอง SROI มาใช้ในการวัดผลตอบแทนทางสังคมในโครงการทางการศึกษา เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการทำความเข้าใจและสื่อสารผลกระทบที่เกิดขึ้นกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของผู้เชี่ยวชาญและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการวิเคราะห์ ยังช่วยเพิ่มความแม่นยำและความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย

6. ข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

- 1) การวิจัยนี้เป็นโครงการทางการศึกษาที่มีการฝึกอบรมและกิจกรรมที่สร้างมูลค่าของผลลัพธ์การฝึกอบรมอย่างต่อเนื่อง จึงไม่เหมาะสมที่นำไปใช้กับโครงการที่มีการดำเนินการระยะสั้น
- 2) การวิจัยนี้เป็นโครงการที่ใช้พัฒนาผู้เรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น การนำวิธีการหรือผลการวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้งานวิจัยอื่นจะต้องคำนึงถึงบริบท เช่น ระดับชั้น ลักษณะโครงการ ความรู้และทักษะที่มุ่งพัฒนา เป็นต้น

6.2 ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) พัฒนาระบบการตีมูลค่าทางการเงินด้วยแหล่งข้อมูลที่ผสมผสานระหว่างหน่วยงานรัฐและหน่วยงานเอกชน ทั้งประเทศไทยและต่างประเทศ

2) นำแบบจำลองมูลค่าทางการเงิน ตามแนวคิดการประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมของการวิจัยนี้ ไปขยายผลหรือทดลองใช้กับบริบทอื่น หรือศึกษาเชิงเปรียบเทียบเพื่อพัฒนาแบบจำลองให้มีความเที่ยงตรงและได้สารสนเทศที่เป็นประโยชน์มากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- Anderson, A. A. (2005). *The community builder's approach to theory of change: A practical guide to theory development*. The Aspen Institute.
- Ariza-Montes, A., Sianes, A., Fernández-Rodríguez, V., López-Martín, C., Ruiz-Lozano, M., & Tirado-Valencia, P. (2021). Social return on investment (SROI) to assess the impacts of tourism: A case study. *Sage Open*, 11(1), 2158244020988733. <https://doi.org/10.1177/2158244020988733>
- Arvidson, M., Lyon, F., McKay, S., & Moro, D. (2013). Valuing the social? The nature and controversies of measuring social return on investment (SROI). *Voluntary Sector Review*, 4(1), 3–18. <https://doi.org/10.1332/204080513X663712>
- Buathong, S., Sarakawi, K., & Phanitcharoen, B. (2021). *Guide to social impact assessment (SIA) and social return on investment (SROI)* [คู่มือการประเมินผลกระทบทางสังคม และผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน]. Bangkok: Puay Ungphakorn Development Institute. (in Thai)
- Cohen, J. (1962). The statistical power of abnormal-social psychological research: A review. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 65(3), 145–153. <https://doi.org/10.1037/h0045186>
- Emerson, J., Wachowicz, J., & Chun, S. (2000). *Social return on investment: Exploring aspects of value creation in the nonprofit sector*. The Box Set: Social Purpose Enterprises and Venture Philanthropy in the New Millennium. The Roberts Foundation.
- Funnell, S. C., & Rogers, P. J. (2011). *Purposeful program theory: Effective use of theories of change and logic models*. Jossey-Bass.
- Goggins, R. W., Spielholz, P., & Nothstein, G. L. (2008). Estimating the effectiveness of ergonomics interventions through case studies: Implications for predictive cost-benefit analysis. *Journal of Safety Research*, 39(3), 339–344. <https://doi.org/10.1016/j.jsr.2008.02.008>
- Goldenberg, M., Kamoji, W., Orton, L., & Williamson, M. (2009). *Social innovation in Canada: An update*. Canadian Policy Research Networks.
- Hopkins, G., Winrow, E., Davies, C., & Seddon, D. (2023). Beyond social prescribing-The use of social return on investment (SROI) analysis in integrated health and social care interventions in England and Wales: A protocol for a systematic review. *PLOS ONE*, 18(2), e0277386. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0277386>
- Kanjanawasee, S. (2016). The evaluation of educational investment return on educational measurement and evaluation in the 21st century [การประเมินผลตอบแทนการลงทุนการศึกษาด้านการวัดประเมินผล การศึกษาในศตวรรษที่ 21]. In the proceedings of the 24th Annual Conference on Evaluation and Research, Thailand (pp. 15-22). (in Thai)
- Lombardo, G., Mazzocchi, A., Rapallo, I., Tayser, N., & Cincotti, S. (2019). Assessment of the economic and social impact using SROI: An application to sport companies. *Sustainability*, 11(13), 3612. <https://doi.org/10.3390/su11133612>

- Martins, J., Branco, F., Gonçalves, R., Au-Yong-Oliveira, M., Oliveira, T., Naranjo-Zolotov, M., & Cruz-Jesus, F. (2019). Assessing the success behind the use of education management information systems in higher education. *Telematics and Informatics*, 38, 182-193.
<https://doi.org/10.1016/j.tele.2018.09.004>
- Millar, R., & Hall, K. (2013). Social return on investment (SROI) and performance measurement. *Public Management Review*, 15(6), 923–941. <https://doi.org/10.1080/14719037.2013.804763>
- Ministry of Finance. (2012, October 1). Announcement of the Ministry of Finance on training expenses, job placement, and domestic and international conferences, B.E. 2555 [ประกาศกระทรวงการคลังเรื่องค่าใช้จ่ายในการฝึกอบรม การจัดหางานการประชุมภายในและต่างประเทศ พุทธศักราช 2555]. *Royal Gazette*, 119 (Special Part 1Ng), 3-45. (in Thai)
- Moody, M., Littlepage, L., & Paydar, N. (2015). Measuring social return on investment: Lessons from organizational implementation of SROI in the Netherlands and the United States. *Nonprofit Management and Leadership*, 26(1), 19-37. <https://doi.org/10.1002/nml.21132>
- Moroń, D., & Klimowicz, M. (2021). Using the social return on investment (SROI) as a measure of the effectiveness of social innovation projects implemented under public policies. *Social Enterprise Journal*, 17(2), 302-327. <https://doi.org/10.1108/SEJ-03-2020-0123>
- Nicholls, J., Lawlor, E., Neitzert, E., & Goodspeed, T. (2012). *A guide to social return on investment*. The SROI Network.
- Office of the Basic Education Commission. (2023). *Regulation of the Ministry of Education on further study, training, field trips, or conducting research within the country* [ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการไปศึกษาเพิ่มเติม ฝึกอบรม ดูงานหรือปฏิบัติการวิจัยภายในประเทศ]. Ministry of Education. (in Thai)
- Olsen, S., & Nicholls, J. (2005). A framework for approaches to SROI analysis. *University of California*.
- Phasiphon, C. (2017). Opening the issues of social return on investment [เปิดประเด็นการประเมินผลตอบแทนทางสังคม]. *Journal of Education*, 45(4), 342-352. (in Thai)
- Rotheroe, N., & Richards, A. (2000). Social return on investment and social enterprise: Transparent accountability for sustainable development. *Social Enterprise Journal*, 3(1), 31–48.
<https://doi.org/10.1108/08270100080000202>
- Ruksamphus, P., Samanthong, K., Chandee, S., & Sukkaew, D. (2023). Breakeven analysis for curriculum management at Rajamangala University of Technology Rattanakosin toward Industry 4.0. [การวิเคราะห์จุดคุ้มทุนเพื่อการจัดการหลักสูตรของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์สู่อุตสาหกรรม 4.0] *Rattanakosin Social Sciences and Humanities Journal*, 5(1), 34-48. (in Thai)
- Salvatore, D. (2004). *Managerial economics in a global economy* (5th ed.). Oxford University Press.
- Vicente, F. R., Zapatera Llinares, A., & Montes Sanchez, N. (2021). Curriculum analysis and design, implementation, and validation of a STEAM project through educational robotics in primary education. *Computer Applications in Engineering Education*, 29(1), 160-174.
<https://doi.org/10.1002/cae.22496>
- Weiss, C. H. (1995). Nothing as practical as good theory: Exploring theory-based evaluation. *Evaluation Practice*, 16(2), 145-157. [https://doi.org/10.1016/0886-1633\(95\)00108-X](https://doi.org/10.1016/0886-1633(95)00108-X)
- Wood, C., & Leighton, D. (2010). *Measuring social value: The gap between policy and practice*. Demos.

- Wutthimongkolpanit, S. (2016). *Factors affecting the decision to purchase additional courses from tutoring institutions by students in grades 1-6* [ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อคอร์สเรียนพิเศษจากสถาบันกวดวิชาของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6] (Master's thesis). Faculty of Commerce and Accountancy, Thammasat University. (in Thai)
- Zappalà, G., & Lyons, M. (2009). Recent approaches to measuring social impact in the third sector: An overview. *Australian Journal of Social Issues*, 44(2), 221-235. <https://doi.org/10.1002/j.1839-4655.2009.tb00135.x>

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์
ปีที่ 48 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2568): 279673

Journal of Social Research and Review
Volume 48 No.1 (January -June 2025): 279673
ISSN 3056-9508 (Online)

การพัฒนารูปแบบเมืองที่เป็นมิตรสำหรับผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี

กนกกุล เพชรอุทัย

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี 84100

ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: Kanokkul.phe@sru.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์และความต้องการในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ วิเคราะห์องค์ประกอบที่สามารถประยุกต์ใช้ในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี และออกแบบแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่ การศึกษาใช้รูปแบบการวิจัยและพัฒนาด้วยเทคนิคการวิจัยแบบผสมผสาน ประกอบด้วย การวิจัยเอกสาร การสำรวจผู้สูงอายุจำนวน 391 คน การสัมภาษณ์เชิงลึก และจัดประชุมกลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 14 คน ได้แก่ ตัวแทนผู้สูงอายุ 5 คน ตัวแทนภาคีหุ้นส่วน 3 คน ผู้นำชุมชน 3 คน และผู้เชี่ยวชาญ 3 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา และการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า สถานการณ์ปัจจุบันของเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี อยู่ในระดับปานกลาง โดยด้านการขนส่งมีความพึงพอใจต่ำที่สุด ผู้สูงอายุมีความต้องการการพัฒนาในระดับมาก โดยเฉพาะด้านการขนส่ง บริการสุขภาพ และพื้นที่สาธารณะ องค์ประกอบการพัฒนาครอบคลุม 8 ด้านตามกรอบองค์การอนามัยโลก ซึ่งต้องปรับให้เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น โดยเฉพาะการพัฒนาระบบรถสองแถวที่มีพื้นต่ำ การปรับปรุงย่านเมืองเก่าและเชื่อมโยงสวนสาธารณะ เกาะลำพูกับชุมชน การส่งเสริมกิจกรรมวัฒนธรรมท้องถิ่น และการบูรณาการระบบบริการสุขภาพระหว่างโรงพยาบาลสุราษฎร์ธานี กับศูนย์สุขภาพชุมชน

การศึกษาได้พัฒนารูปแบบ SURAT THANI Age-friendly City Model ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน การบูรณาการความร่วมมือ และความยั่งยืนในการพัฒนา โดยมีแนวทางดำเนินงาน 3 ระยะ ได้แก่ การเตรียมความพร้อม การดำเนินการพัฒนา และการขยายผลสู่ความยั่งยืน รูปแบบนี้สามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุเทศบาลนครสุราษฎร์ธานีและพื้นที่อื่นที่มีบริบทคล้ายคลึงกัน

คำสำคัญ: เมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ, ผู้สูงอายุ, การพัฒนาเมือง, สุราษฎร์ธานี, การมีส่วนร่วมของชุมชน

วันรับบทความ: 24 เมษายน 2568, วันแก้ไขบทความ: 24 พฤษภาคม 2568, วันตอบรับบทความ: 16 มิถุนายน 2568

Development of an Age-friendly City Model in Surat Thani Municipality

Kanokkul Phetuthai

Faculty of Humanities and Social Sciences, Surat Thani Rajabhat University, Mueang District, Surat Thani Province 84100, Thailand

Corresponding author, E-mail: Kanokkul.phe@sru.ac.th

Abstract

This research aimed to examine the current situation and developmental needs for establishing an Age-friendly city, analyze applicable components for implementation in Surat Thani Municipality, and design development strategies aligned with the local social and cultural context. The study employed a research and development approach utilizing mixed-method research techniques, comprising documentary research, a survey of 391 elderly participants, in-depth interviews, and focus group discussions with 14 key informants, including 5 elderly representatives, 3 stakeholder representatives, 3 community leaders, and 3 experts. Data analysis was conducted using descriptive statistics and qualitative content analysis.

The findings revealed that the status of Age-friendly city development in Surat Thani Municipality was at a moderate level, with transportation services showing the lowest satisfaction scores. The elderly population demonstrated high developmental needs, particularly in transportation, healthcare services, and public spaces. The developmental components encompassed eight domains based on the World Health Organization's framework, which required adaptation to local contexts, specifically: developing low floor songthaew (shared taxi) systems, improving the old town district and connecting Koh Lamphu Public Park with communities, promoting local cultural activities, and integrating healthcare services between Surat Thani Hospital and community health centers.

The study developed the SURAT THANI Age-friendly City Model, which emphasizes multi-sectoral participation, collaborative integration, and sustainable development. The implementation approach consists of three phases: preparation, development of implementation, and expansion toward sustainability. This model can serve as a guideline for developing age-friendly cities in Surat Thani Municipality and other areas with similar contexts.

Keywords: Age-friendly city; Elderly; Urban development; Surat thani; Community participation

Received: April 24, 2025, **Revised:** May 24, 2025, **Accepted:** June 16, 2025

1. บทนำ

ประเทศไทยได้เข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ (Super-aging society) ตั้งแต่ปี 2564 โดยมีประชากรผู้สูงอายุมากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งประเทศ ในปี 2568 ประชากรผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 22.7 หรือประมาณ 15.8 ล้านคน จากประชากรทั้งหมด 69.6 ล้านคน พร้อมกับการคาดการณ์ว่าจะเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 30 ในปี 2583 (National Statistical Office, 2024) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรดังกล่าว ก่อให้เกิดความท้าทายที่ซับซ้อนในการจัดเตรียมโครงสร้างพื้นฐาน สภาพแวดล้อม และระบบบริการต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

แนวคิดเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุขององค์การอนามัยโลก กลายเป็นกรอบแนวคิดที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในบริบทของสังคมสูงวัยปัจจุบัน เนื่องจากเป็นแนวทางที่ได้รับการยอมรับในระดับสากล สำหรับการพัฒนาเมืองให้ตอบสนองต่อความต้องการของผู้สูงอายุอย่างครอบคลุมและเป็นระบบ กรอบแนวคิดนี้ประกอบด้วย 8 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ อาคารและพื้นที่สาธารณะ การขนส่ง ที่อยู่อาศัย การมีส่วนร่วมในสังคม การเคารพและการยอมรับทางสังคม การมีส่วนร่วมของพลเมืองและการจ้างงาน การสื่อสารและข้อมูลข่าวสาร และบริการสนับสนุนชุมชนและสุขภาพ (World Health Organization, 2021)

จังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นตัวอย่างของพื้นที่ที่กำลังประสบกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร การเข้าสู่สังคมสูงวัย (Ageing society) อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจและการบริหารของภาคใต้ตอนบน ข้อมูลล่าสุดจากรายงานสถานการณ์ทางสังคม ประจำปีเดือนเมษายน 2568 ระบุว่าจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีประชากรผู้สูงอายुर้อยละ 21.3 ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ และมีอัตราการเติบโตอย่างต่อเนื่องร้อยละ 4.2 ต่อปี แม้จังหวัดจะมีศักยภาพในการเป็นศูนย์กลางการพัฒนาภูมิภาค แต่ยังคงมีความท้าทายในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ (Surat Thani Province, 2025a)

เทศบาลนครสุราษฎร์ธานีได้รับการคัดเลือกเป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากมีลักษณะเฉพาะที่สะท้อนความท้าทายและโอกาสในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุของประเทศไทย เทศบาลดังกล่าวทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการบริหารและเศรษฐกิจของภาคใต้ตอนบนที่มีการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็ว และมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงระหว่างภาคกลางและภาคใต้ ในเขตเทศบาลมีประชากรผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 22,385 คน จากประชากรทั้งหมด 108,247 คน คิดเป็นร้อยละ 20.68 ซึ่งเข้าสู่เกณฑ์สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์แล้ว โดยมีอัตราการเติบโตร้อยละ 3.4 ต่อปี นอกจากนี้ ผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียวมีจำนวน 3,847 คน คิดเป็นร้อยละ 17.2 และผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิงมีจำนวน 2,156 คน คิดเป็นร้อยละ 9.6 (Surat Thani province, 2025) ซึ่งสะท้อนถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการพัฒนาระบบสนับสนุนและการดูแลผู้สูงอายุ อีกทั้งได้แสดงเจตนารมณ์ในการพัฒนาเป็นเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุผ่านแผนพัฒนาท้องถิ่น พ.ศ. 2566-2570 โดยกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์หลัก และตั้งเป้าหมายให้เป็นเมืองต้นแบบด้านการดูแลผู้สูงอายุของภาคใต้ (Surat Thani Province, 2025b)

อย่างไรก็ตามการประเมินเบื้องต้นของรายงานสถานการณ์ทางสังคม ประจำปี 2567 (Surat Thani Province, 2024) พบว่า การดำเนินงานตามแผนยังมีข้อจำกัดในการนโยบายนโยบายสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ความเร่งด่วนของปัญหาดังกล่าวสะท้อนจากข้อมูลการสำรวจความต้องการของผู้สูงอายุในพื้นที่ ซึ่งพบว่าผู้สูงอายุในเขตเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี ร้อยละ 72.4 ประสบปัญหาในการเข้าถึงบริการสาธารณะ ร้อยละ 78.6 มีข้อจำกัดในการเดินทาง ร้อยละ 45.3 รู้สึกขาดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม และร้อยละ 38.7 ประสบปัญหาด้านความปลอดภัยในการใช้ชีวิตประจำวัน ปัญหาเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญ และจำเป็นต้องได้รับการศึกษาและพัฒนาแนวทางการแก้ไขอย่างเป็นระบบ ด้วยเหตุนี้การพัฒนารูปแบบเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี จึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในยุคสังคมสูงวัยปัจจุบัน เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในพื้นที่ และเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการกำหนดนโยบายและแผนงานเพื่อพัฒนาเมืองให้เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน นำมาสู่การวิจัยนี้ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์และความต้องการในการพัฒนารูปแบบเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ รวมถึงวิเคราะห์องค์ประกอบและคุณลักษณะที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี และออกแบบแนวทางการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ โดยอิงจากความต้องการของผู้สูงอายุ ปัญหาที่พบ และบริบททางสังคมวัฒนธรรมของเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี

2. ทบทวนวรรณกรรม

การทบทวนวรรณกรรมมุ่งเน้นการวิเคราะห์สังเคราะห์แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างกรอบความรู้ที่สนับสนุนวัตถุประสงค์การวิจัย โดยบูรณาการแนวคิดหลักและศึกษาเปรียบเทียบประสบการณ์จากต่างประเทศและในประเทศไทย

2.1 ลักษณะและความหลากหลายของผู้สูงอายุในยุคสังคมสูงวัย

ผู้สูงอายุในปัจจุบันมีลักษณะที่หลากหลายในมิติกายภาพ จิตใจ และสังคม ส่งผลต่อการออกแบบเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญ Thai Publica (2024) รายงานว่าประเทศไทยมีผู้สูงอายุจำนวน 13.2 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 19.5 ของประชากรทั้งหมด โดยคาดการณ์ว่าในปี พ.ศ. 2570 จะเพิ่มเป็นร้อยละ 25.1

ในด้านกายภาพ ผู้สูงอายุมีสเปกตรัมสุขภาพและความสามารถที่กว้าง ตั้งแต่ผู้ที่มีสุขภาพดีและอิสระ ไปจนถึงผู้ที่มีความบกพร่องทางการเคลื่อนไหว ปัญหาการมองเห็น การได้ยิน หรือมีภาวะพึ่งพิง McGarvie (2025) อธิบายว่า ผู้สูงอายุไทยมีความแตกต่างทางกายภาพที่ส่งผลต่อความต้องการในการใช้พื้นที่เมืองอย่างชัดเจน ในมิติจิตใจ ผู้สูงอายุส่วนหนึ่งรักษาความคมชัดทางปัญญาได้ดี ในขณะที่บางส่วนประสบปัญหาสมองเสื่อม ภาวะซึมเศร้า หรือความวิตกกังวล ซึ่งให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างสุขภาพจิตกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสังคมในเมือง ในมิติสังคม ผู้สูงอายุมีความแตกต่างในระดับการศึกษา สถานะทางเศรษฐกิจ และเครือข่ายทางสังคม ส่งผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรและการมีส่วนร่วม

บทความวิจัยเรื่องการสื่อสารความเสี่ยงของโรคอุบัติใหม่: บทเรียน ตามการรับรู้ของผู้สูงอายุในจังหวัดสงขลา (Kaewpradab et al., 2022) พบว่า ผู้สูงอายุมีรูปแบบการรับรู้ข้อมูลที่หลากหลาย โดยผู้ดูแล สมาชิกครอบครัว และอาสาสมัครสาธารณสุขเป็นบุคคลสำคัญในการสื่อสาร ความหลากหลายเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุต้องออกแบบให้รองรับความแตกต่างของแต่ละกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.2 การบูรณาการแนวคิดเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุและการพัฒนาผ่านเครือข่ายความร่วมมือ

กรอบแนวคิดเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุขององค์การอนามัยโลก ประกอบด้วย 8 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ อาคารและพื้นที่สาธารณะ การขนส่ง ที่อยู่อาศัย การมีส่วนร่วมในสังคม การเคารพและการยอมรับทางสังคม การมีส่วนร่วมของพลเมือง และการจ้างงาน การสื่อสารและข้อมูลข่าวสาร และบริการสนับสนุนชุมชนและสุขภาพ (World Health Organization, 2021) แนวคิดนี้สามารถบูรณาการกับแนวคิดการออกแบบสากลที่เน้นการออกแบบให้เข้าถึงได้สำหรับทุกคน ยึดหยุ่นในการใช้งาน และปลอดภัย การประยุกต์ใช้มีข้อจำกัดสำคัญ ได้แก่ ความแตกต่างทางวัฒนธรรมและบริบททางสังคม ข้อจำกัดด้านทรัพยากรและงบประมาณ และการขาดการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกระบวนการพัฒนา Meechan (2021) พบว่า การทำงานแบบเครือข่ายในเทศบาลเมืองศรีสะเกษ สามารถเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการได้ดีกว่าการทำงานแบบเดี่ยว โดยปัจจัยความสำเร็จคือความเชื่อมโยงกับภารกิจของภาคีเครือข่ายและเสถียรภาพทางการเมือง World Health Organization (2024a) เน้นการเชื่อมโยงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ทรัพยากร และอำนาจในการตัดสินใจอย่างเท่าเทียม

2.3 ประสบการณ์การพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุจากต่างประเทศและในประเทศไทย

ประเทศญี่ปุ่นและเกาหลีใต้เน้นการใช้เทคโนโลยีขั้นสูง Geng et al. (2025) พบว่า ญี่ปุ่นมุ่งเน้นระบบขนส่งสาธารณะที่ใช้เทคโนโลยี AI และระบบเซ็นเซอร์ในที่อยู่อาศัย เกาหลีใต้เน้นการพัฒนาชุมชนแนวตั้งที่บูรณาการบริการ แต่แนวทางเหล่านี้ต้องการเทคโนโลยีและงบประมาณสูง

ประเทศกำลังพัฒนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น สิงคโปร์และมาเลเซีย มุ่งเน้นการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานเดิม และการสร้างชุมชนที่พึ่งพาอาศัยกัน Tiraphat et al. (2020) พบว่า สิงคโปร์เน้นการพัฒนาพื้นที่สาธารณะระดับย่านที่เชื่อมโยงกับระบบขนส่ง ขณะที่มาเลเซียส่งเสริมเครือข่ายการดูแลผู้สูงอายุในชุมชน

ในประเทศไทย Department of Local Administration (2024) รายงานว่าเขตเทศบาลนครหาดใหญ่พัฒนาระบบสวนสาธารณะที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ ด้วยอุปกรณ์ออกกำลังกายที่เหมาะสมและการปรับปรุงระบบขนส่ง เน้นเส้นทางเดินและจักรยานที่ปลอดภัย และพัฒนาโครงการชุมชนผู้สูงอายุต้นแบบที่บูรณาการการดูแลสุขภาพกับกิจกรรมทางสังคม

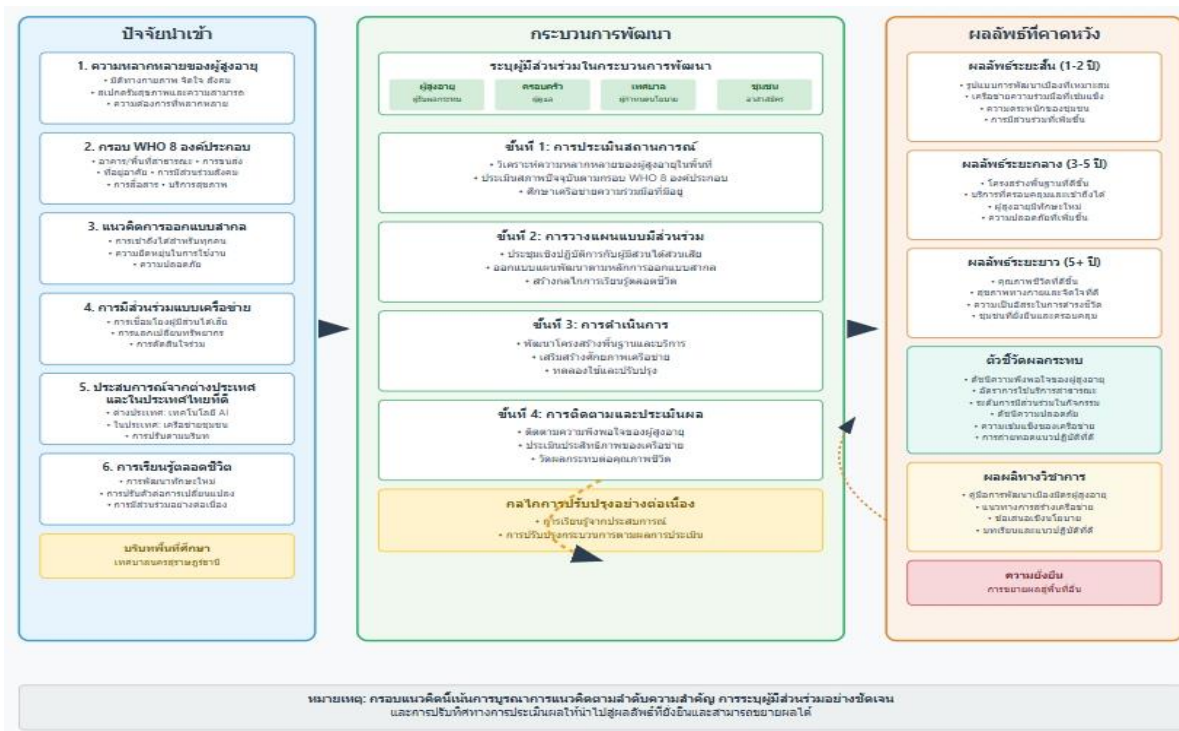
2.4 การเรียนรู้ตลอดชีวิตและการปรับตัวของผู้สูงอายุ

การเรียนรู้ตลอดชีวิตช่วยให้ผู้สูงอายุปรับตัวและมีส่วนร่วมในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ Boucouvalas (2023) ชี้ให้เห็นว่าการสร้างโอกาสการเรียนรู้ช่วยพัฒนาทักษะใหม่และส่งเสริมสุขภาพจิต แนวคิดนี้เชื่อมโยงกับการพัฒนาเมือง ในด้านการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ การเข้าถึงเทคโนโลยี และการส่งเสริมกิจกรรมที่ท้าทายความสามารถทางปัญญา World Health Organization. (2024b) พบว่า ผู้สูงอายุที่มีโอกาสเรียนรู้สิ่งใหม่มีความพึงพอใจในชีวิตและสุขภาพที่ดีกว่า

2.5 สังเคราะห์องค์ความรู้และการพัฒนารอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรม สามารถสังเคราะห์องค์ความรู้สำคัญได้ 6 ประการ ได้แก่ (1) ผู้สูงอายุมีความหลากหลาย ทั้งทางกายภาพ จิตใจ และสังคม ต้องการการออกแบบเมืองที่รองรับความแตกต่าง (2) กรอบแนวคิด 8 องค์ประกอบ ขององค์การอนามัยโลก หรือ WHO (World Health Organization) สามารถบูรณาการกับแนวคิดการออกแบบสากลและการพัฒนาผ่านเครือข่าย (3) การมีส่วนร่วมแบบเครือข่ายเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (4) การเรียนรู้ตลอดชีวิตช่วยให้ผู้สูงอายุปรับตัวและมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง (5) การพัฒนาต้องปรับให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ และ (6) การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จ

จากองค์ความรู้เหล่านี้ ผู้วิจัยได้พัฒนารอบแนวคิดการวิจัยที่บูรณาการแนวคิดหลักทั้งหมด โดยมีแนวคิดเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุขององค์การอนามัยโลกเป็นแกนหลัก และบูรณาการกับแนวคิดการออกแบบสากล การมีส่วนร่วมแบบเครือข่าย และการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อใช้เป็นกรอบในการศึกษาสถานการณ์และพัฒนารูปแบบเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ที่มา: ผู้วิจัย (2568)

3. ระเบียบวิธีการวิจัย

3.1 ขั้นตอนการวิจัย การวิจัยนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and development) ตามแนวคิดของ Gall et al. (1996) ใช้เทคนิคการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed methodology) ประกอบด้วย (1) การวิจัยเอกสาร (Documentary research) (2) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ได้แก่ การสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์เชิงลึก และ (3) การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) โดยมีขั้นตอนการวิจัยแบ่งเป็น 3 ระยะ ดังนี้

1) การวิจัยเอกสาร มีเป้าหมายเพื่อสร้างฐานความรู้และกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัยการศึกษาเอกสารและข้อมูล ทุติยภูมิเพื่อสร้างฐานความรู้และกรอบแนวคิด ครอบคลุมเอกสารวิชาการจากวารสารระดับชาติและนานาชาติ หนังสือ และตำราวิชาการ เอกสารนโยบายและแผนพัฒนาของหน่วยงานรัฐ รายงานการวิจัย และข้อมูลสถิติที่เกี่ยวข้อง การคัดเลือก เอกสารใช้หลักเกณฑ์การเผยแพร่ในช่วงปี 2563-2567 โดยใช้คำค้นในภาษาอังกฤษและไทยที่เกี่ยวข้องกับเมืองที่เป็นมิตร ต่อผู้สูงอายุ การออกแบบสากล และการมีส่วนร่วมของชุมชน ในฐานข้อมูล Google scholar web of science (ISI) และการวิเคราะห์เนื้อหาจัดหมวดหมู่ตามกรอบ 8 องค์ประกอบขององค์การอนามัยโลก และสังเคราะห์ประสบการณ์การพัฒนาจาก ต่างประเทศและในประเทศไทย

ผลการวิจัยเอกสาร ได้กรอบแนวคิดการวิจัยที่บูรณาการแนวคิดหลัก 6 ประการ รวมทั้งได้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับ สถานการณ์ผู้สูงอายุในประเทศไทยและบริบทของพื้นที่ศึกษา ซึ่งนำมาใช้ในการออกแบบเครื่องมือการเก็บข้อมูลและกำหนด กรอบการวิเคราะห์ข้อมูลในระยะต่อไป

2) การศึกษาสถานการณ์และความต้องการของผู้สูงอายุในพื้นที่ เป็นการศึกษาในระยะที่ 1 มีเป้าหมายเพื่อศึกษา สถานการณ์และความต้องการรูปแบบเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี การศึกษาสถานการณ์ และความต้องการของผู้สูงอายุในพื้นที่ ประกอบด้วย การศึกษาบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และประวัติศาสตร์ของพื้นที่ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้นำชุมชนและผู้เชี่ยวชาญ การสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้สูงอายุในพื้นที่ 391 คน ในเขต เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี การสัมภาษณ์เชิงลึกและจัดประชุมกลุ่มผู้สูงอายุกับตัวแทนผู้สูงอายุ จำนวน 14 คน การสำรวจ สภาพแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่ และการสัมภาษณ์ครอบครัวผู้สูงอายุถึงการดูแลและสนับสนุน เครื่องมือวิจัย ในการศึกษาสถานการณ์และความต้องการของผู้สูงอายุในพื้นที่ ประกอบด้วย

(1) แบบสอบถาม พัฒนามาจากการศึกษาเอกสารและกรอบแนวคิด 8 องค์ประกอบขององค์การอนามัยโลก โดยแบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนที่ 2 สถานการณ์ปัจจุบันของการใช้บริการและ สิ่งอำนวยความสะดวกในเมือง แบ่งตาม 8 องค์ประกอบ ได้แก่ อาคารและพื้นที่สาธารณะ การขนส่ง ที่อยู่อาศัย การมีส่วนร่วม ในสังคม การเคารพและการยอมรับทางสังคม การมีส่วนร่วมของพลเมืองและการจ้างงาน การสื่อสารและข้อมูลข่าวสาร และ บริการสนับสนุนชุมชนและสุขภาพ และส่วนที่ 3 ความต้องการในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุตามกรอบ 8 องค์ประกอบ เช่นเดียวกัน โดยมาตรวัดใช้ระดับการวัดแบบลิเคิร์ต 5 ระดับ สำหรับการประเมินสถานการณ์ความพึงพอใจปัจจุบัน และ การประเมินความต้องการจำเป็น การแปลผลคะแนนเฉลี่ยเป็น 5 ช่วงคะแนน

(2) แบบสัมภาษณ์ได้รับการพัฒนาแยกตามกลุ่มผู้ให้ข้อมูล โดยมี 4 ชุด ได้แก่ ชุดที่ 1 แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้สูงอายุ ชุดที่ 2 แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้นำชุมชน ชุดที่ 3 แบบสัมภาษณ์สำหรับตัวแทนหน่วยงานภาคีเครือข่าย และชุดที่ 4 แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้เชี่ยวชาญ คำถามครอบคลุมประสบการณ์การใช้บริการ ปัญหาและอุปสรรค ความต้องการ และ ข้อเสนอแนะในการพัฒนาเมือง

(3) แบบบันทึกการสังเกตสภาพแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวก ออกแบบตามหลักการออกแบบสากล โดยแบ่งเป็น 8 หมวดตามกรอบขององค์การอนามัยโลก มีรายการตรวจสอบรวม 64 รายการ และมาตรวัดแบบ 3 ระดับ คือ เหมาะสม ปานกลาง ไม่เหมาะสม

การตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content validity) ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านผู้สูงอายุ 1 คน ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาเมือง 1 คน และผู้เชี่ยวชาญด้านระเบียบวิธีการวิจัย 1 คน ได้ค่าความสอดคล้องระหว่าง ข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ (IOC) อยู่ระหว่าง 0.67-1.00 และนำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Try-out) กับกลุ่มที่มีลักษณะ คล้ายกลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 คน ที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งมีบริบทใกล้เคียงกับพื้นที่วิจัย ในช่วงเดือน กุมภาพันธ์ 2567 หาค่าความน่าเชื่อถือ (Reliability) ด้วยวิธีสัมประสิทธิ์แอลฟา (Cronbach's alpha coefficient) เท่ากับ 0.87

3) การวิเคราะห์องค์ประกอบและคุณลักษณะของเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ เป็นการศึกษาในระยะที่ 2 มีเป้าหมาย เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบและคุณลักษณะของการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี โดยการวิเคราะห์ประกอบด้วย การวิเคราะห์องค์ประกอบ 8 ด้านของเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ ตามแนวทางขององค์การอนามัยโลก เชื่อมโยงกับผลการศึกษาระยะที่ 1 การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้แทนผู้สูงอายุในพื้นที่ศึกษา

ผู้แทนของหน่วยงาน และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ การจัดประชุมกลุ่มเพื่อหารือร่วมกับภาคีหุ้นส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ และการระดมหน่วยงาน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่สำคัญในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่

เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก และแผนที่ผลลัพธ์ (Outcome mapping) ใช้กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก 14 คน ได้แก่ ผู้แทนจากผู้สูงอายุในพื้นที่ ผู้แทนภาคีหุ้นส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน ผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการ ผลการศึกษาระยะที่ 2 ได้แนวทางการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ ประกอบด้วย 4 มิติหลัก ได้แก่ (1) มิติโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม (2) มิติบริการและสวัสดิการ (3) มิติการมีส่วนร่วมและเครือข่าย และ (4) มิติการเรียนรู้และนวัตกรรม รวมทั้งได้แผนที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและกลไกการทำงานร่วมกัน ซึ่งนำไปใช้เป็นพื้นฐานในการออกแบบรูปแบบการพัฒนาเมืองในระยะที่ 3

4) การออกแบบและพัฒนารูปแบบเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ เป็นการศึกษาในระยะที่ 3 มีเป้าหมายเพื่อออกแบบแนวทางการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ โดยอิงจากความต้องการของผู้สูงอายุ ปัญหาที่พบ และบริบททางสังคม วัฒนธรรมของเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี สังเคราะห์ข้อมูลจากระยะที่ 1 และ 2 การออกแบบรูปแบบเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน การตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูลผ่านการคืนข้อมูลชุมชนและภาคีหุ้นส่วน การจัดประชุมกลุ่มผู้เชี่ยวชาญเพื่อวิพากษ์รูปแบบที่พัฒนาขึ้น และการปรับปรุงและพัฒนารูปแบบเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุฉบับสมบูรณ์ โดยเครื่องมือการวิจัยใช้การประชุมกลุ่มปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก 14 คน โดยใช้เทคนิคการระดมสมองและการสร้างแผนที่ความคิด เพื่อออกแบบรูปแบบการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ

ผู้ให้ข้อมูลหลักในระยะที่ 3 มีทั้งหมด 14 คน ประกอบด้วย ตัวแทนผู้สูงอายุ 5 คน (ผู้สูงอายุที่มีสุขภาพดีและสามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างอิสระ 3 คน และผู้สูงอายุที่มีความต้องการการดูแลเป็นพิเศษ 2 คน) ผู้แทนภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ 3 คน (ผู้แทนจากศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ 1 คน เจ้าหน้าที่จากกรมการพัฒนาชุมชน 1 คน และผู้แทนจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล 1 คน) ผู้นำชุมชน 3 คน (ประธานชุมชน 2 คน และอาสาสมัครสาธารณสุข 1 คน) และผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการ 3 คน (ผู้เชี่ยวชาญด้านผู้สูงอายุ 1 คน ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาเมือง 1 คน และผู้เชี่ยวชาญด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน 1 คน)

เกณฑ์การคัดเลือกผู้แทนผู้สูงอายุ ได้แก่ มีอายุ 60 ปีขึ้นไป อาศัยในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานีมาไม่น้อยกว่า 5 ปี มีความสมัครใจและสามารถให้ข้อมูลได้ และมีประสบการณ์การใช้บริการต่างๆ ในเมือง เกณฑ์การคัดเลือกผู้แทนภาคีเครือข่าย ได้แก่ ปฏิบัติงานในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุมาไม่น้อยกว่า 3 ปี มีประสบการณ์การทำงานร่วมกับชุมชน และมีความรู้เกี่ยวกับนโยบายและแผนงานด้านผู้สูงอายุ เกณฑ์การคัดเลือกผู้นำชุมชน ได้แก่ เป็นผู้นำชุมชนหรือมีบทบาทสำคัญในชุมชนมาไม่น้อยกว่า 2 ปี และมีความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์และปัญหาของผู้สูงอายุในชุมชน เกณฑ์การคัดเลือกผู้เชี่ยวชาญ ได้แก่ มีคุณวุฒิไม่ต่ำกว่าปริญญาโท มีประสบการณ์การทำงานหรือวิจัยในสาขาที่เกี่ยวข้องมาไม่น้อยกว่า 10 ปี และมีผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัย

3.2 พื้นที่ศึกษา และกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

1) พื้นที่ศึกษา เขตเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี อำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งมีประชากรผู้สูงอายุจำนวน 197,927 คน คิดเป็นร้อยละ 18.38 ของประชากรทั้งหมดในเขตเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี (Surat thani province, 2025)

2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูล และการเก็บข้อมูล จากประชากรผู้สูงอายุทั้งหมด 19,576 คน กำหนดขนาดตัวอย่างโดยใช้สูตรของ Krejcie & Morgan ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% ความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ 5% ได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้สูงอายุ จำนวน 391 คน นอกจากนี้ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นภูมิ (Stratified random sampling) ตามสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุในแต่ละชุมชน และสุ่มอย่างง่ายโดยวิธีการจับฉลากเพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้แทนของประชากรอย่างแท้จริง ทั้งนี้ ก่อนเก็บข้อมูลผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัยและขออนุญาตเก็บข้อมูล โดยให้ผู้ตอบแบบสอบถามตอบตามความเป็นจริง ในกรณีที่ผู้สูงอายุไม่สามารถอ่านหรือเขียนได้ ผู้วิจัยจะอ่านข้อคำถามให้ฟัง และบันทึกคำตอบตามที่ผู้สูงอายุตอบ โดยการเก็บข้อมูลแต่ละครั้งใช้เวลาประมาณ 30-45 นาทีต่อคน

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 14 คน ประกอบด้วย ตัวแทนผู้สูงอายุ 5 คน ตัวแทนภาคีหุ้นส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ 3 คน ผู้นำชุมชน 3 คน และผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการ 3 คน การเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการเลือกแบบ

Snowball และ Chain sampling ในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 14 คน เพื่อบันทึกหมายวันเวลาและสถานที่ในการสัมภาษณ์ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจัดขึ้น ณ ที่ทำการชุมชนวัดไทร (บ้านดอน) สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดสุราษฎร์ธานี ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุชุมชนต่าง ๆ ทางออนไลน์ผ่านโปรแกรม Line หรือ Zoom และบ้านของผู้ให้ข้อมูลในบางกรณี

ในช่วงเดือนพฤษภาคม 2567 ก่อนการสัมภาษณ์มีการชี้แจงวัตถุประสงค์และขออนุญาตบันทึกเสียง การสัมภาษณ์แต่ละครั้งใช้เวลาประมาณ 45-60 นาทีต่อคน นอกจากนี้ ยังมีการจัดประชุมกลุ่ม จำนวน 3 ครั้ง ครั้งละ 2-3 ชั่วโมง เพื่อรวบรวมข้อมูลเชิงลึกเพิ่มเติม โดยจัดขึ้นที่ทำการชุมชนวัดไทร (บ้านดอน) และศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุชุมชนดอนนก ในวันที่ 7, 14 และ 21 มีนาคม 2567 มีผู้เข้าร่วมการประชุมกลุ่มครั้งละ 14 คน

3) การเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ถึงเดือนพฤษภาคม 2567

3.3. การวิเคราะห์ข้อมูล และการตรวจสอบข้อมูล

1) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ในการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม สถานการณ์ปัจจุบัน และความต้องการในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ

2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาจัดหมวดหมู่ตามประเด็นที่ศึกษา วิเคราะห์ความเชื่อมโยงของข้อมูล และตีความเพื่อหาข้อสรุป และใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพแบบ Coding คำ (Word-based coding) เป็นกระบวนการสำคัญในการจัดระเบียบและตีความข้อมูลเชิงลึก โดยเริ่มจากการถอดเทปบันทึกเสียงการสัมภาษณ์และการประชุมกลุ่มแบบคำต่อคำ จากนั้นอ่านข้อมูลทั้งหมดเพื่อให้เกิดความเข้าใจในภาพรวม แล้วจึงทำการกำหนดรหัส (Coding) โดยแบ่งเป็นรหัสเปิด (Open coding) เพื่อระบุประเด็นสำคัญ รหัสแกน (Axial coding) เพื่อเชื่อมโยงประเด็นต่าง ๆ เข้าด้วยกัน และรหัสเลือก (Selective coding) เพื่อสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎี

3) การตรวจสอบข้อมูล การวิจัยนี้ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าเพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล โดยเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลากหลายกลุ่ม (ผู้สูงอายุ ตัวแทนหน่วยงาน ผู้นำชุมชน ผู้เชี่ยวชาญ) ในพื้นที่ต่าง ๆ ของเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี และในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน (ช่วงเช้า บ่าย เย็น และวันทำการ/วันหยุด) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและสะท้อนความเป็นจริงมากที่สุด นอกจากนี้ ได้ใช้วิธีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโดยการคืนข้อมูลให้ผู้ให้ข้อมูล (Member checking) โดยจัดประชุมเพื่อนำเสนอผลการวิเคราะห์เบื้องต้นให้ผู้ให้ข้อมูลได้ตรวจสอบความถูกต้องและแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม การประชุมนี้จัดขึ้นในวันที่ 1 มีนาคม 2568 ณ ที่ทำการชุมชนวัดไทร (บ้านดอน) มีผู้เข้าร่วมประชุมจำนวน 18 คน ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลหลักและตัวแทนผู้สูงอายุเพิ่มเติม กระบวนการนี้ช่วยยืนยันว่าการตีความของผู้วิจัยสอดคล้องกับความเข้าใจและประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล

4) จริยธรรมการวิจัย การวิจัยนี้ได้ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี โดยมีรหัสโครงการ SRU-HEC2566/035 ผู้วิจัยได้ดำเนินการขออนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลทุกคนก่อนการเก็บข้อมูล โดยมีการชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัย สิทธิของผู้ให้ข้อมูล และการใช้ประโยชน์จากข้อมูลอย่างชัดเจน ผู้ให้ข้อมูลทุกคนได้ลงนามในหนังสือยินยอมเข้าร่วมการวิจัย ที่ระบุอนุญาตให้เผยแพร่ข้อมูลในการนำเสนอผลการวิจัย รวมถึงการระบุชื่อสถานที่และชุมชน

4. ผลการวิจัย

4.1 สถานการณ์และความต้องการในการพัฒนารูปแบบเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 56.27) มีอายุเฉลี่ย 67.42 ปี (SD = 6.85) โดยกลุ่มอายุ 60-69 ปี มีสัดส่วนสูงสุด (ร้อยละ 65.22) จบการศึกษาระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 45.01) มีสถานภาพสมรส (ร้อยละ 61.13) อาศัยอยู่กับบุตรหลาน (ร้อยละ 47.83) มีโรคประจำตัว 1 โรค (ร้อยละ 49.62) และมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 7,345 บาท (SD = 4,892) โดยส่วนใหญ่มีรายได้น้อยกว่า 5,000 บาท (ร้อยละ 52.69) รายละเอียดดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ลักษณะทั่วไป	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	171	43.73
หญิง	220	56.27
อายุ (ปี)		
60-69 ปี	255	65.21
70-79 ปี	93	23.79
80 ปีขึ้นไป	43	11.00
อายุเฉลี่ย 67.42 ปี		
ระดับการศึกษา		
ไม่ได้เรียนหนังสือ	28	7.16
ประถมศึกษา	176	45.01
มัธยมศึกษา/ปวช.	97	24.81
อนุปริญญา/ปวส.	42	10.74
ปริญญาตรีหรือสูงกว่า	48	12.28
สถานภาพสมรส		
โสด	56	14.32
สมรส	239	61.13
หม้าย/หย่าร้าง/แยกกันอยู่	96	24.55
การอยู่อาศัย		
อยู่คนเดียว	64	16.37
อยู่กับคู่สมรส	118	30.18
อยู่กับบุตรหลาน	187	47.83
อยู่กับญาติ	22	5.62
สถานะสุขภาพ		
ไม่มีโรคประจำตัว	109	27.88
มี 1 โรค	194	49.62
มี 2 โรคขึ้นไป	88	22.50
รายได้ต่อเดือน (บาท)		
น้อยกว่า 5,000 บาท	206	52.69
5,000-10,000 บาท	130	33.25
10,001-15,000 บาท	24	6.14
15,001-20,000 บาท	2	0.50
มากกว่า 20,000 บาท	29	7.42
รายได้เฉลี่ย 7,345 บาท		

สถานการณ์ปัจจุบันของเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี ผลการประเมินสถานการณ์ปัจจุบันของเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานีตามกรอบแนวคิดขององค์การอนามัยโลก 8 ด้านพบว่า ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจต่อสถานการณ์ปัจจุบันในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย = 3.38) แต่มีความต้องการในการพัฒนาในระดับมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย = 4.28) โดยช่องว่างระหว่างความต้องการและสถานการณ์ปัจจุบัน (Gap score) สูงที่สุด 3 อันดับแรก ได้แก่ การมีส่วนร่วมในสังคม การขนส่ง และอาคารและพื้นที่สาธารณะ แสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความพึงพอใจต่อสถานการณ์ปัจจุบันของเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี

องค์ประกอบ	สถานการณ์ปัจจุบัน			ความต้องการ			Gap score (ต้องการ-ปัจจุบัน)
	M	SD	ระดับ	M	SD	ระดับ	
1) อาคารและพื้นที่สาธารณะ	3.41	0.70	ปานกลาง	4.32	0.65	มากที่สุด	0.91
2) การขนส่ง	3.25	0.68	ปานกลาง	4.45	0.58	มากที่สุด	1.20
3) ที่อยู่อาศัย	3.65	0.70	มาก	4.12	0.72	มาก	0.47
4) การมีส่วนร่วมในสังคม	3.06	0.66	ปานกลาง	4.28	0.61	มากที่สุด	1.22
5) การเคารพและการยอมรับทางสังคม	3.31	0.91	ปานกลาง	4.15	0.69	มาก	0.84
6) การมีส่วนร่วมฯ และการจ้างงาน	3.31	0.91	ปานกลาง	4.22	0.74	มากที่สุด	0.91
7) การสื่อสารและข้อมูลข่าวสาร	3.35	0.75	ปานกลาง	4.18	0.67	มาก	0.83
8) บริการสนับสนุนชุมชนและสุขภาพ	3.69	0.99	มาก	4.51	0.54	มากที่สุด	0.82
ภาพรวม	3.38	0.68	ปานกลาง	4.28	0.58	มากที่สุด	0.90

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม พบว่า ปัญหาสำคัญที่ผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานีประสบอยู่ในปัจจุบัน ประกอบด้วย ด้านอาคารและพื้นที่สาธารณะ ด้านการขนส่ง และด้านการสื่อสารและข้อมูลข่าวสาร

1) ด้านอาคารและพื้นที่สาธารณะ ได้แก่ ทางเท้าไม่เรียบและไม่เหมาะสมกับการเดินของผู้สูงอายุ พื้นที่สวนสาธารณะมีจำกัด และห้องน้ำสาธารณะไม่เพียงพอและไม่เอื้อต่อการใช้งานของผู้สูงอายุ

“...ทางเท้าในเขตเทศบาลส่วนใหญ่ไม่เรียบ บางแห่งก็มีหลุมบ่อ บางแห่งก็มีช่องว่างขायบนทางเท้า ทำให้เดินลำบาก กลัวหกล้ม...” (หนึ่ง (นามสมมติ), สัมภาษณ์: 3 กุมภาพันธ์ 2567)

“...ห้องน้ำสาธารณะมีน้อยมาก แล้วที่ก็มีก็ไม่ค่อยสะอาดหรือเหมาะกับผู้สูงอายุ บางแห่งไม่มีราวจับ พื้นก็ลื่น ประตุ๊กแคบ ต้องเดินไกลถึงจะเจอห้องน้ำสาธารณะสักที่หนึ่ง...” (สอง (นามสมมติ), สนทนากลุ่ม: 7 มีนาคม 2567)

2) ด้านการขนส่ง ได้แก่ ขาดระบบขนส่งสาธารณะที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ รถสองแถวและรถตู้ไม่สะดวกสำหรับผู้สูงอายุในการขึ้น-ลง และไม่มีจุดจอดรับ-ส่งที่เป็นระบบ

“...การเดินทางลำบากมาก ไม่มีรถเมล์ มีแต่รถสองแถว แต่ขึ้นลงยาก บันไดสูง คนแก่อย่างเรายิ่งลำบาก ต้องให้ลูกหลานไปส่ง หรือไม่ก็ต้องเรียกมอเตอร์ไซค์รับจ้าง แต่ก็แพงนะ...” (สาม (นามสมมติ), สัมภาษณ์: 15 กุมภาพันธ์ 2567)

“...รถสองแถวไม่มีตารางเวลาแน่นอน บางที่ต้องรอนานมาก ไม่มีที่นั่งรถที่ป้ายรถ ยืนตากแดดรอนกันเลย อากาศร้อนอย่างนี้ คนแก่อย่างเราเหนื่อยนะ...” (สี่ (นามสมมติ), สนทนากลุ่ม: 14 มีนาคม 2567)

3) ด้านการสื่อสารและข้อมูลข่าวสาร ได้แก่ ผู้สูงอายุบางส่วนยังไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารผ่านช่องทางดิจิทัลได้ และข้อมูลที่สำคัญสำหรับผู้สูงอายุมีการเผยแพร่จำกัด

“...เดี๋ยวนี้ข่าวสารต่าง ๆ ส่วนใหญ่ประชาสัมพันธ์ทางไลน์ ทางเฟซบุ๊ก แต่ผู้สูงอายุหลายคนไม่มีสมาร์ตโฟน หรือมีแต่ใช้ไม่เป็น ทำให้ไม่ค่อยรู้ข่าวสาร โดยเฉพาะเรื่องสิทธิประโยชน์หรือกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ...” (ห้า (นามสมมติ), ผู้นำชุมชนและสนทนากลุ่ม: 14 กุมภาพันธ์ 2567)

“...ข้อมูลที่เกี่ยวกับบริการทางสุขภาพ สิทธิประโยชน์ต่าง ๆ ที่ผู้สูงอายุควรได้รับ มีการประชาสัมพันธ์น้อยมาก แล้วก็ใช้ตัวหนังสือเล็ก การใช้ภาษาก็เข้าใจยาก ทำให้ผู้สูงอายุไม่เข้าใจว่าตนเองมีสิทธิอะไรบ้าง...” (หก (นามสมมติ), สัมภาษณ์: 13 กุมภาพันธ์ 2567)

การเปรียบเทียบความต้องการตามลักษณะทางประชากร การวิเคราะห์เปรียบเทียบความต้องการในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ ตามลักษณะทางประชากรพบความแตกต่างที่สำคัญของความต้องการตามลักษณะทางประชากรผู้สูงอายุ หญิงมีความต้องการโดยรวมสูงกว่าชาย (4.38 เทียบกับ 4.15) ผู้สูงอายุที่มีอายุมากขึ้นมีความต้องการที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะ

ด้านบริการสุขภาพ ผู้สูงอายุที่มีการศึกษาต่ำและรายได้น้อยมีความต้องการด้านบริการสุขภาพสูงกว่ากลุ่มอื่น ในขณะที่ผู้ที่มีการศึกษาสูงและรายได้ดีมีความต้องการด้านการมีส่วนร่วมในสังคมมากกว่า แสดงในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 การเปรียบเทียบความต้องการตามลักษณะทางประชากร

ลักษณะทางประชากร	ค่าเฉลี่ยรวม	องค์ประกอบทั้ง 8 ด้าน (ค่าเฉลี่ย)							
		อาคาร/พื้นที่	การขนส่ง	ที่อยู่อาศัย	การมีส่วนร่วม	เคาเรฟ/ยอมรับ	จ้างงาน	สื่อสาร/ข่าวสาร	บริการ/สุขภาพ
เพศ									
ชาย	4.19	4.25	4.38	4.12	4.08	4.15	4.22	4.18	4.32
หญิง	4.35	4.45	4.52	4.28	4.35	4.25	4.32	4.22	4.58
อายุ									
60-69 ปี	4.26	4.35	4.41	4.18	4.28	4.15	4.25	4.22	4.28
70-79 ปี	4.44	4.45	4.58	4.32	4.25	4.35	4.42	4.38	4.68
80 ปีขึ้นไป	4.54	4.58	4.65	4.58	4.22	4.48	4.55	4.45	4.79
ระดับการศึกษา									
ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า	4.35	4.38	4.48	4.22	4.15	4.28	4.35	4.18	4.58
มัธยมศึกษา	4.28	4.35	4.45	4.18	4.28	4.15	4.25	4.22	4.32
อุดมศึกษา	4.32	4.28	4.38	4.25	4.42	4.35	4.45	4.38	4.15
รายได้									
น้อยกว่า 5,000 บาท	4.39	4.42	4.52	4.25	4.18	4.32	4.38	4.22	4.62
5,000-10,000 บาท	4.21	4.28	4.35	4.15	4.25	4.12	4.18	4.15	4.25
มากกว่า 10,000 บาท	4.20	4.15	4.18	4.22	4.25	4.18	4.28	4.32	4.05

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า ความแตกต่างของมุมมองตามกลุ่มอายุอย่างชัดเจน ผู้สูงอายุกลุ่ม 60-69 ปี มุ่งเน้นการประเมินสถานการณ์ปัจจุบันจากประสบการณ์การใช้บริการอย่างแท้จริง ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลคนหนึ่ง

“...ผมยังเดินทางไปทำงานบางวันได้ เลยรู้ว่าระบบขนส่งยังไม่ดีพอ รถเมล์มาไม่ตรงเวลา ทางเดินก็ไม่ปลอดภัย...” (เจ็ด (นามสมมติ), สัมภาษณ์: 9 กุมภาพันธ์ 2567)

ในทางตรงกันข้าม ผู้สูงอายุกลุ่ม 70-79 ปี มุ่งเน้นการแสดงความต้องการจากมุมมองของการเตรียมตัวสำหรับอนาคต ดังที่ผู้ให้ข้อมูลอีกคนกล่าวว่า

“...ตอนนี้ยังพอดูแลตัวเองได้ แต่กลัวว่าอีกไม่กี่ปีข้างหน้าจะต้องการความช่วยเหลือมากขึ้น อยากให้มีบริการสุขภาพที่มาถึงบ้านได้...” (แปด (นามสมมติ), สัมภาษณ์: 12 กุมภาพันธ์ 2567)

ผู้สูงอายุกลุ่ม 80 ปีขึ้นไป มีความต้องการที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้น โดยเน้นการปรับสภาพแวดล้อมให้รองรับข้อจำกัดทางร่างกาย

“...อยากให้มีที่นั่งพักตามทางเดิน เพราะเดินไม่ไกลแล้ว และอยากให้มีคนช่วยเวลาต้องไปโรงพยาบาล...” (เก้า (นามสมมติ), สัมภาษณ์: 12 กุมภาพันธ์ 2567)

ความแตกต่างนี้สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของความต้องการตามช่วงอายุ ที่สอดคล้องกับแนวคิด Life course theory (Sampson & Laub, 2017) ซึ่งเน้นการพัฒนาบริการที่รองรับความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปตามวัย

ความต้องการในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี ผลการประเมินความต้องการในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี ตามกรอบแนวคิดขององค์การอนามัยโลก 8 ด้าน แสดงในตารางที่ 2 พบว่า ผู้สูงอายุมีความต้องการในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย = 4.13) โดยด้านที่มีความต้องการมากที่สุดคือ ด้านการขนส่ง (ค่าเฉลี่ย = 4.58) รองลงมาคือ ด้านบริการสนับสนุนชุมชนและสุขภาพ (ค่าเฉลี่ย = 4.45) และด้านอาคารและพื้นที่สาธารณะ (ค่าเฉลี่ย = 4.35)

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม พบว่า ความต้องการสำคัญในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี ได้แก่

1) ด้านการขนส่ง ได้แก่ ต้องการระบบขนส่งสาธารณะที่เข้าถึงได้ง่าย มีพื้นที่สำหรับผู้สูงอายุโดยเฉพาะ มีจุดจอดรับ-ส่งที่ชัดเจน และราคาไม่แพง

“...อยากให้มีรถเมล์ที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ พื้นต่ำ ขึ้นลงง่าย มีที่นั่งพิเศษสำหรับผู้สูงอายุ และมีจุดจอดรับ-ส่งที่ชัดเจน ไม่ไกลจากชุมชน...” (สิบ (นามสมมติ), สัมภาษณ์: 16 กุมภาพันธ์ 2567)

“...อยากให้มียุทธศาสตร์ขนส่งมวลชนที่ครอบคลุมทั้งเมืองโดยเฉพาะเส้นทางไปโรงพยาบาล ตลาด และหน่วยงานราชการต่างๆ ที่ผู้สูงอายุต้องไปติดต่อบ่อยๆ และอยากให้มีส่วนลดค่าโดยสารสำหรับผู้สูงอายุด้วย...” (สิบเอ็ด (นามสมมติ), สนทนากลุ่ม: 21 มีนาคม 2567)

2) ด้านบริการสนับสนุนชุมชนและสุขภาพ ได้แก่ ต้องการการเข้าถึงบริการสุขภาพที่สะดวกมากขึ้น การมีแพทย์เฉพาะทางสำหรับผู้สูงอายุ และการมีบริการดูแลผู้สูงอายุที่บ้าน

“...อยากให้มีคลินิกสำหรับผู้สูงอายุโดยเฉพาะในชุมชน มีหมอเฉพาะทางผู้สูงอายุ และมีระบบเยี่ยมบ้านสำหรับผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้หรือเดินทางลำบาก...” (สิบสอง (นามสมมติ), สนทนากลุ่ม: 14 มีนาคม 2567)

“...ต้องการให้มีการอบรมผู้ดูแลผู้สูงอายุในชุมชน และมีระบบอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่เข้มแข็ง เพราะบางครั้งลูกหลานต้องไปทำงาน ไม่มีคนดูแล ถ้ามีคนในชุมชนที่ได้รับการอบรมมาช่วยดูแลบ้างก็จะดีมาก...” (สิบสาม (นามสมมติ), สัมภาษณ์: 12 กุมภาพันธ์ 2567)

3) ด้านอาคารและพื้นที่สาธารณะ ได้แก่ ต้องการการปรับปรุงทางเท้าให้เรียบและกว้างขึ้น เพิ่มพื้นที่สวนสาธารณะและที่นั่งพักในที่สาธารณะ รวมถึงห้องน้ำสาธารณะที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ

“...อยากให้ปรับปรุงทางเท้าให้เรียบ ไม่มีสิ่งกีดขวาง มีที่นั่งพักเป็นระยะ ๆ และเพิ่มพื้นที่สวนสาธารณะที่มีอุปกรณ์ออกกำลังกายสำหรับผู้สูงอายุ...” (สิบสี่ (นามสมมติ), สัมภาษณ์: 15 พฤษภาคม 2567)

“...อยากให้มีห้องน้ำสาธารณะที่สะอาด ปลอดภัย และเหมาะสำหรับผู้สูงอายุในพื้นที่สาธารณะต่าง ๆ โดยเฉพาะในตลาด สวนสาธารณะ และย่านการค้า มีราวจับ ประตูกว้างพอที่จะเข็นรถวีลแชร์เข้าได้ และมีป้ายบอกทางชัดเจน...” (สิบห้า (นามสมมติ), สนทนากลุ่ม: 7 กุมภาพันธ์ 2567)

บริบททางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตภาคสนามพบว่า เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี มีลักษณะเฉพาะในหลายมิติ ได้แก่ (1) ด้านสังคมและวัฒนธรรม เป็นศูนย์กลางภาคใต้ตอนบนที่มีการผสมผสานวัฒนธรรมไทยพุทธและไทยมุสลิม ผู้สูงอายุยึดมั่นในประเพณีและความเชื่อทางศาสนา รักษาวิถีชีวิตครอบครัวขยายและชุมชน วัดเป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางศาสนาและสังคมที่ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง (2) ด้านเศรษฐกิจ มีฐานเศรษฐกิจหลากหลาย ทั้งการท่องเที่ยว เกษตรกรรม ประมง และการค้า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่เคยประกอบอาชีพเกษตรและค้าขายขนาดเล็ก จึงมีรายได้ไม่สูงเมื่อเกษียณ แต่ต้นทุนการครองชีพที่ต่ำกว่าเมืองใหญ่ทำให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างพอเพียง และ (3) ด้านการวางผังเมือง มีลักษณะขยายตัวแบบรัศมีจากศูนย์กลางเมืองเก่า ถนนแคบไม่เอื้อต่อการเดินทางของผู้สูงอายุ ชุมชนเก่าหนาแน่นและขาดพื้นที่สาธารณะ ส่วนพื้นที่ชานเมืองยังขาดการเชื่อมโยงการขนส่งสาธารณะ ประเด็นความต้องการเพิ่มเติม นอกเหนือจาก 8 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ (1) ความปลอดภัยจากอาชญากรรม โดยเฉพาะการปล้นและหลอกลวง ต้องการระบบแจ้งเตือนที่เหมาะสม (2) โอกาสเรียนรู้เทคโนโลยีดิจิทัล การจัดการเงิน และการดูแลสุขภาพ (3) ระบบเตือนภัยและการอพยพที่คำนึงถึงข้อจำกัดทางร่างกาย รวมทั้งการจัดการขยะและมลพิษ (4) โอกาสสร้างรายได้เสริมและใช้ภูมิปัญญาสร้างมูลค่าต่อชุมชน และ (5) พื้นที่และกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพจิตและการเตรียมความพร้อมสำหรับการจากไปอย่างสงบ

4.2 องค์ประกอบและคุณลักษณะของการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี

จากการวิเคราะห์ข้อมูลในระบะที่ 1 และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ รวมทั้งการจัดประชุมเพื่อระบุนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

และหาแนวทางการพัฒนารูปแบบเมือง สามารถสรุปองค์ประกอบและคุณลักษณะของการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานีได้ ดังนี้

องค์ประกอบหลักของเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ จากการวิเคราะห์องค์ประกอบ 8 ด้านของเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุตามแนวทางขององค์การอนามัยโลกและการประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทของเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี สามารถสรุปองค์ประกอบหลักของเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานีได้ ดังนี้

1) อาคารและพื้นที่สาธารณะที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ พื้นที่สาธารณะและอาคารสถานที่ในเขตเทศบาลนครสุราษฎร์ธานียังมีข้อจำกัดในการรองรับผู้สูงอายุ ทางเดินเท้าขาดความต่อเนื่องและมีสิ่งกีดขวาง ทางลาดในสถานที่ราชการมีมาตรฐานที่แตกต่างกัน ห้องน้ำสาธารณะที่เหมาะสมยังมีน้อย แม้จะมีสวนสาธารณะเกาะลำพูนที่ผู้สูงอายุนิยมใช้บริการ แต่การเข้าถึงยังเป็นอุปสรรคสำหรับผู้ที่อยู่ห่างไกล

“...ผมคิดว่าเราต้องวางแผนพัฒนาอาคารและพื้นที่สาธารณะใหม่ทั้งหมด โดยยึดหลักการออกแบบเพื่อทุกคน (Universal design) ที่ไม่ได้เอื้อเฉพาะผู้สูงอายุ แต่ทุกคนใช้ได้ ทั้งเด็ก คนพิการ หรือคนที่ต้องใช้รถเข็น...” (ผู้อำนวยการกองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม, สัมภาษณ์: 10 กุมภาพันธ์ 2567)

2) ระบบการขนส่งที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ การขนส่งและการเดินทางเป็นประเด็นท้าทายสำคัญ เนื่องจากเทศบาลนครสุราษฎร์ธานียังขาดระบบขนส่งสาธารณะที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ มีเพียงรถสองแถวที่ไม่ได้ออกแบบให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุ ผู้ที่มีข้อจำกัดด้านการเคลื่อนไหวแทบไม่มีทางเลือกในการเดินทาง

“...การพัฒนาระบบขนส่งสาธารณะที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุเป็นสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญลำดับต้น ๆ เพราะเป็นปัญหาที่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ประสบ ในระยะสั้นเราอาจปรับปรุงระบบรถสองแถวที่มีอยู่ให้ดีขึ้น แต่ในระยะยาวเราต้องมีระบบขนส่งมวลชนที่ออกแบบให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุตั้งแต่ต้น...” (นักวิชาการด้านการผังเมือง, สัมภาษณ์: 9 กุมภาพันธ์ 2567)

3) การมีส่วนร่วมในสังคมของผู้สูงอายุ กิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุในชุมชนยังมีค่อนข้างน้อยและไม่หลากหลาย ส่วนใหญ่เป็นการรวมกลุ่มกันเองตามธรรมชาติ เช่น ไปวัด ไปตลาด ผู้สูงอายุที่มีข้อจำกัดด้านการเคลื่อนไหวมักถูกตัดขาดจากสังคม ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุที่มีอยู่ทำงานได้ดี แต่ยังไม่ครอบคลุมทั่วถึง

“...จากประสบการณ์ในการทำงานกับผู้สูงอายุ ผมพบว่าผู้สูงอายุอยากมีส่วนร่วมในสังคม อยากมีบทบาทและอยากรู้สึกว่ามีคุณค่า เราต้องสร้างพื้นที่และโอกาสให้ผู้สูงอายุได้มาพบปะ ทำกิจกรรมร่วมกัน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้...” (ประธานชมรมผู้สูงอายุ, สัมภาษณ์: 8 กุมภาพันธ์ 2567)

4) บริการสนับสนุนชุมชนและสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุ บริการสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุในพื้นที่มีคุณภาพดี แต่ยังมีข้อจำกัดเรื่องการเข้าถึง โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่อยู่ห่างไกลหรือมีข้อจำกัดในการเดินทาง ระบบการดูแลผู้สูงอายุในชุมชนยังไม่ครอบคลุมทั่วถึง ขาดบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญในการดูแลผู้สูงอายุ และไม่มีระบบรองรับผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียวหรือไม่มีผู้ดูแล

“...การพัฒนาระบบบริการสุขภาพเชิงรุกสำหรับผู้สูงอายุเป็นสิ่งสำคัญมาก โดยเฉพาะการดูแลผู้สูงอายุที่บ้าน ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือของทั้งโรงพยาบาล เทศบาล และอาสาสมัครในชุมชน เพราะผู้สูงอายุจำนวนมากมีข้อจำกัดในการเดินทางไปโรงพยาบาล...” (ผู้อำนวยการโรงพยาบาล, สัมภาษณ์: 11 กุมภาพันธ์ 2567)

หน่วยงานและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ จากการวิเคราะห์ข้อมูลและการประชุมกลุ่มปรึกษาหารือ สามารถระบุหน่วยงานและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่สำคัญในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี แสดงดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 การประชุมกลุ่มเพื่อระดมหน่วยงานและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่สำคัญ
ในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี
ที่มา: ผู้วิจัย (2568)

จากการวิเคราะห์บทบาทของหน่วยงานและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง สามารถสรุปบทบาทหลักในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี ได้ดังนี้

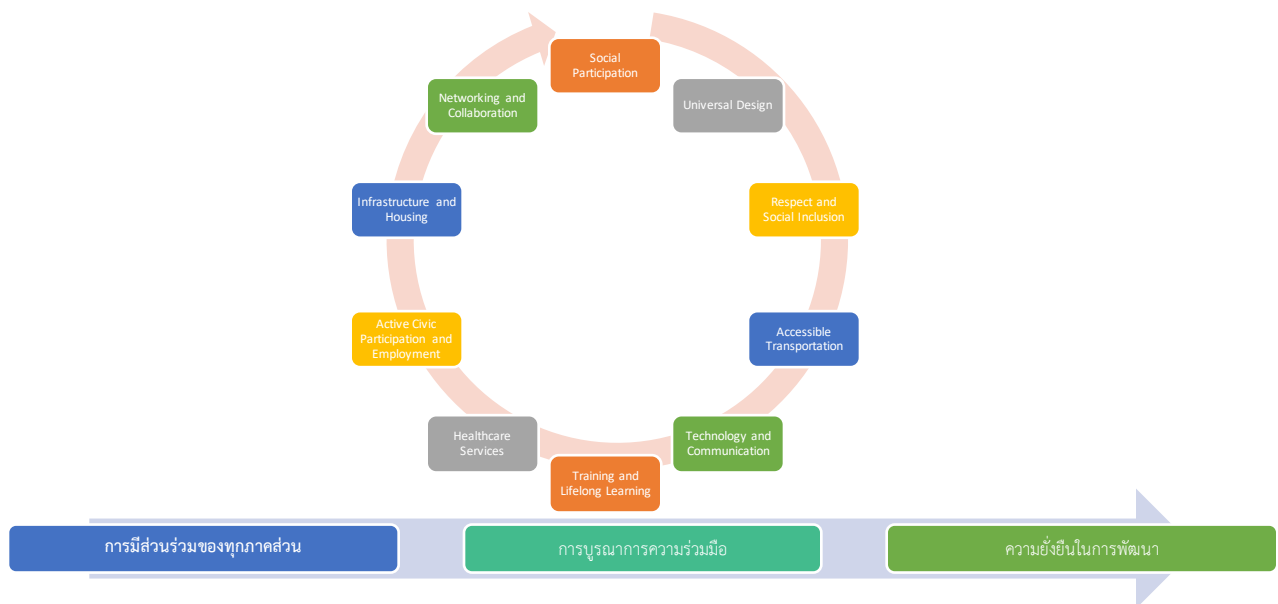
1) หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี เป็นหน่วยงานหลักในการกำหนดนโยบาย วางแผน และดำเนินการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุราษฎร์ธานี สนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรในการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดสุราษฎร์ธานี ดูแลงานด้านสวัสดิการสังคมและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสุราษฎร์ธานี ดูแลงานด้านสุขภาพและการบริการทางการแพทย์สำหรับผู้สูงอายุ โรงพยาบาลสุราษฎร์ธานี และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ให้บริการด้านสุขภาพแก่ผู้สูงอายุทั้งในระดับปฐมภูมิและทุติยภูมิ

2) ภาคเอกชนและประชาสังคม ได้แก่ สมาคมผู้สูงอายุจังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นตัวแทนของผู้สูงอายุในการนำเสนอความต้องการและปัญหา รวมทั้งจัดกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ มูลนิธิและองค์กรการกุศลในพื้นที่ สนับสนุนงานด้านสวัสดิการและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ และภาคธุรกิจและเอกชน เพื่อสนับสนุนทรัพยากรและงบประมาณในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุผ่านกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR)

3) ชุมชนและตัวแทนผู้สูงอายุ ได้แก่ ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชน เป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างผู้สูงอายุในชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน ชมรมผู้สูงอายุในชุมชนต่าง ๆ เป็นพื้นที่ในการรวมกลุ่มและทำกิจกรรมของผู้สูงอายุ รวมทั้งเป็นช่องทางในการรับฟังความคิดเห็นและความต้องการของผู้สูงอายุ และอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุในชุมชนให้การดูแลและช่วยเหลือผู้สูงอายุในชุมชน โดยเฉพาะผู้ที่อยู่คนเดียวหรือมีความต้องการพิเศษ

4.3 รูปแบบเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี และแนวทางการดำเนินงาน

จากการสังเคราะห์ข้อมูลในข้อ 4.1 สามารถออกแบบแนวทางการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี โดยพัฒนาเป็นรูปแบบ SURAT THANI Age-friendly City model ซึ่งมีองค์ประกอบ แสดงดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 รูปแบบ SURAT THANI Age-friendly City model
ที่มา: ผู้วิจัย (2568)

รูปแบบ SURAT THANI Age-friendly City Model เป็นรูปแบบการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี ประกอบด้วย 8 องค์ประกอบหลัก ตามกรอบแนวคิดขององค์การอนามัยโลก โดยมีหลักการพื้นฐาน 3 ประการ คือ (1) การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน (2) การบูรณาการความร่วมมือ และ (3) ความยั่งยืนในการพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกับบริบทของเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี โดยมีแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

S - Social participation (การมีส่วนร่วมในสังคม) ได้แก่ การส่งเสริมกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ และการพัฒนาศูนย์กิจกรรมผู้สูงอายุในชุมชนต่าง ๆ เพื่อการสร้างเครือข่ายผู้สูงอายุและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

U - Universal design (การออกแบบที่เป็นสากล) ได้แก่ การปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานตามหลักการออกแบบเพื่อคนทุกคน การพัฒนาทางเท้า อาคาร และพื้นที่สาธารณะที่เอื้อต่อผู้สูงอายุ และการสร้างสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและเข้าถึงได้สำหรับผู้สูงอายุ

R - Respect and social inclusion (การเคารพและการยอมรับทางสังคม) ได้แก่ การสร้างความตระหนักเกี่ยวกับคุณค่าของผู้สูงอายุในสังคม การส่งเสริมกิจกรรมระหว่างคนต่างวัย การเชิดชูและให้เกียรติผู้สูงอายุที่เป็นแบบอย่างในชุมชน

A - Accessible transportation (การขนส่งที่เข้าถึงได้) ได้แก่ การพัฒนาระบบขนส่งสาธารณะที่ผู้สูงอายุเข้าถึงได้ง่าย การจัดตั้งเส้นทางรถโดยสารที่ครอบคลุมพื้นที่สำคัญสำหรับผู้สูงอายุ และการให้สิทธิพิเศษในการเดินทางสำหรับผู้สูงอายุ

T - Technology and communication (เทคโนโลยีและการสื่อสาร) ได้แก่ การพัฒนาช่องทางการสื่อสารที่เข้าถึงได้สำหรับผู้สูงอายุ การส่งเสริมทักษะดิจิทัลสำหรับผู้สูงอายุ และการใช้เทคโนโลยีในการดูแลและสนับสนุนผู้สูงอายุ

T - Training and lifelong learning (การฝึกอบรมและการเรียนรู้ตลอดชีวิต) ได้แก่ การจัดการฝึกอบรมและกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุ การส่งเสริมการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้สูงอายุสู่คนรุ่นใหม่ หรือการพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุในชุมชน

H - Healthcare services (บริการด้านสุขภาพ) ได้แก่ การพัฒนาระบบบริการสุขภาพที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ การส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุในชุมชนและที่บ้าน หรือการจัดตั้งคลินิกผู้สูงอายุในชุมชน

A - Active civic participation and employment (การมีส่วนร่วมของพลเมืองและการจ้างงาน) ได้แก่ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการพัฒนาชุมชน การสนับสนุนโอกาสในการทำงานและอาสาสมัครสำหรับผู้สูงอายุ และการพัฒนาธุรกิจชุมชนที่เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วม

N - Networking and collaboration (การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ) ได้แก่ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในการสร้างพันธมิตรในการขับเคลื่อนนโยบายและโครงการสำหรับผู้สูงอายุ

I - Infrastructure and housing (โครงสร้างพื้นฐานและที่อยู่อาศัย) ได้แก่ การพัฒนาที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ การปรับปรุงบ้านให้เอื้อต่อการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุ รวมถึงการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ

แนวทางการดำเนินงานตามรูปแบบ SURAT THANI Age-friendly City model แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1: การเตรียมความพร้อมและวางแผน (1 ปี) ประกอบด้วย (1) การจัดตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี ประกอบด้วยตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน และผู้สูงอายุ (2) การจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุระยะ 5 ปี (3) การสำรวจและประเมินสถานการณ์ปัจจุบันเพื่อกำหนดพื้นที่นำร่องในการพัฒนา และ (4) การสร้างความตระหนักและประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ

ระยะที่ 2: การดำเนินการและพัฒนา (3 ปี) ประกอบด้วย (1) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่นำร่อง (2) การจัดตั้งศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในชุมชนต่าง ๆ (3) การพัฒนาระบบขนส่งสาธารณะที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ (4) การสนับสนุนกิจกรรมทางสังคมและการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ และ (5) การพัฒนาระบบบริการสุขภาพและการดูแลผู้สูงอายุในชุมชน

ระยะที่ 3: การขยายผลและความยั่งยืน (1 ปี) ประกอบด้วย (1) การประเมินผลการดำเนินงานและถอดบทเรียน (2) การขยายผลการพัฒนาไปสู่พื้นที่อื่น ๆ ในเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี (3) การพัฒนาระบบติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง และ (4) การสร้างความยั่งยืนในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ

กลไกการขับเคลื่อนรูปแบบ SURAT THANI Age-friendly city model อาศัยกลไกการทำงานแบบบูรณาการระหว่างหน่วยงานและภาคส่วนต่าง ๆ โดยมีกลไกสำคัญ ดังนี้ (1) คณะกรรมการขับเคลื่อนเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี โดยทำหน้าที่กำหนดนโยบาย วางแผน และกำกับติดตามการดำเนินงาน ประกอบด้วยตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน และผู้สูงอายุ (2) คณะทำงานด้านการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในแต่ละด้าน ซึ่งแบ่งเป็น 8 คณะทำงานตามองค์ประกอบของเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ ทำหน้าที่ดำเนินงานตามแผนและรายงานความก้าวหน้าต่อคณะกรรมการขับเคลื่อน (3) เครือข่ายผู้สูงอายุและชมรมผู้สูงอายุในชุมชน โดยทำหน้าที่เชื่อมโยงการทำงานระหว่างผู้สูงอายุในชุมชนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อสะท้อนความต้องการและปัญหาของผู้สูงอายุในการพัฒนาเมือง (4) ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในชุมชน เพื่อเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมและให้บริการแก่ผู้สูงอายุในชุมชน ดำเนินงานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี และ (5) ระบบติดตามและประเมินผลการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ สร้างโดยการพัฒนาตัวชี้วัดความสำเร็จในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ เพื่อติดตามและประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

5. อภิปรายผล

สถานการณ์และความต้องการในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ ผลการวิจัยแสดงให้เห็นช่องว่างที่สำคัญระหว่างสถานการณ์ปัจจุบันและความต้องการของผู้สูงอายุในเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี โดยเฉพาะด้านการขนส่งที่มีความพึงพอใจต่ำสุด (ค่าเฉลี่ย 2.45) แต่มีความต้องการสูงสุด (ค่าเฉลี่ย 4.58) ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับ Rémillard-boilard and doran (2024) ที่ระบุว่า ระบบขนส่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการส่งเสริมความเป็นอิสระของผู้สูงอายุ

การวิเคราะห์เชิงลึกผ่านการสัมภาษณ์ พบว่า ปัญหาการขนส่งเกิดจากโครงสร้างพื้นฐานที่ไม่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ เช่น รถสองแถวที่มีพื้นสูง ทางเท้าไม่ต่อเนื่อง และขาดสัญญาณไฟฟ้าที่เหมาะสม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการประยุกต์หลักการ Universal design (Maisel & Steinfeld, 2022) ในการออกแบบโครงสร้างพื้นฐานเมือง

ด้านบริการสุขภาพและพื้นที่สาธารณะก็มีความต้องการพัฒนาสูง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Active aging ที่กำหนดโดย World Health Organization (2021) ที่เน้นการสร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องในกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ และพลเมือง

รูปแบบ SURAT THANI Age-friendly City model รูปแบบที่พัฒนาขึ้นเป็นการบูรณาการกรอบแนวคิดองค์การอนามัยโลกกับบริบทท้องถิ่น โดยเพิ่มมิติการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือเป็นจุดเด่น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Age-friendly city ecosystem ของ Buffel et al. (2018) ที่เน้นการเชื่อมโยงระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกระดับ การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมแบบ Co-creation ในการพัฒนารูปแบบ สอดคล้องกับ Participatory design approach

(Zielhuis et al., 2024) ที่เชื่อว่าผู้ใช้งานควรมีบทบาทสำคัญในการออกแบบและพัฒนาระบบที่ตนเองใช้งาน รูปแบบที่พัฒนาขึ้นมีจุดแข็งในการปรับให้เข้ากับบริบทสังคมไทย โดยเฉพาะการใช้วัดเป็นศูนย์กลางชุมชนและการเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งแตกต่างจากรูปแบบในประเทศตะวันตกที่อาจไม่เหมาะสมกับบริบทเอเชีย (Chao & Sun, 2025)

ความเป็นไปได้และความท้าทายการนำรูปแบบไปใช้จริงยังคงมีข้อจำกัด ทั้งด้านงบประมาณ กฎหมายและระเบียบ และการประสานงานระหว่างหน่วยงาน ซึ่งสอดคล้องกับ Implementation science framework (Nilsen, 2020) ที่ระบุว่าการนำนวัตกรรมไปใช้ในระดับนโยบายต้องคำนึงถึงปัจจัยบริบททางการเมืองและสถาบัน

อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของชุมชนและการสร้างความตระหนักรู้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวางรากฐานสำคัญสำหรับการพัฒนาต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Community readiness model (Zhang et al., 2025) ที่เน้นการเตรียมความพร้อมของชุมชนก่อนการนำนวัตกรรมไปใช้ ผลการวิจัยนี้มีนัยสำคัญต่อการพัฒนานโยบายสาธารณะ โดยชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การบริการ และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเป็นระบบ

6. สรุปผลและข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผล

1) สถานการณ์ปัจจุบันและความต้องการของผู้สูงอายุ การศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันของเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานีพบว่ายังมีความไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้สูงอายุในหลายมิติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสามด้านหลักที่มีความจำเป็นเร่งด่วน ประกอบด้วยระบบการขนส่งที่ยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุอย่างเพียงพอ การออกแบบอาคารและพื้นที่สาธารณะที่ยังไม่เอื้อต่อการใช้งานของผู้สูงอายุ และระบบการสื่อสารและการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ยังมีข้อจำกัดสำหรับกลุ่มผู้สูงอายุ

ผลการสำรวจความต้องการของผู้สูงอายุในพื้นที่แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในระดับที่สูง โดยผู้สูงอายุให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกกับการพัฒนาระบบการขนส่งที่เหมาะสม รองลงมาคือการพัฒนาบริการสนับสนุนชุมชนและสุขภาพที่ครอบคลุม ตลอดจนการปรับปรุงอาคารและพื้นที่สาธารณะให้สามารถใช้งานได้อย่างปลอดภัยและสะดวกสบาย

การวิเคราะห์องค์ประกอบและคุณลักษณะของการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุที่เหมาะสมกับบริบทของเทศบาลนครสุราษฎร์ธานีแสดงให้เห็นว่าจำเป็นต้องใช้กรอบแนวคิดแปดองค์ประกอบหลักตามมาตรฐานขององค์การอนามัยโลก แต่จำเป็นต้องมีการปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความต้องการเฉพาะของผู้สูงอายุในพื้นที่ นอกจากนี้ความสำเร็จในการพัฒนาจะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบายและการให้บริการสาธารณะ ภาคเอกชนที่มีศักยภาพในการลงทุนและให้บริการ และภาคประชาสังคมที่เป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมของชุมชน

2) รูปแบบ SURAT THANI Age-friendly City model

การศึกษานี้ได้พัฒนารูปแบบเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุเฉพาะสำหรับพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี ภายใต้ชื่อ SURAT THANI Age-friendly City model ซึ่งเป็นการบูรณาการแนวคิดและหลักการพื้นฐานของเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุตามมาตรฐานขององค์การอนามัยโลก เข้ากับความเป็นจริงของบริบทท้องถิ่นและความต้องการเฉพาะของผู้สูงอายุในพื้นที่สุราษฎร์ธานี รูปแบบที่พัฒนาขึ้นตั้งอยู่บนหลักการพื้นฐาน 3 ประการที่เชื่อมโยงกับแนวคิด Active aging ได้แก่ (1) การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ซึ่งเน้นการสร้างกลไกให้ผู้สูงอายุสามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนอย่างแข็งขัน (2) การบูรณาการความร่วมมือ ที่เชื่อมโยงการทำงานระหว่างหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ เพื่อสร้างประสิทธิภาพสูงสุดในการให้บริการและการพัฒนา และ (3) ความยั่งยืนในการพัฒนา ที่มุ่งเน้นการสร้างระบบและกลไกที่สามารถดำเนินต่อไปได้ในระยะยาวโดยไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอก

6.2 ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

(1) หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี ควรกำหนดนโยบายและแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุอย่างเป็นรูปธรรม โดยบรรจุไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่นและจัดสรรงบประมาณที่เพียงพอในการดำเนินงาน

(2) ควรมีการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ โดยจัดตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนที่มีตัวแทนจากทุกภาคส่วน และสร้างกลไกการทำงานที่บูรณาการและมีประสิทธิภาพ และสนับสนุนการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการพัฒนาเมือง โดยเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้แสดงความคิดเห็นเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และมีบทบาทในการติดตามและประเมินผลการพัฒนา

2) ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้

(1) เทศบาลนครสุราษฎร์ธานีและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำรูปแบบ SURAT THANI Age-friendly City model ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุในพื้นที่ โดยปรับให้เหมาะสมกับสถานการณ์และทรัพยากรที่มีอยู่

(2) ควรมีการพัฒนาโครงการนำร่องในแต่ละองค์ประกอบของรูปแบบ SURAT THANI Age-friendly City model เพื่อทดลองดำเนินการและถอดบทเรียนก่อนขยายผลไปสู่การพัฒนาในวงกว้าง

7. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี ประจำปีงบประมาณ 2567 ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้บริหารและบุคลากรของเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุราษฎร์ธานี สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดสุราษฎร์ธานี ตลอดจนผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี ผู้เชี่ยวชาญ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

บรรณานุกรม

- Boucoulalas, M. (2023). Lifelong learning. In *The handbook of adult and continuing education* (pp. 47-60). Routledge.
- Buffel, T., Handler, S., & Phillipson, C. (Eds.). (2018). *Age-friendly city cities and communities: A global perspective*. Policy Press.
- Chao, T. Y. S., & Sun, Y. (2025). Planning for Age-friendly city cities and communities in East Asia: The oriental paradigm. In *Ageing and urban planning* (pp. 35-59). Routledge.
- Department of Local Administration. (2024). *LOCAL SMART CITY REPORT 2024* [รายงานการศึกษาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีการพัฒนาศักยภาพเมืองน่าอยู่อัจฉริยะที่มีความโดดเด่น ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567 Local Smart City Report 2024]. (in Thai)
- Gall, M. D., Borg, W. R., & Gall, J. P. (1996). *Educational research: An introduction*. Longman Publishing. <https://psycnet.apa.org/record/1996-97171-000>
- Geng, J., Shi, Q., & Dong, R. K. (2025). A systematic review of government measures to improve Age-friendly city transportation in the US, UK, Japan, and China. *Sustainability*.
- Kaewpradab, T., Buasri, S., Kalanuson, J., & Chelong, A. (2022). Risk communication on emerging diseases: Lessons of elderly perception in Songkhla community [การสื่อสารความเสี่ยงของโรคอุบัติใหม่: บทเรียนตามการรับรู้ของผู้สูงอายุในจังหวัดสงขลา]. *Journal of Social Research and Review*, 45(2), 116-136. (in Thai)
- Maisel, J., & Steinfeld, E. (2022). Universal design and the built environment. In *Rehabilitation engineering: Principles and practice* (pp. 295-318).

- McGarvie, S. (2025, March 24). Positive aging: Redefining what aging successfully means. *PositivePsychology.com*. <https://positivepsychology.com/positive-aging/>
- Meechan, S. (2021). The elderly care center of Sisaket municipality: Local administrative organization and public service under collaboration among public and private sectors and civil society [ศูนย์ดูแลผู้สูงอายุในชุมชนของเทศบาลเมืองศรีสะเกษ: องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นกับการบริการสาธารณะด้วยเครือข่ายรัฐ เอกชนและประชาสังคม]. *Journal of Social Research and Review*, 44(1), 53-90. (in Thai)
- National Statistical Office. (2024). *Elderly population survey report 2024* [การสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2567]. Statistical Office Publications. https://www.nso.go.th/nsoweb/storage/survey_detail/2025/20241209145003_27188.pdf. (in Thai)
- Nilsen, P. (2020). Making sense of implementation theories, models, and frameworks. In *Implementation science 3.0* (pp. 53-79). Springer International Publishing.
- Rémillard-Boilard, S., & Doran, P. (2024). Developing Age-friendly city cities and communities: An international perspective. In *Reimagining Age-friendly city communities* (pp. 25-43). Policy Press.
- Sampson, R. J., & Laub, J. H. (2017). A general age-graded theory of crime: Lessons learned and the future of life-course criminology. In *Integrated developmental and life-course theories of offending* (pp. 165-182). Routledge.
- Surat Thani Province. (2024). *Social situation report, Surat Thani Province* [รายงานสถานการณ์ทางสังคมประจำปี 2567]. Office of Social Development and Human Security, Surat Thani Province. OSDSHS Report 2024. (in Thai)
- Surat Thani Province. (2025a). *Social situation report, Surat Thani Province* [รายงานสถานการณ์ทางสังคม ประจำเดือนเมษายน 2568]. Office of Social Development and Human Security, Surat Thani Province. OSDSHS Report 2025-04. (in Thai)
- Surat Thani Province. (2025b). *Surat Thani Provincial Development Plan 20 years 2017-2036*. [แผนพัฒนาจังหวัดสุราษฎร์ธานีระยะ 20 ปี พ.ศ. 2560 -2579]. [http://www.cicc.ac.th/images/work20-10-2565-Update_web/Suratthani 2560-2579.pdf](http://www.cicc.ac.th/images/work20-10-2565-Update_web/Suratthani%202560-2579.pdf) (in Thai)
- Thai Publica. (2024, February 10). When Thailand enters a fully Aging Society, what welfare do Thai elderly receive? [เมื่อไทยเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ Aging Society ผู้สูงอายุไทยได้รับสวัสดิการอะไรบ้าง]. *ThaiPublica*. <https://thaipublica.org/2024/02/thailand-becomes-aged-society/> (in Thai)
- Tiraphat, S., Buntup, D., Munisamy, M., Nguyen, T. H., Yuasa, M., Nyein Aung, M., & Hpone Myint, A. (2020). Age-friendly city environments in ASEAN plus three: Case studies from Japan, Malaysia, Myanmar, Vietnam, and Thailand. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(12), 4523.
- World Health Organization. (2021). *Global Age-friendly city cities: A guide*. World Health Organization Press.
- World Health Organization. (2024a). Institutionalizing social participation in health policy for better performing health systems: Policy lessons from the field. *WHO*. Retrieved May 29, 2025, from <https://www.who.int/europe/publications/i/item/WHO-EURO-2024-10608-50380-76034>
- World Health Organization. (2024b). *Extending healthy ageing across the life course-connecting healthy development and healthy ageing: Report of the third Life Course Network meeting, 28-30 November 2023*. World Health Organization.

- Zhang, S., Ricciutti, N. M., & Cureton, J. L. (2025). The community readiness instrument: Development and initial testing in a university community about student substance use. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 1-21.
- Zielhuis, M., Sleeswijk Visser, F., Andriessen, D., & Stappers, P. J. (2024). How design professionals learn within collaborative research projects. *CoDesign*, 20(4), 548-566.

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์
ปีที่ 48 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2568): 279511

Journal of Social Research and Review
Volume 48 No.1 (January -June 2025): 279511
ISSN 3056-9508 (Online)

ความกลัว ความฝัน และความหวังของฉันทน์: เรื่องเล่าสะท้อนอุปสรรคและเป้าหมายชีวิต ของนักเรียนเรียนดีที่มีข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ

ภัทรพรรณ ทำดี^{1*}, ภาสนันท์ อัครรักษ์², ธนรัตน์ เข้มกลัด³ และ ณัฐชยา รัตนพันธุ์⁴

^{1,3,4}คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร 10900

²คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร 10140

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: fsocppl@ku.ac.th

บทคัดย่อ

นักเรียนที่ต้องเผชิญกับข้อจำกัดทางเศรษฐกิจและสังคม อาจทำให้เป็นอุปสรรคต่อเส้นทางการศึกษาและโอกาสในชีวิต แต่สิ่งที่จะทำให้เด็กผ่านข้อจำกัดเหล่านี้ไปได้ นอกจากการสนับสนุนในเชิงระบบแล้ว คือ การมีกรอบแนวคิดแบบเติบโตที่จะช่วยให้เด็กเหล่านี้ประสบความสำเร็จในชีวิตต่อไปได้ การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประสบการณ์ต่อความกลัว ความฝัน และความหวังของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา และเพื่อศึกษาบริบทที่เกื้อหนุนต่อพฤติกรรมเชิงบวกของนักเรียน โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพในรูปแบบการศึกษาเรื่องเล่า มาประยุกต์ใช้ในรูปแบบการเล่าเรื่องผ่านการเขียนบันทึก ในหัวข้อความกลัว ความฝัน และความหวังของฉันทน์ โดยมีนักเรียนชายสี่คน ซึ่งหมายถึง นักเรียนยากจนพิเศษที่มีผลการสอบ PISA for schools ปี 2564 ที่ได้คะแนนด้อยอย่างน้อย 1 รายวิชา และให้ความยินยอมเข้าร่วมการดำเนินงานของโครงการวิจัย จำนวน 24 คน จาก 11 โรงเรียน ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ความกลัว ความฝัน และความหวังในชีวิตของนักเรียน ไม่ได้แยกออกจากกัน อย่างชัดเจน โดยความกลัวบางส่วน เช่น กลัวการเปลี่ยนแปลงในชีวิต กลัวผิดหวัง กลัวดูแลคนในครอบครัวไม่ได้ กลัวการสูญเสียและถูกทอดทิ้ง ล้วนเป็นผลมาจากความฝันและความหวัง เนื่องจากกลัวว่าจะไม่สามารถทำตามความฝันหรือเป็นไปตามสิ่งที่ตนเองหวังได้ ไม่ว่าจะเป็นความฝันที่อยากจะมีอาชีพที่ดีและมั่นคง และความหวังว่าจะได้มีชีวิตที่สมบูรณ์ ได้อยู่พร้อมหน้าครอบครัว และเป็นความภาคภูมิใจของครอบครัว เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ความกลัว ความฝัน และความหวังของนักเรียน ได้ถูกกำกับด้วยภูมิหลังทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว นำไปสู่การเกิดขึ้นของกรอบความคิดแบบเติบโต จนทำให้เด็กมีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมเชิงบวก ทั้งในด้านการเรียน อุปนิสัย วิธีคิด และการใช้ชีวิต ทั้งนี้ ภัยแล้งสำคัญที่ทำให้เกิดกรอบความคิดแบบเติบโตของนักเรียน ได้แก่ ครอบครัว ครู และเพื่อน โดยจำเป็นต้องมีกลไกเชิงนโยบายเพื่อสนับสนุนนักเรียนกลุ่มนี้ อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ

คำสำคัญ: ความกลัว, ความฝัน, ความหวัง, เรื่องเล่า, นักเรียน

วันรับบทความ: 24 เมษายน 2568, **วันแก้ไขบทความ:** 31 พฤษภาคม 2568, **วันตอบรับบทความ:** 16 มิถุนายน 2568

My Fears, Dreams, and Hopes: Narrative Stories Reflecting the Obstacles and Life Goals of High-Achieving Students with Economic Constraints

Patrapan Tamdee^{1*}, Passanan Assavarak², Thanarat Khemklad³ and Natchaya Rattanaphan⁴

^{1,3,4}*Faculty of Social Sciences, Kasetsart University, Chatuchak District, Bangkok 10900, Thailand*

²*School of Liberal Arts, King Mongkut's University of Technology Thonburi, Thung Khru District, Bangkok 10140, Thailand*

*Corresponding author, E-mail: fsocppl@ku.ac.th

Abstract

Students with economic and social constraints may face obstacles in their educational path and life opportunities. However, what will help children overcome these constraints, in addition to systematic support, is having a growth mindset that enables them to succeed in life. Therefore, this study aims to explore the experiences of fears, dreams, and hopes among high school students, as well as the contexts that support positive behaviors among students. By using qualitative research in the form of a narrative study applied in the form of narrative journal on the topic of 'My Fears, Dreams, and Hopes', there were 'Changphueak Students', which were extremely poor with good scores in at least one subject on the PISA for Schools 2021 and gave their consent to participate in the research project, totaling 24 people from 11 schools. The results show that students' fears, dreams, and hopes are not separated. Some fears, such as life changes, disappointment, not being able to take care of family members, loss, and being abandoned, are all the result of dreams and hopes. They mostly fear not being able to follow their dreams or what they wish for, such as having a good and stable career, a perfect life, being able to live with their family, and being the pride of their family. However, students' fears, dreams, and hopes are regulated by their family's economic and social background, leading to the emergence of a growth mindset, which makes students tend to have positive behaviors in terms of learning, habits, thinking, and life. The key to creating a growth mindset in students is their family, teachers, and friends. Policy mechanisms are needed to support this group of students continuously and systematically.

Keywords: Fear; Dream; Hope; Narrative; Student

Received: April 24, 2025, **Revised:** May 31, 2025, **Accepted:** June 16, 2025

1. บทนำ

ความยากจน คือหนึ่งในปัญหาใหญ่ที่มีความซับซ้อน เพราะเกี่ยวข้องกับหลายมิติ อาทิ บริบทของการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคมของแต่ละพื้นที่ ที่ฉายภาพของความยากจนและผลกระทบของความยากจนที่แตกต่างกันไป ถึงแม้ว่าประเด็นเรื่องความยากจนจะมีการศึกษาอย่างยาวนาน แต่การให้คำนิยาม รวมถึงการสร้างความเข้าใจความหมายและผลกระทบของความยากจนนั้น มีความจำเพาะในแต่ละพื้นที่และแตกต่างกันไปตามปรากฏการณ์ในแต่ละสังคมและการเปลี่ยนแปลงของแต่ละยุคสมัย (Citak & Duffy, 2020) อย่างไรก็ตาม ความยากจนนั้นมิใช่ปัญหาของปัจเจกบุคคล หากแต่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างสังคม ซึ่งกระทบกับสถาบันสังคมหลักอย่างสถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษา โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของเด็ก เนื่องจากความยากจนนั้นก็มีใช้แค่มิติเรื่องอาชีพและรายได้ของผู้ปกครองของนักเรียน หากแต่มีมิติดังกล่าวเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกจากมิติด้านสภาพแวดล้อมของนักเรียน มิติด้านสุขภาพ การเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัล และอื่น ๆ

ความยากจนในครอบครัวของเด็กจะส่งผลทำให้เด็กไม่สามารถเข้าถึงระบบการศึกษา ไม่ได้รับการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ที่จำเป็นจากสถานศึกษา หรือไม่สามารถเรียนรู้ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ (McKinney, 2014) สังเกตเห็นได้จากการติดอยู่กับดักความยากจนนั้น จะส่งผลกระทบต่อผลการเรียนของเด็กและการเรียนรู้ที่มีคุณภาพในโรงเรียนของเด็กยากจน ซึ่งจากการวิจัยพบว่าเศรษฐกิจฐานที่ไม่มั่นคงของครอบครัวเด็กส่งผลโดยตรงต่อการเรียนของเด็ก เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มครอบครัวของเด็กที่มีเศรษฐกิจฐานที่มั่นคง อย่างไรก็ตาม ปัจจัยเรื่องความยากจนที่ส่งผลต่อผลการเรียน ยังมีความซับซ้อนเกินกว่าที่จะเหมารวมว่าเด็กที่ยากจนทุกคนจะมีผลการเรียนที่ล้มเหลว ดังนั้นการสร้างการเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อมโยงระหว่างความยากจนและการเรียนรู้ รวมถึงผลการเรียนของเด็กจึงเป็นเรื่องที่ควรศึกษาถึงต้นเหตุ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่ร่วมกันผลักดันและส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้เพื่อร่วมกันแก้ไขหาทางออกจากผลกระทบเหล่านั้นได้ (Gorski 2012; Haberman, 2012)

สำหรับสถานการณ์ในประเทศไทยนั้น จากผลการสำรวจสถานะนักเรียนยากจนและยากจนพิเศษ ปี 2561 ซึ่งจัดทำโดยกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) โดยใช้เกณฑ์การคัดกรองนักเรียนยากจนด้วยวิธีการวัดรายได้ทางอ้อม (Proxy mean test: PMT) พบว่า ไทยมีนักเรียนยากจนประมาณ 1.6 ล้านคน ยากจนพิเศษ 600,000 คน ซึ่งเป็นกลุ่มที่ต้องได้รับความช่วยเหลือเร่งด่วน โดยมีรายได้เฉลี่ยวันละ 42.7 บาทต่อครอบครัวเท่านั้น ซึ่งไม่เพียงพอแม้แต่ค่าอาหารเข้าที่มีคุณค่าทางโภชนาการ โดยภูมิภาคที่มีนักเรียนยากจนพิเศษหนาแน่นที่สุดคือ ภาคเหนือ ในบริเวณพื้นที่สูงและตะเข็บชายแดน ถึงแม้ว่านักเรียนกลุ่มนี้จะได้รับการสนับสนุนจาก สพฐ. ในรูปแบบการจัดสรรเงินอุดหนุนและปัจจัยพื้นฐานนักเรียนยากจน แต่ยังไม่เพียงพอเมื่อเทียบกับค่าครองชีพในปัจจุบัน เช่น ค่าเดินทางไป-กลับโรงเรียน ค่าอาหาร และค่าเครื่องแบบ ซึ่งล้วนมีค่าใช้จ่ายสูง ทำให้นักเรียนยากจนจำนวนมากมีความเสี่ยงที่จะออกจากระบบการศึกษาเนื่องจากปัญหาความยากจน (Thaipublica, 2018) นอกจากนี้ การเข้าสู่การเรียนรู้ในโลกดิจิทัลโดยเฉพาะภายหลังจากการเกิดสถานการณ์ COVID-19 ซึ่งข้อมูลจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ และกองทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ หรือ UNICEF (United Nations Children's Fund) สะท้อนว่า เด็กที่อยู่ในครัวเรือนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำกว่าจะเข้าถึงโลกดิจิทัลได้น้อยลงอย่างมาก โดยเฉพาะการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต และการมีคอมพิวเตอร์ ซึ่งสัมพันธ์กับฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนอย่างชัดเจน ปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงโลกดิจิทัลปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อต้องใช้ระบบการเรียนแบบออนไลน์เป็นหลักในช่วงปี 2563-2564 ที่ทำให้เด็กในครัวเรือนที่ยากจนไม่สามารถเข้าร่วมการเรียนแบบออนไลน์ได้ (National Statistic Office, 2023) จนเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เด็กในครอบครัวที่ยากจนต้องหลุดออกจากระบบการศึกษามากยิ่งขึ้น และขาดโอกาสเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพ (Anayan, 2021)

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าเด็กกลุ่มนี้อาจต้องเผชิญกับข้อจำกัดอันเนื่องมาจากเศรษฐกิจฐานที่อาจทำให้เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อเส้นทางการศึกษาและโอกาสในชีวิต แต่สิ่งที่จะทำให้เด็กสามารถก้าวข้ามผ่านข้อจำกัดเหล่านี้ไปได้ นอกจากการสนับสนุนในเชิงระบบแล้ว การมีกรอบแนวคิดแบบเติบโต (Growth mindset) นับว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะช่วยผลักดันให้เด็กเหล่านี้ประสบความสำเร็จในชีวิตต่อไปได้ ซึ่งเป็นกรอบความคิดของทัศนคติและความเชื่อของมนุษย์ต่อการเรียนรู้และทักษะทางสติปัญญา และส่งผลกระทบต่อแรงจูงใจต่อการรับรู้และต่อพฤติกรรมของมนุษย์ ทั้งนี้ จุดตั้งต้นของการมีกรอบความคิดแบบเติบโตของเด็กนั้น อยู่ที่กระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่มีต่อเด็กนั่นเอง โดยทำให้เด็กมีความเชื่อ

ว่าทักษะความสามารถของพวกเขานั้นสามารถพัฒนาให้ดีขึ้นได้ พวกเขาก็จะเต็มใจที่จะใช้เวลาเสริมและความพยายามที่มากขึ้นในการเรียนรู้ (Dweck, 2006) และถึงแม้เศรษฐฐานะที่ด้อยกว่าจะนำไปสู่การเข้าถึงโอกาสในการศึกษา อาหาร สาธารณสุข ที่น้อยกว่านักเรียนที่มีเศรษฐฐานะที่ดีกว่า แต่ก็ไม่ได้หมายความว่ากรอบความคิดแบบเติบโตจะไม่มีวันเกิดขึ้นในกลุ่มนักเรียนที่มีเศรษฐฐานะที่ด้อยกว่า ทั้งนี้ นักเรียนที่มีกรอบความคิดแบบเติบโตมีแนวโน้มที่จะมองว่างานที่ยากนั้น หมายถึงหนทางที่จะทำให้พวกเขาเพิ่มพูนทักษะความสามารถและมองหาประสบการณ์การเรียนรู้ที่ท้าทาย ซึ่งพวกเขาจะสามารถผ่านมันไปได้ ผลที่ตามมาคือ นักเรียนที่มีกรอบความคิดแบบเติบโตมีแนวโน้มที่จะได้คะแนนดีกว่านักเรียนที่มีกรอบความคิดแบบตายตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งคะแนนในการเผชิญกับอุปสรรคในชีวิต (Claro et al., 2016) ดังนั้นถึงแม้ผู้เรียนจะมีข้อจำกัดในการดำเนินชีวิตที่อาจเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการศึกษาและการใช้ชีวิตก็ตาม แต่หากผู้เรียนเหล่านี้สามารถพัฒนากรอบความคิดแบบเติบโตได้จะมีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมเชิงบวกทั้งในด้านการเรียน อุปนิสัย วิธีคิด และการใช้ชีวิต ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการก้าวข้ามข้อจำกัดในชีวิตเหล่านั้นไปได้ในที่สุด โดยยังคงจำเป็นต้องมีระบบและกลไกของสังคมที่ช่วยสนับสนุนไปพร้อมกัน

จากความเชื่อมโยงระหว่างเงื่อนไขด้านภูมิหลังของผู้เรียน ศักยภาพทางการเรียน และการมีกรอบแนวคิดแบบเติบโตที่กล่าวมา นำไปสู่ความสำคัญของการศึกษาเชิงลึกเพิ่มเติม เกี่ยวกับบริบทที่เกื้อหนุนให้นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาซึ่งได้รับการคัดกรองให้อยู่ในกลุ่มยากจนพิเศษที่มีผลการสอบ PISA for schools ปี 2564 ได้คะแนนด้อยอย่างน้อย 1 รายวิชาที่มีความสามารถทางการศึกษาที่โดดเด่นหรือมีพฤติกรรมเชิงบวกในการเรียน และเชื่อมโยงกับการมีกรอบแนวคิดแบบเติบโต (Growth mindset) ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญในการพัฒนาความสามารถของเด็กอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างสถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษา ที่ส่งผลต่อการสร้างกรอบความคิดแบบเติบโตของเด็กโดยตรงจากการศึกษาที่ผ่านมา รวมถึงเพื่อการศึกษาเรื่องราวชีวิตของเด็กผ่านการเล่าเรื่อง ซึ่งจะเป็นโอกาสในการทำความเข้าใจความเชื่อมโยงที่มีลักษณะซับซ้อนมากขึ้น อีกทั้งสามารถเชื่อมโยงกับโครงสร้างสังคมได้อย่างชัดเจนมากขึ้นด้วย ทั้งนี้ หากสามารถค้นหาเงื่อนไขที่จะช่วยสนับสนุนเด็กกลุ่มนี้ให้สามารถก้าวข้ามข้อจำกัดดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นเงื่อนไขจากตัวเด็กเอง เช่น ความมุ่งมั่น ความมุ่งมั่น แรงบันดาลใจ หรือเงื่อนไขจากบริบทในครอบครัวในแง่การสนับสนุนทั้งความมั่นคงทางจิตใจและสังคม ตลอดจนบริบทของสถานศึกษาและครูของเด็กที่ช่วยส่งเสริมพฤติกรรมเชิงบวกในการเรียน จะสามารถนำไปสู่การสังเคราะห์ข้อมูลเป็นองค์ความรู้เชิงระบบ และดำเนินการสื่อสารสังคมและสื่อสารเชิงนโยบายเพื่อพัฒนาเด็กกลุ่มนี้ต่อไป โดยการศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประสบการณ์ต่อความกลัว ความฝัน และความหวังของนักเรียนที่มีผลการเรียนดีแต่มีข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ และเพื่อศึกษาบริบทที่เกื้อหนุนต่อพฤติกรรมเชิงบวกซึ่งเชื่อมโยงกับการมีกรอบความคิดแบบเติบโต (Growth mindset) และการมีผลการเรียนในระดับดีของนักเรียนกลุ่มนี้

2. ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษานี้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนากรอบความคิด หรือ Mindset ซึ่งหมายถึง ชุดของทัศนคติและความเชื่อของมนุษย์ต่อการเรียนรู้และทักษะทางสติปัญญา และส่งผลกระทบต่อแรงจูงใจต่อการรับรู้และต่อพฤติกรรมของมนุษย์ มาใช้เป็นแนวคิดหลักในการอธิบายปรากฏการณ์ เนื่องจากการพัฒนากรอบความคิดเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกับพฤติกรรมของเด็กผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม การที่เด็กจะมีผลการเรียนที่ดีได้นั้น ไม่เพียงแต่เกิดจากความฉลาดทางสติปัญญา ซึ่งเป็นเงื่อนไขทางชีวภาพเท่านั้น แต่ส่วนหนึ่งเป็นผลจากพฤติกรรมเชิงบวกที่ผลักดันให้เกิดความมุ่งมั่นไปสู่ความสำเร็จซึ่งเป็นผลมาจากเงื่อนไขทางสังคมด้วยเช่นกัน จึงมีความเป็นไปได้ว่าบริบทที่เกื้อหนุนต่อพฤติกรรมเชิงบวกด้านการเรียนของเด็กจึงไม่ได้เกิดขึ้นโดยตรง แต่เชื่อมโยงกับการพัฒนากรอบความคิดแบบเติบโต จนกระทั่งนำไปสู่การเกิดพฤติกรรมเชิงบวกด้านการเรียนและความประพฤติในส่วนอื่น ๆ ซึ่งนักจิตวิทยา Dweck (2006) ได้แบ่งกรอบความคิดออกเป็นสองประเภท ได้แก่ กรอบความคิดแบบตายตัว (Fixed mindset) และกรอบความคิดแบบเติบโต (Growth mindset) โดยกรอบความคิดทั้งสองประเภทนี้ ต่างก็เป็นกรอบความคิดของทัศนคติและความเชื่อของมนุษย์ต่อการเรียนรู้และทักษะทางสติปัญญา ซึ่งงานศึกษาหลายชิ้นเห็นสอดคล้องกันว่าความเชื่อของมนุษย์ที่มีลักษณะตายตัว (Fixed) และที่ยืดหยุ่นได้นั้น (Malleable) ส่งผลกระทบต่ออย่างมีนัยยะสำคัญต่อแรงจูงใจ ต่อการรับรู้ และต่อพฤติกรรมของมนุษย์ ทั้งนี้ จุดตั้งต้นของการจะมีกรอบความคิดแบบตายตัวหรือกรอบความคิดแบบเติบโตของเด็กนั้น อยู่ที่กระบวนการขัดเกลาของผู้ใหญ่ที่มีต่อเด็กเป็นสำคัญ (Heyman & Dweck, 1998; Levy et al, 1998; Blackwell et al, 2007)

จากการศึกษาของ Dweck (2006) เรื่อง Mindset: The new psychology of success พบว่า นักเรียนที่มีกรอบความคิดแบบตายตัวจะมีความเชื่อว่าพวกเขาเกิดมาพร้อมความสามารถหลายอย่าง และสิ่งเหล่านี้ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงอะไรได้ ในขณะที่นักเรียนที่มีกรอบความคิดแบบเติบโตจะมีความเชื่อว่าความสามารถของพวกเขานั้น จะสามารถพัฒนาได้และทำให้ดีขึ้นได้เรื่อย ๆ ด้วยการฝึกปฏิบัติ ดังนั้นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาความสามารถของนักเรียนจึงคือความเชื่อ กล่าวคือ กรอบความคิด หรือ Mindset นี่เองที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนที่เชื่อไว้ก่อนแล้วว่าตัวเองมีทักษะความสามารถมีแนวโน้มที่จะเปิดรับต่อความท้าทายในรูปแบบต่าง ๆ น้อยกว่า และมีแนวโน้มที่จะยอมแพ้มากกว่า ในทางตรงกันข้าม หากนักเรียนมีความเชื่อว่าทักษะความสามารถของพวกเขานั้นสามารถพัฒนาให้ดีขึ้นได้ พวกเขา ก็จะเต็มใจที่จะใช้เวลาเสริมและความพยายามที่มากขึ้นในการเรียนรู้ อย่างไรก็ตาม การจะมีกรอบความคิดแบบตายตัวหรือเติบโตขึ้นได้ขึ้นอยู่กับความเชื่อหรือทัศนคติที่บุคคลนั้นมีแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เศรษฐกิจฐานะของนักเรียน (Economic status) หรือพื้นหลังทางเศรษฐกิจและสังคม (Socio-economic background) ก็เป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญมากในการทำนายการประสบความสำเร็จทางวิชาการของเด็ก ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าการมีเศรษฐกิจฐานะทางเศรษฐกิจที่ด้อยกว่านั้น จะกีดขวางการประสบความสำเร็จทางการศึกษาของนักเรียนผ่านกลไกเชิงซ้อนมากมาย ทั้งยังรวมถึงโอกาสที่น้อยกว่าในการเข้าถึงทรัพยากรทางการศึกษา ระดับของความเครียดที่สูงกว่า ภาวะโภชนาการที่ด้อยกว่า หรือแม้กระทั่งโอกาสในการเข้าถึงบริการสุขภาพและสาธารณสุขที่น้อยกว่าด้วย (Claro et al., 2016)

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษากของ Wang et al. (2019) ระบุว่า บริบททางสังคมเศรษฐกิจมีอิทธิพลต่อกรอบความคิดของวัยรุ่น ในประเด็นนี้ได้รับการอธิบายเสริมด้วยงานของ Destin et al. (2019) ว่าเด็กนักเรียนที่เสียเปรียบทางสังคมและเศรษฐกิจมักมีแนวโน้มว่าจะยึดถือกรอบความคิดแบบตายตัวเกี่ยวกับความสามารถด้านวิชาการ มากกว่าเด็กนักเรียนที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่สูงกว่า แต่ไม่ได้หมายความว่าสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่ด้อยกว่าของเด็กนักเรียนจะเป็นปัจจัยที่ขวางกั้นการพัฒนารอบความคิดแบบเติบโต เพราะในงานของ Hwang et al. (2019) ระบุว่า วัยรุ่นที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่ด้อยกว่า มีแนวโน้มว่าจะได้รับประโยชน์ในเชิงวิชาการจากการมีกรอบความคิดแบบเติบโตมากกว่าเพื่อนที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่สูงกว่าได้เช่นกัน

สถาบันทางสังคมหลักที่จะช่วยสร้างและส่งเสริมการพัฒนารอบความคิดแบบเติบโตแก่นักเรียน คือ สถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษา ซึ่งถือพ่อแม่และครูคือผู้กระทำการทางสังคม (Social agent) ในปฏิบัติการดังกล่าว โดยพฤติกรรมของผู้ใหญ่จะสามารถมีอิทธิพลต่อกรอบความคิดของเด็กได้ (Haimovitz & Dweck, 2017) จากการตอบสนองต่อความสำเร็จด้วยการชื่นชมยินดีมีผลต่อการสร้างกรอบความคิดทั้งแบบตายตัวและแบบเติบโต เพราะถ้าหากว่าผู้ใหญ่ชื่นชมยินดีไปที่ตัวบุคคล (Personal praise) เช่น การใช้คำพูดว่าหนูเป็นคนเก่งมาก หนูฉลาด จะทำให้เด็กเชื่อในคุณลักษณะแบบตายตัวของตนเอง และมีแนวโน้มว่าเด็กคนนั้นจะปฏิเสธที่จะเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคในอนาคต ซึ่งเป็นการเกิดกรอบความคิดแบบตายตัว (Fixed mindset) ในทางตรงกันข้าม หากผู้ใหญ่ใช้การชื่นชมยินดีโดยเน้นไปที่กระบวนการ (Process praise) ที่ทำให้เกิดความสำเร็จ จะมีผลทำให้เด็กมีความรู้สึกว่าการกระทำดังกล่าวนี้บ่งชี้ว่ายังมีข้อบกพร่องและยังสามารถพัฒนาให้ดีขึ้นได้อีก ซึ่งเป็นการพัฒนารอบความคิดแบบเติบโต (Growth mindset) นั่นเอง (Mueller & Dweck, 1998) นอกจากนี้ พ่อแม่ที่มองว่าความล้มเหลวเป็นสิ่งที่นำไปสู่การปรับปรุงหรือทำให้กระบวนการในการเรียนรู้ดีขึ้น ก็จะมีส่วนในการสร้างกรอบความคิดแบบเติบโตแก่เด็ก เพราะพ่อแม่ที่มองความล้มเหลวเป็นเรื่องปกติจะเน้นที่กระบวนการการเรียนรู้ โดยเปิดโอกาสให้เด็กร่วมถกเถียงร่วมกันว่าสามารถเรียนรู้อะไรได้บ้างจากประสบการณ์ความล้มเหลว และเด็กจะเรียนรู้จากความผิดพลาดได้อย่างไรเพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้น รวมทั้งเด็กจะสามารถไตร่ตรองเพื่อขอความช่วยเหลือจากคุณครูได้อย่างไร (Haimovitz & Dweck, 2016)

ในส่วนของสถาบันการศึกษาก็มีบทบาทสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ซึ่งมีได้หมายถึงแค่โรงเรียนหรือคุณครูผู้สอนเท่านั้น แต่ยิ่งรวมไปถึงหลักสูตรที่ใช้ในการเรียนการสอนและระบบการศึกษา ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการสร้างกรอบความคิดแบบเติบโตแก่นักเรียน การสร้างวัฒนธรรมในห้องเรียนที่สนับสนุนกรอบความคิดแบบเติบโตสามารถทำได้ด้วยการเปลี่ยนแปลงวิธีการเรียนรู้ และช่วยให้นักเรียนพัฒนาอุปนิสัยในการทำงานอย่างแข็งขัน ซึ่งจะนำไปสู่การทำงานให้สำเร็จลุล่วงและการประสบความสำเร็จ เช่น การเรียนการสอนที่ทำให้เกิดการเรียนรู้แบบ Active learning (คือกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมและมีโอกาสปฏิบัติจริง) การทำให้ความผิดพลาดและล้มเหลวเป็นสิ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้เพื่อจะเอาชนะ

ต่ออุปสรรค และนำพาตัวเองไปสู่ความสำเร็จ การใช้ภาษาในการสื่อสารที่สื่อถึงความสำเร็จ การฝึกให้นักเรียนพูดเชิงบวกกับตัวเอง (Positive self-talk) และการใช้แหล่งข้อมูลหรือเครื่องมือในการเสริมกรอบความคิดแบบเติบโต เช่น เทคโนโลยี (Robinson, 2017) อีกทั้ง คุณครูผู้สอนยังเป็นผู้กระทำการสำคัญ ที่จะช่วยสอนหรือขัดเกลาให้นักเรียนมีกรอบความคิดที่ยืดหยุ่นต่อความท้าทายทางวิชาการและทางสังคมได้ (Yeager & Dweck, 2012) ดังนั้นการศึกษาเรื่องราวชีวิตของนักเรียนที่มีพฤติกรรมเรียนดีแต่มีข้อจำกัดทางเศรษฐกิจผ่านประสบการณ์ต่อความกลัว ความฝัน และความหวังซึ่งถ่ายทอดผ่านเรื่องเล่า จะสามารถช่วยสะท้อนให้เห็นถึงบริบทที่เกื้อหนุนต่อพฤติกรรมเชิงบวกด้านการเรียน ทั้งในส่วนของครอบครัว และโรงเรียนรวมถึงบริบทที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ซึ่งอาจจะมาในรูปแบบของอุปสรรคที่เด็กกลุ่มนี้ต้องเผชิญ รวมทั้งการสนับสนุนทางสังคมจากบุคคลรอบข้าง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเชื่อมโยงกับการมีกรอบความคิดแบบเติบโตของนักเรียน เพื่อนำไปสู่การค้นหาแนวทางในการช่วยส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กกลุ่มนี้สามารถที่จะก้าวข้ามผ่านอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จในชีวิต

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าครอบครัวและโรงเรียนจะเป็นสถาบันทางสังคมที่เป็นเสาหลักในการสร้างกรอบความคิดแบบเติบโตให้เด็ก เพราะเป็นสถาบันทางสังคมที่ใกล้ชิดกับเด็กมากที่สุดในช่วงวัยเริ่มต้นของชีวิต แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าเหนือสิ่งอื่นใด โครงสร้างสังคมและนโยบายสังคมก็มีอิทธิพลสำคัญมาก ในการทำให้สถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษามีความเข้มแข็งมากพอ ที่จะทำหน้าที่ในการสร้างและพัฒนารอบความคิดแบบเติบโตแก่เด็ก เนื่องจากโครงสร้างสังคมและนโยบายสังคมได้มีส่วนกำหนด กำกับ สนับสนุน และสร้างบริบททางสังคมและเศรษฐกิจ รวมถึงการมีระดับการศึกษาที่ดี และมีคุณภาพของพ่อแม่ การมีภาระงานที่มั่นคงและมีสวัสดิการในชีวิตที่ดีของพ่อแม่ การมีรายได้ที่มั่นคงของพ่อแม่ สิ่งเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องอย่างแยกไม่ออกจากโครงสร้างสังคมและนโยบายสังคมทั้งสิ้น

3. วิธีการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย การศึกษาบริบทที่เกื้อหนุนต่อพฤติกรรมเชิงบวกในการเรียนและการมีกรอบแนวคิดแบบเติบโตของนักเรียนกลุ่มข้างเผือก ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ที่ใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ การเล่าเรื่องผ่านการเขียนบันทึก (Narrative journal) การวาดภาพเชิงพรรณนา (Pictorial ethnography) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) โดยเก็บข้อมูลจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายกลุ่ม ทั้งนักเรียนข้างเผือก เพื่อนนักเรียน ครู ผู้ปกครอง และผู้ที่มีบทบาทในการสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีกรอบแนวคิดแบบเติบโตและการมีผลการเรียนที่ดีของนักเรียน โดยบทความนี้จะนำเสนอเฉพาะผลการศึกษาที่ได้จากการเล่าเรื่องผ่านการเขียนบันทึก (Narrative journal) ซึ่งเก็บข้อมูลจากเด็กนักเรียนที่เรียนดีแต่มีข้อจำกัดทางเศรษฐกิจเท่านั้น ไม่ได้ครอบคลุมข้อมูลจากวิธีการศึกษาและกลุ่มเป้าหมายในส่วนอื่น ซึ่งเป็นการนำรูปแบบการศึกษาเรื่องเล่ามาประยุกต์ใช้ในรูปแบบการเล่าเรื่องผ่านการเขียนบันทึก

การวิจัยแนวเรื่องเล่า (Narrative method) หรือวิธีวิจัยแนวประวัติชีวิต (Life history method) เป็นส่วนหนึ่งของวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่ถูกพัฒนาขึ้นภายใต้ร่มของกระบวนทัศน์หลังปฏิฐานนิยม อันได้แก่ กระบวนทัศน์แนวปรากฏการณ์นิยม กระบวนทัศน์การตีความและกระบวนทัศน์สร้างสรรค์นิยมและการกำหนดสร้าง ซึ่งเป็นการศึกษาถึงโลกเชิงประสบการณ์ของผู้เล่าเรื่องที่มีส่วนเชื่อมโยงกับระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ภายในตนเองและบริบททางสังคมแวดล้อม เนื่องจากเรื่องเล่าเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเรื่องราวในชีวิตของบุคคลนับจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน รวมถึงเหตุการณ์วิกฤตที่เกิดขึ้นในชีวิต เช่น เหตุการณ์ที่มีผลกระทบต่อชีวิต ความเจ็บปวดทางจิตใจที่ได้รับ หรือการถูกทำให้รู้สึกเสียศักดิ์ศรี ถูกกลบเกลื่อน รวมทั้งเรื่องราวที่เป็นความประทับใจ ความภาคภูมิใจ และความสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนโลกของตนเองและโลกทางสังคมในเชิงประสบการณ์ของบุคคล ซึ่งมีส่วนเชื่อมโยงกับมิติทางจิตวิญญาณของตนเองและบริบททางสังคมที่แวดล้อมอยู่ภายนอก (Tooltham, 2020) ทั้งนี้ วิธีการศึกษาเรื่องเล่าเป็นแนวทางการศึกษาด้วยการบอกเล่าและทบทวนประสบการณ์ที่ผ่านมา เพื่อหาทางออก รับรู้ และเข้าใจชีวิตของตนเองอย่างเป็นระบบ โดยบุคคลจะทำการ คิด ตีความ เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตจนกลายเป็นประสบการณ์ เพื่อให้ผู้วิจัยได้เข้าถึงความซับซ้อนของการให้ความหมายกับสิ่งต่าง ๆ ของผู้เล่า การเก็บข้อมูลในลักษณะนี้จึงเป็นการกระทำทางสังคมที่เคลื่อนไหวไปตามบริบทของผู้เล่า ซึ่งจะเป็นการสร้างความจริงตามแบบที่บุคคลมองเห็นหรือรับรู้ (Subjective reality) อันจะนำไปสู่การสร้างความรู้ได้ เรื่องเล่าในที่นี้จึงอยู่ในฐานะของประสบการณ์ชีวิต โดยผู้วิจัยมีเป้าหมายเพื่อค้นหว่า บุคคลให้ความหมายกับประสบการณ์ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตอย่างไร (Havanon, 2009) ซึ่งประสบการณ์ชีวิตที่บุคคลได้บอกเล่าเรื่องราวนั้น ไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่มีความเชื่อมโยงกับโครงสร้างสังคมด้วยเช่นกัน

(Tooltham, 2020) เช่นเดียวกับกรณีเรื่องเล่าเกี่ยวกับประสบการณ์ในชีวิตของนักเรียนผ่านการบอกเล่าถึงความกลัว ความหวัง และความฝันในชีวิตของตน ซึ่งเรื่องราวเหล่านี้สามารถสะท้อนให้เห็นถึงบริบทการใช้ชีวิตทั้งในครอบครัว โรงเรียน ในสังคมกลุ่มเพื่อนซึ่งแสดงให้เห็นถึงบทบาทของสถาบันสังคมรวมทั้งระบบและกลไกของสังคมที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนเป็นส่วนหนึ่งที่กำกับให้เส้นทางชีวิตของเด็กกลุ่มนี้มีความเป็นไปได้เช่นนั้น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ในที่นี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ได้จากการเล่าเรื่องผ่านการเขียนบันทึก (Narrative journal) ของนักเรียนเท่านั้น อาจยังไม่ได้สะท้อนรูปแบบของการเก็บข้อมูลตามแนวทางของวิธีการศึกษาเรื่องเล่าได้ทั้งหมด เนื่องจากยังไม่ได้มีการปฏิสัมพันธ์ในระหว่างการเล่าเรื่องระหว่างผู้เล่าและนักวิจัย โดยใช้เป็นวิธีการในขั้นตอนแรกของการเก็บข้อมูลในส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ซึ่งหลังจากนักเรียนได้เล่าเรื่องราวชีวิตของตนเองผ่านการเขียนบันทึกในส่วนนี้แล้ว จะเข้าสู่ขั้นตอนของการให้ข้อมูลในส่วนอื่นทั้งในรูปแบบของการวาดภาพเชิงพรรณนา (Pictorial ethnography) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview)

ประชากรในการศึกษาค้างครั้งนี้ คือ นักเรียนในโครงการของกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) จำแนกตาม 6 ภูมิภาค ได้แก่ กรุงเทพมหานคร ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคใต้ ในพื้นที่ 10 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย กรุงเทพมหานคร กาฬสินธุ์ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี นครศรีธรรมราช นครสวรรค์ มหาสารคาม และสุราษฎร์ธานี ที่เข้าร่วมประเมินสมรรถนะผู้เรียนตามมาตรฐานสากลเพื่อการพัฒนาสถานศึกษา (PISA for schools) ปี 2564 โดยมีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) โดยเริ่มจากการคัดเลือกโรงเรียนในโครงการของกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) ที่มีอัตราส่วนของนักเรียนที่ได้คะแนนอย่างน้อย 1 รายวิชาต่อนักเรียนที่เข้าสอบ PISA ทั้งหมดมากที่สุดในแต่ละจังหวัด ซึ่งมีโรงเรียนที่เข้าข่ายและยินยอมเข้าร่วมการวิจัยทั้งสิ้น 11 โรงเรียน จากนั้นจึงคัดเลือกเด็กนักเรียนที่เรียกในการศึกษาค้างครั้งนี้ว่า นักเรียนข้างเผือก ซึ่งมีผลการสอบ PISA for schools ปี 2564 ที่ได้คะแนนอย่างน้อย 1 รายวิชา และได้รับการคัดกรองจากกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) ให้อยู่ในกลุ่มนักเรียนที่ยากจนพิเศษ (Extremely poor) ด้วยการวัดรายได้ทางอ้อม (Proxy means test: PMT) โดยคำนวณผลจากข้อมูลการคัดกรองสถานะครัวเรือน 8 ด้าน ออกมาเป็นค่าคะแนน ได้แก่ ภาระฟุ้งเฟ้อ การอยู่อาศัย ลักษณะที่อยู่อาศัย ที่ดินทำการเกษตร แหล่งน้ำดื่ม แหล่งไฟฟ้า ยานพาหนะในครัวเรือน และของใช้ในครัวเรือน และนำมาใช้กำหนดสถานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนนักเรียน เพื่อหากกลุ่มนักเรียนที่ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วนก่อน โดยนักเรียนที่ยากจนพิเศษ (Extremely poor) จะอยู่ในกลุ่มที่มีค่าคะแนนความยากจนที่ระดับ 0.91–1.00 (The equitable education fund, 2019) โดยมีนักเรียนที่เข้าข่ายและให้ความยินยอมให้ข้อมูลเฉพาะในส่วนของวิธีการเก็บข้อมูลเล่าเรื่องผ่านการเขียนบันทึกในที่นี้ จำนวน 24 คน ซึ่งเป็นการกำหนดขนาดตัวอย่างโดยคำนึงถึงความเพียงพอของข้อมูล (Data sufficiency) ในการหาข้อสรุปเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคทางการศึกษาของนักเรียน และคำนึงถึงความอิ่มตัวของข้อมูล (Data saturation)

การศึกษาค้างครั้งนี้ได้นำวิธีการศึกษาเรื่องเล่ามาประยุกต์ใช้ในรูปแบบของการเขียนเล่าเรื่องราวประสบการณ์ชีวิตของตนเอง (Narrative journal) ในลักษณะคล้ายกับการเขียนเรียงความหรือเขียนบันทึกประจำวันส่วนตัว หรือไดอารี่ เพื่อให้เหมาะกับคุณลักษณะของเด็กซึ่งอาจมีทักษะการเล่าเรื่องในรูปแบบที่แตกต่างจากผู้ใหญ่ และคุ้นเคยกับวิธีการเล่าเรื่องผ่านการเขียนเรียงความมากกว่าการเล่าเรื่องในรูปแบบอื่น โดยให้เวลาเด็กได้ค่อย ๆ ถ่ายทอดสิ่งที่อยู่ในความคิดและชีวิตของตนเองออกมาในรูปแบบงานเขียน ทั้งนี้ไม่ได้คำนึงถึงความถูกต้อง ความสวยงามด้านภาษา แต่ให้อิสระเด็กได้เขียนในรูปแบบที่ตนเองได้ปลดปล่อยสิ่งต่าง ๆ อย่างอิสระ โดยมีเครื่องมือในการเก็บข้อมูลคือ เอกสารชี้แจงกิจกรรมเรื่องเล่าผ่านการเขียนบันทึก และอุปกรณ์ในการเขียนเรื่องเล่า โดยผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อในการเขียนคือ ความกลัว ความฝัน และความหวังของฉัน โดยมีกรอบอธิบายลักษณะและวิธีการเขียน และอธิบายถึงความกลัว ในชีวิตที่อาจไม่สิ่งที่น่าเกลียดน่ากลัว แต่เป็นความกังวล หรือความหวั่นวิตกบางอย่างในชีวิตที่ไม่อยากให้เกิดขึ้น ทั้งที่เคยเกิดขึ้นแล้วหรือยังไม่เกิดขึ้นก็ตาม ส่วนความฝันเป็นสิ่งที่อาจจะเป็นจริงได้หรือไม่ก็ตาม แต่ทุกคนมีสิทธิที่จะฝัน เพราะความฝันเป็นสิ่งที่ช่วยหล่อเลี้ยงชีวิตได้ และทำให้มีความหวังในชีวิตได้เช่นกัน เพราะหลายครั้งความหวังได้กลายเป็นเป้าหมายในชีวิตที่คิดว่าสักวันหนึ่งอยากไปให้ถึง หากเรามีโอกาสและความพยายามอย่างถึงที่สุด ทั้งนี้ เพื่อให้เด็กได้ย้อนเล่าสิ่งที่อยู่ภายในจิตใจตลอดช่วงชีวิตที่ผ่านมา ซึ่งครอบคลุมสิ่งที่ปั่นแรงกดดัน ผลักดัน และเงื่อนไขสนับสนุนต่าง ๆ ในชีวิต ที่ทำให้เด็กเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมเชิงบวกทางการเรียน รวมถึงการฉายภาพในอนาคตของเด็กกลุ่มนี้ไปพร้อมกัน โดยมีขั้นตอนในการเก็บข้อมูลเริ่มขึ้นหลังจากได้รับความยินยอมให้เก็บข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการจัดส่งเอกสารชี้แจงกิจกรรมพร้อมอุปกรณ์ในการเขียนเรื่องเล่าให้กับ

นักเรียนตามที่ระบุไว้ เพื่อให้ให้นักเรียนได้เขียนเรื่องเล่า เนื่องจากยังอยู่ในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาด COVID-19 จึงจำเป็นต้องหลีกเลี่ยงความเสี่ยงในการเก็บข้อมูลโดยตรงจากนักเรียนเพื่อป้องกันผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้น และกำหนดช่วงระยะเวลาของการเขียนไว้ประมาณ 1 เดือน ทั้งนี้ ผู้วิจัยเป็นผู้รับผิดชอบจัดส่งอุปกรณ์สำหรับการเขียนทั้งหมด และใช้วิธีการส่งข้อมูลกลับให้กับผู้วิจัยในรูปแบบตามที่เด็กสะดวกตามแต่จะตกลงกัน โดยผู้วิจัยเป็นผู้รับภาระด้านค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างกระบวนการเก็บข้อมูลตลอดกระบวนการวิจัย ทั้งนี้ หลังจากได้รับบันทึกเรื่องเล่าของเด็ก ๆ ที่ส่งกลับมาแล้วจึงใช้วิธีการวิเคราะห์ตัวบท (Textual analysis) ร่วมกับการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และการวิเคราะห์แก่นสาระ (Thematic analysis) จากข้อความที่ได้จากการเขียนเรื่องเล่า โดยเน้นการตีความสิ่งที่เด็กนักเรียนเล่าเกี่ยวกับความกลัว ความฝัน และความหวังในชีวิต เพื่อสะท้อนให้เห็นถึง ภูมิหลัง ปัญหา อุปสรรค และความต้องการ ต่อการมีชีวิตที่ดีทั้งในปัจจุบันและอนาคตของตนเอง เพื่อค้นหาความหมายที่อยู่เบื้องหลังเรื่องเล่าหรือประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เด็กสะท้อนผ่านเรื่องเล่าของตนเอง อันจะนำไปสู่การตีความถึงแรงผลักดันหรือสิ่งสนับสนุนที่ทำให้เด็กกลุ่มนี้มีแนวโน้มที่จะมีกรอบแนวคิดแบบเติบโต (Growth mindset)

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ได้รับการรับรองการประเมินจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี หมายเลขข้อเสนอโครงการ KMUTT-IRB-2022/0801/231 ตั้งแต่วันที่ 24 สิงหาคม 2565 เป็นต้นไป ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญกับประเด็นด้านจริยธรรมการวิจัย ทั้งในส่วนของวิธีการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย และการพิทักษ์สิทธิของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย โดยกลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในการวิจัยด้วยความสมัครใจ และในกรณีของนักเรียนที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี จะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ปกครอง ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยจะถูกเก็บเป็นความลับ และจะไม่มีการเผยแพร่ข้อมูลใดที่สามารถระบุถึงตัวผู้ให้ข้อมูลได้

4. ผลการศึกษา

นักเรียนข้างเผือกในการศึกษารุ่นนี้ คือ นักเรียนที่มีผลการสอบ PISA for schools ปี 2564 ที่ได้คะแนนต่อน้อยกว่า 1 รายวิชา และได้รับการคัดกรองจากกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) ให้อยู่ในกลุ่มนักเรียนที่ยากจนพิเศษ (Extremely poor) ด้วยการใช้วิธีทางอ้อม (Proxy means test: PMT) โดยในขณะที่เข้าร่วมการสอบเด็กกลุ่มนี้มีอายุระหว่าง 16-17 ปี และศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 หรือ 4 ซึ่งนอกจากนักเรียนกลุ่มนี้จะมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนไม่เกิน 36,000 บาทต่อปี หรือ 3,000 บาทต่อเดือน แล้วยังมีข้อจำกัดในการดำเนินชีวิตและด้านสถานะครัวเรือนอื่น ๆ ซึ่งเข้าข่ายนักเรียนที่ยากจนพิเศษ ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วน เช่น บางครัวเรือนมีสมาชิกในครอบครัวที่มีภาวะพึ่งพิง หรือมีสมาชิกที่มีความพิการช่วยเหลือตนเองไม่ได้ เช่นในเรื่องเล่าของนักเรียนคนหนึ่งระบุว่า

“...รถชนอ้อยมาชนรถยนต์ของพ่อ...ทำให้ตอนนั้นตาพ่อบอดข้างนึง...ตั้งแต่นั้นแหละครอบครัวก็เจอแต่เรื่องร้าย ไม่มีเงินจ่ายค่าเทอม ไม่มีเงินซื้อเสื้อผ้า...ถึงขั้นไม่มีเงินซื้อกับข้าว ต้องไปเก็บผักกูดตามลำธารกิน...”

หรือกรณีของนักเรียนอีกรายหนึ่งที่เล่าถึงความยากลำบากในชีวิตที่พลิกผันของตนเองว่า

“...จุดพีคในชีวิต คือ ตอนพ่อเรามาป่วยเส้นเลือดในสมองแตกบวก ตอนนั้นแม่กำลังตั้งท้องน้องคนสุดท้ายของเราอยู่ ตอนนั้นทุกอย่างแย่ไปหมด ค่ารักษาพยาบาลเยอะมากและพ่อก็จำใครไม่ได้ เดินไม่ได้ขยับตัวไม่ได้พูดซ้ำล้นมาก ๆ ทุกอย่างเปลี่ยนไป...หนูกับพี่ต้องช่วยดูแลน้อง บวกดูแลพ่อด้วย พี่ชายที่ทำงานที่ กทม. ก็ต้องหยุดงานและลาออกเพื่อมาดูแลพ่อ...”

อีกทั้ง บางรายมีลักษณะที่พ่อกำลังประสบปัญหาความยากลำบากในการอยู่อาศัย ดังเช่นที่นักเรียนคนหนึ่งเขียนเล่าไว้ว่า

“...บ้านของหนูจะเป็นหน้าผา ที่มุงหลังคาเวลาฝนตกคือหนูจะโดนน้ำฝนเพราะน้ำจะรั่วจากหน้าผา...เวลาฝนตกหนูจะนอนไม่หลับ หนูวิตกกังวลว่าฝนจะรั่วในบ้านมัย...”

นอกจากนั้น มีเด็กในกลุ่มนี้จำนวนไม่น้อยที่ไม่ได้อาศัยอยู่กับพ่อแม่ทั้งในกรณีพ่อแม่หย่าร้าง พ่อหรือแม่เสียชีวิต รวมทั้งพ่อกับแม่จำเป็นต้องย้ายถิ่นไปทำงานนอกพื้นที่ ตัวอย่างเช่นนักเรียนรายหนึ่งที่เล่าถึงความจำเป็นที่ครอบครัวต้องแยกกันอยู่ไว้ว่า

“...พ่อทำงานเกษตรทำไร่ทำสวน ส่วนแม่ย้ายไปทำงานกับญาติที่ต่างประเทศ...ทุกวันนี้หนูอยู่บ้านกับน้องชาย (อีก) 2 คนค่ะ...”

บางรายไม่ได้มีที่ดินทำกินและที่พักอาศัยเป็นของตนเอง เป็นต้น ซึ่งสภาพความเป็นอยู่เหล่านี้ได้ถูกนำมาถ่ายทอดไว้ผ่านเรื่องเล่าของเด็กจากการเขียนบันทึกในเรื่องเกี่ยวกับ ความกลัว ความฝัน และความหวัง โดยสามารถสะท้อนให้เห็นถึงอุปสรรคสำคัญในชีวิตรวมทั้งบริบทที่เกื้อหนุนให้เด็กเหล่านี้ ที่ถึงแม้จะมีข้อจำกัดทางเศรษฐกิจสังคมแต่ยังคงมีความมุ่งมั่นในการเรียน และแสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง อันเป็นคุณลักษณะของการมีกรอบความคิดแบบเติบโตที่เป็นพื้นฐานสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมเชิงบวกของเด็กกลุ่มนี้

4.1 ประสบการณ์เกี่ยวกับ ความกลัว ความฝัน และความหวังของนักเรียน

จากเรื่องราวชีวิตของเด็ก ๆ ที่สื่อสารผ่านตัวอักษรแต่ละบรรทัด ได้ทำให้เห็นภาพสะท้อนของ ความกลัว (Fear) ความฝัน (Dream) และความหวัง (Hope) ของเด็กที่ถูกเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก และทำให้เห็นสิ่งที่ยังคงถูกผลิตซ้ำอยู่ในสังคมไทย โดยเฉพาะเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมที่แสดงให้เห็นผ่านทางภูมิหลังของครอบครัว สภาพชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างนักเรียน ครอบครัว ครู และเพื่อน ในฐานะผู้สนับสนุนที่สำคัญในชีวิต ซึ่งทั้งหมดได้กลายมาเป็นตัวกำหนดที่สำคัญของ ความกลัว ความฝัน และความหวังของเด็กเหล่านี้ในรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

1) ความกลัว: สิ่งที่น่ากลัวแต่ไม่อาจหลีกเลี่ยง คงปฏิเสธไม่ได้ว่าบริบททางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัวและชุมชนที่เด็กนักเรียนอาศัยอยู่ ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่กำหนดความกลัวของเด็ก ซึ่งจากเรื่องเล่าทำให้เห็นสถานภาพของครอบครัว สถานะทางเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้ชีวิตเด็กบางคนต้องเต็มไปด้วยความรับผิดชอบ ความขิ้นเค้นทางการเงิน ซึ่งเป็นความกลัวที่เกิดขึ้นและวนเวียนอยู่กับบริบทรอบตัวเด็ก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องครอบครัว การเรียน การเงิน จนกลายเป็นรากฐานของความท้อแท้ในชีวิตที่เกิดขึ้น ดังตัวอย่างการเล่าถึงชีวิตครอบครัวของเด็ก ๆ ส่วนหนึ่ง ซึ่งหลายครั้งที่เป็นความกลัวในสิ่งเดิม ๆ เช่น เรื่องเรียน ครอบครัว ความกดดัน และเพื่อน ที่นำไปสู่ความท้อแท้ทำให้บางคนถึงกับต้องร้องไห้ ที่ไม่รู้ว่าเมื่อไหร่จะสามารถหลุดพ้นจากความกลัวเหล่านี้ได้ ดังที่นักเรียนคนหนึ่งเขียนเล่าไว้ว่า

“...หนูรู้ว่าฐานะทางบ้านของตัวเองไม่ได้มีมากขนาดนั้น...หนูบอกกับตัวเองว่าเราไม่มีเงินขนาดที่หนูต้องขาดเรียนแล้วเหอ เรามาถึงจุดนี้แล้วเหอ...หนูก็ได้เล่าให้เพื่อนฟังถึงปัญหาเหล่านี้และร้องไห้กับเพื่อนคะ...”

เนื่องจากส่วนใหญ่เด็กกลุ่มนี้มีบริบทชีวิตคล้ายคลึงกัน นอกเหนือจากครอบครัวมีข้อจำกัดในทางเศรษฐกิจแล้วหลายคนไม่ได้อาศัยอยู่กับพ่อแม่ แต่เติบโตมากับปู่ ย่า ตา ยาย ซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นเกษตรกรและรับจ้างทั่วไป เนื่องจากพ่อแม่ต้องย้ายถิ่นไปทำงานจังหวัดอื่น หรือไปทำงานต่างประเทศเพื่อหาเงินมาจุนเจือครอบครัว และต้องอยู่อย่างพึ่งพาตนเองในชีวิตประจำวันทุกอย่าง รวมทั้งมีจำนวนไม่น้อยที่ต้องดูแลน้องที่เล็กกว่า ความกลัวหรือความวิตกกังวลบางครั้งไม่ใช่เรื่องไกลตัว แต่เป็นความกลัวแบบเดิม ๆ ที่เผชิญอยู่ทุกวัน เช่น กลัวว่าเวลาฝนตกน้ำจะรั่วจากหลังคาบ้านที่ใช้หลังคาบ้าน จนทำให้ทุกครั้งเวลาฝนตกจะนอนไม่หลับ เพราะวิตกกังวลว่าฝนจะรั่วในบ้านแล้วตนเองรวมทั้งคนในครอบครัวจะต้องเปียกฝน เป็นต้น

นอกจากพื้นฐานครอบครัวซึ่งเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่เชื่อมโยงกับความกลัวของเด็กเหล่านี้ ประสบการณ์ด้านปัญหาสุขภาพทั้งของตนเองและคนในครอบครัว ยิ่งนำไปสู่การตอกย้ำให้ข้อจำกัดที่เคยมีอยู่แล้ว ยิ่งส่งผลต่อชีวิตในปัจจุบันและนำไปสู่ความกลัวในอนาคตของเด็กอีกด้วย บางคนต้องใช้ชีวิตอยู่กับความเจ็บป่วยตั้งแต่เด็ก โดยมีโรงพยาบาลเป็นบ้านหลังที่สอง บางคนชีวิตในครอบครัวต้องเปลี่ยนไปทันทีเนื่องจากอุบัติเหตุไม่คาดฝันที่เกิดขึ้นในชีวิต โดยเฉพาะกับพ่อที่เป็นผู้นำครอบครัว จนสุดท้ายต้องขาดรายได้ ไม่มีเงินจ่ายค่าเทอม ไม่มีเงินซื้อเสื้อผ้า และถึงขั้นไม่มีเงินซื้อข้าว ทำให้เด็กบางรายต้องดูแลทั้งคนป่วยในบ้าน ดูแลน้องที่ยังเล็ก และดูแลตนเองไปพร้อมกัน รวมทั้งอาจมีสมาชิกบางคนทำงานต่างพื้นที่ต้องลาออกจากงานเพื่อกลับมาช่วยดูแลที่บ้าน เป็นต้น บางคนโดยเฉพาะที่เป็นเด็กในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นยังต้องเผชิญกับอคติทางชาติพันธุ์ที่ทำให้ถูกเลือกปฏิบัติจากคนรอบข้าง ทั้งจากครูและจากเพื่อนในโรงเรียน จนกลายเป็นปมความกลัวในใจที่ฝังลึกของเด็กเหล่านี้ โดยนักเรียนคนหนึ่งได้เขียนเล่าไว้ในช่วงหนึ่งของบันทึกว่า

“...เราเป็นคนชนเผ่า ครูบางคนก็ไม่ชอบ...ครูบางคนชอบดูถูก และคนในโรงเรียนชอบว่าคนชนเผ่า...”

จากตัวอย่างเรื่องเล่าเหล่านี้ จะเห็นได้ว่า มีความกลัวที่เริ่มแอบแฝงมาในเนื้อหาของเรื่องเล่าที่พอจะจับประเด็นได้ในเบื้องต้น ก่อนที่จะมุ่งไปที่การบอกเล่าถึงความกลัวอย่างตรงไปตรงมาจากเนื้อหาในส่วนต่อไป ซึ่งสิ่งที่ เป็นเบื้องหลังชีวิต (Background) ของเด็ก ๆ เหล่านี้ ได้ทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนให้ความกลัวค่อย ๆ ปรากฏขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในเนื้อหา ซึ่งล่อไปกับภูมิหลังในด้านครอบครัว การเงิน ความเป็นอยู่ และความสัมพันธ์ ดังนี้

(1) กลัวการเปลี่ยนแปลงในชีวิต สืบเนื่องจากพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เด็กกลุ่มนี้รู้สึกได้ชัดเจนถึงความไม่มั่นคงในชีวิต ทั้งในปัจจุบันและชีวิตในวันข้างหน้า ความกลัวหนึ่งที่ยังคงฝังลึกอยู่ในจิตใจของเด็ก ๆ มาโดยตลอดคือ ความกลัวต่อความไม่แน่นอน ดังนั้นเมื่อใดก็ตามที่ชีวิตมาถึงจุดที่เริ่มทำให้เกิดความพึงพอใจหรือความสุขในชีวิตขึ้นมาบ้าง สิ่งที่จะเกิดขึ้นตามหลังความรู้สึกเหล่านี้มานั่นก็คือ ความกลัวและกังวลถึงความไม่มั่นคงของความสุขที่กำลังได้รับอยู่ และหวังพะวงว่าสิ่งเหล่านี้จะหายไปไม่หวนกลับ ดังที่นักเรียนคนหนึ่งเขียนเล่าว่า

“...สิ่งที่หนูกลัวมาก ๆ คือการเปลี่ยนแปลงของชีวิต ซึ่งถ้าเป็นการห่างจากเพื่อน ๆ ที่ต่างคนต่างต้องไปในทิศทางของตัวเอง...ถ้าหาก ตอนนี้อนาคตตัดสินใจไปต่อ ม.ปลายที่อื่น หนูจะเจอเพื่อนดี ๆ แบบนี้รีเปล่า หนูจะได้มีโอกาสหลาย ๆ อย่างแบบนี้รีเปล่า ทั้งโอกาสได้เป็น สภานักเรียน นางรำ นักกีฬา และโอกาสที่ได้ไปแข่งทักษะวิชาการ ทั้งที่หนูไม่เก่งเลย...”

ความกลัวหรืออาจจะเรียกว่าเป็นความหวาดระแวงกับเหตุการณ์ในชีวิตจึงถูกเชื่อมโยงเข้ากับการกลัวการเปลี่ยนแปลงไปจากสิ่งที่เป็นอยู่ ถึงแม้ในใจลึก ๆ จะปฏิเสธไม่ได้ว่าชีวิตต้องดำเนินต่อไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงที่จะต้องเกิดขึ้น และความกลัวการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ก็กลับกลายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้สำหรับเด็กกลุ่มนี้ด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการกลัวว่าจะต้องห่างจากเพื่อน ๆ หากตัดสินใจไปเรียนต่อที่อื่น กลัวสูญเสียโอกาสที่เคยได้เป็นได้ทำ ทั้งโอกาสได้เป็น สภานักเรียน นางรำ นักกีฬา และโอกาสที่ได้ไปแข่งทักษะวิชาการ อย่างที่เคยเป็นมา เป็นต้น

(2) กลัวความผิดพลาดหรือความผิดหวัง ชีวิตในปัจจุบันของเด็กกลุ่มนี้ล้วนเป็นชีวิตที่เต็มไปด้วยความหวัง โดยเฉพาะหวังให้สิ่งต่าง ๆ ในชีวิตเป็นไปอย่างที่ใจปรารถนา หรือเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ดังนั้นสิ่งที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับความหวังเหล่านี้ก็คือ ความกลัวต่อความผิดหวัง และผิดพลาดที่จะเกิดขึ้นกับชีวิตในวันนี้และวันข้างหน้า เมื่อความกลัวต่อความผิดหวังเกิดขึ้น เมื่อกลัวสิ่งที่เรียกว่าความผิดหวัง เด็กกลุ่มนี้จึงพยายามที่จะหลีกเลี่ยงความผิดหวังด้วยการลงมือทำอะไรที่ไม่แน่ใจ หรือไม่กล้าที่จะลงมือทำอะไรบางอย่างด้วยความหวัง เพราะหากไม่ลงมือทำก็就不用มีโอกาสที่จะผิดหวังจากสิ่งที่ได้ลงมือทำลงไปเพื่อเป้าหมายหรือความหวังนั่นเอง ดังที่เด็กนักเรียนคนหนึ่งเขียนเล่าถึงความกลัวในความผิดพลาดหรือผิดหวังจนไม่กล้าจะตัดสินใจทำอะไรที่คิดว่าเกินตัว โดยเล่าไว้ว่า

“...ฉันเป็นคนที่ยึดมั่นกลัวความผิดพลาดและผิดหวัง จึงไม่ค่อยกล้าที่จะทำอะไรใหญ่ ๆ และยาก เช่น การแข่งขันภายนอกโรงเรียน และอื่น ๆ...”

การเริ่มต้นจากความกลัวการผิดหวังเหล่านี้ อาจนำไปสู่ความรู้สึกขาดความมั่นใจของเด็กในระยะยาว โดยเฉพาะความกลัวที่จะทำตามความหวังหรือความฝันบางอย่างของตนเอง เพราะไม่อย่างรู้สึกเศร้า เสียใจ หรือไม่มีความสุขเมื่อไม่สามารถสำเร็จได้ดังหวัง ซึ่งส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะเด็กกลุ่มนี้ขาดสิ่งที่จะเป็นเครื่องรับประกันถึงความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรต่าง ๆ หรือบุคคลที่จะช่วยเกื้อหนุนให้สามารถดำเนินการในสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตได้อย่างสำเร็จราบรื่นนั่นเอง จึงมีความกลัวว่าจะทำล้มเหลวหรือทำสิ่งเหล่านี้สำเร็จไม่ได้

(3) กลัวดูแลคนที่รักไม่ได้ เป็นที่น่าสังเกตว่าความกลัวของเด็กกลุ่มนี้ ไม่ได้เกิดขึ้นจากการยึดตัวเองเป็นศูนย์กลางเท่านั้น แต่เป็นความกลัวที่ผูกติดกับคนใกล้ชิดโดยเฉพาะบุคคลอันเป็นที่รักในครอบครัว เช่น พ่อแม่ หรือปู่ย่าตายาย และสมาชิกในครอบครัวที่เป็นผู้เลี้ยงดูมา โดยความกลัวเหล่านี้มีจุดเริ่มต้นจากความหวังที่อยากจะให้บุคคลอันเป็นที่รักเหล่านี้ อยู่อย่างสุขสบาย โดยคิดว่าเป็นความรับผิดชอบของตนที่จะต้องดูแลสมาชิกในครอบครัวได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นความกลัวที่มาพร้อมกับความหวังเหล่านี้ ก็คือ การกลัวที่จะดูแลบุคคลอันเป็นที่รักไม่ได้ หรือทำให้พวกเขาเหล่านี้มีชีวิตที่สุขสบายในอนาคตไม่ได้ เนื่องจากการประเมินสถานะของตนเองในปัจจุบันที่ยังไม่มีความพร้อม และไม่สามารถสร้างความมั่นใจให้ตนเองได้ว่าในอนาคตจะทำได้เช่นนี้ให้เป็นจริงได้อย่างไร จากเพียงแค่สิ่งที่ตนเองมีอยู่ในมือในปัจจุบัน เด็กหลายคนจึงพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า กลัวว่าจะทำให้ครอบครัวสบายไม่ได้ กลัวว่าจะไม่ได้ทดแทนบุญผู้ที่ยังเลี้ยงดูมาตั้งแต่เด็กจนโต เพราะบุคคลเหล่านี้ล้วนเป็นผู้มีความหมายกับชีวิตของนักเรียน ต้องอดทนยากลำบากในการทำมาหากินเพื่อเลี้ยงดูมาจนถึงปัจจุบัน เหมือนที่นักเรียนคนหนึ่งที่มีความผูกพันกับตายายที่เลี้ยงดูมาอย่างมาจนทำให้กลัวว่าโตขึ้นจะดูแลให้ท่านสุขสบายไม่ได้ โดยเขียนเล่าไว้ว่า

“...หนูกลัวว่าจะทำให้ครอบครัวสลายไม่ได้...กลัวว่าจะไม่ได้ทดแทนบุญคุณตายาย เพราะท่านเลี้ยงดูมา ตั้งแต่เด็กจนโต...กลัวครอบครัวไม่สลาย เพราะตั้งแต่เล็กจนถึงทุกวันนี้ตากับยายไม่เคยได้พักผ่อน ท่านหาเงินมาเลี้ยงหนู ไม่ว่าจะไปปลูกผักขาย ไปรับจ้างทั่วไป ท่านทำทุกอย่างเพื่อให้ได้เงินมา...”

(4) กลัวการสูญเสีย จากการที่ความกลัวของเด็กมีความเชื่อมโยงกับบุคคลรอบข้างอันเป็นที่รัก ซึ่งนอกจากกลัวจะดูแลบุคคลเหล่านั้นไม่ได้แล้ว สิ่งที่เป็นความกลัวที่เชื่อมโยงตามมา ก็คือ ความกลัวการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก เพราะเป็นแรงยึดเหนี่ยวและเป้าหมายสำคัญของชีวิตเด็กกลุ่มนี้ ที่หวังว่าจะได้มีโอกาสดูแลให้คนที่รักมีชีวิตอยู่อย่างสุขสบายในวันหน้า ในขณะที่เดียวกัน บุคคลเหล่านี้ยังเป็นแรงสนับสนุนหรือแรงใจสำคัญที่ทำให้เด็ก ๆ มีกำลังใจในการฝ่าฟันอุปสรรคในชีวิต ในปัจจุบัน ทำให้เด็กเหล่านี้กลัวความตาย แต่เป็นการตายของคนที่รัก เช่น พ่อแม่ หรือคนในครอบครัวที่ตนรัก มีนักเรียนคนหนึ่งเขียนเล่าว่า

“...ผมกลัวคนที่ผมรักจะอยู่ไม่ถึงหรือมองไม่เห็นความประสบความสำเร็จในชีวิตของผม...”

ความกลัวการสูญเสียของบุคคลเหล่านี้ ยังเกิดขึ้นเพราะความคาดหวังว่า หากในอนาคตตนเองได้ประสบความสำเร็จ จะยังคงมีบุคคลอันเป็นที่รักอยู่ร่วมรับรู้และมีประสบการณ์แห่งความสุขในวันนั้นร่วมกันอีกด้วย เนื่องจากได้ร่วมฝ่าฟันวันเวลาอันยากลำบากมาร่วมกัน จึงกลัวว่าคนที่รักจะอยู่ไม่ถึงหรือมองไม่เห็นความประสบความสำเร็จในชีวิตของตนเอง

(5) กลัวการถูกทอดทิ้ง ประสบการณ์ความกลัวที่พบในเด็กกลุ่มนี้อีกส่วนหนึ่ง คือ ความกลัวที่จะถูกทอดทิ้ง ซึ่งการทอดทิ้งในที่นี้อาจตีความโดยเชื่อมโยงกับประสบการณ์ส่วนอื่นได้หลากหลาย ส่วนหนึ่ง คือ กลัวการถูกทอดทิ้งเนื่องจากปัจจุบันมีโอกาสได้รับความรักความเอาใจใส่เป็นอย่างดีจากคนรอบข้างจนรู้สึกหวงแหน และกลัวการสูญเสียความรักเหล่านี้ไป จึงกลัวการที่จะต้องถูกคนที่รักเหล่านี้ทอดทิ้ง ทั้งจากคนในครอบครัวและคนรอบข้าง ในขณะที่ความกลัวการถูกทอดทิ้งอีกด้านหนึ่ง เกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่เคยรู้สึกถูกละทิ้งหรือคิดว่าไม่ได้รับความรักจากพ่อแม่มาแล้วในอดีต ดังที่นักเรียนคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า

“...เรามีพี่น้องทั้งหมด 4 คน รวมเราเป็น 5 เราเป็นลูกคนที่ 4 เรามีพี่ชาย 1 คน พี่สาว 2 คน และน้องชาย 1 คน ตอนเด็กเราชอบคิดว่า พ่อแม่ไม่รักเราเลย...”

เห็นได้ว่า ผู้เล่าไม่อยากจะประสบกับลักษณะนั้นเกิดขึ้นอีก เนื่องจากความรู้สึกเจ็บปวดยังคงสามารถระลึกถึงอยู่ได้ในปัจจุบัน

(6) กลัวการถูกบังคับ เป็นความกลัวอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งอาจจะเชื่อมโยงกับความฝันและความหวังของเด็กกลุ่มนี้ด้วยเช่นกัน นั่นคือ ความกลัวหรือไม่อยากจะถูบบังคับให้ทำหรือให้เป็นในสิ่งที่ไม่ใช่ความต้องการของตนเอง โดยเฉพาะการเลือกเส้นทางชีวิตหรือการประกอบอาชีพในอนาคตของตน ซึ่งมีทั้งความกลัวที่เกิดขึ้นแล้วและความกลัวว่าสิ่งนี้กำลังจะเกิดขึ้น ซึ่งสุดท้ายมีแนวโน้มว่าจะต้องเป็นในสิ่งที่ตัวเองไม่อยากจะ เป็น เช่น นักเรียนคนหนึ่งเล่าให้ฟังถึงการถูกบังคับให้เลือกอาชีพในอนาคตไว้ว่า

“...พ่ออยากให้หนูเป็นครู เพราะเหตุผลของพ่อคืออยากมีลูกเป็นราชการคนนึงคะ...คนอื่นได้เลือกตามใจตัวเอง แต่หนู กลับไม่มีโอกาสได้เลือก...”

ทำให้เกิดการตั้งคำถามว่า ทำไมคนอื่นได้เลือกตามใจตัวเองแต่ตนเองกลับไม่มีโอกาสได้เลือก

จากความกลัวรูปแบบต่าง ๆ ที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ความกลัวของเด็กนอกจากจะเกิดขึ้นหรือดำรงอยู่แยกออกมาอย่างชัดเจนกับความรู้สึกอื่น ๆ แล้ว แต่ในขณะเดียวกัน ความกลัวเหล่านี้เองก็ไม่ได้แยกขาดไปจากความฝัน และความหวังในชีวิตของพวกเขา หรืออาจกล่าวได้ว่า ความกลัวที่เกิดขึ้นบางส่วนเป็นผลมาจากความฝันและความหวังที่มีอยู่ จนทำให้เกิดความกลัวว่าจะไม่สามารถไปถึงฝันหรือสามารถเป็นไปตามสิ่งที่ตนเองหวังได้นั่นเอง

2) ความฝัน: สิ่งไกลตัวที่อาจเป็นไปได้ เมื่อพิจารณาในด้านความฝัน (Dream) ของเด็กกลุ่มนี้ จะพบว่ายินอยู่ในตำแหน่งที่ตรงข้ามกับความกลัว โดยภาพรวมของความฝันยังคงผูกติดกับเรื่องราวภูมิหลังของพวกเขาเป็นหลัก โดยเนื้อความที่ปรากฏจะเป็นไปในเชิงตอบสนองต่อความกลัวในแง่ของการทำให้หายไป ทั้งนี้ จากการตีความถึงความฝันของเด็ก ๆ ที่ได้จากเรื่องเล่าเกี่ยวกับสิ่งที่พวกเขาได้วาดฝันไว้นั้น จะเห็นได้ว่าเด็ก ๆ มีแนวโน้มที่จะวางความฝันของตนเองไว้ในที่ซึ่งห่างไกลหรือแม้แต่อาจเป็นไปได้ในช่วงชีวิตนี้ แต่ในเมื่อเป็นสิ่งที่เรียกว่าความฝัน ดังนั้นทุกคนจึงมีสิทธิที่จะฝันได้ ไม่ว่าในอนาคต

สิ่งเหล่านี้จะมีโอกาสเกิดขึ้นได้หรือไม่ก็ตาม แต่ก็เป็ความรู้สึกรึ่งที่จะช่วยลดความกลัว และเป็นแรงผลักดันที่จะทำให้เกิดความหวังในชีวิตขึ้นมาได้เช่นกัน ดังที่นักเรียนคนหนึ่งได้เขียนเล่าถึงความสำคัญของความฝันที่มีต่อตนเองไว้ว่า

“...ความฝันเปรียบเสมือนแรงผลักดันให้ฉันมีความพยายาม ตั้งใจ และอดทน เพื่อที่จะสานฝันของฉันทให้เป็นจริง...”

ความฝันจึงเปรียบเสมือนแรงผลักดันให้เด็กกลุ่มนี้มีความพยายาม ตั้งใจ และอดทน เพื่อที่จะสานฝันของตนเองให้เป็นจริง โดยความฝันเหล่านี้มักผูกติดไปกับการทำงานหรืออาชีพในฝันซึ่งเป็นเรื่องของอนาคต รวมไปถึงการมีชีวิตที่ดี ซึ่งเชื่อมโยงกับการมีโอกาสได้รับการศึกษาที่ดีและมีงานที่ดี และการมีชีวิตที่มั่นคงซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อตนเองได้มีการงานที่ก่อให้เกิดรายได้ที่เพียงพอสำหรับการดูแลตนเองและครอบครัวได้ต่อไปนั่นเอง สิ่งเหล่านี้จึงถูกให้ความหมายว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะนำไปสู่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจต่อตนเองและครอบครัว และจะทำให้ความกลัวในใจถูกขจัดออกไปได้

(1) อาชีพในฝัน จากเรื่องเล่าของเด็ก ๆ จะเห็นได้ว่าอาชีพที่พวกเขาวาดฝันไว้บางส่วนอาจจะดูไม่แตกต่างจากอาชีพโดยทั่วไปที่เด็ก มักจะถูกสอนให้เรียนรู้หรือรู้จักอาชีพเหล่านี้ก่อนเป็นอันดับแรก ๆ และเป็นอาชีพที่เด็กมีโอกาสได้ปฏิสัมพันธ์ด้วยมากที่สุดตลอดช่วงชีวิตที่ผ่านมา เช่น แพทย์ พยาบาล ครู หรือการเป็นเจ้าของธุรกิจของตนเอง แต่ถ้าสังเกตให้ดีจะเห็นว่า ทางเลือกอาชีพเหล่านี้ได้แฝงไปด้วยเป้าหมายในชีวิตบางอย่างที่ไม่ใช่เรื่องความชื่นชอบชื่นชม หรือมองว่าเป็นอาชีพในอุดมคติเหมือนอย่างที่ผ่านมา แต่การคิดถึงอาชีพในฝันเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นเพื่อต้องการตอบสนองความต้องการของตนเองเท่านั้น แต่เกี่ยวพันกับชีวิตครอบครัวของพวกเขาอย่างเห็นได้ชัด เช่น ฝันอยากเป็นคุณครูเพราะรู้สึกว่าการได้รับราชการเป็นงานที่รู้สึกว่ามีเกียรติและมีบำเหน็จบำนาญต่าง ๆ ให้พ่อแม่ได้อีกด้วย หรือนักเรียนคนหนึ่งที่มีฝันอยากเป็นอัยการโดยให้เหตุผลว่า

“...ความฝันของผมนอยากเป็นอัยการ เพื่อหวังให้ชีวิตในวัยทำงานมันดีและมั่นคงกว่าตอนนี เพราะผมอยู่กับครอบครัวที่ไม่ได้มีความพร้อมทางการเงิน ผมจึงต้องเรียนให้จบเร็ว ๆ...”

จากคำอธิบายถึงที่มาของความฝันถึงอาชีพเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้วเป้าหมายล้วนเป็นไปเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตของตนเองและครอบครัวเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นความมั่นคงในอาชีพข้าราชการที่จะทำให้สามารถดูแลตนเองไปพร้อมกับคนในครอบครัวได้อย่างยั่งยืน หรือความสามารถในการช่วยเหลือคนในครอบครัวยามเจ็บป่วยได้นั่นเอง เช่น ฝันอยากเป็นพยาบาลเพราะอยากดูแลครอบครัวเวลาเจ็บป่วย ซึ่งอาจจะแตกต่างจากเด็กในรุ่นเดียวกันที่บางคนอาจจะฝันถึงความชอบส่วนตัว และอาชีพที่ให้ความสุขหรือมีความร่วมสมัยมากขึ้น แต่อาจไม่มั่นใจว่าจะสามารถสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวได้

อย่างไรก็ตาม ยังคงมีเด็ก ๆ ที่มีความฝันในด้านอาชีพ เพื่อความชอบหรือชีวิตของตนเองด้วยเช่นกัน แต่ส่วนใหญ่ยังมองว่า เป็นความฝันที่มีโอกาสเป็นไปได้ยาก เนื่องจากหนทางที่จะนำไปสู่ความฝันในส่วนนี้ได้ยังแทบจะไม่มีโอกาสในปัจจุบัน เพราะต้องอาศัยโอกาสหรือเส้นทางการศึกษา และทรัพยากรสนับสนุนมากมายที่ยังไม่อาจเห็นหนทางดังกล่าวได้ในท้องถื่นของตนเองในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น การเป็นนักฟุตบอล แอร์โฮสเตส นักดาราศาสตร์ นักฟิสิกส์ ล่ามแปลภาษา เป็นต้น

(2) ฝันถึงชีวิตที่ดี ความฝันสูงสุดของเด็กกลุ่มนี้ ส่วนใหญ่มุ่งไปที่การมีชีวิตที่ดีในวันข้างหน้า ซึ่งการตีความหรือให้ความหมายต่อชีวิตที่ดีนั้นเป็นไปในแนวทางใกล้เคียงกัน คือ จำเป็นต้องอาศัยการศึกษาและการทำงานเป็นรากฐานสำคัญของการไปสู่ชีวิตที่ดี ซึ่งรากฐานจากการศึกษาที่ดีนั้น เด็กให้ความสำคัญกับการมีโอกาสได้ศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา ดังเช่นนักเรียนคนหนึ่งที่เขาให้ฟังถึงความฝันเรื่องการศึกษาของตนเองว่า

“...ความฝันของผม ผมอยากเรียนจบสูงเพื่ออาชีพที่ดีและมั่นคง ในขณะนี้ผมกำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 แต่ผมเรียนPre-degree ของมหาวิทยาลัยรามคำแหง คณะนิติศาสตร์ไปด้วย...”

บางคนอาจฝันไกลกว่านั้น คือ การได้มีโอกาสไปศึกษาต่างประเทศ เพื่อให้สามารถสร้างชีวิตที่ดีในอนาคตได้ ทั้งนี้ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาที่ดี ซึ่งจะนำไปสู่ชีวิตที่ดีได้ก็คือ การมีอาชีพที่ดีหรือได้ทำงานที่จะทำให้ชีวิตของตนเองและครอบครัวนั้นสุขสบายขึ้นในวันข้างหน้า สืบเนื่องจากเด็กเหล่านี้ล้วนมีชีวิตในปัจจุบันที่ค่อนข้างมีข้อจำกัด ดังนั้นความฝันของพวกเขาจึงผูกติดกับการเปลี่ยนแปลงชีวิตในวันนี้ให้ดีขึ้น มีที่อยู่อาศัยและมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งความฝันดังกล่าวจะเป็นจริงได้จำเป็นต้องผ่านการได้รับโอกาสในการศึกษาและการทำงานที่ดีนั่นเอง

(3) ฝันถึงชีวิตที่มั่นคง นอกจากชีวิตที่ดีแล้ว การมีชีวิตที่มั่นคงเป็นอีกหนึ่งความฝันของเด็กกลุ่มนี้ ทั้งนี้ การมีชีวิตที่มั่นคงถูกตีความว่าเป็นชีวิตที่มีความพร้อมในทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต ซึ่งพวกเขายังคงมีไม่เพียงพอในปัจจุบัน

โดยเฉพาะชีวิตที่สุขสบายของคนในครอบครัว เนื่องจากเด็กเหล่านี้มีประสบการณ์ชีวิตในครอบครัวที่ค่อนข้างยากลำบาก และเห็นความพยายามและเหน็ดเหนื่อยของคนที่ยกในครอบครัวที่พยายามทุกวิถีทางที่จะทำให้ทุกชีวิตในครอบครัวดำรงอยู่ได้ ดังเช่นนักเรียนคนหนึ่งเขียนเล่าไว้ว่า

“...ความฝันของผมคือการมีฐานะเงินทองมั่นคง เพราะผมอยากเห็นพ่อแม่สุขสบายยามพวกท่านแก่เฒ่า...”

หลายคนจึงตั้งเป้าหมายไว้ว่า สักวันหนึ่งจะมีหน้าที่การงานที่มั่นคง มีบ้าน มีรถ ทำให้ครอบครัวสบาย ไม่ลำบาก เพราะอยากเห็นพ่อแม่สุขสบายยามแก่เฒ่า ดังนั้นความฝันสูงสุดของพวกเขาจึงไม่ใช่เพียงให้ตนเองมีชีวิตที่ดีเท่านั้น แต่ยังรวมถึงคนในครอบครัวที่ต้องมีชีวิตที่มั่นคงร่วมกันด้วย ซึ่งเห็นอย่างชัดเจนว่าชีวิตที่มั่นคงดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ด้วยการมีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคงนั่นเอง จึงไม่น่าแปลกใจที่เด็กกลุ่มนี้จะเห็นว่าเงินเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดสำหรับการใช้ชีวิตอย่างมั่นคงในอนาคต ซึ่งการจะไปถึงความฝันนี้ได้จำเป็นต้องมีหนทางในการประกอบอาชีพที่สามารถมีรายได้เพียงพอในการจุนเจือครอบครัว จนอาจบอกได้เต็มปากว่าเงินเท่ากับความสุขนั่นเอง

จากเรื่องเล่าเกี่ยวกับความฝันของเด็กกลุ่มนี้ ได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าพวกเขามีความฝันที่ไม่ได้เป็นเรื่องที่ซับซ้อน หรือฝันในสิ่งที่ผิดแปลกแตกต่างไปจากเด็กทั่วไป ทั้งการมีชีวิตที่ดีและการมีชีวิตที่มั่นคง อย่างไรก็ตาม แม้แต่เพียงฝันธรรมดาเหล่านี้ พวกเขากลับรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ยากเหลือเกินที่จะเป็นไปได้เนื่องจากการประเมินสิ่งที่ตนเองเป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยสิ่งที่พวกเขาคิดว่าเป็นสะพานหรือเครื่องมือที่จะทำให้ความฝันเหล่านี้มีโอกาสเป็นจริงได้ นั่นคือ การได้รับการหยิบยื่นโอกาสที่จะมีการศึกษาที่เพียงพอ เพื่อที่จะเข้าสู่เส้นทางของการประกอบอาชีพอันจะนำมาซึ่งรายได้ในการดูแลชีวิตของตนเอง และคนในครอบครัวได้เท่านั้น แต่โอกาสเหล่านี้กลับไม่ใช่สิ่งที่การันตีได้ว่าจะมาถึงมือของตนเองได้ สิ่งที่ยังทำให้เด็กกลุ่มนี้ยังคงตั้งหน้าตั้งตาเดินไปบนเส้นทางนี้ ด้วยการตั้งความหวังหรือการสร้างความคิดหวังบางอย่างให้กับชีวิต เพื่อเป็นเป้าหมายที่จะใช้เป็นแรงผลักดันสำหรับความฝันที่จะเป็นจริงได้ต่อไป

3) ความหวัง: สิ่งทีห่อเลี้ยงให้ลุกขึ้นสู้ ในขณะที่ความฝันอาจดูเป็นสิ่งที่ทอดไกลไปกว่าความหวัง เมื่อพิจารณาผ่านเนื้อความที่ปรากฏในเรื่องเล่า จะพบว่าความหวังปรากฏขึ้นในลักษณะของการเป็นสิ่งที่ส่งเสริมหรือทำให้ความฝันบรรลุผล ในขณะที่ความหวังในที่นี้ดูจะมีความเป็นรูปธรรมและมีความเป็นไปได้ในเวลาอันใกล้มากกว่าความฝัน เช่น ความหวังว่าจะเป็นที่พึงให้กับครอบครัวได้ หวังว่าตนเองจะประสบผลสำเร็จจากความฝันที่ได้เขียนไว้ โดยเนื้อความเรื่องเล่าเกี่ยวกับความหวังมักกล่าวถึง ชีวิตที่ดำเนินไปตามลำดับขั้น โดยมีจุดเริ่มต้นจากการมีโอกาสทางการศึกษาที่ดีที่จะนำไปสู่การมีหน้าที่การงานที่สามารถมีรายได้เพียงพอกับการดูแลครอบครัวในอนาคต จนนำไปสู่การมีชีวิตที่มีความสุขโดยมีสมาชิกในครอบครัวได้มีส่วนร่วมในการชื่นชมความสำเร็จในชีวิตเหล่านี้ร่วมกัน เหมือนที่นักเรียนคนหนึ่งเขียนเล่าความหวังของตนเองไว้เป็นลำดับในชีวิตว่า

“...ความหวังของผม ฉันขอให้ฉันติดคณะที่สนใจและไฝ่ฝัน และในความหวังนี้นั้นอยากที่จะสำเร็จในการศึกษา และสามารถที่จะเลี้ยงดูและดูแลพ่อกับแม่ได้ในอนาคต และฉันอยากที่จะมีพ่อแม่และครอบครัวของผมใน ทุก ๆ ความสำเร็จ...”

ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าในส่วนลึกของความหวังเหล่านี้ ยังคงมีความหวังจากครอบครัวซ่อนเร้นอยู่ในนั้นด้วย ทั้งในมิติที่ตรงไปตรงมา และแฝงมาในรูปของภูมิหลังของความหวังนั้นด้วย ดังนี้

(1) หวังว่าจะเป็นที่ภาคภูมิใจ สิ่งหนึ่งที่เด็กเหล่านี้คิดว่าเป็นความหวังหรือเป็นสิ่งที่ตอบแทนที่ตนสามารถทำให้กับครอบครัวซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการสร้างแรงผลักดันไปสู่เป้าหมายในชีวิต อีกทั้งต้องแลกมากับการยอมลำบากเพื่อสร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับตน ก็คือ การสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในครอบครัวที่ตนรัก ดังนั้นไม่ว่าจะมีวิธีการใดที่จะทำให้คนในครอบครัวภูมิใจได้ เด็กกลุ่มนี้จะพยายามถึงที่สุดเพื่อให้ได้มา ซึ่งความภาคภูมิใจดังกล่าว ผลักดันให้เกิดการตั้งใจเรียนหรือพยายามเรียนให้ดี เพื่อให้มีหน้าที่การงานที่มั่นคงและมีเกียรติ หรือแม้แต่การพยายามเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ไม่เพียงแต่เพื่อเป็นการสร้างโอกาสให้กับตนเองเท่านั้น แต่ลึก ๆ แล้วถือเป็นการได้มีโอกาสสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ครอบครัวด้วยเช่นกัน เช่นเดียวกับที่นักเรียนคนหนึ่งเขียนเล่าไว้ว่า

“...อยากทำให้แม่และครอบครัวภูมิใจ ไม่ลำบาก มีทุกอย่างเหมือนกับคนอื่น ๆ มีแต่ความสุข...”

แม้แต่เรื่องของ การประกอบอาชีพยังไม่ปลอดไปจากความหวังที่เชื่อมโยงกับการสร้างความภาคภูมิใจให้กับครอบครัวด้วยเช่นกัน เช่น หวังอยากรับราชการครู เพื่อเป็นที่ยอมรับของสังคม และเป็นบุคคลต้นแบบที่ดีงาม มีหน้าที่การงานมั่นคงที่ดูแลบุพการีได้ด้วยความภาคภูมิใจ เป็นต้น

(2) หวังว่าจะมีความสมบูรณ์ในชีวิต เนื่องจากชีวิตในปัจจุบันของเด็กส่วนใหญ่เป็นชีวิตที่มีข้อจำกัดและรู้สึกว่ายังไม่เพียงพอ ดังนั้นสิ่งที่มีความหวังสำคัญส่วนหนึ่งของเด็กกลุ่มนี้ คือ ความพยายามที่จะเติมเต็มความสมบูรณ์ของชีวิตให้กับตัวเองและครอบครัว โดยเข้าไปลดช่องว่างในส่วนที่ตนเองคิดว่ายังขาดไป โดยเฉพาะช่องว่างทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้พวกเขารู้สึกว่าชีวิตทุกวันนี้ยังไม่สมบูรณ์ ดังนั้นถ้าเป็นไปได้ในระยะเวลาอันใกล้ สิ่งที่เขาปรารถนาที่สุดจึงเป็นการทำให้ชีวิตเหล่านี้มีความสมบูรณ์มากขึ้นนั่นเอง โดยชีวิตสมบูรณ์ในที่นี้ แนนอนต้องมีครอบครัวเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของความสมบูรณ์ดังกล่าวด้วย นักเรียนบางคนมีความหวังว่าพอเรียนจบปริญญาตรีจะทำให้ในอนาคตมีโอกาสทำอาชีพในฝันสักอาชีพหนึ่ง จากนั้นพอมีงานทำ มีเงิน ทุกอย่างจะค่อย ๆ เข้ามาในชีวิตเอง แนนอนว่าต้องมีครอบครัวอยู่ในนั้นด้วย เหมือนที่นักเรียนคนหนึ่งตั้งความหวังกับชีวิตตนเองในอนาคตโดยมีครอบครัวรวมอยู่ในความหวังนั้นด้วย โดยเขียนเล่าไว้ว่า

“...พอเรียนจบปริญญาตรีฉันก็หวังว่าในอนาคตฉันจะมีโอกาสทำอาชีพในฝันของฉันสักอาชีพหนึ่ง จากนั้นพอมีงานทำ มีเงิน ทุกอย่างจะค่อย ๆ เข้ามาในชีวิตเองและแนนอนว่าต้องมีครอบครัวอยู่ในนั้นด้วยอย่างแนนอน...”

(3) หวังว่าจะได้อยู่พร้อมหน้า สืบเนื่องจากความกลัวซึ่งถือเป็นข้อตรงข้ามของทั้งความฝันและความหวัง แต่ยังคงมีความเชื่อมโยงกัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในส่วนของความหวังเองก็ยังคงผูกติดเชื่อมโยงกับความกลัวของเด็กกลุ่มนี้ด้วย เช่น การกลัวความสูญเสียคนที่รักหรือคนในครอบครัว หรืออยากให้คนในครอบครัวได้มีโอกาสสัมผัสความสุขจากการประสบความสำเร็จของตนเองร่วมกัน เหมือนที่นักเรียนคนหนึ่งเขียนเล่าไว้อย่างชัดเจนว่า

“...หวังว่าสักวันจะเรียนจบ มีงานทำ หาเงินเลี้ยงครอบครัว ทำตามความฝันให้ได้ หวังว่าจะมีบ้าน มีรถ มีครอบครัวที่สมบูรณ์ หวังว่าครอบครัวจะอยู่พร้อมหน้าในวันที่ประสบความสำเร็จ และมีพร้อมทุกอย่าง...”

ดังนั้นความหวังที่เรียบง่ายอีกอย่างหนึ่งของเด็กกลุ่มนี้ คือ ความหวังที่จะให้คนที่รักยังคงได้อยู่พร้อมหน้ากันในช่วงเวลาแห่งความสำเร็จและความสุขของตนเอง สิ่งที่เด็กกลุ่มนี้มีความหวังที่เชื่อมโยงกันอย่างเห็นได้ชัด จึงไม่ใช่เพียงแค่ความสำเร็จและความสุข แต่เป็นความหวังว่าคนที่รักจะได้อยู่พร้อมหน้าเพื่อร่วมแบ่งปันความสุขเหล่านั้นด้วยกันนั่นเอง

(4) หวังว่าจะมีคนรักและเข้าใจ นอกเหนือจากการเติมเต็มในแง่ของการดำรงชีวิตที่สมบูรณ์พร้อมแล้ว อีกสิ่งหนึ่งที่เป็นความหวังสำคัญของพวกเขา คือ การเติมเต็มในด้านความรู้สึกของตนเองด้วย เช่น การมีคนรักและเข้าใจ การมีชีวิตคู่ที่ดี และชีวิตที่เป็นสุขด้วยเช่นกัน เด็กบางคนรู้สึกได้ว่า ในบางครั้งก็คาดหวังให้คนอื่นมาเข้าใจในความรู้สึกของตนเอง อีกทั้งยังหวังไปถึงการมีชีวิตคู่ที่ดี หรือหวังว่าโตขึ้นจะเป็นพ่อแม่คนที่ดีให้กับลูกของตัวเองได้ ดังที่นักเรียนคนหนึ่งเขียนเล่าไว้ว่า

“...หวังว่าจะมีความสุขในทุกการเติบโต...หวังว่าจะมีชีวิตคู่ที่ดี...หวังว่าโตมาแล้วจะเป็นพ่อแม่คนที่ดีให้กับลูกของตัวเอง...”

รวมทั้งหวังว่าจะเจอแต่คนดี ๆ เข้ามาในชีวิต หรือ อยากจะมีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่วุ่นวาย ไม่มีเรื่องราวที่ทุกข์ใจมากมายเข้ามาในชีวิต เป็นต้น

(5) หวังว่าจะเอาชนะอุปสรรคได้ ความหวังอีกรูปแบบหนึ่งที่เชื่อมโยงกับความกลัวของเด็ก ๆ เหล่านี้ คือ ความหวังว่าจะสามารถเอาชนะอุปสรรครวมทั้งความกลัวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของตนเองให้ได้ ซึ่งการจะเอาชนะสิ่งเหล่านี้ได้จำเป็นต้องใช้ความหวังและความพยายามในการเอาชนะอุปสรรคเหล่านั้นจนถึงที่สุดเท่านั้น เหมือนที่นักเรียนคนหนึ่งเขียนเล่าถึงความมุ่งมั่นในการเอาชนะบางสิ่งในชีวิตไว้อย่างชัดเจนว่า

“...ฉันหวังว่าฉันจะเป็นคนที่ดีขึ้นในทุกวัน และหวังว่าฉันจะพัฒนาตัวเองเรื่อย ๆ จะทำทุกวันให้ดีที่สุด... มีความกล้ามากกว่าวันนี้ในวันพรุ่งนี้...ไม่แคร์คำดูถูกของคนอื่น...ประสบความสำเร็จในการเรียน การได้เลือกในสิ่งที่ตัวเองชอบ...”

ความหวังจึงเป็นสิ่งที่นำไปสู่การสร้างความกล้าในการเอาชนะความกลัวและอุปสรรคต่าง ๆ ในชีวิตให้ได้ก่อน เพื่อให้ผ่านพ้นความกลัว หรือความเครียดไปได้ทุกครั้งที่เกิดปัญหา ในขณะที่บางคนยังหวังว่าตนเองจะมีความกล้ามากกว่าในวันนี้ที่จะไม่ต้องไม่แคร์คำดูถูกของคนอื่น ซึ่งสะท้อนให้เห็นความหวังว่าจะก้าวข้ามผ่านสิ่งที่เป็นความกลัวในชีวิตของตนเองนั่นเอง

จากเรื่องเล่าเกี่ยวกับความหวังของเด็กกลุ่มนี้ สะท้อนให้เห็นได้ว่า ความหวังของเด็กนั้นเป็นสิ่งเชื่อมโยงกับความกลัว ในฐานะเป้าหมายในการเอาชนะความกลัวที่เป็นอุปสรรคสำคัญของชีวิต และการใช้ความหวังเป็นแรงผลักดันให้ไปสู่ความฝันของตนเองที่ตั้งไว้ให้สำเร็จนั่นเอง โดยอาจเปรียบเทียบความหวังได้กับแสงสว่างและแรงผลักดันให้เด็กกลุ่มนี้อยากจะทำตามความฝันให้ได้ โดยไม่หวั่นกับอุปสรรคหรือความกลัวต่าง ๆ นั่นเอง

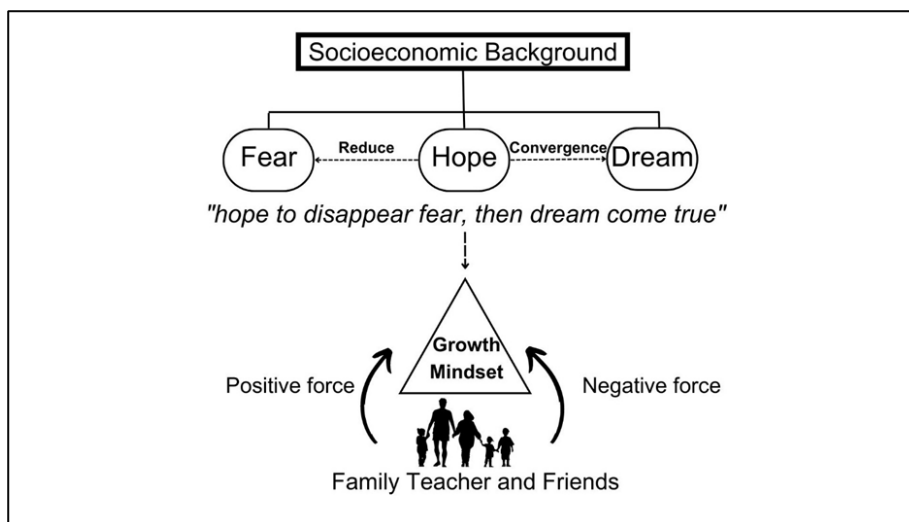
4.2 บริบทที่เอื้อต่อการสร้างกรอบความคิดแบบเติบโตของนักเรียน

จากเรื่องเล่าเกี่ยวกับความกลัว ความฝัน และความหวังของนักเรียนในครั้งนี้ ได้สะท้อนถึงการมีกรอบความคิดแบบเติบโตของเด็กกลุ่มนี้จากความพยายาม มุ่งมั่น ไม่ท้อถอย และเชื่อว่าชีวิตต้องมีการเปลี่ยนแปลงได้ รวมทั้งบทบาทของบริบทแวดล้อมที่เอื้อต่อการสร้างกรอบความคิดแบบเติบโตของนักเรียน โดยเฉพาะบริบทในแง่ของบุคคลใกล้ชิดรอบตัว ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครอง ครู และเพื่อนที่นักเรียนให้ความหมายว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญกับพวกเขา ตลอดจนบริบทด้านสภาพแวดล้อมทางสังคม โดยเฉพาะบริบทที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในสถานศึกษา และบริบทแวดล้อมในการดำเนินชีวิต โดยมีข้อสังเกตที่ควรให้ความสำคัญในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1) ครอบครัวในฐานะบริบทที่เกื้อหนุนต่อพฤติกรรมเชิงบวกที่สำคัญของนักเรียนข้างเผือก ข้อค้นพบในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ตอกย้ำให้เห็นชัดเจน ว่าปัจจัยภายนอกที่สำคัญต่อการพัฒนากรอบความคิดแบบเติบโตในเด็ก ก็คือ ระบบครอบครัว ในฐานะเงื่อนไขสำคัญที่มีผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนหรือนักเรียนในระบบการศึกษา ทั้งในแง่ของการประสบความสำเร็จและความล้มเหลว ครอบครัวส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ในการเรียนรู้ ด้วยความพร้อมของครอบครัวเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของเด็ก อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่ารูปแบบของการส่งเสริมพฤติกรรมเชิงบวกที่เด็กได้รับจากครอบครัวนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะจากเงื่อนไขเชิงบวกต่าง ๆ เท่านั้น แต่ภูมิหลังของครอบครัวที่มีแนวโน้มจะมีความยากลำบากในทางเศรษฐกิจซึ่งเด็กได้สัมผัสกับความมุ่งมั่นของสมาชิกในครอบครัวที่เด็กนักเรียนกลุ่มนี้ได้สะท้อนผ่านทางเรื่องเล่า ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่หรือปู่ตายายที่พยายามทุกวิถีทางเพื่อให้ตนเองและพี่น้องคนอื่นในครอบครัวได้โอกาสในการเรียนได้อย่างเต็มที่ ภายใต้ข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ หรือแม้แต่ความไม่สมบูรณ์แบบของครอบครัว เช่น ครอบครัวที่บิดามารดาหย่าร้างกัน หรือเด็กที่คาดหวังว่าครอบครัวจะได้อยู่พร้อมหน้า เนื่องจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจทำให้พ่อแม่ต้องออกไปทำงานไกลบ้าน ได้กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญในอีกแง่หนึ่งที่ผลักดันให้เด็กกลุ่มนี้เกิดความมุ่งมั่นและพยายามเต็มที่ ที่จะให้ตนเองและครอบครัวหลุดพ้นจากสภาพความยากลำบากเหล่านี้ โดยเห็นว่าหนทางที่น่าจะมีความเป็นไปได้มากที่สุด คือ การพยายามเรียนให้ได้ดี เพื่อให้ได้มีโอกาสศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น หรือได้รับการสนับสนุนด้านทุนการศึกษา ซึ่งมักจะเน้นให้ทุนสำหรับเด็กที่มีผลการเรียนดีหรือมีความประพฤติดีเป็นหลัก เพื่อในวันข้างหน้าตนเองจะมีโอกาสประกอบอาชีพที่ดี มีมั่นคง และสามารถมีรายได้ดูแลครอบครัวได้ แม้แต่ความมุ่งหวังด้านอาชีพ เด็กเหล่านี้ก็ไม่ได้คิดถึงแต่ความต้องการของตนเอง และพยายามที่จะสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพในกลุ่มอาชีพที่จะสามารถสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตตนเองได้ เช่น อาชีพข้าราชการ ในขณะที่เด็กยุคใหม่ในปัจจุบันอาจเฝ้ามองถึงอาชีพที่ตนเองชอบและมีความร่วมสมัยเป็นหลัก ทั้งหมดนี้เป็นผลมาจากการผลักดันที่อาจเรียกได้ว่าเป็นแรงผลักดันเชิงลบที่กลายมาเป็นความท้าทายของเด็กในการก้าวข้ามสิ่งเหล่านี้ไปให้ได้นั่นเอง

2) ครู เพื่อน และโรงเรียนกับบทบาทในการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเกิด Growth mindset ถึงแม้ในเรื่องเล่าของนักเรียนกลุ่มนี้จะไม่ได้อ้างถึงครูหรือเพื่อนนักเรียนในโรงเรียนมากนัก แต่เป็นที่น่าสนใจที่พบว่า ประสบการณ์เกี่ยวกับความกลัว ความฝัน และความหวังที่เด็กเล่าให้ฟัง ได้สะท้อนให้เห็นถึงบริบทของการใช้ชีวิตในโรงเรียนด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการเรียนการสอน การให้ข้อมูลเกี่ยวกับอาชีพ และแนวทางการประกอบอาชีพในอนาคตจากโรงเรียน ซึ่งจะเห็นได้ว่าถึงแม้สุดท้ายอาชีพที่เด็ก ๆ เฝ้ามองอยากจะเป็นจะเชื่อมโยงกับความมั่นคงในชีวิตเป็นส่วนใหญ่แต่ในขณะเดียวกันโลกของโรงเรียนและกลุ่มเพื่อนได้นำเด็กไปสู่อาชีพใหม่ ๆ ที่เป็นความฝันของเด็กในยุคนี้ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ เด็กบางส่วนยังยอมรับว่าต้องต่อสู้และเผชิญหน้ากับการถูกล้อหรือกลั่นแกล้งจากเพื่อนในโรงเรียน อันเนื่องมาจากความแตกต่างด้านชาติพันธุ์และรูปลักษณะภายนอก ซึ่งไม่เพียงแต่ถูกรังแกจากเพื่อนเท่านั้น แต่บางส่วนยังเป็นการกระทำที่เริ่มต้นจากครูด้วยเช่นกัน ถึงแม้จะไม่ได้เป็นเหตุการณ์ที่ปรากฏโดยทั่วไปก็ตาม ซึ่งประสบการณ์ดังกล่าวได้กลายมาเป็นสิ่งที่ฝังใจจนจดจำและนำมาถ่ายทอดผ่านเรื่องเล่า และในขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่เป็นเหมือนแรงผลักดันหนึ่งที่ทำให้เด็กกลุ่มนี้มุ่งมั่นและพยายามผลักดันตัวเองเพื่อพิสูจน์ให้บุคคลที่เคยถูกล้อเหล่านี้ได้เห็นหรือยอมรับในความสามารถด้านการเรียนของตนเองมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม เรื่องเล่าของนักเรียนข้างเผือกได้สะท้อนให้เห็นบริบทของการอยู่ร่วมกันในลักษณะ ความร่วมมือมากกว่าการแข่งขันกันในโรงเรียน เนื่องจากเด็ก ๆ ไม่ได้แสดงออกให้เห็นถึงการถูกเปรียบเทียบหรือการแข่งขันในด้านการเรียน แต่เป็นการเกื้อกูลช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนมากกว่า หรือแม้แต่เด็กที่ถูกจัดว่าเป็นนักเรียนข้างเผือกในการศึกษาครั้งนี้เองก็ไม่ได้รู้สึกว่าตนเองโดดเด่นหรือเก่งกว่าหรือเหนือกว่าเพื่อนในชั้นเรียนหรือในโรงเรียนเดียวกัน แสดงให้เห็นว่าบริบทในโรงเรียนซึ่งประกอบด้วยบุคคลใกล้ชิดที่เกี่ยวข้องกับเด็ก ทั้งในส่วนของครูและเพื่อนร่วมชั้นร่วมโรงเรียน ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของบริบทที่เอื้อต่อการสร้างกรอบแนวคิดแบบเติบโตผ่านการขัดเกลาทางสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมถึงเป็นไปได้ทั้งในรูปแบบการส่งเสริมเชิงบวกผ่านการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการผลักดันเชิงลบผ่านการเลือกปฏิบัติด้วยวาจาและการกระทำด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิหลังทางเศรษฐกิจสังคม ความกลัว ความฝัน ความหวัง และ Growth mindset
ที่มา: ผู้วิจัย

การสรุปด้วยภาพที่ 1 สะท้อนให้เห็นนอกเหนือจากบทบาทของภูมิหลังทางเศรษฐกิจสังคม ที่มีความเชื่อมโยงกับการพัฒนากรอบความคิดแบบเติบโตของเด็กแล้ว เรื่องราวหรือภูมิหลังทางเศรษฐกิจสังคมของครอบครัวและประสบการณ์ชีวิตของเด็กเหล่านี้ ยังได้กลายเป็นแรงกระตุ้นสำคัญที่ทำให้เกิดความกลัว ความฝัน และความหวังในชีวิตของเด็กได้เช่นกัน โดยที่ความกลัวและความฝันเป็นสิ่งที่ผูกพันต่อกัน เนื่องจากถ้าทำตามความฝันได้ ความกลัวก็ (อาจ) จะ ถูกขจัดไป (Eliminate) และหากไม่สามารถทำตามความฝันได้ ความหวังจะเป็นตัวช่วยลดทอน (Reduce) ความกลัวดังกล่าวลงได้ ความหวังจึงเป็นสิ่งที่ทำให้เอื้อมาถึง (Convergence) ความฝันได้ และถ้าทำตามความหวังได้ ความกลัวก็ (อาจ) จะ ถูกลดทอนลงได้ (Reduce) ได้เช่นกัน ประสบการณ์ต่อความกลัว ความฝัน และความหวังเหล่านี้ จึงเป็นเหมือนภาพสะท้อนให้เห็นถึงแรงผลักดันบางอย่างในชีวิตของเด็กกลุ่มนี้ที่ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ในอดีต ปัจจุบัน หรือสิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคตก็ตาม ล้วนไม่อาจแยกออกจากแรงผลักดันเหล่านี้ ในฐานะบริบทที่เกื้อหนุนให้กรอบแนวคิดแบบเติบโตของเด็กกลุ่มนี้ค่อย ๆ พัฒนาขึ้นจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคมจากบุคคลใกล้ชิดไม่ว่าจะเป็น คนในครอบครัว ครู และเพื่อน ทั้งในรูปแบบที่เป็นการสนับสนุนเชิงบวก (Positive force) และแรงผลักดันจากแรงกดดันต่าง ๆ (Negative force) ได้ทั้งสองรูปแบบ

5. อภิปรายผล

หากพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างภูมิหลังทางเศรษฐกิจสังคม ความกลัว ความฝัน และความฝันของเด็ก และการสร้างกรอบความคิดแบบเติบโตของเด็กกลุ่มนี้ เช่นเดียวกับการศึกษาของ Wang et al. (2019) ได้ระบุไว้ว่า บริบททางสังคมเศรษฐกิจล้วนมีอิทธิพลต่อการพัฒนาความคิดของวัยรุ่น ซึ่งจากผลการศึกษาครั้งนี้จะเห็นได้ว่า สิ่งที่เป็นความกลัว ความฝัน และความหวังเหล่านี้ ได้ถูกกำกับด้วยเงื่อนไขหรือภูมิหลังทางเศรษฐกิจและสังคมของเด็กและครอบครัวที่สะท้อนผ่านเรื่องเล่า ในมิติของการถูกกำหนดหรือผลักดัน (Force) ให้เกิดขึ้น จนนำไปสู่การเกิดขึ้นของ Growth mindset หรือกรอบความคิดแบบเติบโต ซึ่งเป็นส่วนที่ทำให้เกิดพฤติกรรมเชิงบวก โดยมีเป้าหมายเพื่อขจัดความกลัว ตอบสนองความฝัน และ

ทำให้ความหวังของตนสำเร็จลุล่วง การมีกรอบความคิดแบบเติบโตของเด็กกลุ่มนี้สะท้อนให้เห็นได้จากการที่นักเรียนข้างเผือกที่ถึงแม้จะมีข้อจำกัดในการดำเนินชีวิต อันเนื่องมาจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจของครอบครัว แต่ไม่เคยละความพยายามหรือคิดว่าสิ่งเหล่านี้ไม่สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงได้และไม่ได้เป็นอุปสรรคที่จะขวางกั้นการพัฒนากรอบความคิดแบบเติบโต เช่นเดียวกับทีมงานของ Hwang et al. (2019) ได้ระบุไว้ว่า วัยรุ่นที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่ด้อยกว่ามีแนวโน้มว่าจะได้รับประโยชน์ในเชิงวิชาการจากการมีกรอบความคิดแบบเติบโตมากกว่าเพื่อน ๆ ที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่สูงกว่าได้เช่นกัน เนื่องจากนักเรียนที่มีกรอบความคิดแบบเติบโต จะมีความเชื่อว่าความสามารถของพวกเขาสามารถพัฒนาได้และทำให้ดีขึ้นได้เรื่อย ๆ ด้วยการฝึกปฏิบัติ ขณะที่นักเรียนที่มีกรอบความคิดแบบตายตัวจะมีความเชื่อว่าพวกเขาเกิดมาพร้อมความสามารถหลายอย่างและสิ่งเหล่านี้ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงอะไรได้ ตามที่ระบุไว้ในการศึกษาของ Dweck (2006) อาจกล่าวได้ว่า Growth mindset ที่เกิดขึ้นในเด็กกลุ่มนี้มีความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นในลักษณะเพื่อผลักดันตนเองให้หลุดพ้นจากสภาพที่เป็นอยู่ จนต้องท้อใจให้ขึ้นใจว่าเมื่อชีวิตของฉันทดลบ ฉะนั้นฉันจะต้องทำและต้องทำให้ได้ อุปสรรคทั้งหลายเชียวตราหน้าเข้ามา ฉันจะสู้ ฉันจะไม่หนี แล้วฉันจะต้องชนะ ในขณะที่เรามักเรียกเด็กกลุ่มนี้ว่าเป็นเด็กเรียนดีแต่ยากจน

แต่จากเรื่องเล่าเหล่านี้ อาจสะท้อนได้อีกหนึ่งว่าหรือเป็นเพราะว่าเด็กกลุ่มนี้ยากจน จึงต้องเรียนให้ดี เพราะการเรียนให้ได้ดี ดูเหมือนเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้พวกเขาเหล่านี้หลุดพ้นจากกับดักความยากลำบากในชีวิตและไม่เพียงจะช่วยเหลือตนเองได้เท่านั้น แต่ยังรวมถึงคนในครอบครัวซึ่งเป็นทั้งแรงผลักดัน และแรงสนับสนุนสำคัญของชีวิตเด็กกลุ่มนี้ด้วย เช่นเดียวกับที่ระบุไว้ในงานของ Hwang et al. (2019) ที่ว่าเด็กที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่ด้อยกว่าอาจมีแนวโน้มว่าจะได้รับประโยชน์ในเชิงวิชาการจากการมีกรอบความคิดแบบเติบโตมากกว่าเพื่อน ๆ ที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่สูงกว่าได้เช่นกัน เนื่องจากความสามารถทางวิชาการเหล่านี้จะกลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่เด็กกลุ่มนี้จะใช้เพื่อให้ตนเองหลุดพ้นจากสภาพที่เป็นอยู่ ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าไม่ว่าจะเป็นความกลัว ความหวัง หรือความฝันของเด็กกลุ่มนี้ก็ตามล้นมีบริบทของครอบครัวหลอมรวมอยู่อย่างแยกไม่ออก แต่การที่ครอบครัวแสดงออกถึงความภาคภูมิใจ หรือที่เด็กกลุ่มนี้ระบุว่าการเรียนที่ดีเป็นหนทางสู่การประกอบอาชีพที่ดีซึ่งจะทำให้ครอบครัวภาคภูมิใจ นับได้ว่าเป็นรูปแบบของการชื่นชมยินดีกับเด็กโดยเน้นไปที่กระบวนการ (Process praise) ที่ทำให้เกิดความสำเร็จซึ่งจะมีผลทำให้เด็กมีความรู้สึกว่าคุณยังสามารถพัฒนาให้ดีขึ้นไปได้อีกซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่งของการพัฒนากรอบความคิดแบบเติบโตตามที่ Mueller and Dweck (1998) ระบุไว้แน่นอน สิ่งเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของปัจเจกเท่านั้น แต่เป็นบทบาทของโครงสร้างสังคมด้วยเช่นเดียวกัน จะเห็นได้ว่าวิธีการเล่าเรื่องของเด็กเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมาและได้ประสบอยู่ มีความเชื่อมโยงกับโครงสร้างสังคมด้วยเช่นกัน (Tooltham, 2020) เนื่องจากโครงสร้างสังคมและนโยบายสังคมที่เป็นอยู่มีส่วนสำคัญอย่างมากในการกำหนดบริบททางสังคมและเศรษฐกิจของครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาและการมีอาชีพการงานที่มั่นคง รวมทั้งตัวระบบการศึกษาที่อาจเป็นเงื่อนไขในการสร้างความเหลื่อมล้ำทางสังคมในทางอ้อมได้เช่นกัน

ทั้งนี้ บริบทเกื้อหนุนหรือเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิด Growth mindset ในเด็กกลุ่มนี้ที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ ครอบครัว ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของภูมิหลังด้านเศรษฐกิจสังคมของเด็ก ๆ โดยรูปแบบการสนับสนุนนอกเหนือจากแรงสนับสนุนในแง่กำลังใจ ความรัก และทรัพยากรเท่าที่ครอบครัวจะช่วยเหลือสนับสนุนได้ตามกำลังที่มีแล้ว (Positive force) เป็นที่น่ายกย่องว่าพลังที่มีแนวโน้มจะก่อให้เกิดแรงผลักดันมากกว่าส่วนหนึ่งเกิดจากความรู้สึกไม่อยากทนเห็นความยากลำบากที่เกิดขึ้นกับคนในครอบครัว (Negative force) และต้องการที่จะให้บุคคลอื่นเป็นที่รักหลุดพ้นจากสถานการณ์กดดันเหล่านี้ไปพร้อม ๆ กับตนเอง เนื่องจากข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจของครอบครัว อาจไม่สามารถสนับสนุนด้านทรัพยากรทางการศึกษาของเด็กได้อย่างเต็มที่ จนในที่สุดค่อย ๆ ก่อให้เกิดการสร้าง Growth mindset โดยการมีพฤติกรรมเชิงบวก ไม่ว่าจะเป็นความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ความพยายามไม่เรียนรู้ ความรับผิดชอบต่อตนเองและครอบครัว เป็นต้น ซึ่งมีเป้าหมายสำคัญเพื่อการหลุดพ้นจากสถานการณ์ที่เป็นอยู่

อย่างไรก็ตาม นอกจากครอบครัว เพื่อน และครู ถือเป็นเงื่อนไขในการสนับสนุนที่สำคัญอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งอาจแสดงพลังสนับสนุนแตกต่างจากสถานการณ์ของครอบครัว เนื่องจากเห็นได้อย่างชัดเจนว่ามีการสนับสนุนเชิงบวก (Positive force) เช่น การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การให้กำลังใจ การเป็นต้นแบบที่ดี และการมีส่วนร่วมในช่วงเวลาชีวิตที่ดีร่วมกัน ในขณะเดียวกันจากประสบการณ์ที่เด็กได้ถ่ายทอดออกมา ยังชี้ให้เห็นว่าเด็กจำนวนไม่น้อยที่พยายามผลักดันตนเอง เพื่อต่อสู้กับการถูกกลั่นแกล้ง และการโดนดูถูกจากเพื่อน และครูบางส่วน ไม่ว่าจะเป็นการดูถูกหรือเลือกปฏิบัติ ทั้งในมิติด้านชนชั้น เพศสภาพ

และความเป็นชาติพันธุ์ ทั้งนี้ หากอธิบายเจอนดังกล่าวตามมุมมองของ Yeager and Dweck (2012) ซึ่งให้ความสำคัญกับคุณครูผู้สอนหรือบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในบริบทของห้องเรียนในฐานะผู้กระทำการสำคัญที่จะช่วยขัดเกลาให้นักเรียนมีกรอบความคิดที่ยืดหยุ่นต่อความท้าทายในทางวิชาการและทางสังคมจะสามารถทำให้เห็นความเชื่อมโยงได้ว่า กรอบความคิดแบบเติบโตในเด็กกลุ่มนี้อาจไม่ได้เกิดจากเงื่อนไขเชิงบวกได้เพียงเท่านั้น แต่สามารถเกิดจากแรงผลักดันด้วยเงื่อนไขเชิงลบอันเนื่องมาจากข้อจำกัดทางเศรษฐกิจสังคมของตนเองและครอบครัว ที่เป็นความท้าทายทางสังคมให้เด็กต้องพยายามปรับตัวและยืดหยุ่นต่อสถานการณ์โดยไม่ยึดติดหรือยอมตาม การถูกกดทับเหล่านั้นก็กลับกลายเป็นตัวขับเคลื่อนวิธีคิดที่ว่าต้องทำให้ได้เท่านั้น จึงจะอยู่รอดทั้งในปัจจุบันและอนาคต

6. สรุปผลและข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผล

จากการทำความเข้าใจกับเด็กนักเรียนข้างเผือกกลุ่มนี้ ผ่านประสบการณ์ที่เด็กได้ถ่ายทอดด้วยวิธีการนำเสนอประสบการณ์ชีวิตของตนเองในรูปแบบของการเขียนบันทึก ทำให้ได้เข้าใจถึงประสบการณ์ชีวิตของเด็กที่มีความสามารถในการเรียน แต่มีข้อจำกัดในด้านของสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมอันเป็นภูมิหลังที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ทำให้พวกเขาจำเป็นต้องมีชีวิตการศึกษาที่เต็มไปด้วยอุปสรรคที่ต้องก้าวข้าม แต่ในขณะเดียวกันสิ่งเหล่านี้กลับค่อย ๆ หล่อหลอมความเป็นตัวตนของเด็กขึ้นโดยผ่านทาง การสร้างกรอบความคิดแบบเติบโต (Growth mindset) ทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงปัจจัยเกื้อหนุนที่ทำให้เกิดการสร้างกรอบแนวคิดดังกล่าว อันได้นำไปสู่พฤติกรรมเชิงบวกของเด็ก ทั้งในด้านการเรียน ลักษณะนิสัย ตลอดจนวิธีคิดในการใช้ชีวิตของเด็กกลุ่มนี้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องเล่าชีวิตของเด็กเหล่านี้ จะเห็นได้ว่า กุญแจสำคัญ (Key factor) ที่ทำให้ Growth mindset ค่อย ๆ พัฒนาขึ้นในตัวของเด็กที่เห็นได้อย่างชัดเจนนั้น ได้แก่ ครอบครัว นอกจากนั้น ยังมีครูและเพื่อนที่มีบทบาทในฐานะสิ่งที่ต้องทำและต้องมี เพื่อการพัวเลือนความกลัว ทำตามความหวัง และเพื่อไปถึงความฝันของตนเองในที่สุด โดยการใช้ความหวังเพื่อลบเลือนความกลัว และในที่สุดความฝันก็จะเป็นจริง ทำให้เด็กกลุ่มนี้มีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมเชิงบวกทั้งในด้านการเรียน อุปนิสัย วิธีคิด และการใช้ชีวิต อย่างไรก็ตาม เพื่อให้บทบาทสำคัญของผู้ที่มีบทบาทแวดล้อมเหล่านี้ให้ชัดเจนขึ้น จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมผ่านผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแต่ละกลุ่ม เพื่อให้สามารถสะท้อนแง่มุมของผู้ที่อยู่ในฐานะผู้สนับสนุนให้เกิดบริบทที่เอื้อต่อการสร้างกรอบความคิดแบบเติบโตของเด็กได้อย่างชัดเจน

6.2 ข้อเสนอแนะ

แม้เด็กที่มีกรอบแนวคิดแบบเติบโตจะมีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมเชิงบวกทั้งในด้านการเรียน ลักษณะนิสัย ตลอดจนวิธีคิดในการใช้ชีวิต ประกอบกับแรงผลักดันจากภูมิหลังทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว ทำให้เด็กกลุ่มนี้มีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาตนเองและต่อสู้เพื่อให้หลุดพ้นจากข้อจำกัดในชีวิต แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าหากขาดการสนับสนุนจากระบบสังคมที่เกื้อหนุนให้เด็กกลุ่มนี้ได้มีโอกาสในชีวิตมากขึ้น คงไม่สามารถจะสนับสนุนและช่วยเหลือเด็กกลุ่มนี้ได้อย่างเป็นรูปธรรมได้ ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงเชิงระบบผ่านกลไกเชิงนโยบายจึงเป็นสิ่งที่ต้องเร่งดำเนินการไปพร้อมกัน ทั้งนี้ จากการศึกษาข้อจำกัดในชีวิตของเด็กผ่านเรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิต จึงนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและมีส่วนรับผิดชอบหลักในนโยบายทางการศึกษา การลดความยากจน และความเหลื่อมล้ำ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเกื้อหนุนให้เด็กกลุ่มนี้และครอบครัวได้มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรจำเป็นต่อการใช้ชีวิต โดยเรียงลำดับตามความสำคัญของสิ่งที่ควรดำเนินการในระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว ดังนี้

- 1) การสนับสนุนด้านทุนการศึกษาที่มีลักษณะต่อเนื่อง ยั่งยืน และเชื่อมโยงกับการประกอบอาชีพในอนาคต โดยสร้างความร่วมมือและเครือข่ายกับหน่วยงานสนับสนุนภายนอก เพื่อการสนับสนุนในด้านการทุนการศึกษาและการประกอบอาชีพของเด็กในระยะยาว เช่น การอาศัยกลไกด้าน CSR ของบริษัทเอกชน ที่ต้องการส่งเสริมโอกาสด้านการศึกษาและการทำงาน และเป็นการสร้างและพัฒนาบุคลากรของหน่วยงานจากเด็กที่มีศักยภาพในชุมชนอาจเป็นทางเลือกหนึ่ง หากหน่วยงานที่มีอำนาจสามารถสร้างความร่วมมือกับบริษัทเหล่านี้เพื่อเป็นเครือข่ายการสร้างงานสร้างอาชีพของเด็กได้อย่างยั่งยืน

- 2) การจัดการศึกษาที่เอื้อให้เกิดบริบทของการเรียนรู้แบบร่วมมือมากกว่าการเรียนรู้โดยการแข่งขัน เป็นอีกเงื่อนไขที่สำคัญของการส่งเสริมกรอบความคิดแบบเติบโตของเด็ก เนื่องจากปัจจุบันระบบการศึกษาได้ทำให้เกิดการแบ่งแยกเด็ก

โดยอาศัยความแตกต่างในด้านผลการเรียนเป็นเกณฑ์ เช่น การใช้คะแนนการสอบวัดคุณสมบัติ การแบ่งชั้นเรียนหรือห้องเรียนตามระดับคะแนน ซึ่งเป็นกลไกเป็นการสร้างการแข่งขัน และแบ่งแยกเด็กในทางอ้อม ลดความเหลื่อมล้ำและความไม่เท่าเทียมกันที่ถูกสร้างขึ้นผ่านค่านิยมทางสังคม

3) การสนับสนุนทางเลือกทางการศึกษารูปแบบอื่น ๆ นอกเหนือจากการศึกษาในสายสามัญซึ่งอาจใช้เวลาและค่าใช้จ่ายมากกว่า เช่น การศึกษาในระบบอาชีวศึกษา หรือการฝึกงาน ซึ่งเชื่อมโยงกับโอกาสในการประกอบอาชีพและการสร้างรายได้ในขณะเรียน จะเป็นประโยชน์ทั้งต่อตัวเด็กเองและครอบครัว ตลอดจนเป็นประโยชน์โดยตรงต่อการคัดสรรแรงงานในหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ

4) การสนับสนุนให้เด็กที่มีศักยภาพได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนผ่านกลไกการมีส่วนร่วมในชุมชน ทั้งในด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างกัน การสร้างงานสร้างอาชีพในชุมชน เพื่อให้ทั้งเด็กและครอบครัวสามารถดูแลตนเองและครอบครัวในระยะยาวได้ เพื่อให้เด็กเกิดประสบการณ์การเรียนรู้ไปพร้อมกับการสร้างความเชื่อมโยงเด็กกับการพัฒนาชุมชนบ้านเกิด และการสร้างงานสร้างอาชีพให้กับสมาชิกในชุมชนไปควบคู่กันได้

5) การสนับสนุนการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นในการพัฒนาทักษะทางสังคม เพื่อสร้างความเข้าใจในความแตกต่างหลากหลาย สร้างบริบทของการเรียนรู้และการอยู่ร่วมกันในสังคมที่ปลอดจากการดูถูกและเลือกปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นมิติของฐานะทางเศรษฐกิจ เพศสภาพ ความเป็นชาติพันธุ์ และรูปลักษณ์ เพื่อลดปัญหาการกลั่นแกล้งและการเลือกปฏิบัติทั้งระหว่างนักเรียนด้วยกันและระหว่างครูกับนักเรียน โดยครูต้องเป็นผู้นำและระมัดระวังการปฏิบัติของตนเองในเรื่องนี้อย่างเคร่งครัด

6) การวางแผนในระยะยาวเพื่อลดความเหลื่อมล้ำเชิงระบบ ในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กทุกกลุ่ม ทั้งการทบทวนระบบการสอบคัดเลือก และการประเมินคุณภาพการศึกษาโดยผ่านระบบการจัดสอบ ซึ่งอาจสร้างภาระทางการเงินและค่าใช้จ่ายให้กับทั้งสถาบันการศึกษาและตัวเด็ก อีกทั้งอาจเป็นการกีดกันและคัดกรองเด็กที่มีข้อจำกัดทางเศรษฐกิจทำให้ไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาได้ผ่านระบบดังกล่าว เช่น เมื่อมีการคัดเลือกเข้าสู่ระบบต่าง ๆ ด้วยรูปแบบการสอบ เด็กที่มีโอกาสทางเศรษฐกิจดีกว่า ย่อมมีทางเลือกและทุนทรัพย์ที่จะสนับสนุนการสอบได้มากกว่า ไม่ว่าจะเป็นค่าสมัครสอบ ค่าสมัครเพื่อเพิ่มลำดับหรือโอกาสในการเลือก รวมทั้ง การเข้าถึงอุปกรณ์ด้านเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนและการศึกษาค้นคว้า รวมถึงค่าใช้จ่ายในการเรียนพิเศษ ค่าเดินทางในการเข้าร่วมการสอบบางรายการที่มักจัดในพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลาง

การวิจัยครั้งต่อไป ควรทำการศึกษาเพื่อค้นหาว่าสิ่งใดคือเงื่อนไขของความเหลื่อมล้ำในโอกาสทางการศึกษาที่เกิดจากระบบการศึกษา หรือถูกสร้างขึ้นโดยตัวระบบหรือโครงสร้างของการศึกษาโดยตรง ซึ่งมีผลทำให้นักเรียนที่มีข้อจำกัดทางเศรษฐกิจอยู่แล้วกลับยังมีความยากลำบากและเข้าถึงโอกาสทางการศึกษามากยิ่งขึ้น จากมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งนักเรียน ครู ผู้ปกครอง รวมทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการออกแบบระบบหรือกระบวนการเหล่านี้ เช่น ระบบการสอบคัดเลือก รูปแบบการเรียนการสอน หรือการกำหนดกฎระเบียบที่นำไปสู่ค่าใช้จ่ายทางการศึกษาที่เพิ่มสูงขึ้น เพื่อร่วมกันทบทวนและแก้ไขเงื่อนไขเหล่านี้จะเป็นประโยชน์โดยตรง ไม่ใช่เฉพาะกับนักเรียนในกลุ่มที่มีข้อจำกัดทางเศรษฐกิจซึ่งไม่ได้มีโอกาสได้รับความช่วยเหลืออย่างทั่วถึงเท่านั้น แต่จะเป็นประโยชน์สำหรับนักเรียนกลุ่มอื่น ๆ และบุคคลที่เกี่ยวข้องอีกด้วย

7. กิตติกรรมประกาศ

ข้อมูลที่ใช้ในวิเคราะห์และเนื้อหาที่นำเสนอในบทความฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยการศึกษาบริบทที่เกื้อหนุนต่อพฤติกรรมเชิงบวกในการเรียนและการมีกรอบแนวคิดแบบเติบโตของนักเรียนกลุ่มข้างเผือก ซึ่งได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) ประจำปีงบประมาณ 2565 และขอขอบพระคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่าน ในการประสานงานและให้ข้อมูล ทั้งในระดับโรงเรียน บุคลากร ครู ผู้ปกครอง คนในชุมชน และเด็กนักเรียน ด้วยความร่วมมืออย่างดียิ่ง

บรรณานุกรม

- Anayan, Q., N. (2021). Coping mechanism of students below poverty line towards continuous education amidst Covid 19 pandemic. *IEEE International Conference on Educational Technology*. 226-229. <https://doi.org/10.1109/ICET52293.2021.9563159>
- Blackwell, L. S., Trzesniewski, K. H. & Dweck, C. S. (2007). Implicit theories of intelligence predict achievement across an adolescent transition: A longitudinal study and an intervention. *Child Development*, 78, 246-263. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.00995.x>
- Citak, F. & Duffy A., P. (2020). The causal effect of education on poverty: evidence from Turkey. *Eastern Journal of European Studies*, 11(2), 251-265. https://ejes.uaic.ro/articles/EJES2020_1102_CIT.pdf
- Claro, S., Paunesku, D., & Dweck, C. S. (2016). Growth mindset tempers the effects of poverty on academic achievement. *PNAS Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 113(31), 8664–8668. <https://doi.org/10.1073/pnas.1608207113>
- Destin, M., Hanselman, P., Buontempo, J., Tipton, E., & Yeager, D. S. (2019). Do Student Mindsets Differ by Socioeconomic Status and Explain Disparities in Academic Achievement in the United States? *AERA Open*, 5(3). <https://doi.org/10.1177/2332858419857706>
- Dweck, C. S. (2006). *Mindset: The new psychology of success*. New York: Random House.
- Gorski, P. C. (2012). Perceiving the problem of poverty and schooling: Deconstructing the class stereotypes that mis-shape education practice and policy. *Equity & Excellence in Education*, 45(2), 302–319. <https://doi.org/10.1080/10665684.2012.666934>
- Haberman, M. (2012). The Myth of the “Fully Qualified” Bright Young Teacher. *American Behavioral Scientist*, 56(7), 926-940. <https://doi.org/10.1177/0002764211411289>
- Haimovitz, K. & Dweck, C. S. (2016). What predicts children’s fixed and growth intelligence mindsets? Not their parents’ views of intelligence but their parents’ views of failure. *Psychological Science*, 27(6), 859-869. <https://doi.org/10.1177/0956797616639727>
- Haimovitz, K. & Dweck, C. S. (2017). The origins of children’s growth and fixed mindsets: New research and a new proposal. *Child Development*, 88(6), 859-869. <https://doi.org/10.1111/cdev.12955>
- Havanon, N. (2009). Narrative Approach: The Turning Point of Social Science Research [วิธีการศึกษาเรื่องเล่า: จุดเปลี่ยนของการวิจัยทางสังคมศาสตร์]. *Journal of Mekong Societies*, 5(2), 1-22. (in Thai)
- Heyman, G. D. & Dweck, C. S. (1998). Children’s thinking about traits: Implications for judgements of the self and others. *Child Development*, 69, 391-403. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1998.tb06197.x>
- Hwang, N., Reyes, M., & Eccles, J. S. (2019). Who Holds a Fixed Mindset and Whom Does It Harm in Mathematics? *Youth & Society*, 51(2), 247-267. <https://doi.org/10.1177/0044118X16670058>
- Levy, S. R., Stroessner, S. J., & Dweck, C. S. (1998). Stereotype formation and endorsement: The role of implicit theories. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), 1421–1436. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.6.1421>.
- McKinney, S. (2014). *The relationship of child poverty to school education*. University of Glasgow, Scotland.

- Mueller, C. M & Dweck, C. S. (1998). Praise for intelligence can undermine children's motivation and performance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(1), 33-52.
<https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.1.33>
- National Statistic Office. (2023). *Survey on the situation of children and women in Thailand 2022 [การสำรวจสถานการณ์เด็กและสตรีในประเทศไทย พ.ศ. 2565]*. https://www.nso.go.th/nsoweb/storage/survey_detail/2023/20230726093138_38640.pdf (in Thai)
- Robinson, C. (2017). Growth Mindset in the classroom. *Science Scope*, 41(2), 18-21.
https://doi.org/10.2505/4/ss17_041_02_18
- Thaipublica. (2018). *EEF surveys 1.69 million poor students, indicating 600,000 extremely poor, with an average income of 42.7 baht per family per day [กสศ. สำรวจนักเรียนยากจนมี 1.69 ล้านคน ชี้อยากจนพิเศษ 6 แสนคน มีรายได้เฉลี่ยวันละ 42.7 บาท/ครอบครัว]*. <https://thaipublica.org/2018/08/thai-education-reform-3/> (in Thai)
- The Equitable Education Fund (EEF). (2019). Annual Report 2019 [รายงานประจำปี 2562].
https://www.eef.or.th/wp-content/uploads/2020/04/2004021-EEF-Annual-Report-2019_revised-09_1_view_single-page.pdf (in Thai)
- Tooltham, P. (2020). Literature Review on Narrative Research from Social Sciences to Social Work [ปริทรรศน์การวิจัยแนวเล่าเรื่องทางสังคมศาสตร์สู่งานสังคมสงเคราะห์]. *Journal of Faculty of Humanities and Social Sciences Thepsatri Rajabhat University*, 11(1), 89-106. (in Thai)
- Wang, M.-T., Degol, J. L., & Henry, D. A. (2019). An integrative development-in-sociocultural-context model for children's engagement in learning. *American Psychologist*, 74(9), 1086–1102.
<https://doi.org/10.1037/amp0000522>
- Yeager, D. S. & Dweck, C. S. (2012). Mindset that promotes resilience: When students believe that personal characteristics can be developed. *Educational Psychologist*, 47(4), 302-314.
<https://doi.org/10.1080/00461520.2012.722805>

ประสบการณ์การเรียนรู้และการปรับตัวของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นในห้องเรียนรวม: กรณีศึกษาโรงเรียนศรีอยุธยา ในพระอุปถัมภ์ฯ

กิตติศักดิ์ ผิวเหลือง^{1*}, ขวัญจิรา แดงเหม², จิรฤต คูไพริน³, นลิตา สอนวารี⁴, เจ็ะกามา สือณี⁵ และ
วรัญญู ฉายาบรรณ⁶

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 50 ถ.งามวงศ์วาน แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: kittisak.piw@ku.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประสบการณ์การเรียนรู้และการปรับตัวของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นในบริบทของห้องเรียนรวม ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา ผู้ให้ข้อมูลคือ นักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น (เด็กตาบอด) ในโรงเรียนศรีอยุธยาในพระอุปถัมภ์ฯ จำนวน 4 คน ได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา โดยการจัดหมวดหมู่ข้อมูลและตีความ ผลการวิจัยพบว่านักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นได้รับประสบการณ์การเรียนรู้ที่หลากหลาย โดยได้รับการสนับสนุนจากครู เพื่อน และครอบครัว ปัจจัยที่ส่งเสริมการเรียนรู้ ได้แก่ การช่วยเหลือจากเพื่อนในการทำกิจกรรม การปรับวิธีการสอนของครู การใช้สื่อช่วยสอน เช่น กระดานตะปู หนังสืออักษรเบรลล์ รวมถึงบรรยากาศการเรียนรู้ที่เป็นมิตร อย่างไรก็ตาม นักเรียนกลุ่มนี้ยังคงประสบปัญหาในบางประเด็น เช่น ภาระงานที่มากเกินไป การเข้าถึงสื่อการเรียนการสอน และการตามงานในห้องเรียน ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้ของนักเรียน ข้อเสนอแนะจากการวิจัยจึงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการส่งเสริมการศึกษา โดยควรมีการพัฒนาสื่อการเรียนการสอนสำหรับนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น การอบรมครูเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้เด็กที่มีความต้องการพิเศษ ตลอดจนการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ส่งเสริมความเท่าเทียม นอกจากนี้ ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบทางจิตวิทยาของนักเรียน รวมถึงแนวทางการพัฒนาเทคโนโลยีในการเรียนรู้ของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น

คำสำคัญ: การเรียนรวม, ความบกพร่องทางการมองเห็น, การปรับตัว, ประสบการณ์การเรียนรู้

วันรับบทความ: 3 มีนาคม 2568, **วันแก้ไขบทความ:** 30 เมษายน 2568, **วันตอบรับบทความ:** 16 มิถุนายน 2568

Learning Experience and Adaptation of Visually Impaired Student in Inclusive Classroom: A Case Study of Sri Ayudhya School under the Royal Patronage

Kittisak Piwlueng^{1*}, Khwanjira Daenghem², Jirakrit Kupairin³, Nalita Sornwaree⁴, Chekama Sueni⁵ and Waranyu Chayaban⁶

Faculty of Education, Kasetsart University, 50 Ngamwongwan Road, Lat Yao Subdistrict, Chatuchak District, Bangkok 10900, Thailand

* Corresponding author, E-mail: kittisak.piw@ku.th

Abstract

This research aimed to study the learning experiences and adaptation of students with visual impairments in an inclusive classroom. Use A qualitative case study approach was employed. The participants consisted of four students with visual impairments from Sri Ayudhya School under the Royal Patronage, selected through purposive sampling. Data were collected using in-depth interviews. The data were analyzed using content analysis through categorization and interpretation. The research findings revealed that students with visual impairments received a variety of learning experiences, supported by teachers, peers, and family. Factors that facilitated their learning included peer assistance in classroom activities, instructional adjustments made by teachers, the use of learning aids such as nail boards, Braille books, and a supportive classroom environment. However, the students continued to face several challenges, including excessive academic workload, limited access to instructional media, and difficulties in keeping up with classroom assignments, all of which may negatively affect their learning outcomes. The study recommends enhancing inclusive education through the development of learning materials for visually impaired students, teacher training in special education, and the creation of equitable learning environments. Further studies should address the psychological impacts and explore assistive technologies to support their learning.

Keywords: Inclusive classroom; Visual impairment; Adaptation; Learning experience

Received: March 3, 2025, **Revised:** April 30, 2025, **Accepted:** June 16, 2025

1. บทนำ

การศึกษาแบบเรียนรวม (Inclusive education) ได้รับการยอมรับในระดับสากลว่า เป็นแนวทางสำคัญการส่งเสริมความเท่าเทียมและความหลากหลายในระบบการศึกษา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ทุกคน รวมถึงผู้ที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ ได้รับโอกาสในการเรียนร่วมกันในห้องเรียนเดียวกันอย่างเต็มศักยภาพ โดยไม่ถูกเลือกปฏิบัติหรือแยกออกจากระบบหลัก (UNESCO, 1994) ซึ่งอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิของคนพิการยังได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า บุคคลพิการควรได้รับสิทธิในการเข้าถึงการศึกษาทั่วไป โดยไม่ถูกแยกออกจากระบบการศึกษาหลัก และได้กลายเป็นกรอบอ้างอิงสำคัญที่ผลักดันให้ประเทศต่าง ๆ ปรับนโยบายด้านการศึกษาเพื่อรองรับความหลากหลายนี้ (United Nations, 2006) โดยแนวคิดการศึกษาแบบเรียนรวมในประเทศไทยได้รับการสนับสนุนผ่านพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และพระราชบัญญัติการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการ พ.ศ. 2551 ซึ่งรับรองสิทธิของคนพิการในการเข้าถึงการศึกษาในระบบเรียนรวม (Office of the Education Council, 2019)

การจัดการเรียนรู้ในห้องเรียนรวม มีลักษณะเฉพาะที่ต้องออกแบบให้ยืดหยุ่นและตอบสนองความต้องการของนักเรียนที่หลากหลาย ทั้งในด้านกายภาพ จิตใจ และการเรียนรู้ โดยองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ การปรับสภาพแวดล้อมในห้องเรียน การใช้สื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสม และการพัฒนาหลักสูตรแบบยืดหยุ่น (Ainscow, Booth, & Dyson, 2006) นอกจากนี้ การส่งเสริมทักษะของครูในการวางแผนการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ที่เน้นให้นักเรียนทุกคนเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ อย่างเท่าเทียม ความสำเร็จของการศึกษาแบบเรียนรวมไม่อาจเกิดขึ้นได้จากนโยบายเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในโรงเรียน (Florian & Black-Hawkins, 2011)

ในบริบทของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น การเรียนในห้องเรียนรวมถือเป็นความท้าทายที่ต้องได้รับการสนับสนุนเฉพาะทางอย่างต่อเนื่อง นักเรียนกลุ่มนี้มักมีอุปสรรคในการเข้าถึงสื่อการเรียนรู้ การทบทวนบทเรียนที่เน้นภาพ และการมองเห็น รวมถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อพัฒนาการด้านวิชาการ สังคม และอารมณ์ (Douglas et al., 2009) นอกจากนี้ การสนับสนุนจากครู เพื่อนร่วมชั้น หรือระบบอำนวยความสะดวกในโรงเรียน อาจทำให้เกิดภาวะเครียดหรือการแยกตัวจากสังคมในโรงเรียน (Kelly & Smith, 2011)

แม้จะมีนโยบายและกฎหมายที่สนับสนุนการจัดการศึกษาแบบเรียนรวมอย่างชัดเจน แต่ในทางปฏิบัติยังพบข้อจำกัดหลายประการที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของการเรียนรวมในประเทศไทย เช่น การขาดแคลนสื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมสำหรับนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น การขาดครูที่มีความรู้เฉพาะทางด้านการศึกษาพิเศษ รวมถึงทัศนคติของบุคลากรทางการศึกษาที่อาจไม่เอื้อต่อการส่งเสริมความหลากหลายทางการเรียนรู้ในห้องเรียน (Vorapanya & Dunlap, 2014) ระบบการประเมินที่ไม่ยืดหยุ่นพอ และบรรยากาศในโรงเรียนที่ยังไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ปัญหาเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อโอกาสในการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นในระบบเรียนรวม (Thailand Development Research Institute, 2022)

ข้อจำกัดต่าง ๆ ที่กล่าวถึงข้างต้น มิได้ส่งผลกระทบเฉพาะผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลกระทบต่อประสบการณ์การเรียนรู้โดยรวมด้าน โดยเฉพาะในมิติทางสังคม อารมณ์ และจิตใจ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสามารถในการปรับตัวและพัฒนาศักยภาพของนักเรียนกลุ่มนี้ในระยะยาว ทฤษฎีการปรับตัวของ Roy (Roy & Andrews, 1999) ชี้ให้เห็นว่า มนุษย์มีศักยภาพในการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมได้ หากได้รับการสนับสนุนจากปัจจัยภายในและภายนอกอย่างเหมาะสม แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับบริบทของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น ซึ่งต้องอาศัยระบบสนับสนุนที่ครอบคลุมและมีประสิทธิภาพภายในโรงเรียน เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ

โรงเรียนศรีอยุธยาในพระอุปถัมภ์ฯ เป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดใหญ่พิเศษในกรุงเทพมหานคร ที่เปิดการจัดการเรียนรวม ตั้งแต่ปีการศึกษา 2545 ได้รับโล่ประกาศเกียรติคุณเป็นโรงเรียนแกนนำจัดการเรียนรวมที่ประสบความสำเร็จด้านการบริหารจัดการเรียนรวมเป็นอย่างดีของศูนย์การศึกษาพิเศษ ในปีการศึกษา 2551 และเป็นโรงเรียนต้นแบบการจัดการเรียนรวมและศูนย์บริการทางการศึกษาพิเศษ ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในปีการศึกษา 2555 (Sri Ayudhya School, 2023) ซึ่งในปัจจุบันโรงเรียนศรีอยุธยาในพระอุปถัมภ์ฯ ยังคงมุ่งมั่นพัฒนาผู้เรียน ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข โดยมีศูนย์บริการทางการศึกษาพิเศษจัดตั้งภายในโรงเรียน และมีนักเรียน

ที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นเฉลี่ยระดับชั้นละ 2 คน โรงเรียนนี้จึงเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจในการศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้ การสนับสนุนจากครูและเพื่อน การปรับตัวของนักเรียน และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเรียนรวมในบริบทจริง จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นประกอบกับการทบทวนวรรณกรรม ชี้ให้เห็นว่ายังมีงานวิจัยที่ศึกษาเชิงลึกอยู่น้อยเกี่ยวกับประสบการณ์การเรียนรู้และการปรับตัวของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นระดับมัธยมศึกษาในบริบทของประเทศไทย ซึ่งมีนโยบายและแนวทางการสนับสนุนที่เฉพาะ การวิจัยครั้งนี้จึงมีความสำคัญในการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในประสบการณ์การเรียนรู้ และการปรับตัวของนักเรียน และนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนานโยบายและการจัดการศึกษาที่เหมาะสมต่อไป โดยวัตถุประสงค์ของการวิจัยนี้ ได้แก่ (1) เพื่อทำความเข้าใจประสบการณ์การเรียนรู้ของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นในบริบทห้องเรียนรวม และ (2) เพื่อศึกษาวิธีการปรับตัวของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นในบริบทห้องเรียนรวม

2. ทบทวนวรรณกรรม

2.1 ความบกพร่องทางการมองเห็น

ความบกพร่องทางการมองเห็นเป็นภาวะที่ส่งผลกระทบต่อการรับรู้ทางสายตา โดยสามารถเกิดขึ้นได้จากหลายสาเหตุ เช่น ความผิดปกติแต่กำเนิด อุบัติเหตุ หรือโรคที่เกี่ยวข้องกับดวงตาและระบบประสาทสัมผัสทางสายตา นักวิจัยและองค์กรต่าง ๆ ได้ให้ความหมายของภาวะนี้ไว้ดังนี้

Kirk (1972) ได้อธิบายว่า ความบกพร่องทางการมองเห็น หมายถึง ภาวะที่บุคคลมีความสามารถในการมองเห็นลดลงจนไม่สามารถใช้ดวงตาเป็นเครื่องมือหลักในการเรียนรู้ได้ โดยบุคคลเหล่านี้จำเป็นต้องพึ่งพาสื่อและอุปกรณ์ช่วยพิเศษ เช่น ตัวอักษรเบรลล์ เครื่องช่วยอ่าน หรือเทคโนโลยีสนับสนุนการมองเห็น

Heward (2006) กล่าวว่า ความบกพร่องทางการมองเห็นมีผลกระทบโดยตรงต่อการเรียนรู้และการใช้ชีวิตประจำวัน ผู้ที่มีภาวะนี้ต้องได้รับการสนับสนุนทั้งด้านเทคโนโลยีและการปรับสภาพแวดล้อมเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ สามารถแบ่งประเภทของความบกพร่องทางการมองเห็นออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่

1) ตาบอด (Blindness) หมายถึง ภาวะที่บุคคลไม่สามารถใช้สายตาในการเรียนรู้ได้เลย หรือมีระดับการมองเห็นที่ต่ำมากจนต้องใช้วิธีการเรียนรู้แบบอื่น เช่น การใช้สัมผัส เสียง หรืออักษรเบรลล์

2) สายตาเลือนราง (Low Vision) หมายถึง บุคคลที่ยังสามารถใช้สายตาเพื่อการเรียนรู้ได้ แต่ต้องอาศัยอุปกรณ์ช่วย เช่น แว่นขยาย จอภาพที่ปรับขนาดตัวอักษร หรือซอฟต์แวร์อ่านหน้าจอ

U.S. Congress (2004) ตามกฎหมายการศึกษาสำหรับบุคคลที่มีความพิการ Individuals with disabilities education act (IDEA) ของสหรัฐอเมริกา ความบกพร่องทางการมองเห็นหมายถึง ภาวะที่บุคคลมีความสามารถในการมองเห็นลดลงอย่างรุนแรงจนกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้ แม้จะได้รับการแก้ไขด้วยแว่นตาหรืออุปกรณ์ช่วยแล้วก็ตาม กฎหมายนี้ได้กำหนดให้โรงเรียนต้องจัดหาเครื่องมือและบริการสนับสนุนที่เหมาะสมแก่ผู้ที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น เช่น การจัดทำสื่อการเรียนรู้แบบสัมผัส การใช้เทคโนโลยีสนับสนุน และการฝึกอบรมด้านทักษะการเคลื่อนไหวเพื่อให้สามารถใช้ชีวิตได้อย่างอิสระ

World Health Organization (2021) ได้จำแนกระดับความบกพร่องทางการมองเห็นออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) ความบกพร่องทางการมองเห็นระดับปานกลาง (Moderate vision impairment) บุคคลที่สามารถมองเห็นได้ในระยะใกล้หรือในสภาพแสงที่เหมาะสม แต่มีข้อจำกัดในการมองเห็นระยะไกลหรือในสภาพแวดล้อมที่มีแสงน้อย 2) ความบกพร่องทางการมองเห็นระดับรุนแรง (Severe vision impairment) บุคคลที่มีปัญหาในการมองเห็นแม้ในสภาพที่เหมาะสม ต้องพึ่งพาอุปกรณ์ช่วย เช่น แว่นขยาย หรือเครื่องอ่านจอภาพ และ 3) ตาบอด (Blindness) ภาวะที่บุคคลไม่สามารถรับรู้แสงหรือรูปทรงได้เลย หรือมีระดับการมองเห็นต่ำกว่ามาตรฐานที่กำหนดในระดับสากล WHO ยังระบุว่าความบกพร่องทางการมองเห็นสามารถเกิดขึ้นได้จากหลายปัจจัย เช่น โรคทางตา (เช่น ต้อหิน ต้อกระจก) ความผิดปกติของจอประสาทตา หรือโรคที่เกี่ยวข้องกับระบบประสาท

จากการศึกษา สรุปได้ว่าความบกพร่องทางการมองเห็นเป็นภาวะที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตและการเรียนรู้ของบุคคล โดยสามารถจำแนกออกเป็นระดับต่าง ๆ ตั้งแต่สายตาเลือนรางไปจนถึงตาบอดสนิท การสนับสนุนที่เหมาะสมจากครอบครัว โรงเรียน และสังคมเป็นสิ่งสำคัญในการช่วยให้ผู้ที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.2 ทฤษฎีการเรียนรู้

ทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญาของ Piaget (1952) เป็นนักจิตวิทยาพัฒนาการชาวสวิสที่เสนอ ทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญา (Cognitive development theory) ซึ่งอธิบายว่าเด็กพัฒนาความคิด ความเข้าใจ และการเรียนรู้ผ่านกระบวนการที่เป็นลำดับขั้นตอน โดยมี 4 ระยะ ได้แก่

1) ระยะประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว (Sensorimotor stage) (0-2 ปี) เด็กเรียนรู้ผ่านการใช้ประสาทสัมผัส (เช่น การมอง การฟัง การสัมผัส) และการเคลื่อนไหว พัฒนาการสำคัญในระยะนี้ คือ การคงอยู่ของวัตถุ (Object permanence) ซึ่งหมายถึงความเข้าใจว่าวัตถุยังคงมีอยู่แม้ว่าจะมองไม่เห็น

2) ระยะก่อนปฏิบัติการ (Pre-operational stage) (2-7 ปี) เด็กเริ่มใช้สัญลักษณ์แทนสิ่งต่าง ๆ เช่น การใช้คำพูดหรือภาพแทนวัตถุ ความคิดยังคงเป็นลักษณะ อัตถนิยม (Egocentrism) คือ มองโลกจากมุมมองของตนเอง ยังไม่เข้าใจหลักเหตุผลที่ซับซ้อน เช่น การอนุรักษ์ปริมาณ (Conservation)

3) ระยะปฏิบัติการเชิงรูปธรรม (Concrete operational stage) (7-11 ปี) เด็กเริ่มคิดเชิงตรรกะมากขึ้น แต่ยังคงอาศัยวัตถุหรือเหตุการณ์ที่เป็นรูปธรรมสามารถเข้าใจแนวคิดการอนุรักษ์ปริมาณ (เช่น น้ำในแก้วรูปร่างต่างกันแต่มีปริมาณเท่ากัน) สามารถจำแนกประเภท จัดลำดับ และเชื่อมโยงเหตุผลได้ดีขึ้น

4) ระยะปฏิบัติการเชิงนามธรรม (Formal operational stage) (12 ปีขึ้นไป) เด็กสามารถคิดเชิงนามธรรม (Abstract thinking) และเชิงตรรกะที่ซับซ้อนสามารถตั้งสมมติฐานและวิเคราะห์ปัญหาได้ เช่น คิดเชิงวิทยาศาสตร์ หรือพิจารณาความเป็นไปได้หลายทาง

การประยุกต์ใช้ทฤษฎี Piaget กับนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น นักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นอาจมีพัฒนาการทางปัญญาที่แตกต่างจากเด็กทั่วไปในบางด้าน เนื่องจากพวกเขาไม่สามารถใช้การมองเห็นในการสำรวจและรับรู้สิ่งแวดล้อมได้โดยตรง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้ในแต่ละระยะ เช่น ระยะ Sensorimotor เด็กที่มองไม่เห็นต้องอาศัยประสาทสัมผัสอื่น ๆ เช่น การสัมผัสและการฟัง เพื่อพัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับโลก ระยะ Pre-operation การใช้สื่อเสียงและวัตถุที่สามารถสัมผัสได้ มีบทบาทสำคัญในการช่วยสร้างความเข้าใจเชิงสัญลักษณ์ ระยะ Concrete operation นักเรียนที่มองไม่เห็นสามารถเรียนรู้แนวคิดเชิงตรรกะได้ แต่ต้องใช้เทคนิคเฉพาะ เช่น โมเดลสามมิติหรือการสอนแบบลงมือปฏิบัติ และระยะ Formal operation นักเรียนสามารถพัฒนาความคิดเชิงนามธรรมได้โดยอาศัยคำอธิบายที่เป็นระบบและการอภิปราย

2.3 ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของ Vygotsky (Social learning theory)

Lev Vygotsky (1978) ได้เสนอทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม โดยมีแนวคิดสำคัญว่า การเรียนรู้เกิดจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งพัฒนาการทางสติปัญญาของมนุษย์ไม่สามารถแยกออกจากบริบททางสังคมที่แวดล้อมเขาอยู่ได้ เน้นบทบาทของภาษา วัฒนธรรม และการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น โดยเฉพาะผู้ที่มีความสามารถมากกว่า เช่น ครู เพื่อน หรือผู้ดูแล ซึ่งมีส่วนช่วยส่งเสริมพัฒนาการของผู้เรียน โดยองค์ประกอบสำคัญของทฤษฎีนี้ มีดังนี้

1) Zone of proximal development (ZPD) หมายถึง ระยะพัฒนาการใกล้เคียง คือ ช่วงที่ผู้เรียนสามารถทำกิจกรรมหรือเรียนรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เมื่อมีผู้ช่วยเหลือ แต่ยังไม่สามารถทำได้ด้วยตนเองอย่างอิสระ การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นใน ZPD ถือว่ามีประสิทธิภาพมากที่สุด เพราะผู้เรียนได้รับการชี้แนะในเวลาที่เหมาะสม

2) Scaffolding (การค้ำจุนทางการเรียนรู้) คือ การให้การช่วยเหลือหรือชี้แนะที่เหมาะสมในช่วงต้นของการเรียนรู้ แล้วค่อย ๆ ลดระดับการช่วยเหลือลงเมื่อนักเรียนสามารถเรียนรู้หรือทำได้ด้วยตนเอง เป็นการส่งเสริมการพัฒนาทักษะและความสามารถของผู้เรียนอย่างมีระบบ

3) Language and culture (ภาษาและวัฒนธรรม) ภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการคิดและพัฒนาทางปัญญา การใช้ภาษาในการสื่อสาร การตั้งคำถาม และการสนทนากับผู้อื่น ช่วยส่งเสริมพัฒนาการของผู้เรียน และวัฒนธรรมก็มีผลต่อรูปแบบการเรียนรู้และโครงสร้างความคิดของบุคคล

การประยุกต์ใช้ทฤษฎี Vygotsky กับนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น การสอนใน ZPD ครูควรออกแบบกิจกรรมที่ทำนายแต่ไม่เกินความสามารถของนักเรียน โดยให้นักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นทำงานร่วมกับครูหรือเพื่อนที่ช่วยแนะนำ เช่น การให้เพื่อนช่วยอธิบายเนื้อหา หรือการจัดการเรียนรู้แบบกลุ่มที่มีการช่วยเหลือกัน สำหรับการ Scaffold ควรเริ่มจากการสอนแบบมีคำแนะนำหรือคำอธิบายอย่างละเอียด จากนั้นจึงค่อยลดระดับความช่วยเหลือลง

ให้นักเรียนได้ฝึกทำด้วยตนเอง อาจใช้สื่อการเรียนรู้รูปแบบเสียง อักษรเบรลล์ หรือเทคโนโลยีช่วยอ่านหน้าจอ เช่น โปรแกรม JAWS หรือ NVDA และการใช้ภาษาและสื่อวัฒนธรรม ส่งเสริมให้นักเรียนใช้ภาษาในการสื่อสาร แสดงความคิดเห็น ตั้งคำถาม และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านการสนทนา ทั้งกับครู เพื่อน และสื่อเสียง เช่น การฟังหนังสือเสียง หรือการใช้โปรแกรมสนทนาออนไลน์ เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ในเชิงสังคมและวัฒนธรรม

สรุปทฤษฎี Vygotsky คือ การเรียนรู้ไม่ใช่กระบวนการที่เกิดขึ้นจากการทำงานคนเดียว แต่เป็นผลลัพธ์ของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น การเรียนรู้จะมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นเมื่อได้รับการสนับสนุนในรูปแบบของ ZPD และ Scaffolding โดยผ่านภาษา เทคโนโลยี และสื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของนักเรียนแต่ละคน

2.4 ทฤษฎีเกี่ยวกับการปรับตัวและพฤติกรรมมนุษย์

ทฤษฎีการปรับตัวของรอย (Roy's adaptation model) ทฤษฎีการปรับตัวของ Sister Callista Roy พัฒนาขึ้นในปี 1976 โดยมีจุดเริ่มต้นจากการใช้ในวงการพยาบาล และต่อมาถูกประยุกต์ใช้ในด้านอื่น ๆ เช่น การศึกษา จิตวิทยา และการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ โดยเฉพาะในกลุ่มที่มีความต้องการพิเศษ เช่น ผู้พิการ เด็กพิเศษ หรือกลุ่มเปราะบางทางสังคม

Roy (2009) มองว่ามนุษย์เป็นระบบแบบเปิด (Open system) ที่ต้องมีการปรับตัวอย่างต่อเนื่องเพื่อรักษาสมดุลในการดำรงชีวิต เมื่อต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งแวดล้อม

องค์ประกอบหลักของทฤษฎี

1) Input (สิ่งเร้า – Stimuli) สิ่งที่มากระตุ้นหรือมีผลกระทบต่อบุคคล แบ่งเป็น 3 ประเภท

(1) สิ่งเร้าตรง (Focal stimuli): สิ่งกระตุ้นหลัก เช่น ความบกพร่องทางการมองเห็น

(2) สิ่งเร้าร่วม (Contextual stimuli): สิ่งแวดล้อมแวดล้อม เช่น การยอมรับจากเพื่อน ครู หรือครอบครัว

(3) สิ่งเร้าแฝง (Residual stimuli): ประสบการณ์ในอดีต ความกลัว ความเชื่อ ฯลฯ

2) Control processes (กระบวนการควบคุม) ระบบประมวลผลภายในบุคคล ได้แก่

กลไกการปรับตัวทางสรีรวิทยา คือ เป็นกลไกพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของร่างกาย ซึ่งเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติผ่านกระบวนการของระบบประสาท ต่อมไร้ท่อ และสารเคมีในร่างกาย ยกตัวอย่าง การตอบสนองต่อความเครียด เช่น หัวใจเต้นเร็ว เหงื่อออก หรือการตอบสนองเมื่อดวงตาใช้งานไม่ได้ เช่น การเพิ่มความสามารถในการได้ยินหรือสัมผัส

กลไกการปรับตัวทางจิตใจ สังคม และอัตลักษณ์ คือ เป็นกลไกที่ซับซ้อน ซึ่งอาศัย กระบวนการเรียนรู้ ความคิด การตัดสินใจ การจดจำ อารมณ์ และประสบการณ์ เพื่อประมวลผลสิ่งเร้าและกำหนดวิธีการตอบสนองทางพฤติกรรม

3) Output (การตอบสนอง – Responses) การปรับตัวของบุคคลซึ่งปรากฏออกมาเป็นพฤติกรรมที่เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม โดยแบ่งเป็น 2 แบบ คือ (1) การตอบสนองที่เหมาะสม (Adaptive) คือ การปรับตัวที่ส่งผลให้บุคคลสามารถรักษาสสมดุลทางร่างกาย จิตใจ สังคม และบทบาทในชีวิตได้ ถือเป็นพฤติกรรมที่ช่วยให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีคุณภาพชีวิตที่ดี และ (2) การตอบสนองที่ไม่เหมาะสม (Ineffective response) คือ การตอบสนองที่ไม่ช่วยให้เกิดความสมดุล หรืออาจทำให้เกิดปัญหาทั้งทางร่างกายและจิตใจมากยิ่งขึ้น พฤติกรรมเช่นนี้บ่งชี้ว่าบุคคลอาจต้องการการสนับสนุนเพิ่มเติมเพื่อปรับตัวให้เหมาะสม

4) Adaptive modes (รูปแบบของการปรับตัว) Roy แบ่งรูปแบบของการปรับตัวออกเป็น 4 ด้าน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะการตอบสนองต่อสิ่งเร้าทั้งภายในและภายนอก โดยมุ่งหวังให้บุคคลสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและดำเนินชีวิตอย่างสมดุล ดังนี้

(1) Physiological - Physical mode (การปรับตัวด้านร่างกาย) เป็นการตอบสนองที่เกี่ยวข้องกับความต้องการพื้นฐานของร่างกาย เช่น การหายใจ การรับประทานอาหาร การเคลื่อนไหว และการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ รวมถึงการรับรู้ประสาทสัมผัส ในบริบทของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น คือ การเรียนรู้ผ่านประสาทสัมผัสอื่น ๆ เช่น การฟัง การสัมผัส และกลิ่น การใช้อุปกรณ์ช่วยเหลือ เช่น โปรแกรมอ่านหน้าจอ (Screen reader) อักษรเบรลล์ แว่นขยาย หรือไม้เท้าขาว การจัดสภาพแวดล้อมในห้องเรียนให้เอื้อต่อการเคลื่อนไหวที่ปลอดภัย

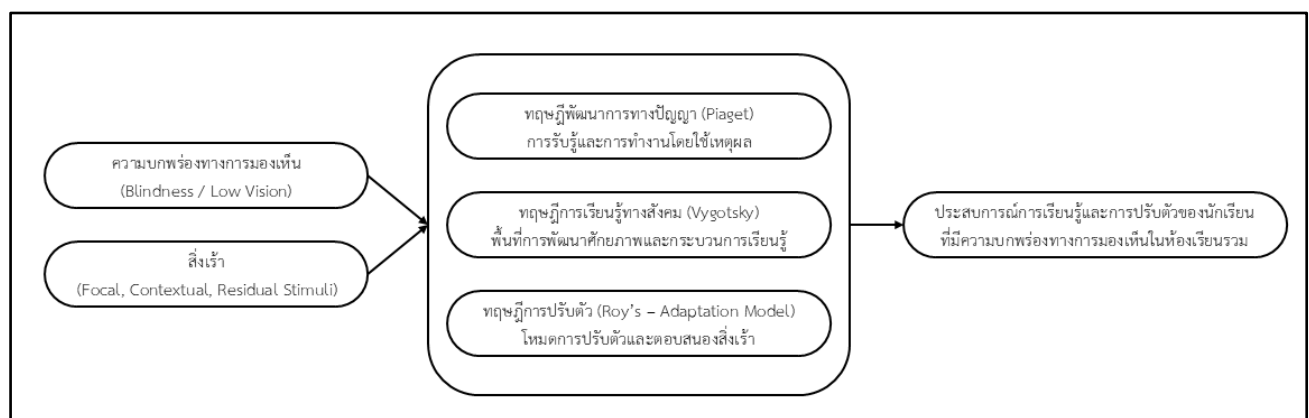
(2) Self-Concept – Group identity mode (การปรับตัวด้านภาพลักษณ์ตนเองและกลุ่ม) เกี่ยวข้องกับการรับรู้ตนเอง ความนับถือตนเอง การยอมรับความสามารถของตน ตลอดจนความรู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม เช่น กลุ่มเพื่อน

หรือห้องเรียน ในบริบทของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น คือ ส่งเสริมให้ได้มองเห็นศักยภาพของตนเอง แม้มีข้อจำกัดด้านการมองเห็น สร้างกิจกรรมที่เน้นการยอมรับตนเอง เช่น การสะท้อนความภาคภูมิใจในความสามารถเฉพาะตัว การได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมจากครูและเพื่อนในห้องเรียน ช่วยให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม

(3) Role function mode (การปรับตัวในบทบาทหน้าที่) เกี่ยวข้องกับบทบาทของบุคคลในบริบทต่าง ๆ เช่น นักเรียน ลูก เพื่อน หรือสมาชิกในชุมชน การรู้หน้าที่ของตนเองและสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม ถือเป็น การปรับตัวในมิตินี้ ในบริบทของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น คือ ครูควรสนับสนุนให้นักเรียนมีส่วนร่วม ในบทบาทต่าง ๆ เช่น หัวหน้ากลุ่ม วิทยากรกลุ่ม หรือผู้นำเสนอผลงาน ช่วยให้นักเรียนเข้าใจบทบาทของตนในฐานะผู้เรียน และพัฒนาทักษะที่จำเป็น เช่น การใช้เทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ การให้นักเรียนได้แสดงความสามารถในกิจกรรมหรือวิชา ที่ตนถนัด เพื่อเสริมความมั่นใจ

(4) Interdependence mode (การปรับตัวด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่น) หมายถึง ความสามารถในการพึ่งพาและได้รับการสนับสนุนจากบุคคลอื่น รวมถึงความสัมพันธ์ที่ดีและสมดุลในชีวิต เช่น ความรัก ความเข้าใจ และการยอมรับในบริบท ของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น คือ การมีเพื่อนช่วยเรียน หรือระบบเพื่อนคู่คิด เพื่อการสนับสนุนทางการเรียนรู้ และอารมณ์ ครูมีบทบาทสำคัญในการเป็นแหล่งพึ่งพาที่มั่นคง ทั้งด้านวิชาการและจิตใจ ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างโรงเรียน และครอบครัว เพื่อให้การดูแลและส่งเสริมการเรียนรู้เป็นไปอย่างสอดคล้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมีการทำความเข้าใจประสบการณ์การเรียนรู้และการปรับตัวของนักเรียนที่มีความบกพร่อง ทางการมองเห็นในห้องเรียนรวม โดยอาศัยแนวคิดทางทฤษฎีเป็นกรอบในการมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ทั้งจากทฤษฎี พัฒนาการทางปัญญาของเพียเจต์ (Piaget) ที่ให้ความสำคัญกับพัฒนาการด้านความคิดตามวัยและประสบการณ์ของผู้เรียน ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของวิกอตสกี (Vygotsky) ซึ่งเน้นบทบาทของการมีปฏิสัมพันธ์และการcaffolding (ZPD และ Scaffolding) ในกระบวนการเรียนรู้ และทฤษฎีการปรับตัวของรอย (Roy) ที่สะท้อนถึงการตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมผ่านโหมด การปรับตัวทั้งด้านร่างกาย จิตใจ บทบาท และความสัมพันธ์ ซึ่งทั้งหมดนี้จะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเข้าใจความหมาย ประสบการณ์ และการเผชิญความท้าทายของนักเรียนกลุ่มนี้ได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น ดังภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

3. วิธีการศึกษา

ผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา (Case study) ด้วยวิธีการบรรยายกรณีศึกษา (Descriptive case study) พื้นที่ศึกษาในงานวิจัยนี้ คือ โรงเรียนศรีอยุธยาในพระอุปถัมภ์ฯ ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดใหญ่พิเศษตั้งอยู่ใน เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร อยู่ภายใต้การดูแลของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีการ จัดการเรียนรวมและศูนย์บริการทางการศึกษาพิเศษ (Student support services : SSS)

ผู้ให้ข้อมูล เป็นนักเรียนโรงเรียนศรีอยุธยาในพระอุปถัมภ์ฯ ที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น จำนวน 4 คน ซึ่งได้มา จากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยพิจารณาตามเกณฑ์การคัดเลือก ดังต่อไปนี้ (1) เป็นนักเรียนที่มีความ บกพร่องทางการมองเห็นตามคำวินิจฉัยของแพทย์ 2) เป็นนักเรียนที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และ 3) มีความสามารถในการสื่อสารได้ดีในระดับที่สามารถให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับประสบการณ์การเรียนรู้ได้

เครื่องมือวิจัย แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบรายบุคคล (In-depth individual interview) เป็นเครื่องมือหลักในการเก็บข้อมูล โดยมีแนวทางการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) ที่สร้างขึ้นตามกรอบแนวคิดที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง นิยามศัพท์ และกำหนดวัตถุประสงค์ของแบบสัมภาษณ์ ซึ่งแนวคำถามสัมภาษณ์ผ่านการตรวจสอบความเหมาะสมและความครอบคลุมเนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัยเชิงคุณภาพ จากนั้นทดสอบความเข้าใจและความชัดเจนของเนื้อหาเพื่อนำไปใช้สัมภาษณ์จริงกับผู้ให้ข้อมูล โดยมีตัวอย่างแนวคำถามสัมภาษณ์ ได้แก่ นักเรียนใช้วิธีการเรียนรู้ในห้องเรียนรวมให้เข้าใจบทเรียนอย่างไร มีการใช้อุปกรณ์ช่วยเหลืออะไรบ้าง นักเรียนรับรู้ว่าการได้ปรับการเรียนหรือส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนอย่างไรบ้าง นักเรียนรับรู้ว่าการช่วยเหลือนักเรียนหรือสนับสนุนนักเรียนในการเรียนอย่างไรบ้าง นักเรียนเคยรู้สึกไม่ติดครูและเพื่อนอย่างไรบ้างในการเรียนรวมในห้องเรียนปกติ นักเรียนเคยประสบปัญหาหรือพบอุปสรรคอะไรบ้างในการเรียนรวมในห้องเรียนปกติ นักเรียนใช้วิธีการปรับตัวอย่างไรเพื่อให้สามารถเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพในห้องเรียนรวม หากพบปัญหาในการเรียนเรียนรู้ นักเรียนมีเทคนิคหรือแนวทางใดในการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเอง หากพบปัญหาในการเรียนเรียนรู้ นักเรียนมีเทคนิคหรือแนวทางใดในการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเอง นักเรียนคิดว่าครู เพื่อนร่วมชั้น และผู้ปกครองมีส่วนช่วยให้นักเรียนปรับตัวได้ดีขึ้นในการเรียนรวมอย่างไรบ้าง เป็นต้น

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการพิทักษ์สิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยได้เริ่มดำเนินการประสานงานกับโรงเรียนในช่วงต้นของกระบวนการวิจัย โดยได้ติดต่อผู้บริหารและครูผู้รับผิดชอบเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย แนวทางการเก็บข้อมูล และขออนุญาตเข้าพื้นที่โรงเรียนเพื่อดำเนินการวิจัย ช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2567 เมื่อได้รับการอนุมัติ ผู้วิจัยได้กำหนดช่วงเวลาในการเก็บข้อมูลร่วมกับทางโรงเรียนเพื่อให้เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียนและไม่รบกวนกิจกรรมการเรียนการสอนของนักเรียน โดยกำหนดเป็นช่วงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2568 ในช่วงดำเนินการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้เข้าสู่พื้นที่โรงเรียนตามวันนัดหมายล่วงหน้า พร้อมทั้งจัดเตรียมสถานที่สำหรับการสัมภาษณ์ให้เหมาะสมกับการสนทนาอย่างเป็นกันเอง โดยคำนึงถึงความเป็นส่วนตัวและความสะดวกสบายของผู้ให้ข้อมูล การสัมภาษณ์เป็นแบบเผชิญหน้า (face-to-face) ในช่วงคาบว่างหรือหลังเลิกเรียน ซึ่งไม่กระทบต่อเวลาเรียนของนักเรียน โดยใช้เวลาสัมภาษณ์ประมาณ 20–40 นาทีต่อคน อีกทั้งผู้วิจัยให้ความสำคัญกับจริยธรรมในการวิจัย โดยได้ชี้แจงผู้ให้ข้อมูลถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัย ขั้นตอนการเก็บข้อมูล และสิทธิในการถอนจากการวิจัยได้ทุกเมื่อโดยไม่เสียสิทธิ์ใด ๆ พร้อมทั้งรับรองการเก็บรักษาข้อมูลไว้เป็นความลับ โดยใช้รหัสสมมุติแทนชื่อจริงของผู้ให้ข้อมูล และไม่มีการเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลที่สามารถระบุตัวตนได้ ข้อมูลที่ได้จะถูกใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางวิชาการเท่านั้น และจะจัดเก็บอย่างปลอดภัยตามมาตรฐานจริยธรรมการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล เริ่มจากการถอดข้อความจากการบันทึกเสียงสัมภาษณ์แบบคำต่อคำ เพื่อคงไว้ซึ่งความถูกต้องของข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล เมื่อถอดข้อความออกมาแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการตีความข้อมูลโดยการกำหนดรหัส (Coding) และจัดหมวดหมู่ของข้อมูล (Categorization) ตามแนวทางของการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ มีการตรวจสอบความสอดคล้องของรหัสและหมวดหมู่ เพื่อให้แน่ใจว่าข้อมูลได้รับการจัดกลุ่มอย่างเหมาะสมและสะท้อนประเด็นการวิจัย เมื่อมีการกำหนดรหัสและจัดหมวดหมู่ข้อมูลเรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เห็นภาพรวมที่ชัดเจนของประสบการณ์และการปรับตัวของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น ขั้นตอนสุดท้ายคือการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งเป็นการสรุปและตีความข้อมูลที่ได้รับเพื่อนำไปสู่ข้อค้นพบของงานวิจัย

ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ประกอบด้วย 2 วิธี ได้แก่ (1) การตรวจสอบโดยผู้ให้ข้อมูล (Member checking) เนื่องจากข้อมูลที่ใช้วิเคราะห์มาจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การตรวจสอบโดยผู้ให้ข้อมูลจะช่วยให้มั่นใจได้ว่าการตีความข้อมูลของผู้วิจัยตรงกับเจตนาของผู้ให้ข้อมูล วิธีการดำเนินการ ได้แก่ ส่งสรุปเนื้อหาที่ถอดเสียงและการวิเคราะห์เบื้องต้นให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบ ขอให้ผู้ให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็นว่าข้อมูลสะท้อนมุมมองของพวกเขามากน้อยเพียงใดหรือไม่นับแล้วปรับแก้ไขการวิเคราะห์ตามความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งวิธีนี้ช่วยลดความคลาดเคลื่อนจากการตีความผิดพลาด และเพิ่มความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (2) การตรวจสอบโดยใช้หลักฐานอ้างอิงที่เพียงพอ เป็นการบันทึกและเก็บรักษาข้อมูลดิบเพื่อให้สามารถตรวจสอบข้อมูลได้ในภายหลัง โดยผู้วิจัยต้องเก็บรักษาข้อมูลดิบที่ใช้ในการวิเคราะห์ไว้อย่างเป็นระบบ เช่น ไฟล์เสียงการสัมภาษณ์ ควรเก็บบันทึกเสียงต้นฉบับจากผู้ให้ข้อมูลเพื่อนำมาตรวจสอบภายหลัง ข้อความที่ถอดจากการสัมภาษณ์ โดยข้อความที่ถอดเป็นการถอดข้อความแบบตัดแต่ง เพื่อปรับแก้ข้อความให้เข้าใจง่ายขึ้น แต่ยังคงเนื้อหาหลักโดยการตัดคำพูดที่ไม่จำเป็นออก เช่น คำอุทาน คำซ้ำ เป็นต้น

4. ผลการศึกษา

ในการศึกษาประสบการณ์การเรียนรู้และการปรับตัวของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นในห้องเรียนรวม อาจมีปัจจัยที่ก่อให้เกิดอคติได้หลายประการ เช่น อคติจากมุมมองของผู้วิจัยเองที่อาจมีทัศนคติล่วงหน้าต่อความสามารถหรือข้อจำกัดของนักเรียนกลุ่มนี้ อคติจากผู้ให้ข้อมูล เช่น ครูหรือเพื่อนร่วมชั้น ที่อาจนำเสนอประสบการณ์ของนักเรียนในลักษณะที่สะท้อนเพียงมุมมองของตนเอง และอคติจากกระบวนการการสัมภาษณ์ที่อาจไม่ครอบคลุมประสบการณ์ที่แท้จริงของนักเรียนทุกคน

ตารางที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูล	เพศ	อายุ (ปี)	ระดับชั้น	เกรดเฉลี่ย	ระดับความพิการ	การศึกษาระดับประถมศึกษา
คนที่ 1	ชาย	12	ม.1	3.17	ตาบอดสนิท	โรงเรียนสอนคนตาบอดกรุงเทพฯ
คนที่ 2	หญิง	13	ม.2	3.37	ตาบอดสนิท	โรงเรียนสอนคนตาบอดกรุงเทพฯ
คนที่ 3	หญิง	13	ม.2	3.87	ตาบอดสนิท	โรงเรียนสอนคนตาบอดกรุงเทพฯ
คนที่ 4	หญิง	14	ม.3	3.51	ตาบอดสนิท	โรงเรียนสอนคนตาบอดกรุงเทพฯ

จากตารางที่ 1 พบว่า ผู้ให้ข้อมูล 4 คน เป็นนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นประเภทตาบอดสนิท จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาที่โรงเรียนสอนคนตาบอดกรุงเทพฯ มีทั้งเพศชายและหญิง อายุระหว่าง 12-14 ปี ทุกคนมีผลการเรียนอยู่ในระดับดี โดยมีเกรดเฉลี่ยตั้งแต่ 3.17-3.87 แสดงให้เห็นว่านักเรียนกลุ่มนี้มีความสามารถในการเรียนรู้แม้จะมีความบกพร่องทางการมองเห็น

4.1 ผลการศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์การเรียนรู้ของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นในบริบทห้องเรียนรวม

ผลการวิเคราะห์สาระสำคัญเกี่ยวกับประสบการณ์การเรียนรู้ของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น สามารถจัดหมวดหมู่ได้เป็น 6 หมวดหมู่ ได้แก่ (1) ความช่วยเหลือในการเรียน (2) การสนับสนุนในการเรียน (3) การปรับวิธีการจัดการเรียนรู้ของครู (4) ปัญหาและอุปสรรคในการเรียน (5) บรรยากาศในห้องเรียน (6) รูปแบบการเรียนรู้ รายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ความช่วยเหลือในการเรียน นักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นในห้องเรียนรวมมักได้รับความช่วยเหลือจากครู และเพื่อนร่วมชั้น ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนให้สามารถเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(1) เพื่อนให้ความช่วยเหลือในการเรียน เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้นักเรียนรู้สึกมีส่วนร่วมในห้องเรียนและสามารถติดตามบทเรียนได้ดีขึ้น

“...เวลาครูแจกใบงานเพื่อนนักเรียนปกติช่วยเขียนชื่อ หรือถ้าเพื่อนนักเรียนปกติทำแบบฝึกหัดเสร็จแล้วก็มาช่วยเราเขียนต่ออะไร อย่างนี้...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 2, สัมภาษณ์: 20 กุมภาพันธ์ 2568)

“...เพื่อนร่วมชั้นเรียนก็สนับสนุนดี มีอะไรเพื่อนก็ช่วยเหลือตลอด ถ้าการบ้านเราทำไม่ได้ ทำไม่เป็นก็ถามเพื่อนนักเรียนปกติได้...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 4, สัมภาษณ์: 21 กุมภาพันธ์ 2568)

(2) ครูให้การช่วยเหลือในการเรียน การให้คำแนะนำเพิ่มเติม การอธิบายเนื้อหาในรูปแบบที่เข้าใจง่าย หรือการให้เวลาทำงานมากขึ้น ล้วนช่วยลดอุปสรรคในการเรียน

“...ก็ถ้าเกิดมีสอบเก็บคะแนนอะไรแบบนี้ ครูก็จะอ่านโจทย์แล้วก็ให้ตอบว่า จะตอบ หนึ่ง สอง สาม หรือสี่ครูก็จะเขียนลงไปให้...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 1, สัมภาษณ์: 20 กุมภาพันธ์ 2568)

“...ครูสอนดีทุกคนแล้วก็ให้เวลาทำงานเยอะกว่าเพื่อนนักเรียนปกติ...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 4, สัมภาษณ์: 21 กุมภาพันธ์ 2568)

2) การสนับสนุนในการเรียน เป็นการจัดเตรียมปัจจัยต่าง ๆ ที่ช่วยส่งเสริมให้นักเรียนสามารถเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะสำหรับเด็กที่มีความต้องการพิเศษ การสนับสนุนนี้จะต้องครอบคลุมทั้งในด้านของครอบครัว ด้านสื่อและอุปกรณ์ที่เหมาะสม ตลอดจนสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาอย่างรอบด้าน การสนับสนุนที่ดีจะช่วยให้เด็กมีโอกาพัฒนาทักษะ ความรู้ ความสามารถ และศักยภาพของตนเองได้อย่างเต็มที่ โดยไม่ถูกจำกัดด้วยข้อจำกัดทางร่างกายหรือสภาพแวดล้อม

(1) ผู้ปกครองให้การสนับสนุนการเรียนรู้ เป็นการมีส่วนร่วมของครอบครัวในการส่งเสริมการศึกษา โดยให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้ของเด็ก ทั้งในด้านการให้กำลังใจ การติดตามพัฒนาการ การเสริมสร้างทัศนคติเชิงบวก และการมีบทบาทร่วมกับสถานศึกษา เพื่อสร้างความต่อเนื่องในการเรียนรู้

“...แม่ให้คำแนะนำหลายอย่าง ส่วนใหญ่จะเน้นเรื่องจดมากกว่า แม่จะคอยบอกให้จดไว้ด้วยนะ เมื่อถึงบ้านแล้วทำงาน ทำการบ้านด้วยนะ ทุกวัน...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 1, สัมภาษณ์: 20 กุมภาพันธ์ 2568)

“...ผู้ปกครองจะคอยให้กำลังใจ จะบอกว่าเราทำได้อยู่แล้ว ...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 2, สัมภาษณ์: 20 กุมภาพันธ์ 2568)

(2) มีสื่อและอุปกรณ์สนับสนุนการเรียนรู้สำหรับเด็กตาบอด เป็นการจัดหาเครื่องมือการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับลักษณะการรับรู้ของผู้เรียนที่มีข้อจำกัดทางการมองเห็น เพื่อเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงสาระการเรียนรู้ โดยมุ่งเน้นให้เกิดความเท่าเทียมในการศึกษา และสนับสนุนพัฒนาการด้านการรับรู้ การสื่อสาร และการเรียนรู้ของเด็ก

“...มีสื่อและอุปกรณ์สนับสนุน แต่ไม่มั่นใจว่าเค้าเรียกว่าอะไร มันเป็นกระดานตะปูแล้วก็มีเชือก ให้ทำเป็นรูปทรงเหมือนเรขาคณิตแบบที่เพื่อนนักเรียนปกติดู แล้วครูก็จะจับมือเราไป แล้วก็อธิบายว่าส่วนนั้นคืออะไร ส่วนนี้คืออะไร...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 4, สัมภาษณ์: 21 กุมภาพันธ์ 2568)

(3) มีห้องเรียนสำหรับเด็กตาบอด เป็นการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษาให้เหมาะสมต่อการเรียนรู้ของเด็ก โดยคำนึงถึงความปลอดภัย ความสะดวกในการเข้าถึงสิ่งต่าง ๆ และการส่งเสริมศักยภาพของผู้เรียน ทั้งยังรวมถึงการจัดระบบการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับความต้องการเฉพาะด้านของนักเรียน

“...พวกผมก็จะเรียกว่า ห้องเรียนรวมเป็นห้องที่มีอุปกรณ์ให้ มีกระดานให้ สำหรับเด็กตาบอด ถ้าลืมเอา Slate มา ก็จะไปยืมอุปกรณ์ได้ที่ห้อง 113 เด็กตาบอดทุกคนสามารถไปยืมอุปกรณ์ตรงนั้นได้...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 1, สัมภาษณ์: 20 กุมภาพันธ์ 2568)

“...มีอยู่ที่ห้องเรียนรวม เราสามารถใช้ได้ อย่างคณิตศาสตร์ ก็สามารถไปเรียนเพิ่มเติมกับครูได้ที่ห้องเรียนรวมมันมีสื่อพร้อม...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 4, สัมภาษณ์: 21 กุมภาพันธ์ 2568)

3) การปรับวิธีการจัดการเรียนรู้ของครู การที่ครูออกแบบและดำเนินการเรียนการสอนโดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน โดยเฉพาะผู้เรียนที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ เช่น นักเรียนตาบอด ครูจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบกิจกรรม วิธีการสอน และลักษณะของการมอบหมายงานให้สอดคล้องกับศักยภาพ ความสามารถ และลักษณะการเรียนรู้ของนักเรียน เพื่อให้ทุกคนสามารถเข้าถึงเนื้อหาและพัฒนาทักษะได้อย่างเหมาะสม

(1) ครูปรับกิจกรรมให้เหมาะสมกับนักเรียน การวางแผนและออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้โดยคำนึงถึงความเหมาะสมต่อผู้เรียน โดยปรับเนื้อหา ขั้นตอน และวิธีดำเนินกิจกรรมให้ตอบสนองต่อความสามารถและลักษณะเฉพาะของนักเรียน เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ได้อย่างเท่าเทียมและมีประสิทธิภาพ

“...มีอุปกรณ์ช่วยเสริมบ้าง คุณครูจะพิมพ์เป็นอักษรเบรลล์ ถ้ามันมีรูปภาพก็ให้คุณครูพิมพ์ อักษรเบรลล์อธิบายรูปภาพด้วย...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 2, สัมภาษณ์: 20 กุมภาพันธ์ 2568)

(2) ครูปรับวิธีการสอนให้เหมาะสมกับนักเรียน การปรับวิธีการนำเสนอความรู้หรือถ่ายทอดเนื้อหาให้เหมาะสมกับลักษณะการรับรู้ของผู้เรียน โดยเน้นให้เกิดความเข้าใจง่าย มีความหลากหลายในการจัดการเรียนรู้ และสอดคล้องกับวิธีการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงสาระการเรียนรู้ได้อย่างทั่วถึง

“...หนูว่าคุณครูน่าจะปรับแล้ว เพราะว่าจากที่สอนยากๆ ก็จะปรับให้เราเข้าใจมากขึ้นทำให้เราเข้าใจในเนื้อหาที่เขาจะสอนมากขึ้น...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 2, สัมภาษณ์: 20 กุมภาพันธ์ 2568)

“...ตอนนี้เวลาเรียน คุณครูอธิบายนักเรียนในห้องก็จะอธิบายละเอียดขึ้น...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 3, สัมภาษณ์: 21 กุมภาพันธ์ 2568)

(3) ครูปรับภาระงานให้เหมาะสมกับนักเรียน การกำหนดลักษณะของงานที่มอบหมายให้เหมาะสมกับความสามารถและข้อจำกัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงปริมาณ เนื้อหา วิธีการส่งงาน และรูปแบบของงาน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถทำงานได้ตามศักยภาพของตนเอง และสามารถสะท้อนผลการเรียนรู้ได้อย่างแท้จริง

“...ในวิชาการงาน ก็ให้เขียนอักษรเบรลล์... ในวิชาการงาน ครูสอนเพื่อนนักเรียนปกติให้ร้อยพวงมาลัย แต่ครูไม่ให้หนูทำ เพราะกลัวเข็มทิ่มมือ ครูจึงให้หนูใช้เชือกถักสร้อยข้อมือ...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 2, สัมภาษณ์: 20 กุมภาพันธ์ 2568)

“...จะเรียนเรื่องบาสเกตบอล ครูเค้าให้ทำรายงาน แล้วก็ไปรอสอบทฤษฎี...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 4, สัมภาษณ์: 21 กุมภาพันธ์ 2568)

4) ปัญหาและอุปสรรคในการเรียน สิ่งที่ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพและความต่อเนื่องของกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งอาจเกิดจากทั้งปัจจัยภายนอกและภายในของผู้เรียน โดยปัญหาเหล่านี้อาจทำให้ผู้เรียนไม่สามารถเรียนรู้ได้อย่างเต็มศักยภาพ ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ความมั่นใจ และความก้าวหน้าในด้านการศึกษา การรับรู้และเข้าใจอุปสรรคที่เกิดขึ้นจึงมีความสำคัญ เพื่อให้สามารถหาวิธีการช่วยเหลือและสนับสนุนผู้เรียนได้อย่างตรงจุด และสร้างสภาพแวดล้อมทางการศึกษาที่เหมาะสม

(1) ภาระงานเยอะ ผู้เรียนมีภารกิจทางการเรียนจำนวนมากในระยะเวลาอันจำกัด ซึ่งอาจเกิดจากการได้รับงานที่หลากหลายเกินไปในเวลาเดียวกัน การจัดตารางงานที่ไม่เหมาะสม หรือระบบการเรียนการสอนที่เน้นการให้ภาระงานมากเกินไป ภาระงานที่มากเกินไปอาจส่งผลให้ผู้เรียนเกิดความเครียด ความเหนื่อยล้า และขาดสมาธิในการเรียนรู้

“...เพราะมีการบ้านเยอะ รู้สึกเหนื่อย พอกลับบ้านก็ประมาณหนึ่งชั่วโมง...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 4, สัมภาษณ์: 21 กุมภาพันธ์ 2568)

(2) ตามงานในห้องเรียนไม่ทัน ผู้เรียนมีความยากลำบากในการรับรู้หรือทำความเข้าใจบทเรียนในช่วงเวลาที่กำหนดภายในห้องเรียน ซึ่งอาจเกิดจากหลายปัจจัย เช่น ความเร็วของการสอน ความซับซ้อนของเนื้อหา หรือข้อจำกัดส่วนบุคคลของผู้เรียน การตามงานไม่ทันอาจส่งผลให้เกิดความรู้สึกท้อแท้ ไม่มั่นใจ และไม่สามารถพัฒนาความรู้ได้เท่าที่ควร

“...เนื้อหาบางอย่างมีสูตร มีรายละเอียดเยอะ ทำให้จำไม่หมด ส่วนใหญ่น่าจะเป็นวิชาคณิตศาสตร์ ที่ไม่ค่อยจะเข้าใจเท่าไร บางทีในห้องก็ไม่ค่อยเข้าใจ แต่ว่าปกติเลิกเรียนก็กลับไปทำการบ้าน แล้วก็มีการทบทวน...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 2, สัมภาษณ์: 20 กุมภาพันธ์ 2568)

5) บรรยากาศในห้องเรียน บรรยากาศในห้องเรียนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลโดยตรงต่อการเรียนรู้และพัฒนาการของนักเรียน ทั้งในด้านอารมณ์ จิตใจ และสังคม หากห้องเรียนมีบรรยากาศที่ดี จะช่วยให้ผู้เรียนรู้สึกปลอดภัย มั่นใจ กล้าแสดงออก และมีแรงจูงใจในการเรียนมากขึ้น โดยเฉพาะในกรณีของนักเรียนที่มีความต้องการพิเศษ การมีบรรยากาศที่เป็นมิตรและเอื้ออาทรจะช่วยให้พวกเขาเรียนรู้ได้อย่างมีคุณภาพ และมีความสุขในการอยู่ร่วมกับเพื่อนและครู

(1) เพื่อนไม่รังเกียจ สะท้อนถึงความสัมพันธ์ในเชิงบวกระหว่างเพื่อนร่วมชั้น นักเรียนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเข้าใจ เคารพในความแตกต่าง และไม่แสดงพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความรุนแรงทางกายหรือจิตใจ การไม่มีการรังแกกันในห้องเรียนแสดงถึงการมีวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างมีคุณค่า

“...เพื่อนไม่รังเกียจ ก็มีความสุขในการเรียนกับครูกับเพื่อนในห้อง...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 2, สัมภาษณ์: 20 กุมภาพันธ์ 2568)

“...ทุกคนไม่ว่าจะผู้ชายหรือผู้หญิงในห้อง เพื่อนก็ทำเหมือนเราเป็นเพื่อนปกติคนนึง ไม่มีรังเกียจเลย...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 4, สัมภาษณ์: 21 กุมภาพันธ์ 2568)

(2) บรรยากาศห้องเรียนเปลี่ยนไป การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นของสภาพแวดล้อมในห้องเรียน ทั้งในแง่ของการปฏิสัมพันธ์ ความรู้สึกของนักเรียน และทัศนคติที่มีต่อการเรียนและกันและกัน การเปลี่ยนแปลงในลักษณะนี้มักเกิดจากการมีมาตรการส่งเสริมความเข้าใจ ความเห็นอกเห็นใจ และการยอมรับความหลากหลาย

“...ตอนแรก ๆ ก็ไม่กล้าเลย ไม่กล้าทักใครเลย ตื่นเต้นมาก แล้วเพื่อนก็มาทัก สอบถามชื่อ ชื่ออะไร ก็บอกชื่อไป...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 1, สัมภาษณ์: 20 กุมภาพันธ์ 2568)

(3) ไม่มีปัญหาในการเรียน สะท้อนให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมในห้องเรียนเอื้อต่อการเรียนรู้ ไม่มีสิ่งรบกวนหรืออุปสรรคที่ทำให้ผู้เรียนไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่ นักเรียนสามารถเรียนได้ตามศักยภาพของตนเองอย่างราบรื่น

“...ไม่มีปัญหาในการเรียนเลย รู้สึกว่าเรียนก็พอไปรอด ตั้งแต่เรียนปรับพื้นฐานถึงปัจจุบันนี้ก็ไม่มีปัญหาในการเรียนนะ...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 1, สัมภาษณ์: 20 กุมภาพันธ์ 2568)

(4) ไม่มีความรู้สึกไม่ดีต่อครูและเพื่อน นักเรียนรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของห้องเรียน ไม่เกิดความรู้สึกโดดเดี่ยวหรือถูกแบ่งแยก ความสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับครูและเพื่อนเป็นไปในเชิงบวก มีการยอมรับ เคารพ และให้กำลังใจกัน ซึ่งช่วยสร้างความมั่นใจและความสบายใจในการเรียนรู้อย่างร่วมกัน

“...แบบก็ไม่ได้อะไรขนาดนั้น ไม่ได้รู้สึกไม่ดี...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 4, สัมภาษณ์: 21 กุมภาพันธ์ 2568)

6) รูปแบบการเรียนรู้ แนวทางและวิธีการที่ใช้ในการจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละบริบท โดยเฉพาะในกรณีของนักเรียนที่มีความต้องการพิเศษ การจัดรูปแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาได้ตามศักยภาพ และเข้าถึงการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การจัดรูปแบบการเรียนรู้ต้องพิจารณาจากลักษณะของผู้เรียน ความสามารถในการปรับตัวของผู้เรียนต่อระบบการศึกษา และความพร้อมของสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมและการมีส่วนร่วมในการศึกษาอย่างแท้จริง

(1) การเรียนรวมในห้องเรียน เป็นการจัดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักเรียนที่มีความต้องการพิเศษกับนักเรียนทั่วไปภายในห้องเรียนเดียวกัน โดยมีการปรับสภาพแวดล้อม วิธีการสอน และการประเมินผลให้สอดคล้องกับความต้องการเฉพาะของแต่ละบุคคล การเรียนรวมช่วยเสริมสร้างการมีส่วนร่วม การยอมรับความแตกต่าง และการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นธรรมชาติ

“...ส่งงานเหมือนเพื่อน แต่มีเพื่อนปกติช่วยเขียนงานตามคำพูด...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 4, สัมภาษณ์: 21 กุมภาพันธ์ 2568)

(2) วิธีการเรียนเหมือนตอนประถม เป็นการใช้นโยบายการเรียนการสอนที่เคยใช้ในระดับประถมศึกษา มาปรับใช้กับการเรียนรู้ในระดับที่สูงขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนสามารถปรับตัวและเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง โดยไม่รู้สึกกดดันหรือห่างไกลจากวิธีการที่ตนเองคุ้นเคย วิธีนี้จะเน้นการเรียนรู้ตามลำดับขั้น ความเข้าใจง่าย และการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความมั่นใจในการเรียน

“...ตอนประถมก็จะเขียนอักษรเบรลล์ พอขึ้นมามีชัยมาแล้วเวลาเรียน ก็เอาอักษรเบรลล์ขึ้นมาจดไว้...”

(ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 1, สัมภาษณ์: 20 กุมภาพันธ์ 2568)

4.2 ผลการวิจัยเกี่ยวกับวิธีการปรับตัวของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นในบริบทห้องเรียนรวม

ผลการวิเคราะห์สาระสำคัญเกี่ยวกับการปรับตัวของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น สามารถจัดหมวดหมู่ได้เป็น 2 หมวดหมู่ ได้แก่ (1) การปรับตัวของนักเรียน และ (2) การอยู่ร่วมกับผู้อื่น รายละเอียดดังต่อไปนี้

1) การปรับตัวของนักเรียน การปรับตัวของนักเรียนหมายถึงกระบวนการที่นักเรียนพยายามปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ความคิด และวิธีการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับบริบทของการศึกษา เพื่อให้สามารถเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แม้จะเผชิญกับข้อจำกัด ความแตกต่าง หรือความท้าทายที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มนักเรียนที่มีความต้องการพิเศษ การปรับตัวถือเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่ยั่งยืนและเหมาะสมกับศักยภาพของแต่ละบุคคล

(1) การปรับตัวในการเรียน การที่นักเรียนสามารถปรับพฤติกรรม ทักษะ หรือแนวทางการเรียนรู้ของตนเองให้สอดคล้องกับระบบการศึกษา สภาพแวดล้อมในห้องเรียน เนื้อหาวิชา และวิธีการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง

“...เวลาจะทบทวนเนื้อหา ถ้าอันไหนสามารถหาดูได้ ก็จะหาดูใน YouTube ...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 3, สัมภาษณ์: 21 กุมภาพันธ์ 2568)

“...พยายามติดตามงานจากเพื่อน พยายามบอกครูว่าเราองไม่เห็น คุณครูก็จะสอนดี แบบไม่เร่งรีบเกินไป...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 4, สัมภาษณ์: 21 กุมภาพันธ์ 2568)

(2) การเรียนรู้ได้ตามปกติ ความสามารถของนักเรียนในการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสมตามศักยภาพ โดยไม่มีอุปสรรคหรือข้อจำกัดที่กระทบต่อกระบวนการเรียน แม้จะมีความแตกต่างด้านร่างกายหรือพฤติกรรม การเรียนรู้ แต่ยังสามารถเรียนรู้ในระบบทั่วไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

“...ชอบโรงเรียนตาดี เพราะว่าช่วยให้สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมคนตาดี ยังไงเราก็กินไม่พ่น เพื่อให้ใช้ชีวิตที่ดีขึ้น...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 4, สัมภาษณ์: 21 กุมภาพันธ์ 2568)

(3) วิธีการทำงานส่ง กระบวนการที่นักเรียนใช้ในการจัดการและดำเนินงานที่ได้รับมอบหมายจากครู โดยปรับเปลี่ยนรูปแบบหรือแนวทางให้สอดคล้องกับความสามารถของตนเอง เพื่อให้สามารถดำเนินการและส่งผลงานได้ตามเป้าหมายของการเรียนรู้

“...มีอาสาสมัครมาช่วยเขียนให้ ผมจะเอาเอกสารของเด็กตาดีให้พี่อาสา แล้วก็ให้พี่อ่านโจทย์ ว่าข้อนี้ตอบอะไร ก็อ่านคำตอบที่เราเขียนอักษรเบรลล์ไว้ แล้วก็ให้พี่เขียนลงไปในเอกสารของเด็กตาดีให้...”

(ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 1, สัมภาษณ์: 20 กุมภาพันธ์ 2568)

“...ถ้าเป็นการบ้านที่ต้องกลับมาเขียนก็จะถ่ายรูปของเพื่อน แล้วก็เอางานไปให้ครูหรือเพื่อนเขียนให้อีกที...”

(ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 3, สัมภาษณ์: 21 กุมภาพันธ์ 2568)

(4) วิธีแก้ปัญหาในการเรียน แนวทางหรือวิธีการที่นักเรียนใช้ในการเผชิญกับอุปสรรคหรือความท้าทายที่เกิดขึ้นระหว่างการเรียน โดยการค้นหาวิธีจัดการหรือแนวทางปรับตัวเพื่อให้สามารถเรียนรู้ได้ต่อเนื่องและเกิดประสิทธิผล

“...เวลาจดเบรลล์ไม่ทัน ก็ขอให้เพื่อนช่วยถ่ายรูปที่ครูขึ้นบนกระดานส่งให้ เดี่ยวจะนำกลับไปทำที่พักเอง...”

(ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 1, สัมภาษณ์: 20 กุมภาพันธ์ 2568)

2) การอยู่ร่วมกับผู้อื่น ความสามารถในการปรับตัว การสื่อสาร และการใช้ชีวิตร่วมกับบุคคลรอบข้างในสังคมอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะสำหรับเด็กตาบอด การส่งเสริมให้สามารถใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้อย่างกลมกลืน ถือเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาเรื่องทักษะทางสังคม การเข้าสังคมอย่างมั่นใจ และการมีปฏิสัมพันธ์ในเชิงบวก ซึ่งจะช่วยให้เด็กสามารถใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีคุณค่าและมีความสุข

(1) การอยู่ร่วมกับคนตาดี การใช้ชีวิตและการเรียนรู้ร่วมกันกับบุคคลทั่วไปในสังคมหรือในสถานศึกษา โดยไม่แยกออกจากกลุ่ม และสามารถปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสมในสถานการณ์ต่าง ๆ การส่งเสริมในด้านนี้จะช่วยให้เด็กสามารถสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม พัฒนาทักษะการปรับตัว และเรียนรู้การเคารพความแตกต่างระหว่างบุคคล ซึ่งเป็นรากฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างมีความเข้าใจและเท่าเทียม

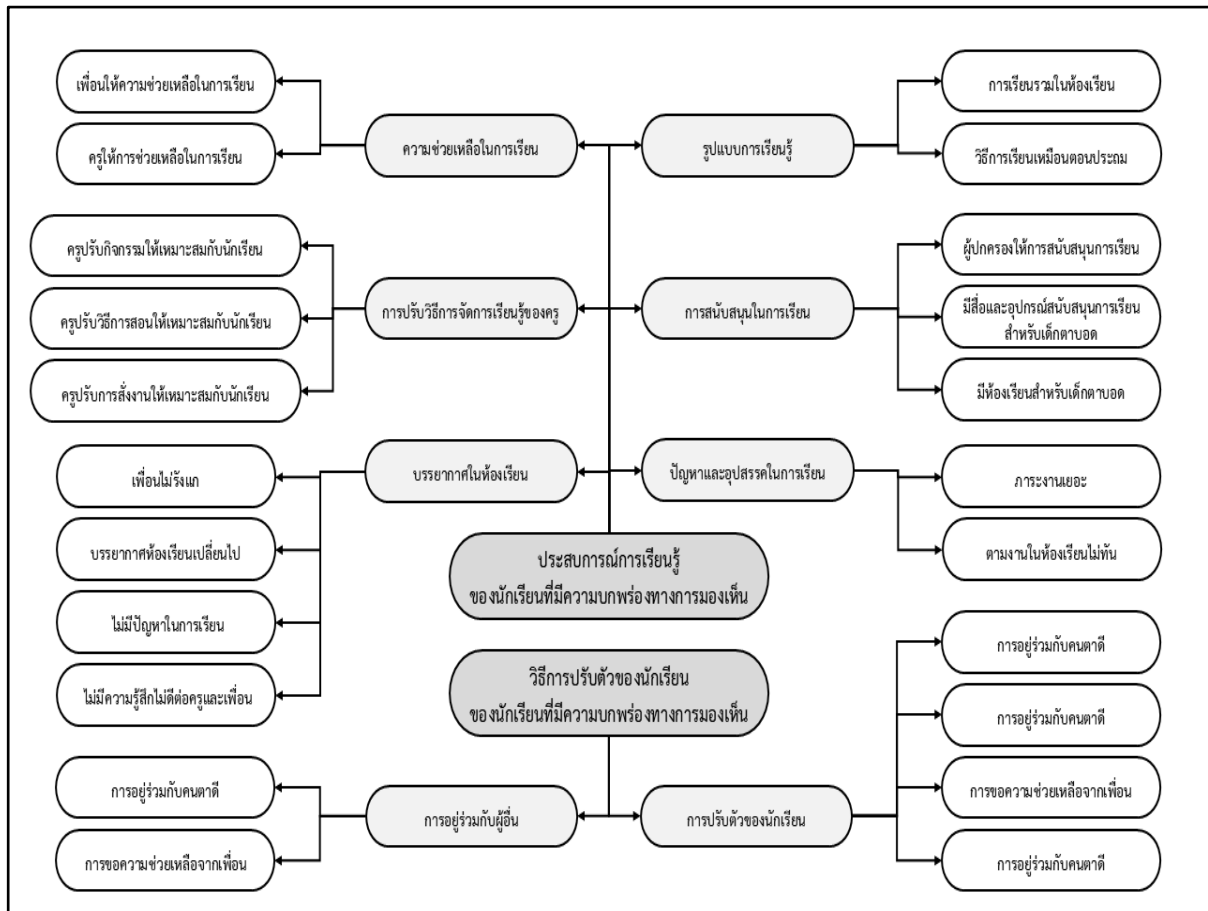
“...ทำชิ้นงานเอง แล้วก็ก็มีเพื่อนที่มองเห็นช่วยระบายสี...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 2, สัมภาษณ์: 20 กุมภาพันธ์ 2568)

“...ไปกินข้าวกับเพื่อนสนิท เพื่อนสนิทซื้อข้าวให้...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 4, สัมภาษณ์: 21 กุมภาพันธ์ 2568)

(2) การขอความช่วยเหลือจากเพื่อน ความสามารถในการสื่อสารเพื่อขอความร่วมมือหรือความช่วยเหลือจากคนรอบข้างอย่างเหมาะสมเมื่อมีความจำเป็น การขอความช่วยเหลืออย่างมีมารยาท เป็นการส่งเสริมให้เด็กเรียนรู้การพึ่งพาและการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเพื่อน อีกทั้งยังเป็นการพัฒนาทักษะการเข้าสังคม การกล้าแสดงออก และการเรียนรู้วิธีสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ในสภาพแวดล้อมที่มีการอยู่ร่วมกัน

“...เวลามีโจทย์ ก็ขอให้เพื่อนอ่านโจทย์ แล้วผมก็ตอบ ให้เพื่อนเขียนคำตอบให้...” (ผู้ให้ข้อมูล คนที่ 1, สัมภาษณ์: 20 กุมภาพันธ์ 2568)

อย่างไรก็ดีสาระสำคัญหลักและสาระสำคัญย่อยที่ได้จากการวิเคราะห์ครั้งนี้ แสดงถึงขอบข่ายของการเรียนรู้ของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นในห้องเรียนรวม ที่สามารถจำแนกตามวัตถุประสงค์ (1) เพื่อทำความเข้าใจประสบการณ์การเรียนรู้ของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นในบริบทห้องเรียนรวม และ (2) เพื่อศึกษาวิธีการปรับตัวของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นในบริบทห้องเรียนรวม วิเคราะห์ได้ 8 สาระสำคัญหลัก และ 22 สาระสำคัญย่อย เพื่อให้เห็นภาพสรุปของผลการวิเคราะห์ได้ง่ายและชัดเจน ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบแผนผังสาระสำคัญ (Thematic map) ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แผนผังสาระสำคัญของการเรียนรู้ของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นในห้องเรียนรวม

5. อภิปรายผล

5.1 ความช่วยเหลือในการเรียน

ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นในห้องเรียนรวมได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนร่วมชั้นและครู ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้ การที่เพื่อนนักเรียนปกติช่วยเหลือ เช่น การอ่านโจทย์ให้ฟังหรือช่วยเขียนใบงานช่วยให้นักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น สามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนและไม่ถูกทอดทิ้งจากการเรียนในชั้นเรียนรวม ซึ่งการสนับสนุนลักษณะนี้สอดคล้องกับทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญาของ Piaget (1952) ที่กล่าวว่าผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองผ่านการปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม นักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นอาจมีข้อจำกัดในการสร้างความรู้ผ่านประสบการณ์ตรงด้วยสายตา จึงจำเป็นต้องมีสิ่งแวดล้อมทางการเรียนรู้ ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านประสาทสัมผัสอื่น เช่น การสัมผัส การฟัง รวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนร่วมชั้น ซึ่งช่วยให้เกิดการสร้างแนวคิดใหม่หรือปรับเปลี่ยนความเข้าใจเดิมอย่างเหมาะสมตามระดับพัฒนาการ นอกจากนี้ยังสัมพันธ์กับทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของ Vygotsky (1978) โดยเฉพาะแนวคิด Zone of proximal development (ZPD) ที่กล่าวว่าผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ดีที่สุด เมื่อมีการชี้แนะหรือสนับสนุนจากผู้ที่มีความสามารถมากกว่า เช่น ครูหรือเพื่อน การช่วยเหลือจากเพื่อนนักเรียนปกติในการเขียนหรืออธิบายเนื้อหา เป็นตัวอย่างของการให้การสนับสนุนหรือตัวช่วยชั่วคราวแก่ผู้เรียน เพื่อช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้หรือทำกิจกรรมที่ยากขึ้นได้

5.2 การสนับสนุนในการเรียน

การสนับสนุนทางการเรียนที่นักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นได้รับ ทั้งจากครอบครัว อุปกรณ์การเรียนรู้อุปกรณ์และสภาพแวดล้อมทางการศึกษา สะท้อนถึงการออกแบบระบบการศึกษาที่ครอบคลุมและตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนในระดับรายบุคคล ซึ่งถือเป็นหลักการสำคัญของการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ในมุมมองของ Piaget (1952) การเรียนรู้เกิดจากการที่ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติและมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมโดยตรง (Active learning) การจัดเตรียมสื่อและ

วัสดุการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับนักเรียนที่มีข้อจำกัดทางการมองเห็น เช่น กระดานตะปู วัสดุสามมิติ หรือการใช้การสัมผัสแทนการมอง เป็นกลไกสำคัญในการสนับสนุนให้ผู้เรียนสามารถสร้างความเข้าใจในแนวคิดทางคณิตศาสตร์หรือเรขาคณิต ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาความคิดเชิงนามธรรมในช่วง ระยะปฏิบัติการรูปธรรม (Concrete operational stage) ตามลำดับขั้นของพัฒนาการทางปัญญา (Piaget, 1952) ในขณะที่ Vygotsky (1978) ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของบริบททางสังคมต่อการเรียนรู้ โดยเฉพาะบทบาทของครอบครัวในการส่งเสริมและเสริมแรงการเรียนรู้จากโรงเรียนสู่บ้าน การที่ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการให้คำแนะนำ การกำกับดูแล และการให้กำลังใจ เช่น การย้าให้เด็กมีความรับผิดชอบต่อการบ้าน หรือการสร้างทัศนคติเชิงบวกเกี่ยวกับตนเอง ล้วนเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมการเรียนรู้ภายใต้กรอบแนวคิดของเขตพัฒนาการใกล้เคียง (Zone of proximal development: ZPD) ซึ่งเป็นช่วงที่ผู้เรียนสามารถพัฒนาได้อย่างสูงสุดเมื่อได้รับการสนับสนุนจากผู้มีประสบการณ์มากกว่า (Vygotsky, 1978)

นอกจากนี้ การจัดห้องเรียนเฉพาะสำหรับเด็กที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น เช่น ห้องเรียนรวมที่มีอุปกรณ์พร้อมใช้ ถือเป็นการตอบสนองเชิงระบบที่สอดคล้องกับแนวคิดของทั้งสองทฤษฎี กล่าวคือ ในมุมมองของ Piaget การมีสิ่งแวดล้อมการเรียนรู้ที่เหมาะสมจะช่วยกระตุ้นการลงมือปฏิบัติ และการสร้างประสบการณ์ที่นำไปสู่การพัฒนาโครงสร้างทางความคิด (Schema) ใหม่ ขณะที่ในมุมมองของ Vygotsky การจัดห้องเรียนที่เอื้อต่อการมีปฏิสัมพันธ์ การได้รับความช่วยเหลือจากครูและเพื่อน รวมถึงการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียม ล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพผ่านการสนับสนุนทางสังคมและวัฒนธรรม

5.3 การปรับวิธีการจัดการเรียนรู้ของครู

จากผลการวิจัยพบว่า การปรับวิธีการจัดการเรียนรู้ของครูถือเป็นปัจจัยสำคัญในการช่วยให้ผู้เรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นสามารถเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ครูต้องเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยเฉพาะลักษณะและความจำเป็นพิเศษของผู้เรียน เช่น นักเรียนตาบอด ที่ต้องการการสนับสนุนและวิธีการสอนที่สอดคล้องกับความสามารถของตนเอง ครูจึงต้องปรับทั้งรูปแบบการสอน กิจกรรมในชั้นเรียน และการมอบหมายงานให้เหมาะสม เช่น การใช้สื่อสัมผัส เช่น กระดานตะปู การอธิบายเนื้อหาด้วยคำพูดที่ชัดเจน การพิมพ์เนื้อหาด้วยอักษรเบรลล์ หรือการใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการเรียนรู้ รวมถึงการให้เวลาในการทำงานมากขึ้น การออกแบบงานที่ปลอดภัยและเหมาะสม เช่น การให้ถักเชือกแทนการใช้ของมีคม สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้เด็กเรียนสามารถเรียนรู้ได้อย่างเท่าเทียมและเข้าถึงเนื้อหาสาระได้อย่างเต็มที่ แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของ Vygotsky (1978) ที่กล่าวว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ดีที่สุดเมื่อมีการcaffolding (Scaffolding) จากบุคคลอื่น เช่น ครูหรือเพื่อน และอยู่ในช่วงพัฒนาการใกล้เคียง (Zone of proximal development) โดยการช่วยเหลือของครูในการอธิบายเนื้อหาเพิ่มเติม หรือการให้เพื่อนช่วยเขียนงานในชั้นเรียน ช่วยให้นักเรียนที่มีข้อจำกัดสามารถเรียนรู้ได้มากขึ้น นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ Ainscow, Booth และ Dyson (2006) ที่เน้นว่าการจัดการเรียนรู้ในห้องเรียนรวมต้องปรับให้ยืดหยุ่น และใช้สื่อการเรียนรู้ที่หลากหลายเพื่อตอบสนองต่อความแตกต่างของผู้เรียน รวมถึงงานวิจัยของ Douglas และคณะ (2009) ที่ย้ำว่าการปรับวิธีสอนและการใช้สื่อการเรียนการสอนที่เหมาะสม เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยสนับสนุนการเรียนรู้ของนักเรียนตาบอด ดังนั้นการปรับวิธีการสอนของครูไม่ใช่เพียงการปรับเนื้อหาหรือกิจกรรม แต่ยังต้องปรับวิธีคิดของครู ให้มองเห็นศักยภาพของผู้เรียน และออกแบบการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้นักเรียนทุกคนมีส่วนร่วมและพัฒนาได้เต็มศักยภาพ

5.4 ปัญหาและอุปสรรคในการเรียน

แม้ว่าจะมีการปรับวิธีการสอนและการสนับสนุนจากครูแล้ว แต่นักเรียนตาบอดยังคงประสบปัญหาและอุปสรรคหลายด้านในการเรียนรู้ เช่น ภาระงานที่มากเกินไป การตามเนื้อหาในห้องเรียนไม่ทัน และการเข้าถึงสื่อการเรียนการสอนที่ไม่เหมาะสมกับลักษณะการเรียนรู้ของตนเอง ปัญหาเหล่านี้ส่งผลให้ผู้เรียนรู้สึกเหนื่อยล้า ท้อแท้ และบางครั้งทำให้ขาดความมั่นใจ ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านวิชาการและด้านสังคม ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานของ Kelly และ Smith (2011) ที่พบว่านักเรียนตาบอดในห้องเรียนรวมมักประสบปัญหาในการเข้าถึงเนื้อหาและกิจกรรมที่เน้นการมองเห็น ซึ่งอาจทำให้รู้สึกโดดเดี่ยวและไม่มั่นใจในตนเอง รวมถึงงานวิจัยของ Thailand Development Research Institute (2022) ที่ระบุถึงข้อจำกัดเชิงระบบ เช่น การขาดแคลนสื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสม การขาดบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านการศึกษาพิเศษ และการจัดการเรียนการสอนที่ยังไม่ตอบโจทย์ความต้องการพิเศษของนักเรียนตาบอด

นอกจากนี้ หากมองผ่านกรอบแนวคิดของทฤษฎีการปรับตัวของ Roy (Roy's adaptation model) จะเห็นได้ว่าการปรับตัวของผู้เรียนขึ้นอยู่กับปัจจัยทั้งภายในและภายนอก โดยปัจจัยภายใน เช่น ความพยายาม ความเชื่อมั่น และทักษะการเรียนรู้ ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ การสนับสนุนจากครู เพื่อน ครอบครัว และสภาพแวดล้อมในห้องเรียน ซึ่งทั้งหมดนี้มีบทบาทสำคัญในการช่วยให้นักเรียนสามารถปรับตัวและพัฒนาตนเองได้

ดังนั้นการเข้าใจปัญหาและอุปสรรคที่ผู้เรียนตาบอดต้องเผชิญจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะช่วยให้ครู โรงเรียน และผู้เกี่ยวข้อง สามารถวางแผนการสนับสนุนได้ตรงจุด ไม่ว่าจะเป็นการลดภาระงาน การออกแบบสื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสม การอบรมครูให้มีความเข้าใจในการจัดการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนพิเศษ หรือการสร้างสภาพแวดล้อมในห้องเรียนที่ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนมีโอกาสนในการพัฒนาและประสบความสำเร็จได้อย่างแท้จริง และสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพและความต่อเนื่องของกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งอาจเกิดจากทั้งปัจจัยภายนอกและภายในของผู้เรียน โดยปัญหาเหล่านี้อาจทำให้ผู้เรียนไม่สามารถเรียนรู้ได้อย่างเต็มศักยภาพ ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ความมั่นใจ และความก้าวหน้าในด้านการศึกษา การรับรู้และเข้าใจอุปสรรคที่เกิดขึ้นจึงมีความสำคัญ เพื่อให้สามารถหาวิธีการช่วยเหลือและสนับสนุนผู้เรียนได้อย่างตรงจุด และสร้างสภาพแวดล้อมทางการศึกษาที่เหมาะสม

5.5 บรรยากาศในห้องเรียน

การสร้างบรรยากาศที่เป็นมิตรและปลอดภัยในห้องเรียน ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลโดยตรงต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับนักเรียนที่มีความต้องการพิเศษ เพราะบรรยากาศที่ปราศจากการรังแก ไม่ตัดสิน และเปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีส่วนร่วม จะช่วยให้นักเรียนรู้สึกว่าเป็นเจ้าของพื้นที่ทางการเรียนรู้ กล้าที่จะแสดงออก แสดงความคิดเห็น และมีความมั่นใจในการเรียนมากขึ้น ซึ่งไม่เพียงส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเท่านั้น แต่ยังส่งผลในด้านพฤติกรรม การมีส่วนร่วม และความเป็นอยู่ทางอารมณ์ของผู้เรียนด้วย ตามแนวคิดของ Maslow (1943) ที่เสนอ ลำดับขั้นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ระบุว่า ความรู้สึกปลอดภัย (Safety needs) และการได้รับการยอมรับจากกลุ่ม (Belongingness and love needs) เป็นพื้นฐานที่จำเป็นก่อนที่มนุษย์จะสามารถพัฒนาศักยภาพของตนไปสู่ขั้นสูงสุด (Self-actualization) ได้ ดังนั้นหากนักเรียนรู้สึกกลัว ถูกกีดกัน หรือไม่เป็นส่วนหนึ่งของชั้นเรียน ก็ยากที่เขาจะมีแรงจูงใจและสมาธิในการเรียนรู้ ได้อย่างเต็มที่ ตัวอย่างเช่น เมื่อในห้องเรียนไม่มีการรังแกกัน ไม่ว่าจะเป็นนักเรียนชายหรือหญิง ทุกคนปฏิบัติต่อกันเหมือนเพื่อนปกติ สิ่งนี้ช่วยให้เกิดความรู้สึกมั่นคงและปลอดภัยทางอารมณ์ นักเรียนจึงกล้าพูด กล้าถาม และสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกกับเพื่อนร่วมชั้นมากขึ้น อีกทั้งบรรยากาศห้องเรียนยังสามารถเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีได้จากความตั้งใจของครู และเพื่อน เช่น การใช้ภาษาที่สนับสนุน การออกแบบกิจกรรมที่ส่งเสริมความร่วมมือ การทักทายกันอย่างเป็นมิตร สิ่งเหล่านี้ล้วนช่วยให้นักเรียนรู้สึกว่าคุณค่า มีที่ยืน และมีพื้นที่ในการเรียนรู้และเติบโตอย่างแท้จริง สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ยังช่วยลดอุปสรรคต่าง ๆ เช่น ความเครียด ความวิตกกังวล หรือความรู้สึกแปลกแยก ซึ่งอาจทำให้ไม่สามารถมีสมาธิหรือเข้าร่วมกิจกรรมได้อย่างเต็มที่ แต่เมื่อรู้สึกปลอดภัย นักเรียนจะตั้งใจเรียนมากขึ้น เข้าใจบทเรียนได้ดี และกล้าขอความช่วยเหลือเมื่อมีปัญหา นอกจากนี้ ความรู้สึกดีต่อครูและเพื่อนร่วมชั้นที่เกิดจากความสัมพันธ์ที่มีพื้นฐานของความเข้าใจ ความเคารพ และความเอาใจใส่ ยังสะท้อนแนวคิด Ethic of care ของ Noddings (2005) ที่ชี้ให้เห็นว่าการดูแลเอาใจใส่ในห้องเรียนคือหัวใจของการเรียนรู้อย่างมีคุณภาพ เมื่อครูปฏิบัติต่อนักเรียนด้วยความเป็นธรรมและเท่าเทียม จะช่วยลดความรู้สึกต่อต้านหรือหลีกเลี่ยงการเรียน ทำให้ห้องเรียนกลายเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่ทุกคนรู้สึกมีส่วนร่วม มีความสุข และพร้อมที่จะเติบโตไปด้วยกัน

5.6 รูปแบบการเรียนรู้

จากผลการวิจัยพบว่า การจัดการเรียนรู้ที่มีความยืดหยุ่นและสอดคล้องกับความต้องการเฉพาะของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านความเข้าใจในบทเรียน ความมั่นใจในตนเอง และแรงจูงใจภายในที่เป็นตัวขับเคลื่อนให้นักเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อการเรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดรูปแบบชั้นเรียนและการใช้วิธีการสอนที่สัมพันธ์กับประสบการณ์เดิมของผู้เรียนเป็นองค์ประกอบที่ช่วยสร้างความรู้สึกคุ้นเคยและปลอดภัย ทำให้นักเรียนสามารถเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจากการวิเคราะห์ข้อมูลสามารถจำแนกรูปแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนกลุ่มนี้ ออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ (1) การเรียนรวมในห้องเรียน (Inclusive education) เป็นแนวทางที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนทุกคน โดยเฉพาะผู้ที่มีความต้องการพิเศษ สามารถเรียนร่วมกับเพื่อนในระบบ

การศึกษาปกติได้อย่างมีความสุข มีส่วนร่วม และได้รับโอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียม โดยไม่ถูกแบ่งแยกออกจากกลุ่มนักเรียนทั่วไปตามแนวทางของ UNESCO (2009) ซึ่งจากข้อมูลภาคสนามพบว่า นักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นรู้สึกดีที่ได้เรียนร่วมกับเพื่อนที่ไม่มีความบกพร่อง เนื่องจากสามารถทำกิจกรรมในห้องเรียนร่วมกันได้ เช่น การส่งงานพร้อมเพื่อน แม้จะมีเพื่อนคอยช่วยเขียนงานตามคำบอก สิ่งนี้สะท้อนถึงความร่วมมือและการสนับสนุนระหว่างกันในห้องเรียนที่ช่วยให้นักเรียนรู้สึกมีคุณค่า เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม และเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ นำไปสู่พัฒนาการทางสังคมและอารมณ์ที่ดี อีกทั้งยังช่วยลดความรู้สึกโดดเดี่ยวหรือถูกจำกัดทางโอกาส ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความมั่นใจและความพร้อมในการเรียนรู้ของนักเรียนอย่างชัดเจน และ (2) วิธีการเรียนรู้ที่คล้ายกับช่วงประถมศึกษา นับเป็นอีกหนึ่งแนวทางสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างประสิทธิภาพในการเรียนรู้ของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น นักเรียนหลายคนสะท้อนว่ารู้สึกมั่นใจมากขึ้น เมื่อตนเองยังสามารถใช้ชีวิตเดิมที่เคยเรียนรู้และคุ้นเคยมาก่อน เช่น การเขียนด้วยอักษรเบรลล์ ซึ่งในระดับมัธยมศึกษาแม้ว่ารูปแบบการเรียนรู้จะมีความซับซ้อนและเร็วขึ้น แต่นักเรียนยังคงใช้ชีวิตด้วยอักษรเบรลล์ควบคู่ไปกับการเรียนรู้ ทำให้สามารถตามเนื้อหาได้ทันและเข้าใจบทเรียนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ครูที่ใช้วิธีการสอนแบบที่คล้ายกับช่วงประถม เช่น การสอนอย่างเป็นขั้นตอน การอธิบายซ้ำ การใช้ภาษาที่ชัดเจน และเน้นความเข้าใจมากกว่าปริมาณของเนื้อหา ล้วนมีผลต่อความรู้สึกมั่นใจของนักเรียน เพราะนักเรียนไม่รู้สึกกดดัน กล้าที่จะถามหากไม่เข้าใจ และไม่กลัวที่จะทำผิด ซึ่งบรรยากาศแบบนี้ช่วยสร้างแรงจูงใจภายในและทำให้นักเรียนมีความพยายามในการเรียนรู้มากขึ้น

กล่าวโดยสรุป การเรียนรู้ของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นจะมีประสิทธิภาพมากขึ้น เมื่อได้รับการสนับสนุนผ่านรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสม ทั้งในเชิงโครงสร้างห้องเรียนและวิธีการสอน การเรียนรวมที่เปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมโดยไม่แบ่งแยก และการใช้แนวทางการสอนที่เอื้อต่อความเข้าใจและความมั่นใจของผู้เรียน เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีความหมาย มีคุณภาพ และสร้างรากฐานที่มั่นคงให้กับการเติบโตทางวิชาการและพัฒนาการด้านอื่น ๆ ของนักเรียนในระยะยาว

5.7 การปรับตัวของนักเรียน

การปรับตัวของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นในห้องเรียนรวม เป็นกระบวนการที่นักเรียนพยายามปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ความคิด และวิธีการเรียนรู้ของตนเองให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางการศึกษา เพื่อให้สามารถเรียนรู้ร่วมกับเพื่อนคนอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ แม้จะต้องเผชิญกับข้อจำกัดด้านร่างกายหรืออุปสรรคทางสังคมก็ตาม แนวคิดนี้สอดคล้องกับทฤษฎีการปรับตัวของ Roy (2009) ที่มองว่าการปรับตัวเป็นกระบวนการตอบสนองของบุคคลต่อสิ่งเร้าจากภายนอก โดยมีเป้าหมายเพื่อรักษาสมดุลทั้งทางร่างกายและจิตใจ ผ่านกลไกการปรับตัวในสี่ด้าน ได้แก่ ด้านสรีรวิทยา ด้านอัตลักษณ์ของตนเอง ด้านบทบาท และด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่น นักเรียนกลุ่มนี้จึงมีวิธีการปรับตัว เช่น การใช้สื่อหรืออุปกรณ์ช่วยในการเรียน การสร้างทัศนคติเชิงบวกต่อตนเอง การเรียนรู้บทบาทของตนในชั้นเรียน และการสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับครูและเพื่อน ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนมีส่วนช่วยสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

5.8 การอยู่ร่วมกับผู้อื่น

การอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างกลมกลืนของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นสะท้อนถึงกระบวนการปรับตัวที่สำคัญในบริบทห้องเรียนรวม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีการปรับตัวของ Roy (2009) โดยเฉพาะในมิติของ Interdependence Mode ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การสนับสนุนทางสังคม และความผูกพันทางอารมณ์ การที่นักเรียนสามารถสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกกับเพื่อน ครู และบุคคลรอบข้างได้ แสดงให้เห็นถึงการตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคมในเชิงสร้างสรรค์ ขณะเดียวกันการพัฒนาทักษะการสื่อสารและความมั่นใจในตนเองยังสัมพันธ์กับ Self-Concept mode ซึ่งช่วยส่งเสริมให้เด็กสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมั่นใจและมีคุณค่า การอยู่ร่วมกับผู้อื่นจึงมิใช่เพียงการอยู่ร่วมในพื้นที่เดียวกัน แต่คือกระบวนการปรับตัวเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลและสนับสนุนการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขในสังคม

6. สรุปผลและข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผล

ประสบการณ์การเรียนรู้ของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นในห้องเรียนรวม นักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นในห้องเรียนรวมได้รับประสบการณ์การเรียนรู้ที่หลากหลาย โดยได้รับความช่วยเหลือจากครูและเพื่อนร่วมชั้น

ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการเรียนรู้ให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้น เพื่อนมีส่วนช่วยให้นักเรียนรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของห้องเรียน สามารถติดตามบทเรียนได้ดีขึ้น ในขณะที่ครูปรับการสอน การมอบหมายงาน และออกแบบกิจกรรมที่สอดคล้องกับความสามารถของนักเรียน นอกจากนี้ ปัจจัยสนับสนุนด้านครอบครัว สื่ออุปกรณ์ที่เหมาะสม และบรรยากาศที่ดีในห้องเรียน ยังช่วยส่งเสริมให้นักเรียนพัฒนาทักษะ ความรู้ และศักยภาพของตนเองได้อย่างเต็มที่ ปัญหาและอุปสรรคในการเรียน เช่น ภาระงานที่มากเกินไปและการตามงานไม่ทัน อาจส่งผลต่อความมั่นใจและความก้าวหน้าของนักเรียน แต่การสนับสนุนที่เหมาะสมช่วยให้สามารถเรียนรู้ได้ต่อเนื่อง

วิธีการปรับตัวของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นในห้องเรียนรวม นักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัว เพื่อให้สามารถเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพในบริบทของห้องเรียนรวม การปรับตัวในการเรียนเกิดขึ้นผ่านการปรับตัวพฤติกรรม ทักษะ และแนวทางการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับระบบการศึกษา รวมถึงการพัฒนาทักษะการทำงานส่งและการแก้ปัญหาในการเรียน นอกจากนี้ นักเรียนยังพยายามเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่น โดยปรับตัวให้กลมกลืนกับกลุ่มเพื่อน การขอความช่วยเหลืออย่างเหมาะสม และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูและเพื่อนร่วมชั้น ล้วนช่วยให้นักเรียนรู้สึกมีส่วนร่วมและมั่นใจในศักยภาพของตนเอง การปรับตัวนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัวต่อสถานการณ์ที่ท้าทายและการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างเหมาะสม

6.2 ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอแนะจากงานวิจัย

(1) การพัฒนาสื่อและเทคโนโลยีช่วยสอน ควรจัดหาและพัฒนา สื่อการเรียนการสอนที่เหมาะสม สำหรับนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น เช่น หนังสืออักษรเบรลล์ สื่อเสียง และซอฟต์แวร์อ่านหน้าจอ เพื่อช่วยให้นักเรียนสามารถเข้าถึงเนื้อหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และโรงเรียนควรมีระบบสนับสนุนด้านเทคโนโลยีที่เข้าถึงง่าย เช่น โปรแกรมพิเศษสำหรับช่วยอ่านบทเรียน และแอปพลิเคชันเพื่อช่วยเหลือในการจดบันทึก

(2) การอบรมและพัฒนาครู ควรมีการอบรมครูเกี่ยวกับเทคนิคการสอนนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น การปรับหลักสูตร และการใช้ สื่อการเรียนรู้แบบเรียนรวม นอกจากนี้ควรมี คู่มือแนวปฏิบัติสำหรับครู เพื่อเป็นแนวทางในการปรับกิจกรรมและการมอบหมายงานให้เหมาะสมกับความสามารถของนักเรียน

(3) การเสริมสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เป็นมิตร โรงเรียนควรจัดให้มี บรรยากาศที่ส่งเสริมการเรียนรู้แบบเรียนรวม เช่น การออกแบบห้องเรียนที่เข้าถึงได้ง่าย การให้ความรู้กับนักเรียนทั่วไปเกี่ยวกับความบกพร่องทางการมองเห็น เพื่อส่งเสริมความเข้าใจและการอยู่ร่วมกันอย่างมีคุณภาพ

(4) การสนับสนุนจากครอบครัวและชุมชน ควรมีการให้ความรู้แก่ผู้ปกครอง เกี่ยวกับแนวทางช่วยเหลือและส่งเสริมพัฒนาการของเด็กที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น และส่งเสริมเครือข่ายระหว่างโรงเรียน ครอบครัว และชุมชน เพื่อให้เกิดการสนับสนุนที่ครอบคลุม

2) ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

(1) การศึกษาผลกระทบของเทคโนโลยีการเรียนรู้ ควรศึกษาผลกระทบของ เทคโนโลยีช่วยเหลือในการเรียนการสอน เช่น โปรแกรมอ่านหน้าจอ แอปพลิเคชันช่วยเรียนรู้ และ AI เพื่อวิเคราะห์ว่าวิธีใดช่วยนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นได้มากที่สุด

(2) การวิจัยเชิงเปรียบเทียบ ควรศึกษาการเปรียบเทียบ ประสบการณ์ของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น ในโรงเรียนเรียนรวมและโรงเรียนเฉพาะทาง เพื่อวิเคราะห์ข้อดีและข้อเสียของแต่ละระบบ

(3) การศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของเพื่อนร่วมชั้น ควรศึกษาถึงบทบาทของเพื่อนร่วมชั้นในการสนับสนุนการเรียนรู้ ของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น เพื่อหาแนวทางพัฒนาโปรแกรมสนับสนุนและการฝึกอบรมให้เพื่อนร่วมชั้นสามารถช่วยเหลือได้อย่างเหมาะสม

(4) การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา ควรศึกษา ผลกระทบทางจิตวิทยา ของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นในการเรียนรวม เช่น ความเครียด ความมั่นใจ และภาวะทางอารมณ์ เพื่อหาแนวทางช่วยเหลือที่เหมาะสม

บรรณานุกรม

- Ainscow, M., Booth, T., & Dyson, A. (2006). *Improving schools, developing inclusion*. Routledge.
- Douglas, G., McLinden, M., Farrell, A., Ware, J., & McCall, S. (2009). Access to print literacy for children and young people with visual impairment: Findings from a review of literature. *European Journal of Special Needs Education, 24*(3), 275–289.
- Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring inclusive pedagogy. *British Educational Research Journal, 37*(5), 813–828.
- Heward, W. L. (2006). *Exceptional children: An introduction to special education* (8th ed.). Pearson.
- Individuals with Disabilities Education Improvement Act of 2004, <https://sites.ed.gov/idea/statuteregulations/>
- Kelly, S. M., & Smith, D. W. (2011). The Impact of Assistive Technology on the Educational Performance of Students with Visual Impairments: A Synthesis of the Research. *Journal of Visual Impairment & Blindness, 105*(2), 73–83.
- Kirk, S. A. (1972). *Educating exceptional children* (2nd ed.). Houghton Mifflin.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review, 50*(4), 370–396.
- Noddings, N. (2005). *The challenge to care in schools: An alternative approach to education* (2nd ed.). Teachers College Press.
- Office of the Education Council. (2019). *Report on the implementation of education for persons with disabilities* [รายงานผลการดำเนินงานการจัดการศึกษาเพื่อคนพิการ]. Bangkok: Ministry of Education. (in Thai)
- Piaget, J. (1952). *The origins of intelligence in children*. W. W. Norton.
- Roy, C. (2009). *The Roy adaptation model* (3rd ed.). Pearson.
- Roy, C., & Andrews, H. A. (1999). *The Roy adaptation model* (2nd ed.). Appleton & Lange.
- Sri Ayudhya School under the Royal Patronage. (2023). *Self-assessment report, academic year 2023* [รายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา]. Sri Ayudhya School under the Royal Patronage. <http://www.sriayudhya.ac.th/sar/pdf/SAR2566.pdf> (in Thai)
- Thailand Development Research Institute. (2022). *Report on the situation of inclusive education in Thailand* [รายงานสถานการณ์การเรียนรู้ร่วมในประเทศไทย]. Bangkok: TDRI. (in Thai)
- UNESCO. (1994). *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (2009). *Policy Guidelines on Inclusion in Education*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000177849>
- United Nations. (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. Geneva: United Nations.
- U.S. Congress. (2004). *Individuals with Disabilities Education Act, Pub. L. No. 108-446, 118 Stat. 2647*. <https://www.congress.gov/bill/108th-congress/house-bill/1350>
- Vorapanya, S., & Dunlap, D. (2014). Inclusive education in Thailand: Practices and challenges. *International Journal of Inclusive Education, 18*(10), 1014–1028. <https://doi.org/10.1080/13603116.2012.693400>

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*.
Harvard University Press.

World Health Organization. (2021). *World report on vision*.
<https://www.who.int/publications/i/item/world-report-on-vision>

หลักเกณฑ์วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ (ฉบับปรับปรุง 2567)

วัตถุประสงค์

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ เป็นวารสารวิชาการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นเวทีวิชาการในการเผยแพร่ แลกเปลี่ยนองค์ความรู้และผลงานการวิจัย/วิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ การวิจัย และการพัฒนาสังคม

การรับพิจารณาบทความ

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ มีนโยบายรับพิจารณาบทความวิจัย บทความวิชาการ บทความปริทัศน์และบทปริทัศน์ หนังสือ ของนักวิชาการ นักวิจัย นิสิต นักศึกษาและบุคคลทั่วไป ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องและได้มาตรฐานตามที่วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ได้กำหนดไว้ ทั้งนี้โดยไม่คำนึงถึงหน่วยงานต้นสังกัด พื้นฐานทางการศึกษา แหล่งเงินที่พำนัก หรือศาสนาของผู้เขียน

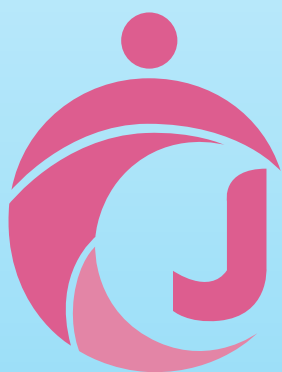
คำแนะนำสำหรับการเตรียมต้นฉบับ

1. ต้นฉบับพิมพ์ด้วย Microsoft Word for Windows ความยาวไม่เกิน 10 - 20 หน้า กระดาษ A4 หรือไม่เกิน 7,000 ตัวอักษร (ดูรายละเอียดขนาดอักษร การจัดรูปแบบ และรูปแบบการอ้างอิงได้ในตามคำแนะนำการเตรียมต้นฉบับ ได้ที่ <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/socialresearchjournal>)
2. มีบทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ไม่เกิน 250 ตัวอักษร
3. ระบุ ชื่อของผู้เขียน หน่วยงานที่สังกัด
4. ผู้ส่งบทความควรตรวจสอบความถูกต้องของการพิมพ์ต้นฉบับ เช่น ตัวสะกด วรรคตอน และความเหมาะสม ความสละสลวยของการใช้ภาษา และควรแบ่งบทความให้ชัดเจนดังนี้
 - 4.1 บทความวิชาการ หัวข้อและเนื้อหาควรชี้ประเด็นที่ต้องการนำเสนออย่างสมบูรณ์ และมีลำดับเนื้อหาที่เหมาะสมเพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ชัดเจน รวมถึงมีการใช้ทฤษฎีวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ตามหลักวิชาการ โดยมีการสรุปประเด็น อาจเป็นการนำความรู้ กรอบแนวคิดและทฤษฎีจากแหล่งต่างๆ มาสังเคราะห์ โดยที่ผู้เขียนสามารถให้ทัศนะทางวิชาการผ่านมุมมองของตนเองได้อย่างเด่นชัด และเกิดประโยชน์แก่ผู้อ่าน
 - 4.2 บทความวิจัย ควรให้มีการนำเสนอการวิจัยและผลที่ได้รับอย่างเป็นระบบ
5. ผลงานวิชาการที่ส่งมาต้องไม่ได้รับการเผยแพร่ที่ไหนมาก่อนหรือกำลังอยู่ในกระบวนการพิจารณาของวารสารฉบับอื่นๆ
6. กองบรรณาธิการจะพิจารณาบทความที่ส่งมาและเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิคัดกรองบทความ เพื่อพิจารณาคุณภาพความเหมาะสมของบทความก่อนการจัดพิมพ์
 - 6.1 ในกรณีที่ผลการพิจารณาให้จัดพิมพ์ได้ หรือต้องมีการปรับปรุงแก้ไขก่อน กองบรรณาธิการจะแจ้งให้ทราบ โดยผู้เขียนจะต้องดำเนินการปรับแก้ให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลาที่กำหนด และกองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ในการตกแต่งต้นฉบับให้ถูกต้องตามหลักภาษาไทย และภาษาอังกฤษ
 - 6.2 ในกรณีที่ผลการพิจารณาไม่สามารถจัดพิมพ์ได้ กองบรรณาธิการจะแจ้งและส่งต้นฉบับผลงานคืนแก่ผู้เขียน
7. ลิขสิทธิ์ของผลงาน ทัศนะและข้อคิดเห็นในวารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ เป็นของผู้เขียนแต่ละท่าน มิใช่ทัศนะและข้อเขียนของกองบรรณาธิการ หรือสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ประสงค์จะนำข้อความใดๆ ไปผลิต/เผยแพร่จะต้องได้รับอนุญาตจากผู้เขียนและกองบรรณาธิการวารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ว่าด้วยกฎหมายลิขสิทธิ์

แนวทางในการพิจารณาบทความ

1. กองบรรณาธิการ ส่งบทความไปยังผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อพิจารณาคัดกรองบทความ ตามความสนใจ และความเชี่ยวชาญของผู้ทรงคุณวุฒิสองท่านต่อหนึ่งบทความ
2. ผู้ทรงคุณวุฒิจะให้ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะ ตามที่เห็นสมควร ลงในแบบฟอร์มข้อคิดเห็นเกี่ยวกับบทความ และส่งคืนกลับยังกองบรรณาธิการ
3. กองบรรณาธิการส่งต้นฉบับและข้อคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิให้ผู้เขียนปรับแก้ไข (ถ้ามี) ภายในระยะเวลา 2 เดือน และส่งต้นฉบับ (ฉบับแก้ไข) กลับมายังกองบรรณาธิการเพื่อพิจารณาว่าได้รับแก้หรือไม่ อย่างไร

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ ยินดีพิจารณาบทความวิจัย บทความวิชาการ บทความปริทัศน์และบทปริทัศน์หนังสือ ของนักวิชาการ นักวิจัย นิสิต นักศึกษาและบุคคลทั่วไป ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องและได้มาตรฐานตามที่วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ได้กำหนดไว้ ผู้เขียนสามารถส่งต้นฉบับผ่านเว็บไซต์ <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/socialresearchjournal> และสามารถดูรูปแบบและคำแนะนำในการเตรียมต้นฉบับได้ตามเว็บไซต์ข้างต้น บทความทุกเรื่องจะผ่านการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิทั้งภายใน และภายนอก โดยกองบรรณาธิการใช้ระบบการประเมินที่ผู้ประเมินและผู้เขียนบทความต่างไม่ทราบชื่อของแต่ละฝ่าย (double-blind review) ทั้งนี้ ข้อคิดเห็นใด ๆ ที่ตีพิมพ์ในวารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ ถือเป็นความเห็นของผู้เขียน

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์

Journal of Social
Research and Review

วารสารแห่งสถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
A Journal of the Social
Research Institute,
Chulalongkorn University